

PLAN VAN DE ARBEID: THEORIE OF PRAKTIJK?

'Een *de Man*, een woord'

(Suske en Wiske door Willy Vandersteen, Het eiland Amoras)

Doortje D'hoine

Studentennummer: 01504013

Promotor(en): Prof. dr. Dirk Heirbaut

Masterproef voorgelegd voor het behalen van de graad master in de Rechten

Academiejaar: 2019 – 2020

**UNIVERSITEIT
GENT**

Dankwoord en woord aan de lezer

Graag bedank ik in eerste instantie mijn promotor professor Heirbaut voor de raad en bijstand. Daarnaast bedank ik ook graag het AMSAB voor de terbeschikkingstelling van hun materiaal. Ook mijn ouders en partner hebben door hun luisterend oor en het vele nalezen een plaats in dit dankwoord verdiend. Tot slot ben ik mijn vrienden en vriendinnen enorm dankbaar voor het schouderklopje en het duwtje in de rug.

Deze thesis is een mix van recht, economie en politiek. Deze thesis is geen exhaustieve studie van de wetgeving (in de materiële en de formele zin) genomen tijdens de crisis van de jaren 30. Dat is niet het doel van deze thesis, maar misschien kan deze thesis hier wel een aanleiding voor vormen. Tijdens mijn onderzoek ben ik namelijk vaak op de grenzen van de literatuur gestoten. Bij heel wat koninklijke besluiten is nog geen onderzoek gevoerd naar hun inhoud en doelstelling. Daarnaast botste ik ook op de immer doortikkende tijd, die me niet toeliet zelf dit onderzoek te voeren. Daarbovenop is deze thesis geschreven in coronatijden waardoor sommige bronnen ontbraken.

Tot slot ben ik ook op een aantal technische grenzen gebotst. Delen van het Belgisch Staatsblad waren niet in faculteitsbibliotheek rechten beschikbaar, waardoor ik deze elders moest opvragen. Daarnaast waren sommige pagina's uitgescheurd in de beschikbare en opgevraagde delen. Bijgevolg heb ik soms lange zoektochten moeten voeren naar bepaalde koninklijke besluiten.

Bronvermelding voorblad:

- Ondertitel: Planleuze vermeld in P. VAN DAMME, *Propaganda in België 1934-1951*, Leuven, Davidsfonds, 2018, 45.
- Afbeelding: W. VANDERSTEEN, *het eiland Amoras*, Suske en Wiske, 26.

Inhoudsopgave Plan van de Arbeid: theorie of praktijk?

DEEL I: INLEIDING	6
1 HET PLAN VAN DE ARBEID EN ZIJN TIJD	6
2 WAT IS HET PLAN VAN DEN ARBEID?	13
2.1 De geboorte van het Plan van den Arbeid	13
2.2 Inhoud van het Plan van den Arbeid	14
2.3 Het Kerstcongres van 1933 en de aanneming van het Plan van den Arbeid	17
2.4 De uitvoering van het Plan van den Arbeid	18
3 BESCHRIJVING VAN HET ONDERZOEK	20
DEEL II: HET PLAN VAN DE ARBEID EN DE REGERING VAN ZEELAND I	23
1 29 MAART 1935: DE PLOEG STELT ZICH VOOR	23
1.1 Regeringsvorming	23
1.2 Regeringsverklaring van 29 maart 1935	24
1.2.1 Inhoud	24
1.2.1.1 Aanbodzijde	24
1.2.1.2 Vraagzijde	25
1.2.1.3 Andere	25
1.2.1.4 Uitvoering	26
1.2.2 De regeringsverklaring versus het Plan van de Arbeid	26
1.2.3 Ontvangst van de regeringsverklaring in de Kamer van volksvertegenwoordigers	27
2 BEZETTING VAN DE COMMANDOPOSTEN	29
2.1 Doel van de bezetting van de commandoposten	29
2.2 Dienst voor Economisch Herstel (DEH)	30
2.2.1 Voorontwerp van wet waarbij aan den Koning bepaalde machten worden verleend met het oog op het economisch herstel en waarbij een Nationale Dienst voor Economisch Herstel wordt opgericht	31
2.2.1.1 Memorie van toelichting	31
2.2.1.2 Inhoud van het Voorontwerp van wet	32
2.2.1.3 Totstandkoming van het Voorontwerp	33
2.2.2 Bijzondere machtenwet en koninklijk besluit waarbij een Dienst voor Economisch herstel wordt opgericht	34
2.2.2.1 Bijzondere Machtenwet 30 maart 1935	34
2.2.2.2 Koninklijk besluit nr. 160 waarbij een Dienst voor Economisch Herstel wordt opgericht	35
2.2.2.3 Bespreking van de door koninklijk besluit nr. 160 opgerichte Dienst voor Economisch Herstel	36
2.2.3 Vergelijking tussen het Voorontwerp van wet, Bijzondere Machtenwet en koninklijk besluit nr. 160	37
2.3 Hervorming van het bankstelsel	39
2.3.1 Wat voorziet De uitvoering van het Plan van den Arbeid?	39
2.3.2 Koninklijk besluit nr. 185 ter invoering van de bankcontrole en een uitgifteredime voor titels en effecten	43
2.3.2.1 Verslag aan de Koning	43
A Bankactiviteit	43
B Openbare uitgifte van titels en effecten	45
2.3.2.2 Koninklijk besluit nr. 185	45
2.3.2.3 Vergelijking tussen koninklijk besluit nr. 185 en het Voorontwerp van wet	51
2.3.3 De spaarkassen: Een verhaal van verbondenheid	56
2.3.4 Depositobescherming	57
3 ECONOMISCH HERSTEL	58
3.1 Openbare werken	58
3.1.1 Plan van de Arbeid	58
3.1.2 Openbare werken, signaal van vernieuwing?	58
3.1.3 Uitvoering van het Plan van de Arbeid	60
3.1.4 De politiek van openbare werken door de regering Van Zeeland I	60

3.2	<i>Openbare werken: De uitvoering van het Plan van den Arbeid vs. de regering Van Zeeland I</i>	63
3.2.1	Noord- Zuidverbinding	64
3.2.2	Goedkope woningen en woonvertrekken	66
3.2.3	Verlenging van de leertijd	70
3.2.3.1	Verlenging van de leertijd met als doel de werkloosheid te bestrijden	70
3.2.3.2	Onderwijs in het Plan van de Arbeid en <i>De uitvoering van het Plan van den Arbeid</i>	70
4	FINANCIERING VAN HET ECONOMISCH HERSTEL	72
4.1	<i>De uitvoering van het Plan van den Arbeid</i>	72
4.2	<i>Regeringsverklaring</i>	73
4.3	<i>Devaluatie</i>	74
4.3.1	Muntwet 30 maart 1935	74
4.3.2	Receptie	76
4.3.2.1	Plan van de Arbeid	76
4.3.2.2	De banken, holdings en bedrijven	77
4.3.2.3	Kamer van volksvertegenwoordigers	78
5	MAATREGELEN DIE PASSEN IN DE UITVOERING VAN HET PLAN VAN DE ARBEID	80
5.1	<i>Uitbreiding kredieten</i>	80
5.1.1	Toelating tot uitstel voor hypothecaire en bevoorrechte schuldvorderingen	81
5.1.2	Hypothecaire leningen en kredietopeningen	81
5.1.2.1	Koninklijk besluit betreffende de hypothecaire leningen en de controle op ondernemingen van hypothecaire leningen	82
A	Verslag aan de Koning bij koninklijk besluit nr. 225	82
B	Koninklijk besluit nr. 225	83
5.1.2.2	Koninklijk besluit houdende de instelling van een Centraal Bureau voor hypothecair krediet	87
5.1.2.3	Link aan het Plan van de Arbeid	89
5.1.3	Het sluitstuk: Herdisconterings- en waarborgsinstituut	91
5.2	<i>Werklozen</i>	94
5.2.1	Nationale Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Werkloosheid	94
5.2.2	Centra voor vrijwillige arbeid voor jonge werklozen	96
5.2.3	Controle op onvrijwillige werkloosheid en gemeenschapsdienst	96
5.3	<i>Restcategorie: prijzen en reglementering</i>	97
6	DE INVLOED VAN DE KATHOLIEKE LEER	99
6.1	<i>Corporatisme</i>	100
6.1.1	Quadragesimo Anno	100
6.1.2	Het kind een naam geven: wat is corporatisme?	101
6.1.3	Reacties op corporatisme	102
6.1.3.1	Het Plan van de Arbeid en het corporatisme	102
A	De Staatshervormingen en het politiek- en economisch corporatisme	102
B	De arbeidspolitiek en het sociaal corporatisme	103
6.1.3.2	Corporatisme buiten het Plan van de Arbeid: een christelijk verhaal	104
A	Politiek- en economisch corporatisme: instrument van de christelijke werkgevers?	104
B	Sociaal corporatisme: instrument van de christelijke werknemers?	105
6.2	<i>De rol van de staat</i>	107
6.2.1	Quadragesimo Anno	107
6.2.2	Reactie bij de politieke partijen, werknemers en werkgeversbewegingen	108
6.3	<i>De regering Van Zeeland I</i>	110
7	BESLUIT OVER DE UITVOERING VAN HET PLAN VAN DE ARBEID DOOR DE REGERING VAN ZEELAND I	112

DEEL III: PLAN VAN DE ARBEID, KIEZERSBEDROG?	117
1 HET VOLKSFRONT: WERKNEMERS- EN DE MIDDENSTANDSORGANISATIES	117
1.1 De vakbonden	117
1.1.1 De Syndicale Commissie	119
1.1.1.1 Syndicale Commissie, het Plan en de regering Van Zeeland I vanuit de literatuur	119
1.1.1.2 Syndicale Commissie, het Plan en de regering Van Zeeland I vanuit de Belgische Vakbeweging	120
A Inhoud van het Plan van de Arbeid	120
B De regering Van Zeeland komt aan de macht en gevoerd beleid	122
1.1.2 ACV en ACW	125
1.1.3 Clash in de verbetering van de positie van de werkenden en werklozen: vakbonden vs. werkgevers	127
1.2 De middenstandsbeweging	129
2 FINANCIEEL- ECONOMISCHE BELANGENGROEPEN	130
2.1 Wie zijn deze belangengroepen?	130
2.2 Financieel- economische belangengroepen en machtsuitoefening	132
2.3 Financieel- economische belangengroepen en politiek	133
3 BWP EN HET PLAN: TREKT DE BWP EENSGEZIND TEN STRIJD?	135
3.1 Iedere BWP'er voorstander van het Plan?	135
3.2 Planpropaganda	138
3.2.1 Propagandamachine	138
3.2.2 Gevolgen van het de propaganda	138
3.3 De Man en het Plan	140
3.3.1 Achter de schermen: de Man, zijn memoires en geschiedschrijving over de regeringsvorming	141
3.3.2 In de regering	144
3.4 Achter de schermen: de regeringsvorming dag per dag	145
3.4.1 2 maart 1935	146
3.4.2 In het Bureau 15 maart 1935	147
3.4.3 20 maart 1935	149
3.4.3.1 In het Bureau	150
3.4.3.2 In de Algemene Raad	154
3.4.4 In het Bureau 24 maart 1935	158
3.4.5 25 maart 1935 een bewogen dag op het Partijbureau	162
3.4.5.1 Voormiddag	162
3.4.5.2 Namiddag	164
3.4.6 26 maart 1935: 'le gouvernement était constitué'	166
3.4.7 De verslagen vs. de memoires van de Man en geschiedschrijving	167
3.5 Reactie van de BWP op de regering van Zeeland I	169
4 BESLUIT OVER DE BEÏNVLOEDINGSFACTOREN	169
SAMENVATTING	172
BIJLAGEN: DEFINITIES, AFKORTINGEN EN BIBLIOGRAFIE	174
1 EEN AANTAL BEGRIPPEN	174
2 AFKORTINGEN	180
3 BIBLIOGRAFIE	181

Deel I: Inleiding

Het Plan van de Arbeid betekent niets zonder een schets van de tijd waarin het ontstond. Daarom volgt eerst een korte inleiding over de Belgische economische en politieke situatie in de jaren 30. Hierna wordt het Plan van de Arbeid en het boek: *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* uit de doeken gedaan. De inleiding wordt afgesloten met de methodologie en de beperkingen van het onderzoek naar de uitvoering van het Plan van de Arbeid. De resultaten van het onderzoek worden achtereenvolgens gepresenteerd in Deel II en Deel III. In het eerste hoofdstuk onder de bijlagen ('een aantal begrippen') zijn een aantal definities van begrippen opgenomen. De eerste keer dat een gedefinieerd begrip in de tekst voorkomt, staat het begrip in het vet.

I Het Plan van de Arbeid en zijn tijd¹

De beurscrash op Wall Street op 24 oktober 1929 maakte een abrupt einde aan het optimisme van de *Roaring Twenties*. Deze crash was evenwel geen verrassing en kende verschillende oorzaken. Een eerste oorzaak was een speculatieve luchtbel, die de beleggers hadden gecreëerd. Het idee van eeuwige welvaart zorgde ervoor dat de kloof tussen beurswaarde en de werkelijke waarde na verloop van tijd onhoudbaar werd. Een tweede oorzaak was de verstoring van het evenwicht op de landbouwmarkt. Het aanbod overtrof de vraag, waardoor de prijzen daalden wat een koopkrachtdaling bij de landbouwers teweegbracht.² Tel daarbij nog eens het restrictief monetair beleid van de Verenigde Staten en het gevolg was een grote recessie, waardoor beleggers snel hele pakketten aandelen probeerden te verkopen. Door het enorme aandelenaanbod kelderde de prijs en leden beleggers en speculanten enorme verliezen, waardoor ze hun schulden niet meer konden afbetalen. Op de kapitaalmarkten ontstond al snel een vertrouwenscrisis.³

De beurscrash werd het startsignaal van een wereldwijde crisis. De Verenigde Staten importeerde significant minder goederen. Mede door het tekort aan internationale samenwerking, grepen staten naar protectionistische maatregelen om de crisis het hoofd te bieden.⁴ Onder andere door bovenstaande redenen stortte de wereldhandel in en een moordende prijzenslag ontstond. Bedrijven gingen overkop waardoor nog meer werkgelegenheid en bijgevolg nog meer koopkracht verloren ging. Door de daling in koopkracht, daalde de afzetmarkt nog meer. Kortom, een deflatoire spiraal zag het daglicht.⁵

¹ Deze inleiding is grotendeels overgenomen uit: D. D'HOINE, *onderzoeksplan Plan van de Arbeid: theorie of praktijk?* onuitg. 2-12.

² K. SMEYERS en E. BUYST, *Het gestolde land*, Polis, Kalmthout, Polis, 2016, 39-41; V. DUJARDIN, M. DUMOULIN, E. GERARD, E. GUBINE, J. NANDRIN, en E. WITTE, *Nieuwe geschiedenis van België II 1905-1950*, Tielt, Lannoo, 2005, 1032.

³ V. DUJARDIN, M. DUMOULIN, E. GERARD, E. GUBINE, J. NANDRIN, en E. WITTE, *Nieuwe geschiedenis van België II 1905-1950*, Tielt, Lannoo, 2005, 1032.

⁴ K. SMEYERS en E. BUYST, *Het gestolde land*, Polis, Kalmthout, Polis, 2016, 39-40.; V. DUJARDIN, M. DUMOULIN, E. GERARD, E. GUBINE, J. NANDRIN, en E. WITTE, *Nieuwe geschiedenis van België II 1905-1950*, Tielt, Lannoo, 2005, 1033.

⁵ M. VAN DEN WIJNGAERT, E. BUYST, E. GERARD, D. LUYTEN en L. VANDEWEYER, *België een land in crisis 1913-1950*, Antwerpen, Standaard uitgeverij, 2006, 151-154.

In België brak de crisis evenwel pas door in de tweede helft van 1930.⁶ Toen hij ook in België doorbrak, was hij meteen van plan om lang te blijven. België was namelijk al sinds jaar en dag een zeer open economie. De crisis kwam dan ook dubbel zo hard aan ten gevolge van het instorten van de wereldhandel. De gevolgen werden al snel duidelijk: de productie liep terug, faillissementen en ontslagen volgden.⁷ Heel wat mensen waren ook niet verzekerd tegen werkloosheid. Sociale drama's ontstonden en de armoede steeg. De economische crisis ontpopte zich tot een sociale crisis.⁸ De vraag op de binnenlandse markt zakte weg waardoor uiteindelijk ook de handelaars getroffen werden.

Toch werd België vooral getroffen door de loskoppeling van het Britse Pond van de **goudstandaard** en de andere munteenheden die het Britse voorbeeld volgden. Het Pond werd voortaan een 'zwevende munt', bepaald door vraag en aanbod op de deviezenmarkt.⁹ De opeenvolgende Belgische regeringen bleven evenwel koppig vasthouden aan de geldende goudpariteit van de Belgische Frank. Hierdoor raakte de Belgische munt meer en meer overgewaardeerd en werden Belgische producten steeds duurder. De enige manier om dat vol te houden was een **deflatiepolitiek**. Naast de munt redden, moest deze politiek ook de positie van de Belgische bedrijven veiligstellen. De redenering zat als volgt: door de lonen, wedden en overheidsuitgaven te laten dalen (vooral de pensioenen en werkloosheidsuitkeringen), zouden de prijzen van Belgische producten dalen waardoor het evenwicht tussen vraag en aanbod zich automatisch zou herstellen.¹⁰ Kort door de bocht bestond de deflatiepolitiek dus uit een daling van productiekosten en een daling van overheidsuitgaven. Soms moest de overheid zelfs niets doen om de productiekosten te laten dalen, een voorbeeld hiervan zijn de lonen. Vaak stond in collectieve arbeidsovereenkomsten een indexclausule, die het loon koppelde aan de index van de kleinhandelsprijzen. Toen deze kleinhandelsprijzen door de deflatoire spiraal daalden, daalden de lonen dus automatisch mee.¹¹ Hoe wreed dit beleid ook was voor de bevolking, de beleidsmakers zagen het als de enige oplossing om de positie van de Belgische bedrijven op de wereldmarkt te beschermen. Deze politiek had wel een ongewenst effect. Door de werkloosheid en de loons- en uitkeringsdalingen, daalde de koopkracht van de arbeiders waardoor ook op de binnenlandse markt de vraag terugliep.¹²

⁶ V. DUJARDIN, M. DUMOULIN, E. GERARD, E. GUBINE, J. NANDRIN, en E. WITTE, *Nieuwe geschiedenis van België II 1905-1950*, Tielt, Lannoo, 2005, 1043.

⁷ E. WITTE, A. MEYNEN en D. LUYTEN, *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*, Antwerpen, Manteau, 2016, 201.; K. SMEYERS en E. BUYST, *Het gestolde land*, Polis, Kalmthout, Polis, 2016, 41.

⁸ A. MOMMEN, *The Belgian Economy in the Twentieth Century*, Londen en New York, Routledge, 1994, 1-2.; K. SMEYERS en E. BUYST, *Het gestolde land*, Polis, Kalmthout, Polis, 2016, 43-45..

⁹ V. DUJARDIN, M. DUMOULIN, E. GERARD, E. GUBINE, J. NANDRIN, en E. WITTE, *Nieuwe geschiedenis van België II 1905-1950*, Tielt, Lannoo, 2005, 1032.

Opmerking: De NBB had ook een grote sterlingportefeuille, die plots veel minder waard werd. (B. HENAU, *Paul van Zeeland en het monetaire, sociaal- economische en Europese beleid van België, 1920-1960*, Wetteren, Universia Press, 1995, 94.)

¹⁰ E. WITTE, A. MEYNEN en D. LUYTEN, *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*, Antwerpen, Manteau, 2016, 201.; K. SMEYERS en E. BUYST, *Het gestolde land*, Polis, Kalmthout, Polis, 2016, 45-47.

¹¹ A. GRAUWELS, F. CAESTECKER, D. LUYTEN, P. SCHOLLIERS en E. VANHAUTE, *Hedendaagse economische geschiedenis van België: een inleiding*, Gent, Academia Press, 2011, 155-156.

¹² V. DUJARDIN, M. DUMOULIN, E. GERARD, E. GUBINE, J. NANDRIN, en E. WITTE, *Nieuwe geschiedenis van België II 1905-1950*, Tielt, Lannoo, 2005, 1044.

De tegenpool van een deflatiepolitiek was een **devaluatiepolitiek**. Begin jaren 30 behoorde devaluatie niet tot de mogelijkheden omdat devaluatie enkel werd gezien als een tijdelijke oplossing. Op termijn zou als gevolg van een Belgische devaluatie de chaos op de wereldmarkt enkel toenemen door de wraakacties van andere landen. Een drukking van de productiekosten en uitgaven werd gezien als de enige mogelijkheid.¹³

In 1934 bereikte de crisis ook de financiële sector. Heel wat financiële instellingen waren immers verstrengeld met het bedrijfs- en politieke leven.¹⁴ Twee **banken** gingen overkop, de Bank van de Arbeid en de Algemene Bankvereniging. De eerste was een klap voor de **BWP** die wou meebesturen. De tweede was vooral een klap voor de spaarders. De Algemene Bankvereniging dreigde immers ook de Middenkredietkas van de Boerenbond te doen omvallen. Een vertrouwenscrisis volgde. De overheid zag zich verplicht om geld te injecteren in het kredietsysteem, maar probeerde het ook structureel te hervormen. Deze hervorming bestond uit een besluitwet die de banken en de holdings verplichtte om te splitsen. Daarnaast installeerde de regering een blijvende controle voor de **spaarkassen**. Dat gebeurde allemaal onder de regering Theunis II, toen beter bekend als de ‘bankiersregering’. Camille Gutt, minister van financiën, was sterk verbonden met de groep Empain, maar ook met Société Générale, de **gemengde bank** bij uitstek.¹⁵ De Société Générale had op dat moment een derde van de Belgische economie in handen. Onder de leiding van Emile Francqui had de Société Générale geen scrupules om deze macht ook politiek in te zetten. Gutt zorgde natuurlijk dat de splitsing van bank en holding geen enkele schade zou toebrengen aan de financiële wereld, laat staan deze wereld straffen.¹⁶ De verstrengeling tussen de financieel- economische machten en de Belgische staatsmachten was trouwens een constante gedurende het hele interbellum. De kritiek en de strijd tegen deze zogenaamde ‘geldmuur’ kreeg in de jaren 30 dan ook steeds meer bijklank.¹⁷

Ook de overheid werd door de crisis niet gespaard. Ten eerste was het begrotingsevenwicht moeilijk te behouden door de dalende fiscale inkomsten en de stijgende uitgaven (werkloosheid en pensioenen).¹⁸ Hogere belastingen waren het noodzakelijke gevolg. De regeringen in de jaren 30 vroegen meerdere malen volmachten aan het parlement. Hierdoor konden ze budgettaire en fiscale maatregelen nemen bij koninklijk besluit.¹⁹ Het beste voorbeeld hiervan was de ‘eenmalige’ crisisbelasting. Met het oog op inkomsten uit invoerheffingen en ook om bepaalde sectoren te beschermen, voerde België een economisch protectionisme door.²⁰ Ten tweede steeg

¹³ G. VANTEMSCHE, “De economische actie van de Belgische Staat tijdens de crisis van de jaren 1930”, *Res Publica*, 1987/2, 131-132.

¹⁴ H. VAN DER WEE en M. VERBREYT, *De Generale bank 1822-1997: een permanente uitdaging*, Brussel, Lannoo, 1997, 203-205.

¹⁵ E. WITTE, A. MEYNEN en D. LUYTEN, *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*, Antwerpen, Manteau, 2016, 201.

¹⁶ N. MATHEVE, *Tentakels van de macht elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*. Heule, INNI publishers, 2016, 265, 267, 298.

¹⁷ E. WITTE, A. MEYNEN en D. LUYTEN, *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*, Antwerpen, Manteau, 2016, 202.

¹⁸ G. VANTEMSCHE, “De economische actie van de Belgische Staat tijdens de crisis van de jaren 1930”, *Res Publica*, 1987, 135.; K. SMEYERS en E. BUYST, *Het gestolde land*, Polis, Kalmthout, Polis, 2016, 46-47.

¹⁹ V. DUJARDIN, M. DUMOULIN, E. GERARD, E. GUBINE, J. NANDRIN, en E. WITTE, *Nieuwe geschiedenis van België II 1905-1950*, Tielt, Lannoo, 2005, 1050.

²⁰ E. WITTE, A. MEYNEN en D. LUYTEN, *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*, Antwerpen, Manteau, 2016, 143.

het aantal werklozen, waardoor de afzet nog meer daalde en de productie en de fiscale inkomsten nog meer terugliepen. Ten derde verloor België op wereldvlak terrein, ondanks de deflatiepolitiek. De regering Theunis II bleef benadrukken dat van devaluatie geen sprake kon zijn. Om deze belofte kracht bij te zetten verbond de regering haar lot aan het vasthouden van de pariteit van de Belgische Frank. Deze pariteit werd echter steeds problematischer. Volgens Gaston Eyskens was de NBB van België genooddaakt diep in de goudbuidel te tasten om de pariteit van de Belgische Frank te behouden. België riep daarna de hulp in van andere goudbloklanden, maar keerde met lege handen terug. Daarbovenop circuleerden geruchten over een mogelijke devaluatie, met een speculatiegolf en kapitaalvlucht als gevolg.²¹ Ook de bevolking haalde massaal haar deposito's af, wat een liquiditeitstekort bij de NBB veroorzaakte.²² Als gevolg was de pariteit waarmee de Belgische Frank aan het goud gekoppeld was niet meer te handhaven.²³ De grenzen van de deflatie waren bereikt. Door de slechte economische situatie was politieke instabiliteit een constante doorheen de jaren 30. Geen enkele regering heeft in het interbellum zijn volledige regeerperiode uitgezeten, waardoor in 22 jaar tijd 25 regeringen aan de macht zijn geweest.²⁴

Door de uitzichtloze economische situatie lag de weg open voor politieke experimenten. Een invloedrijk experiment uit de Verenigde Staten was bijvoorbeeld de *New Deal* van president Roosevelt. De president wou komaf maken met het liberale crisisbeleid door de binnenlandse vraag aan te wakkeren.²⁵ Ook in België floreerden allerlei ideeën. De socialisten dachten onder invloed van Hendrik de Man aan een hervorming van het kapitalistische België en een **keynesiaans beleid** *avant la lettre*.²⁶ Deze ideeën kwamen tot uiting in het Plan van de Arbeid. Ook de Paus mengde zich in de discussie met de encyciek *Quadragesimo Anno*. Hij predikte in zijn encyciek voor een economie op basis van klassensamenwerking, met de christelijke moraal als basis.²⁷

Daarnaast braken ook een aantal fascistische en nationaalsocialistische partijen en bewegingen door zoals Verdinaso, VNV en Rex. Zowel Rex en VNV kwamen uit de stal van de katholieke partij, maar werden later verplicht om met hun moederpartij te breken. Vooral Rex werd het schrikbeeld van het politieke establishment. Onder leiding van demagoog Degrelle was Rex perfect in staat om de woede van de bevolking over het politiek- en economisch establishment te kanaliseren en om te zetten in sympathie voor het fascistisch gedachtegoed.

²¹ V. DUJARDIN, M. DUMOULIN, E. GERARD, E. GUBINE, J. NANDRIN, en E. WITTE, *Nieuwe geschiedenis van België II 1905-1950*, Tielt, Lannoo, 2005, 1055.

²² G. VANTHEMSCHE, *De bankhervorming in België (1934-1935)*, onuitg. Masterthesis, Diss. Lic. VUB, 1979, 31, 70.

²³ G. EYSKENS en J. SMITS, *Gaston Eyskens: De Memoires*, Tielt, Lannoo, 1993, 47-48.

²⁴ N. MATHEVE, *Tentakels van de macht elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*. Heule, INNI publishers, 2016, 112.

²⁵ V. DUJARDIN, M. DUMOULIN, E. GERARD, E. GUBINE, J. NANDRIN, en E. WITTE, *Nieuwe geschiedenis van België II 1905-1950*, Tielt, Lannoo, 2005, 1033.

²⁶ Keynes schreef zijn basiswerk pas in 1936. (F. HEYLEN, *Macro- economie*, Antwerpen, Garant, 2014, 53.)

Zie *infra* Deel II, 3.1.2 openbare werken, signaal van vernieuwing?, 58.

²⁷ A. GRAUWELS, F. CAESTECKER, D. LUYTEN, P. SCHOLLIERS en E. VANHAUTE, *Hedendaagse economische geschiedenis van België: een inleiding*, Gent, Academia Press, 2011, 159.; G. VANTHEMSCHE, *De bankhervorming in België (1934-1935)*, onuitg. Masterthesis, Diss. Lic. VUB, 1979, 113.

Zie *Infra* Deel II, hoofdstuk 6: de invloed van de katholieke leer, 99.

In 1933 stelde de Man het Plan van de Arbeid voor aan de BWP. Niet veel later trad de propagandamachine in de vorm van een nationaal actiecomité in werking. Het budget van vijf miljoen Belgische Frank was ongezien. Het comité zorgde voor een Planvlag, een Planlied, Plancabaret, Planfilm, ... Ook de campagne was ongezien, met de oneliners *'Vader van het Plan, wij volgen u'* en *'Leve het Plan, gansch het Plan, niets dan het Plan'*, organiseerde het comité manifestaties, toespraken, fietstochten, Het gevolg was een grote personencultus rond Hendrik de Man. Toch was binnen de BWP niet iedereen even overtuigd van het Plan. Het gerucht circuleerde dat Hendrik de Man geen grote fan was van het de parlementaire democratie. De tegenstanders van het Plan zagen in het Plan de omvorming tot een autoritaire staat. Ook op partij-ideologisch vlak liet het Plan heel wat stof op waaien. Het Plan zag geen heil in een klassenstrijd, maar stelde de omvorming in plaats van de omverwerping van het kapitalistische België voorop. Hiermee wou de BWP een breder publiek aanspreken en een echte volkspartij worden.²⁸ Natuurlijk stootte het verlaten van de klassenstrijd heel wat kopstukken van de oude garde tegen de borst. Daarnaast zorgde het ook voor een grotere kloof met de communistische partij.²⁹

Het Plan was veel meer dan een oplossing voor de crisis, het was de bedoeling om de oorzaken van de crisis aan te pakken. Naar de mening van Hendrik de Man was hiervoor een nieuwe staats- en economische structuur nodig. Het *'laissez faire, laissez passer'* beginsel moest verlaten worden ten voordele van het principe van de **gemengde economie** (in de terminologie van het Plan: een gemengde volkshuishouding). Deze gemengde economie kon er enkel komen door een nationalisatie van het krediet en de sleutelsectoren.³⁰

Alle propaganda ten spijt stapte Hendrik de Man op 25 maart 1935 in een **regering van nationale unie** zonder enige melding van het Plan of de uitvoering ervan. Hij kreeg de post 'minister van Openbare Werken en Werkloosheidsbestrijding'.³¹ De regering stond onder leiding van Paul Van Zeeland, de katholieke econoom verbonden aan de NBB.³² De Man dacht in hem een medestander te zien voor de uitvoering van het Plan. Echter, volgens de achterban van het Plan van de Arbeid pleegde Hendrik de Man hoogverraad door toe te treden tot deze regering.³³

²⁸ P. VAN DAMME, *Propaganda in België 1934-1951*, Antwerpen, Davidsfonds, 2018, 41-45.

²⁹ **Zie** ook de reactie van Trotsky: hij noemde het Plan bedrog. (P. VAN DAMME, *Propaganda in België 1934-1951*, Antwerpen, Davidsfonds, 2018, 44.)

³⁰ 'Plan van den Arbeid' in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 468.

³¹ Dit is de officiële benaming van het ministerie in het Belgisch Staatsblad. In de literatuur wordt voor werkloosheidsbestrijding vaak de term werkloosheidsopslorping, de letterlijke vertaling van 'résorption de chômage', gebruikt. (bijvoorbeeld: KB 29 juni 1935 verkeerspolitie, BS 13 juli 1935, 4436.)

³² N. MATHEVE, *Tentakels van de macht elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*. Heule, INNI publishers, 2016, 272-273.

Evenwel is niet alle literatuur het eens, soms wordt hij wel bestempeld als partijloos of nog anderen melden dat hij weigerde toe te treden tot Katholieke Unie, terwijl hij overtuigd katholiek was. (B. HENAU, *Paul van Zeeland en het monetaire, sociaal- economische en Europese beleid van België, 1920-1960*, Wetteren, Universia Press, 1995, 133.)

³³ K. SMEYERS en E. BUYST, *Het gestolde land*, Kalmthout, Polis, 2016, 60-61.; B. HENAU, *Paul van Zeeland en het monetaire, sociaal- economische en Europese beleid van België, 1920-1960*, Wetteren, Universia Press, 1995, 136.

De regering Van Zeeland I stond vooral bekend voor haar devaluatie van de Frank en haar zogezegd keynesiaans economisch beleid (*avant la lettre*).³⁴ Volgens Guy Vanthemsche werd de devaluatie uit noodzaak opgedrongen aan het politiek- en economisch establishment. De keuze was simpel: devalueren of de werking van de banken (de motor van de Belgische economie) stilleggen door de reserves van de banken in te zetten.³⁵ Gaston Eyskens meldt in zijn memoires hierover het volgende: de goudstandaard bleef behouden, maar de Frank werd gewoon aan een lagere waarde aan het goud gekoppeld.³⁶ De devaluatie maakte de Belgische producten in het buitenland goedkoper. De export en bijgevolg de productie steeg, waardoor de werkloosheid afnam. Volgens Vincent Dujardin en Mark Van Den Wijngaert zorgde het economisch beleid van de regering Van Zeeland I ook niet voor een breuk met het economisch beleid van de voorgaande regeringen. Het opzet bleef namelijk gelijk. Net zoals bij de deflatiepolitiek moest de concurrentiepositie van de bedrijven gevrijwaard worden en de export gestimuleerd worden.³⁷

De Dienst voor Economisch Herstel (hierna: DEH) en de Bankcommissie zagen beide het levenslicht. Vooral de DEH werd als belangrijk beschouwd voor de uitvoering van het Plan. De instelling was evenwel vanaf het begin een doodgeboren kind. De DEH had geen eigen budget en was volledig afhankelijk van andere ministers. Een van hen was minister van Financiën, Max-Léo Gerard een liberaal die de DEH vanaf het begin niet genegen was.³⁸ Ook de Bankcommissie, met enkel een supervisie bevoegdheid, leek ver weg van de nationalisatie van het krediet uit het Plan van de Arbeid.³⁹

Binnen de regering verliep niet alles even goed. De regering telde vijf socialisten, waaronder voorzitter van de BWP Emile Vandervelde als minister zonder portefeuille. Tot grote frustratie van Hendrik de Man was Vandervelde het vaak eens met liberaal Gérard.⁴⁰ Ook Van Zeeland bleek nadien geen fervente voorstander te zijn van het Plan. Ook buiten de regering lagen kapers op de kust. Van Zeeland die zich graag boven de partijpolitiek plaatste, kon het parlement maar moeilijk voor zijn kar spannen. Conservatief verzet, met als bekendste man de katholiek Gustaaf Sap, bleef de regering het leven zuur maken. Voor de katholieke partij betekende dat een onmogelijke spreidstand: enerzijds zaten ze in de regering, anderzijds

³⁴ E. WITTE, A. MEYNEN en D. LUYTEN, *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*, Antwerpen, Manteau, 2016, 201.

Zie *infra* Deel II, hoofdstuk 3, 3.1.2 openbare werken, signaal van vernieuwing?, 58.

³⁵ G. VANTEMSCHE, “De economische actie van de Belgische Staat tijdens de crisis van de jaren 1930”, *Res Publica Tijdschrift voor politicologie*, 1987, 143.

³⁶ G. EYSKENS, *Economische theorie en economische politiek*, Leuven, S.n., 1956, 147.

³⁷ V. DUJARDIN, M. DUMOULIN, E. GERARD, E. GUBINE, J. NANDRIN, en E. WITTE, *Nieuwe geschiedenis van België II 1905-1950*, Tielt, Lannoo, 2005, 1073.

³⁸ N. MATHEVE, *Tentakels van de macht elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*, Heule, INNI publishers, 2016, 218.

Opmerking: Ook Max-Léo Gérard was verbonden met de Société Générale. (N. MATHEVE, *Tentakels van de macht elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*, Heule, INNI publishers, 2016, 409.)

³⁹ N. MATHEVE, *Tentakels van de macht elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*, Heule, INNI publishers, 2016, 501.; K. SMEYERS en E. BUYST, *Het gestolde land*, Kalmthout, Polis, 2016, 71.

⁴⁰ V. DUJARDIN, M. DUMOULIN, E. GERARD, E. GUBINE, J. NANDRIN, en E. WITTE, *Nieuwe geschiedenis van België II 1905-1950*, Tielt, Lannoo, 2005, 1074.

behoorde de katholieke Gustaaf Sap tot de grootste critici in het Parlement. Een verzwakking van de partij was onvermijdelijk.⁴¹

De periode voor de verkiezingen van 24 mei 1936 werd daarbij nog gedomineerd door Rex en het VNV. Het was duidelijk dat de verkiezingen een afrekening met het politiek establishment zouden worden. Thema's zoals het economische herstel kwamen in de campagnes van de verschillende partijen nauwelijks aan bod. Doemscenario's gebaseerd op de ondergang van de Weimarrepubliek spookten door de hoofden van de leden van alle traditionele partijen. De katholieke partij probeerde gauw zijn lijsten op te kuisen van schandaalnamen. De BWP haalde voor de campagne het Plan weer van onder het stof.⁴²

De regering van nationale unie kreeg een grote klap toen in 1936 de partijen Rex en VNV een enorme verkiezingswinst boekten en alle regeringspartijen verloren. Vooral de **Katholieke Unie** incasseerde klappen, ze verloor 10% van haar stemmen.⁴³ De socialisten werden de grootste partij in de Kamer van volksvertegenwoordigers, maar dat vertaalde zich niet in regeringsvorming. In plaats van een socialistische eerste minister, volgde na een moeilijke regeringsvorming Paul Van Zeeland zichzelf op. Dat kwam wellicht omdat Emile Vandervelde langs de ene kant mislukte als formateur. Langs de andere kant brak niet lang na de verkiezingen de grote werkstaking uit, voor de socialisten wellicht de doorslaggevende reden om snel terug in een regering van nationale unie te stappen. Hendrik de Man moest genoeg nemen met ministerpost Financiën, weliswaar als eerste socialist. Al was dit wellicht te verklaren door de dood van Emile Francqui, hoofd van de Société Générale, waardoor de Société Générale geen druk kon uitoefenen op de regeringsvorming. Daarnaast waren ook de katholieken verzwakt door hun grote verkiezingsnederlaag.⁴⁴

De regering Van Zeeland II beloofde een hele reeks van sociale maatregelen om de stakers tevreden te stellen. Daarnaast beloofde de regering om overheidscontrole uit te oefenen op verschillende sectoren (bijvoorbeeld elektriciteit en verzekeringen). De regering wou ook verder inzetten op sectorale kredietorganisaties (Zoals: het Centraal Bureau voor hypothecair krediet, het Nationaal Instituut voor Landbouwkrediet, etc.).⁴⁵

Rex voelde zich door de regeringsvorming buiten spel gezet en bedacht een plan om tussentijdse verkiezingen uit te lokken. De partij zette een aantal Kamerleden aan om ontslag te nemen. In de daaropvolgende tussentijdse verkiezingen stelde Degrelle zich kandidaat. De regeringspartijen roken het gevaar en zorgden voor een gemeenschappelijke tegenkandidaat: Paul Van Zeeland. Propaganda langs beide kanten vierde hoogtij en de spanningen tussen beide kampen werden nog groter. Op 11 april 1937 was het eindelijk tijd voor de krachtmeting tussen Degrelle en Van Zeeland. Rex beet in het zand en leed een verpletterende nederlaag. Om de

⁴¹ N. MATHEVE, *Tentakels van de macht elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*. Heule, INNI publishers, 2016, 501-502.; V. DUJARDIN, M. DUMOULIN, E. GERARD, E. GUBINE, J. NANDRIN, en E. WITTE, *Nieuwe geschiedenis van België II 1905-1950*, Tielt, Lannoo, 2005, 1075.

⁴² V. DUJARDIN, M. DUMOULIN, E. GERARD, E. GUBINE, J. NANDRIN, en E. WITTE, *Nieuwe geschiedenis van België II 1905-1950*, Tielt, Lannoo, 2005, 1077-1079.

⁴³ E. GERARD en J. BLANCKE, *De christelijke arbeidersbeweging in België deel I*, Leuven, Universitaire pers, 1991, 216.

⁴⁴ N. MATHEVE, *Tentakels van de macht elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*. Heule, INNI publishers, 2016, 410-411.

⁴⁵ A. MOMMEN, *The Belgian Economy in the Twentieth Century*, Londen en New York, Routledge, 1994, 31.

vernedering compleet te maken werden doodsberichten van Degrelle met als datum 11 april 1937 in groten getale verspreid.⁴⁶

Het politiek woelig vaarwater bleef. De economische thema's raakten steeds meer op de achtergrond. De Spaanse burgeroorlog zorgde voor nog meer verdeeldheid, zelfs binnen partijen. De gemoederen raakten het meest verhit door de amnestiewet. Betogingen, zowel voor als tegen, volgden elkaar op waardoor Van Zeeland zich verplicht zag zijn ontslag aan te bieden, maar dat werd geweigerd door de Koning. Criticaster vanaf het eerste ogenblik Gustaaf Sap diende Van Zeeland de doodsteek toe. Door middel van een interpellatie beschuldigde hij Van Zeeland van schandalen bij de NBB. Volgens Sap had Van Zeeland nog loon voor zijn werk bij de NBB ontvangen toen hij al minister was. Hendrik de Man was, als minister van Financiën, verplicht om een onderzoek te openen. Hij sprong voor de premier in de bres en pleitte hem in het rapport volgende op het onderzoek vrij. De geruchten doofden niet uit en bleven als een zwaard van Damocles boven Van Zeelands lot hangen. Om uit de impasse te geraken nam de premier ontslag op 25 oktober 1937. Door zijn ontslag in te dienen bevestigde Van Zeeland de geruchten. Daarbij ging hij in tegen de conclusie van het onderzoek van de Man, waardoor zijn onderzoek alle geloofwaardigheid verloor.⁴⁷ Van Zeeland werd vervangen door Paul-Emile Janson. Het kabinet was echter geen lang leven beschoren. De nieuwe regering raakte het niet eens over een fiscaal en budgettair beleid. Daarnaast nam ook de kritiek op Hendrik de Man toe. De val van de regering werd onvermijdelijk en vond plaats in mei 1938.⁴⁸

2 Wat is het Plan van den Arbeid?

2.1 De geboorte van het Plan Van den Arbeid

Het Plan van de Arbeid gaat uit van volgende premisse: de overheid kan niet anders dan de crisis ondergaan en dus reactief optreden. De financieel- economische belangengroepen, met op kop de banken, voeren *de facto* het economisch beleid en hebben de economische crisis veroorzaakt.⁴⁹ De overheid zou een economisch beleid moeten voeren in het algemeen belang, maar kan dat omwille van machtsgebrek niet. Daarom wil het Plan van de Arbeid de macht om een economisch beleid te voeren wegnemen bij de financieel- economische belangengroepen en geven aan de uitvoerende macht. Op die manier wordt een 'economische uitvoerende macht' ingericht.⁵⁰ Het Plan wil dus aan de overheid de mogelijkheid geven om een efficiënt en effectief economisch beleid te voeren. Daarvoor is een omvorming van de liberale economie naar een gemengde economie nodig. Op die manier kan de overheid niet alleen de huidige crisis overwinnen, maar ook alle crisissen in de toekomst te vermijden.⁵¹

⁴⁶ P. VAN DAMME, *Propaganda in België 1934-1951*, Antwerpen, Davidsfonds, 2018, 53-59.

⁴⁷ K. SMEYERS en E. BUYST, *Het gestolde land*, Kalmthout, Polis, 2016, 71-72.

⁴⁸ V. DUJARDIN, M. DUMOULIN, E. GERARD, E. GUBINE, J. NANDRIN, en E. WITTE, *Nieuwe geschiedenis van België II 1905-1950*, Tielt, Lannoo, 2005, 1095.

⁴⁹ 'De resolutie van Kerstmis 1933 en het Plan van den Arbeid' in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 25.

Zie *infra* Deel III, 2.1 wij zijn deze belangengroepen?, 130.

⁵⁰ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 25.

⁵¹ H., DE MAN, *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d'or, 1941, 209.

Het Plan bevat twee soorten maatregelen: conjunctuur- en structuurmaatregelen. De conjunctuurmaatregelen zijn bedoeld om de economische malaise in de jaren 30 de baas te kunnen. De structuurmaatregelen moeten aan de overheid de mogelijkheid geven een economisch beleid te voeren in lijn met het algemeen belang.

De conjunctuurmaatregelen of economische maatregelen hebben economisch herstel als doel. De conjunctuurmaatregelen voorzien een grootschalig programma van openbare werken opstellen, waarmee de overheid actief de binnenlandse vraag aanzwengelt. Het programma van openbare werken moet aangevuld worden met een verruiming van de kredietverlening.⁵²

De structuurmaatregelen gaan veel verder, deze hebben een hervorming van de Belgische staat en economie als doel. De structuurhervormingen voorzien in een nationalisatie van het krediet en de sleutelsectoren, die *de facto* al gemonopoliseerd zijn. Om het krediet en de sleutelsectoren in te zetten voor het algemeen belang, worden commissariaten gecreëerd.⁵³ Op de korte termijn, in het licht van crisisoplossing, is vooral de nationalisatie van het krediet belangrijk. Een ruime kredietverlening in het algemeen belang, niet in het eigen belang van de bankiers, is namelijk een van de twee sleutels voor economisch herstel.⁵⁴ Buiten de genationaliseerde sectoren blijft de rest van de economie evenwel geregeld door vraag en aanbod. Het is dus zeker niet de bedoeling om de hele economie te nationaliseren. In tegendeel, de Man wou enkel nationaliseren wat volstrekt nodig was. Tot slot voorzien de structuurhervormingen ook een staatshervorming zodat de overheid een doeltreffend economisch beleid kan voeren.⁵⁵

2.2 Inhoud van het Plan Van den Arbeid

Het Plan van de Arbeid wil een economische en politieke omvorming bereiken. Deze omvorming bestaat uit drie zaken:

- Een gemengde economie die bestaat uit een particuliere sector en een genationaliseerde sector. Die genationaliseerde sector bevat naast het krediet ook de sleutelsectoren waar *de facto* al een monopolie bestaat.
- De gemengde economie staat in functie van het algemeen belang, namelijk de uitbreiding van de binnenlandse markt, de opheffing van de werkloosheid en economische welvaart.
- Een hervorming van de staat die zorgt voor een ware economische en sociale democratie.⁵⁶

Om deze omvorming te realiseren moeten maatregelen genomen op de zes onderstaande vlakken.

⁵² 'Plan van den Arbeid' in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 473-474.

⁵³ 'Plan van den Arbeid' in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 468-470

⁵⁴ 'De resolutie van Kerstmis 1933 en het Plan van den Arbeid' BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 465.

⁵⁵ 'Plan van den Arbeid' in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 476-477.

⁵⁶ 'Plan van den Arbeid' in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 468.

Ten eerste moet het krediet worden genationaliseerd. Deze nationalisatie heeft tot doel om de kredietgeving te gebruiken in een economische politiek. Krediet moet voortaan worden verschaft zodat het de algemene economie ten goede komt. Daarvoor zijn vijf zaken noodzakelijk:

- De oprichting van een kredietinstituut van de staat. Het kredietinstituut moet ervoor zorgen dat kredietbanken zich aan de doelstellingen van het Plan houden. Door wetgeving krijgt dit instituut een meerderheidsparticipatie in bankorganismen om deze opdracht te vervullen. Om deze participatie te verkrijgen zal het instituut de nodige aandelen afkopen of onteigenen voor het algemeen belang.
- Alle staatsinstellingen moeten de doelstellingen van het Plan naleven. Een van deze instellingen is de NBB. Deze zal een statutenwijziging moeten ondergaan, zodat ook zij kan ingezet worden om de doelstellingen van het Plan te bereiken.
- Een hervorming van het verzekeringsstelsel om verzekeringsstelsel onderhevig te maken aan de doelstellingen van het Plan.
- De oprichting van een financieel commissariaat. Dat commissariaat zal rechtstreeks afhangen van de wetgevende macht. Het commissariaat is een overkoepelend orgaan dat zal instaan voor een kredietpolitiek, een geldpolitiek en de controle van de betalingsbalans.⁵⁷

Ten tweede moeten de sleutelsectoren of sleutelnijverheden worden genationaliseerd. Deze sleutelsectoren worden in het Plan niet duidelijk omschreven. Het Plan vermeldt vaag volgende omschrijving: *“de belangrijkste gemonopoliseerde nijverheden, die de grondstoffen of de drijfkracht voortbrengen”*. Het gaat dus om sectoren waar de facto al een monopolie geldt en die een bepaalde invloed hebben op de gehele economie. Volgens het officiële communicatieblad van de socialistische vakbond gaat het over: de kolennijverheid, de zware metaalnijverheid, de productie van gas en elektriciteit en het vervoerswezen.⁵⁸ De wetgevende macht heeft de plicht deze sectoren om te vormen naar openbare diensten. Per sector zal een consortium worden opgericht zodat de sector de doelen van het Plan respecteert. Op dezelfde manier als het kredietinstituut, zal elk consortium een meerderheidsparticipatie bezitten in elk bedrijf dat onder het toepassingsgebied van het consortium valt. De consortia worden overkoepeld door het commissariaat van de nijverheid, dat de algemene leiding van alle consortia op zich neemt. Het commissariaat van de nijverheid is daarbij volledig afhankelijk van de wetgevende macht.⁵⁹

Ten derde moet ook de organisatie van het openbaar vervoer worden herbekeken. Het openbaar vervoer is al als een openbare dienst georganiseerd, maar een algemene leiding ontbreekt. Deze leiding moet voorzien worden door het commissariaat voor het vervoer. Dat commissariaat moet ervoor zorgen dat het openbaar vervoer wordt georganiseerd in functie van het algemeen belang.⁶⁰

⁵⁷ ‘Plan van den Arbeid’ in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 469

⁵⁸ X., “Het Plan van den Arbeid en de economische democratie” in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 november 1935, 1935(11), 236.

⁵⁹ ‘Plan van den Arbeid’ in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 470- 471.

⁶⁰ ‘Plan van den Arbeid’ in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 471.

Ten vierde bestaat de Belgische economie naast de genationaliseerde sector, ook uit een particuliere sector. De particuliere sector zal bestaan uit alle sectoren waar *de facto* nog geen monopolie van kracht is. In deze sector verandert niets. Eigendomsrecht en vrije concurrentie blijven ten volle van kracht. In de particuliere sector wordt sparen aangemoedigd. Door de nationalisatie van het krediet, staat de kredietverlening ten dienste van het algemeen belang. Toch gelden in de private sector drie beperkingen. Ten eerste mag het eigendomsrecht niet leiden tot een sabotage van de doelstellingen van het Plan. Ten tweede mag eigendomsrecht niet leiden tot de vorming van nieuwe monopolies. Tot slot is ook deze sector onderworpen aan de algemene doelstellingen van het Plan.⁶¹

Ten vijfde heeft het Plan een aantal algemene doelstellingen. De meeste doelstellingen kaderen in het economisch herstel. Een aantal anderen gaan veel verder en voorzien blijvende veranderingen zoals bijvoorbeeld de spaarpolitiek, de arbeidspolitiek, de fiscale politiek en de sociale politiek.

- Een spaarpolitiek die veilige beleggingen verzekert en speculatieve bewegingen op de geldmarkt bestraft
- Een kredietpolitiek om de binnenlandse vraag aan te wakkeren, in andere woorden een vergroting van het kredietvolume aan billijke rentevoeten⁶²
- Een prijzenpolitiek om misbruiken en speculatieve manoeuvres tegen te gaan. Daarbij zal deze politiek ook leiden tot de stabilisatie van landbouw-, nijverheids- en handelswinsten
- Een arbeidspolitiek die ertoe strekt een wettelijk contractueel stelsel te installeren om zo de arbeidsduur te verkorten en de lonen te stabiliseren. Daarnaast moet de arbeidspolitiek ook het collectief overleg bevorderen.
- Een geldpolitiek die gebruik maakt van de aanzienlijke goudreserves en stabiliteit van de Belgische Frank om de koopkracht van de bevolking te verhogen.
- Een handelspolitiek die de buitenlandse handel bevordert en het algemeen belang nastreeft. Daarvoor moeten protectionistische maatregelen zoveel mogelijk worden vermeden.
- Een fiscale politiek die de belastinginkomsten zal verhogen door de herverdeling van de economische gelden. Deze belastinginkomsten zullen gebruikt worden om de lasten op productie en handel te laten dalen. Met andere woorden voorziet het Plan van de Arbeid in een belastingverschuiving. De belastingen op productie en handel moeten dalen, terwijl de belastingen op kapitaal moeten stijgen.
- Een sociale politiek, die zal gefinancierd worden door de begrotingsmeerwaarden. Deze meerwaarden, aangevuld door bijdragen van **werkgevers en werknemers**, zullen gebruikt worden om een volledig stelsel van sociale verzekeringen te creëren.
- Een politiek van hypothecaire leningen, huur- en pachtprizen om de kosten in de landbouw en nijverheid te laten dalen.

Ook het plan van openbare werken past in het kader van economisch herstel. Het plan van openbare werken moet een aantal concrete doelstellingen bereiken: een betere volksvoeding en

⁶¹ 'Plan van den Arbeid' in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 471-472.

⁶² Gent, AMSAB, Het Plan van de Arbeid, la réforme bancaire et le plan du travail, MAD/015.11 en MAD/5177.12., 22-24.

hygiëne, bouw van nieuwe woningen, een elektrisch spoorwegennet, een wegennet voor wagens, verbeteringen in het onderwijs (waaronder een uitbreiding van de schoolplicht) en een algemeen programma voor het gebruik van vrije tijd. Het Bureau van Sociaal Onderzoek stelt hiervoor een vijfjaar durend plan op. Dat plan moet in de eerste drie jaar leiden tot een stijging van de binnenlandse vraag met 50%. Op het einde van het vijfjarig plan moet de binnenlandse vraag zelfs verdubbeld zijn.⁶³

Tot slot moet de wetgevende macht een economische raad oprichten. Deze economische raad is een adviserend orgaan. Daarnaast vormt de raad de verbinding tussen de wetgevende macht en de drie commissariaten.⁶⁴ Ook wil het Plan van de Arbeid nog een aantal zogenaamde ‘politieke hervormingen’ doorvoeren. Deze hervormingen zijn noodzakelijk zodat het parlement zijn economische doelstellingen kan verwezenlijken. Het gaat hier dus over een versterking van het parlement, de staat en de democratie. De hervormingen moeten gebaseerd zijn op onderstaande principes.

- De wetgevende en de uitvoerende macht zullen uitgaan van een zuiver algemeen kiesrecht
- De uitoefening van de grondwettelijke vrijheden verzekeren door alle burgers
- Onafhankelijkheid en versterking van het gezag van de staat tegenover de financieel-economische belangengroepen
- Afschaffing van de Senaat
- Aangepaste en moderne werkmethodes voor het parlement. Het parlement zal voortaan bijgestaan worden door verschillende adviserende raden. De leden van deze instanties worden gekozen op basis van hun expertise.
- Het parlement moet uitvoeringsmacht geven aan de commissariaten die de leiding hebben over de economie. Dat is nodig omdat het parlement de snelheid mist om te reageren op economische ontwikkelingen. Daarnaast maakt de uitvoeringsmacht ook duidelijk dat de commissariaten verantwoordelijk zijn voor de economie.⁶⁵

2.3 Het kerstcongres van 1933 en de aanname van het Plan van den Arbeid

Kerstmis 1933, op het zogenaamde kerstcongres keurt het Congres van de BWP het Plan van de Arbeid goed.⁶⁶ Voor het kerstcongres werd het Plan al aanvaard door de Syndicale Commissie en het partijbestuur. In de resolutie van het Congres wijst de BWP op de nood aan een grondige hervorming van de economische structuur, deze hervorming zal tevens ook de crisis oplossen. De grootste hinderpaal voor deze hervorming is het monopolie van het krediet door de financieel- economische belangengroepen, met op kop de banken. Zij verlenen krediet om zichzelf te verrijken en handelen tegen het algemeen belang. Zij houden daarbij alle pogingen om een ‘echte sociale economische democratie’ te creëren tegen. Hierbij wordt niet vermeld wat deze ‘echte sociale economische democratie’ precies inhoudt. Voor de uitvoering van het Plan roept de BWP op tot de creatie van een ‘volksfront’, bestaande uit alle slachtoffers

⁶³ ‘Plan van den Arbeid’ in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 473-476.

⁶⁴ ‘Plan van den Arbeid’ in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 473.

⁶⁵ ‘Plan van den Arbeid’ in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 476-477

⁶⁶ **Congres: Zie** definitie Belgische Werklieden Partij *infra* Bijlagen , 1 een aantal begrippen, 174.

van de crisis. Het Plan van de Arbeid richt zich dus niet alleen tot de **arbeider**. De BWP is voor de uitvoering van het Plan van de Arbeid bereid om steun te aanvaarden uit alle ideologische hoeken. In zijn resolutie belooft de BWP dat ze niet zal deelnemen aan een regering die het Plan van de Arbeid niet uitvoert.⁶⁷

Het Plan van de Arbeid wil door de nationalisatie van het krediet een gemengde economie bereiken die ten dienste staat van het algemeen belang. Dat algemeen belang bestaat volgens het Plan uit: de bevordering van de binnenlandse vraag, het verzekeren van arbeid en het bevorderen van de algemene welvaart.⁶⁸

2.4 De uitvoering van het Plan van den Arbeid

Het aangenomen Plan van de Arbeid is niet 'het' Plan van de Arbeid. Hendrik de Man maakt tijdens zijn redevoering op het kerstcongres duidelijk dat het Plan van de Arbeid enkel de grondvesten bevat. Deze grondvesten moeten verder uitgewerkt worden in voorontwerpen van wet en concrete voorstellen. De uitwerking moet zo gedetailleerd en nauwkeurig mogelijk zijn.⁶⁹ Hendrik de Man beschrijft het verwachte resultaat als volgt:⁷⁰

“Het wordt zonder eenigen twijfel een boek van eenige honderden bladzijden, een echt wetboek van het nieuwe economische stelsel, waarvan het huidige Plan enkel als de grondwet te beschouwen is”

✎ Hendrik de Man tijdens een redevoering in 1933 ✎

Het Congres van de BWP belast het Bureau voor Sociaal Onderzoek met de uitwerking van de voorontwerpen van wet en voorstellen die het Plan van de Arbeid in de praktijk moeten omzetten. Het Bureau moet deze taak vervullen samen met de leidende organismen van de BWP, de Syndicale Commissie, het Coöperatief Ambt en het Mutualistisch Verbond. Het Bureau voor Sociaal Onderzoek stelt op zijn beurt 22 commissies samen, die elk voor hun onderwerp concrete voorstellen en voorontwerpen van wet moeten opstellen. Deze commissies zijn zeer divers samengesteld: leden van beide Kamers, advocaten, leden van vakorganisaties, etc.⁷¹ De commissies worden overkoepeld door de Algemene Raad van het Plan, de Algemene Raad moet alle voorontwerpen van wet en voorstellen van de commissies goedkeuren. Deze Algemene Raad is helemaal niet divers samengesteld en bestaat enkel uit parlamentsleden. De enige uitzondering hierop is Hendrik de Man, die als directeur van het Bureau voor Sociaal Onderzoek, aan de Algemene Raad is toegevoegd. De Algemene Raad wordt op elke commissievergadering door minstens één lid vertegenwoordigd. Hendrik de Man maakt zoals gezegd deel uit van deze Algemene Raad, dus is hij wellicht op heel wat

⁶⁷ ‘De resolutie van kerstmis 1933 en het Plan van den Arbeid’ in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 465-467.

⁶⁸ ‘Plan van den Arbeid’ in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 468.

⁶⁹ Gent, AMSAB, Het Plan van de Arbeid, Stenographisch verslag van de redevoering gehouden door Hendrik de Man op het Kerstcongres 1933 der Belgische Werkliedenpartij, MAD/180.35, 4.

⁷⁰ Gent, AMSAB, Het Plan van de Arbeid, Stenographisch verslag van de redevoering gehouden door Hendrik de Man op het Kerstcongres 1933 der Belgische Werkliedenpartij, MAD/180.35, 5.

⁷¹ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 478-484.

commissievergaderingen aanwezig. Bijgevolg heeft hij bij heel wat concrete voorontwerpen van wet en voorstellen een vinger in de pap te brokken.⁷²

De verschillende commissies schrijven dus voorontwerpen van wet en voorstellen uit aan de hand waarvan de doelstellingen van het Plan van de Arbeid kunnen omgezet worden in de praktijk. De Algemene Raad van het Plan verduidelijkt de drie hoofddoelstellingen van het Plan van de Arbeid. Ten eerste de bezetting van de commandoposten. De commandoposten zijn de staatsmacht en het bankstelsel. De bezetting van de staat is pas mogelijk als de BWP de verkiezingen wint en een regering van het Plan installeert en de staat wordt hervormd. De bezetting van het bankstelsel is pas mogelijk na een hervorming van het bankstelsel. *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* hangt volledig van beide bezettingen af. Ten tweede wil het Plan de commandoposten gebruiken om economische maatregelen te treffen. Ten derde wil het Plan politieke of structuurhervormingen verwezenlijken om zo tot een gemengde economie te komen. Deze drie doelen moeten ofwel onmiddellijk ofwel op een later ogenblik verwezenlijkt worden. Het spreekt voor zich dat doel één, de bezetting van de commandoposten, onmiddellijk moet gebeuren als de **Planregering** aan de macht komt, aangezien de hele uitvoering van het Plan van de Arbeid hiervan afhangt.⁷³

In een tussentijds rapport bespreekt de BWP het werk van de verschillende commissies. De BWP is het over veel zaken intern niet eens, waardoor de voorontwerpen van wet en voorstellen nog heel wat wijzigingen ondergaan. Na twee jaar is het werk van de verschillende commissies af. Op 30 januari 1935 keurt de Algemene Raad de voorontwerpen van wet en voorstellen van de commissies goed. Deze voorontwerpen en voorstellen vormen samen een lijvig stappenplan voor de Planregering. Gebundeld vormen deze voorontwerpen en voorstellen het boek: *‘De uitvoering van het Plan van den Arbeid’* (hierna: *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*). Ondanks het omvangrijke karakter van *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, blijven de voorontwerpen van wet en voorstellen nog altijd veel onduidelijkheden bevatten. Vaak is het bij de voorontwerpen van wet zoeken naar de juiste interpretatie of de betekenis van bepaalde passages. Wellicht is dit te verklaren door de tijdsdruk en interne twisten bij de BWP⁷⁴

De inleiding van *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* maakt meteen duidelijk, dat geen enkel voorontwerp van wet of voorstel definitief is. Verbeteringen en aanpassingen aan de voorontwerpen van wet of voorstellen blijven te allen tijde mogelijk. Het is dus niet zo dat de slogan “*niets dan het Plan, alles dan het Plan, het hele Plan*” tot gevolg heeft dat de BWP enkel in een regering stapt die de voorontwerpen van wet en voorstellen uit *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* letter per letter uitvoert. Voor de BWP is het vooral van belang dat de Planregering de doelstellingen van het Plan van de Arbeid verwezenlijkt. Toch stelt de BWP een veto, als de andere partijen geen voorstellen doen die beter dan de voorontwerpen van wet en voorstellen

⁷² BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 193, 5-8.

⁷³ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 17-18.

⁷⁴ **Zie** *infra* Deel III, 3.1 iedere BWP’er voorstander van het Plan?, 135.

uit *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* de drie bovenstaande doelstellingen van het Plan verwezenlijken, zal de BWP niet in de regering stappen.⁷⁵

De uitvoering van het Plan van den Arbeid is dus de omzetting van het Plan van de Arbeid in concrete voorstellen en voorontwerpen van wet. Tijdens het onderzoek zal duidelijk worden dat deze voorstellen en voorontwerpen evenwel nog heel wat aantal onduidelijkheden en onvolkomenheden bevatten.

3 Beschrijving van het onderzoek

Onderliggend onderzoek wil een antwoord bieden op volgende centrale onderzoeksvraag: is het Plan van de Arbeid uitgevoerd door de regering Van Zeeland I? Hiervoor werd in de inleiding eerst het Plan van de Arbeid geanalyseerd. Uit bovenstaande analyse blijkt dat het Plan van de Arbeid zeer vaag en kort is. Het Plan van de Arbeid bevat een verwijzing naar *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*. Dat uitvoeringsdocument bevat een strategie om het Plan van de Arbeid uit te voeren. Daarnaast bevat het document ook omvangrijke voorstellen en voorontwerpen van wet. Natuurlijk moet bij een analyse van het Plan van de Arbeid en *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* ook rekening worden gehouden met de context waarin beide ontstonden. Daaruit volgen volgende deelvragen:

- Wat is de context waarin het Plan van de Arbeid ontstond?
- Wat is de inhoud van het Plan van de Arbeid en de voorontwerpen en voorstellen uit *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*?

Onderliggend onderzoek bestaat uit twee delen: één deel over de uitvoering van het Plan van de Arbeid en één deel over de beïnvloedingsfactoren. Na elk deel volgt een besluit. Op het einde van het laatste deel volgt een samenvatting, die alle puzzelstukken samenlegt. Na de samenvatting volgen de bijlagen. Deze bijlagen bevatten de gehanteerde definities, de afkortingen en de bibliografie. Verwijzingen naar voorgaande of volgende passages, gebeuren in de voetnoten voorafgegaan van ‘Zie’.

Om de uitvoering van het Plan van de Arbeid te bestuderen, bestaat dit onderzoek eerst uit een analyse van de regeringsverklaring van de regering Van Zeeland I, afgelegd op 29 maart 1935. Daarna volgt een analyse van het Belgisch Staatsblad met volgende beperkingen. Ten eerste wordt de periode afgebakend: de focus ligt op de periode tussen 29 maart 1935 en 24 mei 1936. Op 29 maart 1935 start regering Van Zeeland I met de Man als minister van Openbare Werken en Werkloosheidsbestrijding. Op 24 mei 1936 vinden nieuwe verkiezingen plaats. Gezien de korte tijd van dit onderzoek, wordt de regering Van Zeeland II achterwege gelaten. Ten tweede wordt enkel gefocust op de Kamer, de visie van de Senaat wordt gezien de korte tijd van dit onderzoek buiten beschouwing gelaten. Ten derde wordt bij de analyse ook geen rekening gehouden met Congo of het Buitenlands beleid, hoewel het Plan van de Arbeid beide vermeldt. De studie van beide onderwerpen was niet haalbaar gezien de korte tijd van dit onderzoek. Tot slot wordt ook de visie van de rechterlijke macht niet onderzocht. De rechterlijke macht wordt namelijk niet vermeld in het Plan van de Arbeid. Of de rechtspraak inspiratie of elementen heeft gehaald uit het Plan van de Arbeid, wordt bijgevolg ook niet onderzocht.

⁷⁵ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 5- 14.

Dit onderzoek analyseert de wetten en koninklijk besluiten die aansluiting vinden bij onderwerpen uit het Plan van de Arbeid en *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*. Deze analyse gebeurt door het Belgisch Staatblad van de desbetreffende periode te onderzoeken. Daarbij wordt bijzondere aandacht gegeven aan de voorstellen en voorontwerpen van wet die in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* staan over de bankhervorming en de Dienst voor Economisch Herstel. Beide zijn symboolpassages van het Plan van de Arbeid, maar ook van de regering Van Zeeland I. Daarnaast bevat *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* voorontwerpen van wet over deze twee onderwerpen. Deze voorontwerpen en voorstellen zijn een minimum voor de BWP. In *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* staat indien de koninklijke besluiten en wetten minder verregaand zijn, dan de voorontwerpen van wet of voorstellen uit *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, BWP had mogen toetreden tot de regering. Naast de bankhervorming en Dienst voor Economisch Herstel focust dit onderzoek op de volgende onderwerpen die voorkomen in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*:

- Politiek van openbare werken: Met de nadruk op vooral de huizenproblematiek, de verbinding tussen Brussel- Noord en Brussel- Zuid en het onderwijs. Deze drie onderwerpen worden uitvoerig besproken in het boek: *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*. Ten tijde van de regering Van Zeeland I zijn er twee koninklijke besluiten en een wet die specifiek over deze onderwerpen gaan.
- De financiering van de openbare werken: ook dit wordt uitvoerig besproken in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*. De regering Van Zeeland staat bekend om de devaluatie van de Belgische Frank. Zoals duidelijk zal blijken zorgt ook de devaluatie voor inkomsten. Beide kunnen bijgevolg perfect vergeleken worden.
- Werklozen: de politiek van openbare werken heeft in het Plan van de Arbeid als doel de werkloosheid te verminderen. Ook Hendrik de Man bindt als de strijd aan met de werkloosheid. Bijgevolg bevat dit onderzoek een passage met de maatregelen die regering Van Zeeland I heeft genomen om de werkloosheid te laten dalen.
- Kredietverlening: de politiek van openbare werken moet volgens het Plan ondersteund worden door de circulatie van kapitaal. Ook is de kredietpolitiek een van de algemene doelstellingen uit het Plan van de Arbeid. Bijgevolg wordt onderzocht welke kredietverruimende maatregelen de regering Van Zeeland I heeft genomen.

Hierbij horen volgende deelvragen:

- Wat is de inhoud van de koninklijke besluiten en wetten omtrent deze thema's?
- In welke mate realiseren de koninklijke besluiten en wetten de doelstellingen van het Plan van de Arbeid?

Om een zicht te krijgen op de ontstaansreden en inhoud van de wetgeving (in de formele en materiële zin) genomen onder of door de regering Van Zeeland I, gaat dit onderzoek ook in op de voorbereidende documenten. Voor de wetgeving gaat het om de parlementaire stukken en handelingen. Voor de koninklijke besluiten, gaat het om de verslagen aan de Koning en indien relevant notulen van de ministerraad.

De koninklijke besluiten of wetten genomen door de regering Van Zeeland I worden nadien vergeleken met de teksten uit *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*. De reden hiervoor is

duidelijk: het Plan is veel te vaag om met te vergelijken. Ook bevat *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* volgende passage⁷⁶:

“Dus zal de gehechtheid aan een tekst ons nooit beletten de wijzigingen en amendementen te aanvaarden, die hem zouden kunnen aanvullen; maar het tegenovergestelde zal nooit gebeuren. Stelt men iets beter voor dan onze onderwerpen, d.w.z. maatregelen, welke nog beter passen bij de doeleinden bepaald door de resolutie van Kerstmis 1933, dan zullen wij deze met vreugde bijtreden, van waar zij ook komen, anders niet. Wij weigeren niet verbeteringen in overweging te nemen; wij weigeren koopjes te sluiten.”

✂ De uitvoering van het Plan van den Arbeid ✂

Deze passage uit *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* is uiterst belangrijk. De voorontwerpen en voorstellen uit *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* zijn duidelijk een minimumdrempel voor de BWP om deel te nemen aan een regering. Wanneer uit het onderzoek blijkt dat de onderzochte koninklijke besluiten en wetten minder verregaand zijn dan de minimumdrempel, dan mocht de BWP niet aan de regering Van Zeeland I deelgenomen hebben. Deze vaststelling is tevens belangrijk voor de beïnvloedingsfactoren. Als een regeringsdeelname eigenlijk ‘niet mocht’, waarom gebeurde die dan wel? Dat wordt verder onderzocht in de beïnvloedingsfactoren.

Het onderzoek naar de beïnvloedingsfactoren wil een antwoord bieden op volgende vraag: Waarom stapte de BWP op 29 maart 1935 in de regering Van Zeeland I? Om een antwoord op deze vraag te formuleren, focust dit onderzoek, gezien de korte duur ervan, op volgende onderwerpen: de arbeidersbeweging, financieel- economische belangengroepen en de BWP. Om deze onderwerpen te onderzoeken stond een archiefonderzoek op de planning. Het archiefonderzoek werd gevoerd met een focus op het AMSAB-ISG en de memoires van Hendrik de Man. Oorspronkelijk zou dit onderzoek ook de archieven van het liberaal archief en het Institut Emile Vandervelde analyseren, maar corona gooide roet in het eten. Gezien de coronamaatregelen, werd de focus verlegd naar de secundaire bronnen en digitaal beschikbare archiefstukken om de regeringsdeelname te verklaren. Naast secundaire bronnen, analyseert dit onderzoek de notulen van bestuursorganen van de BWP en het algemeen communicatieblad van de Syndicale Commissie (de Belgische Vakbeweging). Jammer genoeg zijn de BWP-verslagen niet altijd even duidelijk getypt en typte men door terwijl de inkt op was. Voor sommige verslagen was het onmogelijk te achterhalen wat erin stond.

Deze masterproef geeft dus geen exhaustief beeld van het regeringsbeleid van de regering Van Zeeland I, noch van de volledige uitvoering van het Plan van de Arbeid. Beide zijn niet volledig onderzocht. Tot slot focust deze masterproef op het Plan van de Arbeid als geesteskind van Hendrik de Man. Dit beeld klopt natuurlijk niet. Aan het Plan van de Arbeid en *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* hebben heel wat mensen meegewerkt. Gezien de korte duur van dit onderzoek, was het jammer genoeg niet mogelijk om in te gaan op de rol van deze mensen.

⁷⁶ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 14.

Deel II: Het Plan van de Arbeid en de regering Van Zeeland I

In dit deel wordt de uitvoering van het Plan Van de Arbeid door de regering Van Zeeland I onderzocht. Hiervoor wordt eerst de regeringsverklaring gelinkt aan het Plan van de Arbeid. Om daarna de uitvoering verder te onderzoeken, wordt de indeling van het boek *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* gebruikt. Eerst wordt onderzocht of en hoe de commandoposten bezet zijn. Zoals vooraf gesteld zijn deze commandoposten: de Belgische staatsmacht en het bankstelsel.⁷⁷ Daarna komt het economisch herstel en de financiering ervan aan bod. Tevens worden een aantal koninklijke besluiten aangehaald die niet in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* vermeld staan, maar wel passen in de uitvoering van het Plan van de Arbeid. Vooraleer over te gaan tot een conclusie over de uitvoering, wordt een zijsprong gemaakt naar de invloed van de katholieke leer op het Plan van de Arbeid en de regering Van Zeeland I.

I 29 maart 1935: De ploeg stelt zich voor

I.1 Regeringsvorming

Op 19 maart 1935 valt de regering Theunis II. Theunis doet een eerste informatieronde om een nieuwe regering te vormen. Hij mislukt en Paul Van Zeeland begint meteen als formateur. Volgens hem is een regering van nationale unie met socialisten, liberalen en katholieken de enige mogelijkheid om het land uit de crisis te slepen. Emile Vandervelde strijdt echter tegen tot de Koning hem voor de keuze plaats: een regering van nationale unie of de dictatuur.⁷⁸

Al bij al gaat de regeringsvorming heel vlot.⁷⁹ Op 29 maart 1935 stelt de ploeg zichzelf en zijn regeringsprogramma aan de Kamer voor. De ploeg bestaat uit zes katholieke ministers: Paul Van Zeeland (eerste minister en minister van Buitenlandse Zaken en Buitenlandse Handel), Charles du Bus de Warnaffe (minister van Binnenlandse Zaken), August de Schryver (minister van Landbouw), Philip Van Isacker (minister van Economische Zaken), Edmond Rubbens (minister van Koloniën) en Prosper Poulet (minister zonder portefeuille). Daarnaast nemen vijf socialisten deel aan de regering: Eugène Soudan (minister van Justitie), Hendrik de Man (minister van Openbare Werken en Werkloosheidsbestrijding), Achille Delattre (minister van Arbeid en Sociale Voorzorg) en Paul-Henri Spaak (minister van Verkeerswezen en minister van Posterijen, Telegrafie en Telefonie) en Emile Vandervelde (minister zonder portefeuille). Tot slot nemen vier liberalen deel aan de regering: Albert Devèze (minister van Landsverdediging), François Bovesse (minister van Openbaar Onderwijs), Max-Leo Gérard (Minister van Financiën) en Paul Hymans (minister zonder portefeuille).⁸⁰

⁷⁷ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 1935, 18.

⁷⁸ M. DUMOULIN, E. GERARD, M. VAN DEN WIJNGAERT en V. DUJARDIN, *Nieuwe Geschiedenis Van België II 1905- 1950*, Tiel, Lannoo, 2006, 1069.

⁷⁹ *Zie Infra* 'Deel III: het Plan van de Arbeid, kiezersbedrog', 140 ev. wordt de vorming van de regering Van Zeeland I besproken,

⁸⁰ Publicatie bijzondere machtenwet 30 maart 1935: Wet 30 maart 1935 tot verlenging en aanvulling van de wetten van 31 juli, 7 december 1934 en 15 maart 1935, waarbij aan den Koning bepaalde machten worden toegekend met het oog op economisch en financieel herstel van de openbare lasten, *BS* 31 maart 1935 (tweede uitgave), 2096.

1.2 Regeringsverklaring van 29 maart 1935

De regeringsverklaring wordt voorgelezen tijdens de plenaire zitting van de Kamer van volksvertegenwoordigers op 29 maart 1935. Van Zeeland leest de regeringsverklaring eerst in het Frans voor. Daarna leest Van Isacker de regeringsverklaring in het Nederlands voor. Het valt meteen op dat een katholiek en niet de Man of een andere socialist de Nederlandse vertaling voorleest.

1.2.1 Inhoud

In de regeringsverklaring komt het Plan van de Arbeid of de uitvoering ervan geen enkele keer voor. De nadruk wordt gelegd op vernieuwing met als doel de economische heropleving van het land. De regeringsverklaring begint met de noodzakelijkheid van een devaluatie.⁸¹ Daarnaast voorziet de regeringsverklaring in maatregelen die inspelen op de macro-economische vraag- en aanbodzijde. Het doel van deze maatregelen is economische expansie en een daling van de werkloosheid.

1.2.1.1 Aanbodzijde

Om de aanbodzijde aan te wakkeren moeten de productiekosten van ondernemingen dalen en de winstmarges ervan stijgen. De regering voorziet een daling van de productiekosten door een soepele en goedkope kredietverlening. Hierdoor zullen de winstmarges van ondernemingen weer toenemen, wat op termijn tot economische expansie en een daling van de werkloosheid zal leiden. Om economisch herstel te bereiken zal ook de prijsdaling moeten stoppen. Daarvoor voorziet de regering in een prijzenpolitiek die zorgt voor een gematigde en langzame stijging van de prijzen, maar die ook een snelle stijging koste wat kost zal tegenhouden.⁸²

Om in een soepele kredietverlening te voorzien moet in eerste instantie de bankenproblematiek aangepakt worden. Banken zetten namelijk de deposito's van spaarders om in kredieten, dit is de economische intermediatiefunctie van banken.⁸³ Door een gebrek aan vertrouwen geeft de bevolking haar geld niet meer in vertrouwen bij de banken. Als gevolg kunnen de banken geen krediet meer verlenen of verlenen ze kredieten tegen hoge rentevoeten. Door een gebrek aan kredieten en hoge rentevoeten daalt het aantal investeringen in de economie. De regeringsverklaring wil het vertrouwen van de bevolking in de banken herstellen met twee verschillende maatregelen. Ten eerste wil de regering de depositobescherming verder uitbouwen. Ten tweede wil de regering een bankcontrole invoeren. Daarvoor voorziet de regering een wettelijk statuut voor banken. Het statuut zal voorzien in een aantal verplichtingen voor banken. Commissarissen zullen toezien op de naleving van het statuut. Om een effectieve naleving mogelijk te maken krijgen de commissarissen een vetoplicht in het geval van overtreding. Evenwel hebben noch het statuut, noch de commissarissen invloed op het dagelijks

⁸¹ **Zie** *infra* Deel II, 4.3 devaluatie, 74.

⁸² *Hand.* Kamer 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 690.

Zie *infra* Deel II, 5.3 restcategorie: prijzen en economische reglementering, 97.

⁸³ M. DOMBRECHT, S. PLASSCHAERT, R. VANDEPUTTE, *Het financieewezen in België: instrumenten, instellingen en markten*, Deurne, MIM, 1989, 16.; A. DOMBRET, "Are banks different- do we need special rules for bank resolution?" in P.S. KENADJIAN (ed.), *Too big to fail- do we need special Insolvency law for banks*, Berlijn, De Gruyter, 2012, 27.

beheer van de bank, waaronder de eigenlijke beslissing om al dan niet krediet toe te kennen.⁸⁴ Opmerkelijk spreekt de regering hier enkel over banken. Het Belgische spaarwezen bestaat evenwel uit banken en spaarkassen.⁸⁵

In tweede instantie wil de regering ook een overkoepelende kredietpolitiek voorzien. De kredietpolitiek is enkel voorzien voor twee doeleinden: om een kapitaalverplaatsing tegen te houden en om een algemene invloed op de rente uit te oefenen. De regering ziet hier een rol voor de NBB.⁸⁶

Om soepele kredietverlening verder mogelijk te maken, roept de regering twee nieuwe organismen in het leven. Het eerste organisme is het Herdisconterings- en Waarborgsinstituut, dat instituut voorziet steun voor banken en ondernemingen die in moeilijk financieel vaarwater zijn terecht gekomen. Het instituut zal gefinancierd worden door geld van de banken dat in omloop wordt gebracht, het ‘zogenaamde privaat kapitaal onderschreven door de banken’. Het tweede organisme is een Centrale Hypothecaire Dienst.⁸⁷

In derde instantie wil de regering ook inzetten op belastingverlaging. Toch wil ze daarnaast ook het begrotingsevenwicht in stand houden. Volgens de regeling is dat mogelijk door een ‘vrijwillige’ conversie van de staatsschuld naar leningen met een lagere interest.⁸⁸ Ook zou de economische expansie leiden tot een daling van de werkloosheid, waardoor de kosten voor de overheid zouden afnemen. De economische expansie zal ook leiden tot meer inkomsten voor de overheid. Tot slot volgt de *evergreen* administratieve hervormingen die een daling in overheidsuitgaven moet teweegbrengen.

1.2.1.2 Vraagzijde

Om de vraagzijde aan te wakkeren voorziet de regering een grootschalig programma van openbare werken. Dat programma zal gecoördineerd worden door een nieuwe instelling de ‘OREC’ of de ‘Dienst voor Economisch Herstel’. Dat programma zal een groot aantal werklozen terug aan het werk zetten. Door dat werk krijgen zij opnieuw een inkomen, waardoor hun consumptie zal toenemen.⁸⁹

1.2.1.3 Andere

Duidelijk ziet de regering de economische heropleving als prioriteit, andere zaken hebben minder of geen belang. Toch wordt de staatsinrichting in de regeringsverklaring opgenomen. De regering wil zich inzetten voor een trapsgewijze inrichting van de beroepen. Organismen die uitgaan van de ‘trapsgewijs ingerichte beroepen’ kunnen verordende bevoegdheden krijgen. Deze bevoegdheden worden weliswaar uitgeoefend met het oog op het algemeen belang. De

⁸⁴ *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 689.

⁸⁵ **Zie** *infra* 2 Deel II; 2.3.2.3 Vergelijking tussen koninklijk besluit nr. 185 en het Voorontwerp en het voorwerp van wet, 53. 2.3.3 De spaarkassen: een verhaal van verbondenheid, 56.

⁸⁶ *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 689, 692.

Zie *infra* Deel II, 2.3.2.1 Verslag aan de Koning, A Bankactiviteit, 43.

⁸⁷ **Zie** *infra* 5.1.2.2 Koninklijk besluit houdende de instelling van een Centraal Bureau voor Hypothecair krediet, 87.; 5.1.3 Het sluitstuk: Herdisconterings- en Waarborgsinstituut, 91.

⁸⁸ B. HENAU, *Paul van Zeeland en het monetaire, sociaal- economische en Europese beleid van België, 1920-1960*, Wetteren, Universia Press, 1995, 119.

⁸⁹ *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 690.

Zie *infra* Deel II, 2.2 Dienst voor Economisch Herstel, 30.

regering wijst hier ook op de uitbreiding van de bevoegdheden van de paritaire comités. In het gedeelte over de staatstructuur wordt de facto een opening gemaakt naar het corporatisme.⁹⁰

Als slot kondigt de regering een *status quo* aan voor alle socioculturele vraagstukken.⁹¹

“Alle vraagstukken die op gelijk welk gebied verband houden met partijaangelegenheden, worden buiten de werking van de regering gehouden. Voor alle vraagstukken die verband houden met de binnenlandse politiek, behoudens deze die slaan op het economisch herstel wordt status quo gehouden.”

⌘ Regeringsverklaring 29 maart 1935 ⌘

1.2.1.4 Uitvoering

Voor de uitvoering van haar regeringsprogramma vraagt de regering om een verlenging en een uitbreiding van de **bijzondere machten**.⁹² Deze uitbreiding heeft betrekking op de muntpolitiek, het bankwezen en het economisch herstel. Het regeringsprogramma kan volgens de regering enkel uitgevoerd worden als de regering een jaar gouvernementele stabiliteit wordt gegund.⁹³

1.2.2 De regeringsverklaring vs. het Plan van de Arbeid

Het Plan van de Arbeid, laat staan de uitvoering ervan, wordt geen enkele maal in de regeringsverklaring vermeld. Toch zijn in de regeringsverklaring subtiele verwijzingen naar het plan te vinden. Een belangrijke is het economisch herstel. In de regeringsverklaring staat dat daarvoor een overvloedige en goedkope kredietverlening nodig is, met andere woorden een circulatie van kapitaal.⁹⁴ Dat is een directe link naar het Plan en Planleuze: *‘Geen inflatie, geen deflatie, maar circulatie’*.⁹⁵ Daarnaast wordt ook gewezen op de volledige uitvoering van het programma met volgende zin: *‘het hele programma, niets dan het volledige programma’*. Dat is duidelijk een verwijzing naar de propaganda rond het Plan van de Arbeid: *‘Het Plan, niets dan het Plan, het hele Plan’*.

Daarnaast zal ook de macht van de regering door middel van de bijzondere machten uitgebreid worden. Door de zeer uitgebreide bijzondere machten heeft de regering alle macht over de gehele economie.⁹⁶ Deze macht zal volledig gebruikt worden voor economische heropleving. Het is niet de bedoeling om de liberale economie om te vormen tot een gemengde economie zoals het Plan van de Arbeid vooropstelt.⁹⁷ Vanaf de regeringsverklaring is duidelijk dat de structuurhervormingen uit het Plan weinig kans hebben op uitvoering, een voorbeeld hiervan

⁹⁰ Hand. Kamer 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 690- 691; H.B, COOLS, *Op zoek naar het Verloren Plan van het “Plan de Man” tot de Naoorlogse Economische Planning*, S.I., Vereniging voor de Studie van het Werk van Hendrik de Man, 2005, 37.

Zie *infra* Deel II, 6 de invloed van de katholieke leer, 99.

⁹¹ Hand. Kamer 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 694.

⁹² **Zie** *infra* Bijlagen, 1 een aantal begrippen, definitie uitvoerende macht, 178.

⁹³ Hand. Kamer 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 694.; H.B, COOLS, *Op zoek naar het Verloren Plan van het “Plan de Man” tot de Naoorlogse Economische Planning*, S.I., Vereniging voor de Studie van het Werk van Hendrik de Man, 2005, 37.

⁹⁴ **Zie** *infra* Deel II, 1.2.1.1 de aanbodzijde, 24.

⁹⁵ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 142.

⁹⁶ H.B, COOLS, *Op zoek naar het Verloren Plan van het “Plan de Man” tot de Naoorlogse Economische Planning*, S.I., Vereniging voor de Studie van het Werk van Hendrik de Man, 2005, 37.

⁹⁷ ‘Plan van den Arbeid’ in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 468.

is de nationalisatie van het krediet. Daarentegen zullen de economische herstelmaatregelen uit het Plan wellicht wel uitgevoerd worden. Deze economische herstelmaatregelen zijn: de kredietpolitiek (de zogenaamde circulatie van geld) en het programma van openbare werken.⁹⁸

Het Plan van de Arbeid gaat niet in op de financiering van de economische herstelmaatregelen. In *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* wordt hier wel verder op ingegaan. Devaluatie wordt daar vermeld als een mogelijkheid. Echter, In de regeringsverklaring wordt devaluatie niet gebruikt om een plan van openbare werken te financieren, maar om de Belgische Frank te redden. Dat de devaluatie geld zal opbrengen voor de Belgische schatkist wordt gezien als een gunstige meevaller.⁹⁹

Tot slot voorziet de arbeidspolitiek van het Plan van de Arbeid ook een zekere vorm van corporatisme.¹⁰⁰ Ook het Plan wil een wettelijk contractueel kader dat zorgt voor de normalisatie van de lonen. Dat contractueel kader moet onder andere de erkenning van de syndicaten, de paritaire commissies, collectieve arbeidsovereenkomsten en minimumlonen omvatten.¹⁰¹ Waaruit dat contractueel kader precies bestaat, is verder niet duidelijk. Op basis van de vage tekst van de regeringsverklaring is het moeilijk af te leiden of beide vormen van corporatisme overeenstemmen.¹⁰²

1.2.3 Ontvangst van de regeringsverklaring in de Kamer van volksvertegenwoordigers

In de Kamer is vooral devaluatie een gecontesteerde maatregel. Om de devaluatie te verdedigen haalt Van Zeeland het noodzakelijkheidsargument aan. Handig buigt hij de discussie om naar het economisch herstel. De monetaire problematiek is geen oorzaak, maar een gevolg van de slechte economische toestand legt Van Zeeland uit. Van Zeeland ziet hiervoor twee oplossingen: ofwel prijsdalingen, in andere woorden gezegd de weg van deflatie, ofwel een devaluatie van de Belgische Frank. De eerste optie heeft zijn kans gehad en gefaald. De prijsdalingen wegen op de koopkracht van de bevolking, de vraag naar goederen en diensten neemt af en de winstmarges van bedrijven dalen. Aangezien aan de koopkracht van de bevolking en de winstmarges van de bedrijven geraakt is, krijgt de schatkist minder inkomsten. Minder inkomsten tegenover stijgende uitgaven zorgen voor een toename van de staatsschuld. Door de slechte economische toestand in binnen- en buitenland is lenen niet mogelijk. Bijgevolg is de devaluatie noodzakelijk, erover discussiëren is zinloos. De essentie van het regeringsprogramma is de economische heropleving, iets wat alle partijen willen ¹⁰³

Ondanks dat het Plan van de Arbeid of de uitvoering ervan geen enkele keer vermeld wordt, lijken de BWP Kamerleden tevreden. Vaak is er eenstemmig *‘très bien’* te horen vanop de

⁹⁸ H.B. COOLS, *Op zoek naar het Verloren Plan van het “Plan de Man” tot de Naoorlogse Economische Planning*, S.I., Vereniging voor de Studie van het Werk van Hendrik de Man, 2005, 31.; B. HENAU, *Paul van Zeeland en het monetaire, sociaal- economische en Europese beleid van België, 1920-1960*, Wetteren, Universia Press, 1995, 127-128.

Structuurhervormingen en economische herstelmaatregelen: Zie *supra* Deel I, 2.1 de geboorte van het Plan van den Arbeid?, 14.

⁹⁹ Zie *infra* Deel II, 4.3 devaluatie, 74.

¹⁰⁰ Zie *supra* Deel I, 2.2 Inhoud van het Plan van den Arbeid, 16.

¹⁰¹ ‘Plan van den Arbeid’ in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 474.

¹⁰² Zie *infra*, Deel II, 6.1.3.1 het Plan van de Arbeid en het corporatisme, 102.

¹⁰³ Zie *infra* Deel II, 4.3.2.3 Kamer van volksvertegenwoordigers, 78.
Hand. Kamer 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 696- 697.

socialistische banken.¹⁰⁴ Zien zij in het regeringsprogramma dan toch de uitvoering van het Plan van de Arbeid? Vaak wordt aangehaald dat Hendrik de Man de BWP heeft verraden door in de regering te stappen. Toch blijkt uit de positieve reacties van de socialistische Kamerleden dat de regering van Zeeland door de BWP gesteund wordt.¹⁰⁵

Een aantal Kamerleden van de katholieke en liberale zijde zijn heel kritisch. Een voorbeeld hiervan is de katholiek Sinzot. Hij maakt meteen duidelijk dat hij geen vertrouwen heeft in de Man en Spaak. Hij gelooft niet dat de Man en Spaak het Plan van de Arbeid zo maar zullen laten vallen. De regering Van Zeeland is geen Planregering. De BWP had evenwel beloofd niet in een regering te stappen die het Plan niet als regeringsprogramma heeft.¹⁰⁶ Sinzot neemt de stelling in dat de Man en Spaak verplicht zullen worden het Plan uit te voeren. Als ze het Plan niet zouden uitvoeren, zou dit bestempeld worden als kiezersbedrog met een electorale afstraffing als gevolg. De regering vraagt in zijn regeringsverklaringen voor verregaande bijzondere machten. Deze volmachten zullen volgens Sinzot gebruikt worden om het Plan uit te voeren. Daarbij zorgt de devaluatie voor extra geld voor de regering. Door de bijzonder machten heeft de regering een vrijkaart om hiermee te doen wat ze wil.¹⁰⁷

Een tweede relevante commentaar is bij de hand van Henri Jaspar. Hij stelt dat de Man eigenlijk heel tevreden is met het huidige regeringsprogramma. Volgens Jaspar zal het regeringsprogramma leiden tot de geleide economie, die de Man in zijn programma voorschrijft. Jaspar vermeldt niet duidelijk waarom. Verder gaat hij ook in op de devaluatie. Hij trekt hiervoor de psychologische kaart. Volgens Jaspar heeft de regering geen empathie met de Belgische bevolking, die de zware gevolgen van de devaluatie zal dragen.¹⁰⁸

Een laatste commentaar gelinkt aan het Plan van de Arbeid wordt gegeven door VNV kamerlid Hendrik Borginon. Hij wijst op het kiezersbedrog dat Hendrik de Man pleegt door in de regering te stappen die het Plan van de Arbeid niet uitvoert. Daarbij haalt hij als bewijs aan dat Hendrik de Man niet op de lezing van de regeringsverklaring aanwezig is. Borginon ziet de angst voor een dictatoriaal regime als doorslaggevende reden voor de Man om in de regering Van Zeeland te stappen. Evenwel vormen de bijzondere machten die de regering vraagt volgens hem het begin van een dictatoriaal regime.¹⁰⁹

Na hevige debatten in de Kamer, schenkt de Kamer haar vertrouwen na een marathonzitting omstreeks zes uur in de ochtend. De vertrouwensstemming is verbonden aan de goedkeuring van zowel de muntwet als de bijzondere machtenwet.¹¹⁰ 173 volksvertegenwoordigers zijn op dat uur nog aanwezig en brengen hun stem uit. 107 Daarvan stemmen in, 54 stemmen tegen. 12 Parlementsleden onthouden zich.¹¹¹

¹⁰⁴ Bijvoorbeeld bij de aankondiging van een programma van openbare werken, (*Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 690.)

¹⁰⁵ M. DUMOULIN, E. GERARD, M. VAN DEN WIJNGAERT en V. DUJARDIN, *Nieuwe Geschiedenis Van België II 1905- 1950*, Tielt, Lannoo, 2006, 1070, 1074.

¹⁰⁶ **Zie** *supra* Deel I, 2.3 Het kerstcongres van 1933, 17.; 2.4 De uitvoering van het Plan van den Arbeid, 19.

¹⁰⁷ *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 703.

¹⁰⁸ *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 719.

¹⁰⁹ *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 725-726.

¹¹⁰ *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 753.

Zie *infra* Deel II, 2.2.2.1 Bijzondere machtenwet 30 maart 1935, 34.; 4.3.1 Muntwet 30 maart 1935, 74.

¹¹¹ *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 752.

2 Bezetting van de commandoposten

2.1 Doel van de bezetting van de commandoposten

Zoals gezegd zijn de commandoposten de Belgische staatsmacht en het bankstelsel. De bezetting van de commandoposten slaat op de start van de Planregering en de hervorming van de staatsmacht en het bankstelsel volgens de richtlijnen van het Plan van de Arbeid.¹¹² De bezetting van de commandoposten heeft tot doel een ‘sterke staat’ te creëren. Deze sterke staat is noodzakelijk voor de nieuwe maatschappelijke en economische organisatie die het Plan van de Arbeid voor ogen heeft. *De uitvoering van het Plan van den Arbeid maakt* duidelijk dat de hervormingen niet gericht zijn tegen de wetgevende macht. In het Plan van de Arbeid staat een sterke uitvoerende macht centraal die zo snel en krachtig mogelijk de wil van het parlement, met name de volkswil uitvoert. Daarnaast hebben niet alle parlementsleden genoeg kennis om de economische situatie aan te pakken. Beide lijken nogal contradictorisch: hoe kunnen parlementsleden met een gebrekkige kennis immers de volkswil uitdrukken?¹¹³

Door het Plan van de Arbeid uit te voeren zou de staat een economische bevoegdheid krijgen. De economische macht verschuift immers van de financieel- economische belangengroepen naar de staat. Deze “nieuwe” functies vragen nieuwe instellingen om ze uit te oefenen zoals een Dienst voor Economisch Herstel. Op die manier moet een economische uitvoerende macht ontstaan. Deze instellingen hebben heel wat macht en actiemiddelen nodig, zodat zij snel op de bal kunnen spelen.¹¹⁴

Aangezien verregaande economische bevoegdheden aan de uitvoerende macht worden toevertrouwd, moet de wetgevende macht op deze vlakken een performante controle kunnen uitoefenen. Daarvoor moet gesleuteld worden aan de werkwijzen van het parlement. Aangezien het parlementsleden de nodige economische kennis niet hebben moeten instellingen worden opgericht die deze kennis wel hebben: de adviserende raden en een economische raad.¹¹⁵ Daarnaast moet een specifieke parlementaire commissie voor de volkshuishouding worden opgericht. Deze commissie moet controleren of de economische macht de wil van de wetgever volgt.

¹¹² BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 1935, 18.

¹¹³ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 1935, 24.

¹¹⁴ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 1935, 25.

¹¹⁵ **Zie** *supra* Deel I, 2.2 Inhoud van het Plan van den Arbeid, 117.

Belangrijk is dat onderstaande voorstellen, maar het topje van de ijsberg vormen vergeleken met de volledige politieke hervorming vooropgesteld in het Plan.¹¹⁶ De voorstellen willen aantonen dat de aanpassing van de staatsmacht mogelijk is zonder grondwetsherziening.¹¹⁷ Door grondwetsherzieningen zou de uitvoering van het Plan een te grote vertraging oplopen, aangezien de procedure voor Grondwetsherzieningen moet worden gevolgd.

Vaak wordt het argument van ongrondwettigheid tegen de uitvoering van het Plan aangehaald. Dit argument is volgens *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* onterecht. Het is namelijk niet de bedoeling dat de Grondwet eng wordt geïnterpreteerd. De Grondwet bevat twee soorten bepalingen. De eerste soort zijn de grondwettelijke rechten en vrijheden, hieraan mag niet geraakt worden. De tweede soort zijn de technische bepalingen, die in het licht van de nieuwe tijdsgeest geïnterpreteerd moeten worden. Bij de uitvoering van het Plan van de Arbeid is het belangrijk de grondrechten te respecteren, zoals volksoevereiniteit en gelijkheid. Daarbij hoort ook het begrotingsbeginsel waardoor de wetgevende macht altijd haar goedkeuring zal moeten geven aan elk beleid dat door de regeringen wordt gevoerd.¹¹⁸ Daarentegen moet met de zogenaamde technische bepalingen van de Grondwet soepel worden omgegaan, zoals de verplichte senaat. De vraag hierbij is: hoe wenselijk is die soepele interpretatie, aangezien die procedurele of technische bepalingen zijn ingeschreven om in de grondwettelijke vrijheden te voorzien? Daarbij komt nog wat is het criterium van onderscheid tussen de grondrechten en de technische bepalingen? Daarbovenop komt nog de vraag of die soepelheid niet de deur openzet voor misbruiken.

2.2 Dienst voor Economisch Herstel

De Dienst voor Economisch Herstel, met DEH als afkorting, is beter bekend onder zijn Franse naam of afkorting: *Office de Rédrèssment Economique* of OREC. Voor de duidelijkheid wordt verder wel enkel de Nederlandse naam gebruikt.

In de literatuur wordt de Dienst Voor Economisch Herstel afgestempeld als een grote mislukking. Hiervoor worden twee redenen aangehaald. Ten eerste bestaat de Dienst niet op zichzelf, het orgaan was volledig afhankelijk van de minister van Financiën. Ten tweede is de Dienst niet meer dan een louter adviesorgaan.¹¹⁹ Is zo een hard oordeel over de Dienst voor Economisch Herstel wel op zijn plaats?

Om hierover te oordelen wordt eerst het Voorontwerp van wet waarbij aan de Koning bepaalde machten worden verleend met het oog op het economisch herstel en waarbij een nationale

¹¹⁶ Volledig overzicht: 'Plan van den Arbeid' in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 1935, 476-477.

Zie *supra* Deel I, 2.2 Inhoud van het Plan van den Arbeid, 17.

¹¹⁷ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 1935, 21, 28.

¹¹⁸ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 1935, 28-29.

¹¹⁹ **Zie** *supra* Deel I, 1 Het plan van de Arbeid en zijn tijd, 11.

B. HENAU, *Paul van Zeeland en het monetaire, sociaal- economische en Europese beleid van België, 1920-1960*, Wetteren, Universia Press, 1995, 134.; V. DUJARDIN, M. DUMOULIN, E. GERARD, E. GUBINE, J. NANDRIN.; E. WITTE, *Nieuwe geschiedenis van België II 1905-1950*, Tiel, Lannoo, 2005, 1073.; D. YERNAULT, G. VANTEMSCHE en D. LAGASSE, *L'Etat et la propriété: le droit public économique par son histoire (1830-2012)*, Bruxelles, Bruylant, 2013, 828-829.; K. SMEYERS en E. BUYST, *Het gestolde land*, Kalmthout, Polis, 2016, 71.

Dienst voor Economisch Herstel wordt opgericht uit *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* besproken (hierna: 'Voorontwerp van wet'). Daarna wordt het Voorontwerp van wet vergeleken met de wet van 30 maart 1935 tot verlenging en aanvulling van de wetten van 31 juli, 7 december 1934 en 15 maart 1935, waarbij aan den Koning bepaalde machten worden toegekend met het oog op het economisch herstel en de vermindering van de openbare lasten (hierna: bijzondere machtenwet) en koninklijk besluit van 19 april 1935 waarbij een Dienst voor economisch herstel wordt ingericht (hierna: koninklijk besluit nr. 160)

2.2.I Voorontwerp van wet waarbij aan den Koning bepaalde machten worden verleend met het oog op het economisch herstel en waarbij een Nationale Dienst voor Economisch Herstel wordt opgericht

2.2.I.I Memorie van toelichting

Zoals gezegd zal de staat door het Plan van de Arbeid ook economische macht kunnen uitoefenen. De huidige staatsinrichting werkt te traag om snel en adequaat op economische ontwikkelingen te reageren. Daarom zullen nieuwe instellingen opgericht moeten worden. Deze instellingen worden bevolkt door experts die niet verbonden zijn aan de financieel-economische belangengroepen of de politieke partijen.¹²⁰

De Grondwet voorziet niet in een economische uitvoerende macht, maar sluit deze ook niet uit. De Grondwet verhindert immers niet dat de wetgever bepaalde machten aan de uitvoerende macht toevertrouwt door middel van bijzondere machten.¹²¹ De uitvoerende macht krijgt geen blancovolmachten, maar een toetsbaar plan dat de wetgevende macht kan opvolgen.¹²² Het Voorontwerp voorziet in verregaande bijzondere machten, maar is niet revolutionair. Alle vermelde bijzondere machten zijn al eens aan de Koning toevertrouwd.¹²³

De Koning zal die toevertrouwde machten op zijn beurt toekennen aan de Dienst voor Economisch Herstel. De Dienst wordt geleid door commissarissen. Zij zullen alle maatregelen die nodig zijn voor de verwezenlijking van het Plan van de Arbeid ter ondertekening aan de Koning voorleggen. Daarnaast maken zij ook deel uit van de regering als minister zonder portefeuille. De val van de volledige regering heeft evenwel geen gevolg voor de minister-commissarissen. Zij zullen gedurende de rest van hun termijn plaats nemen in de volgende regering als minister zonder portefeuille. Gezien hun aanzienlijke macht worden een aantal controlemechanismen ingebouwd. De commissarissen zijn bevoegd voor een vaste termijn van drie jaar. Met deze termijn wordt een evenwicht gezocht tussen continuïteit en controle. Verder

¹²⁰ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 35-36.

Financieel- economische belangengroepen: *infra* Deel III, 2.1 Wie zijn deze belangengroepen?, 131.

¹²¹ **Definitie bijzondere machten:** *infra* Bijlagen, 1 een aantal begrippen, 179.

Art. 78 Gw. 7 februari 1831 (de Belgische Grondwet zoals die gold in 1935-1936).; J. VANDE LANOTTE, G. GOEDERTIER, Y. HAECK, J. GOOSSENS, T. DE PELSMAEKER, T., *Belgisch publiekrecht*, Brugge, Die Keure, 2015, 130-133.

¹²² BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 36-37.

¹²³ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 31-37

zullen de commissarissen ook verantwoording moeten afleggen aan het parlement. In geval van een onoverkoombaar geschil kan het parlement de volmachtenwet te allen tijde de intrekken.¹²⁴

Zoals vooraf gesteld geeft de wetgevende macht geen blancovolmachten. De volmacht wordt gegeven voor een toetsbaar plan, namelijk een plan van economisch herstel. Het is de wetgevende macht die zal moeten stemmen over dat plan. Hierdoor blijft de hiërarchie tussen de wetgevende en uitvoerende macht gehonoreerd. Na de aanname van het plan blijft de wetgevende macht controle uitoefenen over de uitvoering ervan. De uitvoerende macht stelt het parlement op de hoogte van de acties van de Dienst voor Economisch Herstel. De wetgevende macht kan dus te allen tijde een performante controle uitoefenen over de Dienst van Economisch Herstel.¹²⁵

2.2.1.2 Inhoud van het Voorontwerp van wet

In het Voorontwerp van wet gaan de bijzondere volmachten veel verder dan enkel de oprichting van een Dienst voor Economisch Herstel. Het voorontwerp van wet voorziet bijzondere machten voor volgende doelstellingen¹²⁶:

- Controle, reglementering en vergunningen voor bedrijven die een beslissende invloed hebben op de Belgische economie
- Ontbinding, oprichting, opsloping en fusies van bovenvermelde bedrijven bevelen
- Leningen aangaan en alle modaliteiten hieromtrent bepalen
- De aanpassing van rechten, taksen en belastingen
- Aanpassing van alle beschikkingen omtrent papieren geld, de effectenmarkt en boekhoudkundige waarderingsregels
- Bestrafen van mededelingen die het krediet van de staat schokken

Een jaar nadat het parlement de bijzondere machten verleend heeft, zal de uitvoerende macht verslag uitbrengen bij de wetgevende macht over de genomen koninklijke besluiten. Het parlement moeten nadien beslissen over de bekrachtiging en verlenging van de bijzondere machten.¹²⁷

Tot slot wordt ook de volmacht gegeven om een Dienst voor Economisch Herstel op te richten. De Dienst krijgt rechtspersoonlijkheid en heeft als taak om het programma voor economisch herstel uit te voeren zoals goedgekeurd door de wetgevende macht. De Koning stelt de nadere werkingsregels vast. Eventueel kan de Koning daarbij voorzien in een machtsoverdracht. De Dienst zal bestuurd worden door commissarissen. Zoals in de memorie van toelichting gesteld, worden ze benoemd bij koninklijk besluit voor een periode van drie jaar. Deze commissarissen kunnen ook zetelen in de regering, maar kunnen de twee wedden niet cumuleren. De Dienst krijgt elk jaar een toelage die wordt aangerekend op de begroting.¹²⁸ Het Voorontwerp vermeldt

¹²⁴ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 38-39

¹²⁵ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 40-41

¹²⁶ Art. 1 Voorontwerp van wet waarbij aan en Koning bepaalde machten worden verleend met het oog op het economisch herstel en waarbij een Nationale Dienst voor Economisch Herstel wordt opgericht in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 41-42. (Hierna verkort geciteerd als: Voorontwerp bijzondere machten en Dienst voor Economisch Herstel)

¹²⁷ Art. 2 Voorontwerp bijzondere machten en Dienst voor Economisch Herstel.

¹²⁸ Art. 4-8 Voorontwerp bijzondere machten en Dienst voor Economisch Herstel.

hierbij niet op de begroting van welk ministerie of de Dienst voor Economisch Herstel een eigen begroting krijgt.

2.2.1.3 Totstandkoming van het Voorontwerp

Het Voorontwerp van wet voorzien in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, staat eigenlijk ver van de politieke hervormingen die voorgesteld zijn in het Plan van de Arbeid.¹²⁹ Het Voorontwerp van wet wil enkel de zogenaamde bezetting van de commandoposten mogelijk maken. De opstellers van het Voorontwerp van wet kijken daarbij vooral naar de doelstelling van het Plan: een sterke staat creëren, om zo de macht die de financieel-economische belangengroepen hebben over de staat te breken.¹³⁰ De concrete voorstellen in het Plan van de Arbeid, die deze sterke staat mogelijk willen maken, de politieke hervormingen, worden dus bewust niet opgenomen in het Voorontwerp van wet. Met andere woorden zwijgt het Voorontwerp van wet in alle talen over de hervorming van het parlement, de creatie van een economische raad en andere adviserende raden, etc.¹³¹ Deze hervormingen kunnen volgens de opstellers van het Voorontwerp van wet pas plaatsvinden wanneer de planregering de commandoposten bezet heeft. Daarnaast bevat het Voorontwerp van wet, om vertraging te vermijden, enkel voorstellen die geen grondwetswijziging vereisen. Daarmee willen de opstellers bewijzen dat het Plan kan uitgevoerd worden binnen het bestaande grondwettelijk kader.¹³²

Het opgenomen Voorontwerp van wet in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* wijkt op een aantal punten af van een voorontwerp opgenomen in een voorafgaand rapport over de totstandkoming van *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*.¹³³ Het voorontwerp in het rapport behandelt wel de aanstelling van verschillende commissarissen per sector zoals voorzien in het Plan van de Arbeid.¹³⁴ Alleen spreekt het Plan over commissariaten met verschillende commissarissen die deze commissariaten bemannen. Daarnaast bepaalt het voorontwerp ook het statuut van de commissarissen. Deze commissarissen moeten het programma van economisch herstel zoals vastgelegd door het parlement uitvoeren. Met andere woorden zijn de commissarissen uit het voorontwerp van het rapport niet meer dan uitvoerders, want het programma van economisch herstel wordt vastgelegd door het parlement. Boven de verschillende commissarissen staat één commissaris van de nationale economie, die het programma van economisch herstel coördineert en controleert.¹³⁵

De commissarissen uit het voorontwerp in het voorafgaand rapport hebben naast het uitvoeren van het economisch herstel ook andere bevoegdheden. Ten eerste kunnen zij monopolies aan voorwaarden onderwerpen. Het voorontwerp begrijpt onder een monopolie: private groepen

¹²⁹ 'Plan van den Arbeid' in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 1935, 473, 476-477.

¹³⁰ **Zie** *infra* Deel III, 2 Financieel- economische belangengroepen, 130.

¹³¹ **Zie** *supra* Deel I, 2.2 Inhoud van het Plan van den Arbeid, 17.

¹³² Gent, AMSAB, Huysmans Camille, Rapport voor de Algemene Raad over de uitvoering van het Plan van de Arbeid, 625.0593, 4-8.

¹³³ **Opmerking:** Om verwarring te vermijden wordt het Voorontwerp uit de *Uitvoering van het Plan van de Arbeid* *geschreven* met een hoofdletter en wordt het voorontwerp uit het *Rapport over de Uitvoering van het Plan van de Arbeid* met een kleine letter geschreven.

¹³⁴ **Zie** *supra* Deel I, 2.2 Inhoud van het Plan van den Arbeid, 15.

¹³⁵ Art. 1-5 voorontwerp loi sur les pouvoirs gouvernementaux nécessaires au redressement économiques in GENT, AMSAB, Huysmans Camille, Rapport voor de Algemene Raad over de uitvoering van het Plan van de Arbeid, 625.0593. (Hierna verkort geciteerd als: voorontwerp wet in rapport Camille Huysmans)

of bepaalde ondernemingen die een bepalende invloed hebben over een welbepaalde economische activiteit. Commissarissen kunnen zelfs de beslissingsmacht over de monopolistische ondernemingen verkrijgen om het programma van economisch herstel uit te voeren.¹³⁶ Ten tweede kunnen de commissarissen voor andere domeinen dan het economisch herstel voorstellen doen die worden voorgelegd aan de ministerraad.¹³⁷

Het voorontwerp in het rapport staat dus vrij ver van het opzet van het Plan van de Arbeid. De commissariaten zijn vervangen door één commissaris, die een louter uitvoerende functie heeft. Het parlement blijft de sturende factor in de economie, zij leggen het plan voor economisch herstel op. Terwijl het Plan voorziet dat de commissariaten de economie sturen en het parlement hierop een controlerende functie uitoefent.¹³⁸

Hierover is dus zeker discussie gevoerd binnen de BWP aangezien een ander Voorontwerp van wet is opgenomen in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*. Het Voorontwerp van wet in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* voorziet de inrichting van een Dienst voor Economisch Herstel en bijzondere machten voor de Koning voor een aantal doelstellingen.¹³⁹ Deze bijzondere machten moeten een economisch beleid mogelijk maken. De vermelde doelstellingen zijn zeer vaag en de manier om deze te bereiken wordt volledig in het midden gelaten. In tegenstelling tot het voorontwerp in het rapport boet het parlement aan macht in. Door de bijzondere machten verliest het een deel van zijn sturende functie. Het parlement verleent de bijzondere machten voor een toetsbaar programma van economisch herstel, maar kan daarna enkel controle uitoefenen door middel van bekrachtiging en verlenging van de bijzondere machten. Juridisch zijn bijzondere machten geen probleem. Toch staan ze op gespannen voet met de Belgische democratie. Bijgevolg zijn ook binnen de BWP heel wat tegenstanders te vinden van bijzondere machten.¹⁴⁰

2.2.2 Bijzondere machtenwet en het koninklijk besluit waarbij een Dienst voor Economisch herstel wordt opgericht

2.2.2.1 Bijzondere machtenwet van 30 maart 1935

Op 30 maart 1935 verlengt en breidt het parlement de bijzondere machten van de Koning uit. Zo voorziet de bijzondere machtenwet de bevoegdheid om een Dienst voor Economisch Herstel, een Nationaal Hypothecair Instituut, een Herdisconterings- en Waarborgsinstituut op te richten en de statuten en de bevoegdheden van deze instellingen te bepalen.¹⁴¹

De bijzondere machtenwet geeft dus de bevoegdheid aan de Koning om de Dienst voor Economisch Herstel op te richten. Weliswaar gaat het ook niet verder dan dat. De wet voorziet geen bijzondere machten voor de uitvoering van een toetsbaar programma van economisch

¹³⁶ Art. 10-11 voorontwerp wet in rapport Camille Huysmans.

¹³⁷ Art. 10-14 voorontwerp wet in rapport Camille Huysmans.

¹³⁸ **Zie** *supra* Deel I, 2.2 Inhoud van het Plan van den Arbeid, 15, 17.

¹³⁹ **Doelstellingen:** *supra* Deel II, 2.2.1.2 inhoud van het Voorontwerp van wet, 32.

¹⁴⁰ M. BRELAZ, *Henri De Man, une autre idée du socialisme*, Genève, Editions des Antipodes, 1985, 718.

¹⁴¹ Art. 6 Wet 30 maart 1935 tot verlenging en aanvulling van de wetten van 31 juli, 7 december 1934 en 15 maart 1935, waarbij aan den Koning bepaalde machten worden toegekend met het oog op het economisch herstel en de vermindering van de openbare lasten, *BS* 31 maart 1935, 2095.

herstel. Ook worden de andere bijzondere machten uit het Voorontwerp niet opgenomen in de bijzondere machtenwet.¹⁴²

2.2.2.2 Koninklijk besluit nr. 160 waarbij een Dienst voor Economisch Herstel wordt opgericht

Het verslag aan de Koning bij koninklijk besluit nr. 160 hamert op de voornaamste doelstelling van de regering: economische heropleving. België verlaat volgens het verslag traag, maar zeker de woelige economische wateren. Deze evolutie moet gestimuleerd worden door te voorzien in maatregelen van economisch herstel. Om snelle, efficiënte en doeltreffende maatregelen te nemen wordt een Dienst voor Economisch Herstel opgericht. De oprichting van de Dienst is noodzakelijk aangezien bestaande overheidsinstellingen niet over genoeg lenigheid, snelheid en doeltreffendheid beschikken om in een economisch herstel te voorzien.¹⁴³ Door de devaluatie moet de goudvoorraad van de NBB worden herschat.¹⁴⁴ Deze herschatting genereert een opbrengst, die moet ingezet worden voor het economisch herstel. Deze opbrengst mag evenwel pas in laatste instantie worden gebruikt. Om dit te verzekeren is het gebruik gekoppeld aan de nodige samenwerking met de minister van Financiën.¹⁴⁵

De Dienst mag voor zijn taak gebruik maken van de opbrengst die volgt uit de devaluatie. Deze opbrengst mag met de goedkeuring van de minister van Financiën gebruikt worden.¹⁴⁶ De ‘nodige samenwerking met de minister van Financiën’ betekent *de facto* toestemming van de minister van Financiën.¹⁴⁷

In koninklijk besluit nr. 160 wordt benadrukt dat de Dienst voor Economisch Herstel onder de voogdij van de eerste minister valt. De Dienst krijgt ook volgende taken: de voorbereiding, de ordening en het toezicht over de maatregelen die de regering genomen heeft voor het economisch herstel.¹⁴⁸ De Dienst kan dus zelf geen maatregelen nemen. Wel kan de Dienst kredietenaanwijzingen doen. De ministeriële departementen op wie deze kredietaanwijzingen betrekking hebben, moeten de hulp van hun diensten verschaffen.¹⁴⁹ De Dienst maakt voor deze kredietaanwijzingen een speciale rekening van uitgaven waarvan de Dienst de bestemming heeft geregeld.¹⁵⁰ De werkingskosten van de Dienst zullen op de begroting van het ministerie van Financiën in rekening worden gebracht.¹⁵¹ Aan het hoofd van de Dienst staat een comité bestaande uit de eerste minister, de voorzitter, en drie aangeduide ministers.¹⁵²

¹⁴² **Doelstellingen:** *supra* Deel II, 2.2.1.2 inhoud van het voorontwerp van wet, 32.

¹⁴³ Verslag aan de Koning bij het KB 19 april 1935 waarbij een Dienst voor economisch herstel wordt ingericht, *BS* 21 april 1935, 2670.

¹⁴⁴ **Zie** *infra* Deel II, 4.3 Devaluatie, 74.

¹⁴⁵ Verslag aan de Koning bij het KB 19 april 1935 waarbij een Dienst voor economisch herstel wordt ingericht, *BS* 21 april 1935, 2670.

¹⁴⁶ Art. 3 KB 19 april 1935 waarbij een dienst voor economisch herstel wordt ingericht, *BS* 21 april 1935, 2671. (Hierna verkort geciteerd als: KB Dienst voor Economisch Herstel, *BS* relevante pagina.)

¹⁴⁷ G. VANTHEMSCHE, “De mislukking van een vernieuwde economische politiek in België voor de tweede wereldoorlog: de OREC (Office de Redressement Economique) van 1935-1938”, *BTNG* 1982, (339) 363-364.

¹⁴⁸ Art. 1 KB Dienst voor Economisch Herstel, *BS* 2671.

¹⁴⁹ Art. 4 KB Dienst voor Economisch Herstel, *BS* 2671.

¹⁵⁰ Art. 5 KB Dienst voor Economisch Herstel, *BS* 2671.

¹⁵¹ Art. 6 KB Dienst voor Economisch Herstel, *BS* 2672.

¹⁵² Art. 2 KB Dienst voor Economisch Herstel, *BS* 2671.

2.2.2.3 Bespreking van de door koninklijk besluit nr. 160 opgerichte Dienst voor Economisch Herstel

De Dienst voor Economisch Herstel heeft helemaal niet als doel de zogenaamde commandoposten te bezetten en dus macht van de staat te vergroten. De Dienst is louter een hulpmiddel om het economisch herstel te bereiken. Uit de regeringsverklaring blijkt dat het hoofddoel van de regering de economische heropleving is. Daarbij is de circulatie van kapitaal cruciaal. Hier kan de link gelegd worden naar het Plan van de Arbeid, dat ook de circulatie van geld beoogt.¹⁵³ Om deze circulatie te bekomen wordt een volledig regeringsplan opgezet. Één van de maatregelen uit het regeringsplan is de Dienst voor Economisch Herstel. Die Dienst moet het programma van openbare werken coördineren. Deze coördinatie is geen detail. De coördinatie van openbare werken in alle ministeries is noodzakelijk voor een doeltreffend economisch herstelbeleid. De Dienst vormt dan ook een eerste stap in de richting van een overkoepelend economisch beleid.¹⁵⁴

“Geen deflatie, geen inflatie, maar circulatie.”

✎ De uitvoering van het Plan van den Arbeid ✎

De Dienst voor Economisch Herstel, zoals opgericht bij koninklijk besluit nr. 160, is duidelijk een slappere versie van de Dienst van Economisch Herstel uit het Voorontwerp van wet in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*. De planisten zijn vooral ontgoocheld door de beperkte bevoegdheden, het ontbreken van een zelfstandig budget en de politieke leiding van de Dienst.¹⁵⁵ Guy Vanthemsche ziet als oorzaak de afwezigheid van de Man op de ministerraad waar de Dienst voor Economisch Herstel werd besproken. Hierdoor hadden de tegenstanders van een Dienst met ruime bevoegdheden, zoals minister van Financiën, Max- Léo Gérard, vrij spel.¹⁵⁶ Gérard kon zo doordrukken dat de Dienst de toestemming van minister van Financiën nodig had om de opbrengst van de devaluatie te gebruiken.¹⁵⁷ Na de oprichting van de Dienst voor Economisch Herstel heeft de Dienst altijd geprobeerd boven zijn macht te boksen door zijn bevoegdheden zo breed mogelijk te interpreteren.¹⁵⁸

In de stand van zaken wordt de Dienst voor Economisch Herstel verwijtend een loutere controle- en studiedienst genoemd. De taak van de Dienst bestaat immers naast controle uit de voorbereiding van de openbare werken. De Dienst gaat dus kijken waar de werken het meest opportuun zijn, maar heeft hierover geen beslissingsmacht, die blijft bij de regering. Wanneer de regering beslist, houdt de Dienst toezicht over de effectieve navolging. Toch is het verwijt niet helemaal terecht. De Dienst kan namelijk kredietaanwijzingen doen. Het is natuurlijk de vraag of een aanwijzing gelijk is aan een krediettoewijzing. Guy Vanthemsche meldt

¹⁵³ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 1935, 142.

¹⁵⁴ G. VANTHEMSCHE, “De economische actie van de Belgische staat tijdens de crisis van de jaren 1930”, *Res Publica* 1987/2, (127) 130.

¹⁵⁵ G. VANTHEMSCHE, “De mislukking van een vernieuwde economische politiek in België voor de tweede wereldoorlog: de OREC (Office de Redressement Economique) van 1935-1938”, *BTNG* 1982, (339) 342-344.

¹⁵⁶ G. VANTHEMSCHE, “De mislukking van een vernieuwde economische politiek in België voor de tweede wereldoorlog: de OREC (Office de Redressement Economique) van 1935-1938”, *BTNG* 1982, (339) 342-343.

¹⁵⁷ Rijksarchief in België, Notulen van de ministerraad, 8 april 1935, 2. (geraadpleegd via: <https://search.arch.be/nl/>)

¹⁵⁸ G. VANTHEMSCHE, “De mislukking van een vernieuwde economische politiek in België voor de tweede wereldoorlog: de OREC (Office de Redressement Economique) van 1935-1938”, *BTNG* 1982, (339) 344.

hieromtrent dat de Dienst financiële middelen kan inzetten op zwakke punten van de economie om de heropleving te stimuleren.¹⁵⁹ Hiervoor moet de Dienst gebruik maken van de opbrengst van de devaluatie, andere financiële middelen heeft de Dienst niet. Dat wijst in de richting van een krediettoewijzing. Als dat zo is, kan de Dienst krediettoewijzingen gebruiken om de politiek van openbare werken te sturen. Deze sturende werking moet worden genuanceerd, want de Dienst had geen eigen financiële middelen.¹⁶⁰ Strijdig met het bovenstaande meldt Guy Vanthemsche dat de Dienst enkel een bestemming kan voorstellen voor uitgaven van de verschillende ministeries, wat wijst op een kredietaanwijzing.¹⁶¹ Wellicht is dat laatste correct. In de notulen van de ministerraad gehouden op 26 juni 1935 keuren de ministers de kredietaanwijzing van 59.451.000 Belgische frank aan verschillende ministeries goed.¹⁶² Het feit dat de ministers hun goedkeuring geven, wijst erop dat de Dienst niet zelfstandig kredieten kan toewijzen.

In de bespreking moet tot slot worden gewezen op het theoretisch belang van de Dienst voor Economisch Herstel. De Dienst is het begin van een nieuwe economische wind. De aanzet wordt hierbij gegeven door de regeringsverklaring. Het credo dat vraag en aanbod zichzelf herstellen bij een crisis, *laissez faire, laissez passer*, wordt hiermee definitief verlaten. De overheid moet actief de binnenlandse vraag stimuleren door een programma van openbare werken. Of de overheid daarbij het budgettaire evenwicht is niet duidelijk.¹⁶³ Evenwel wordt door de beperkte bevoegdheden van de Dienst de theorie niet omgezet in de praktijk.¹⁶⁴

2.2.3 Vergelijking tussen Voorontwerp van wet, de Bijzondere Machtenwet en koninklijk besluit nr. 160

Zowel de Bijzondere Machtenwet als het Voorontwerp uit *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* geven een volmacht aan de regering om een Dienst voor Economisch Herstel op te richten. Het Voorontwerp van wet uit *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* gaat daarbij nog veel verder. De volmacht om bedrijven die een beslissende invloed hebben op de Belgische economie te ontbinden helemaal is bijvoorbeeld niet opgenomen in de Bijzondere Machtenwet van 30 maart 1935.¹⁶⁵

Het Voorontwerp van wet uit *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* wil een nieuwe onafhankelijke instelling. Daarvoor krijgt de Dienst rechtspersoonlijkheid en kan de Koning beslissingsmacht overdragen aan de Dienst. In tegenstelling tot het Voorontwerp van wet creëert koninklijk besluit nr. 160 een politiek orgaan. Het Comité dat de Dienst voor Economisch Herstel bestuurt, bestaat uit vier ministers. Hendrik de Man maakt zelf deel uit van het Comité van de

¹⁵⁹ G. VANTHEMSCHE, “De mislukking van een vernieuwde economische politiek in België voor de tweede wereldoorlog: de OREC (Office de Redressement Economique) van 1935-1938”, *BTNG* 1982, (339) 342.

¹⁶⁰ Voor het gebruik van de opbrengsten van de devaluatie heeft de Dienst voor Economisch Herstel toestemming nodig van de Minister van Financiën. (Art. 3 Dienst voor Economisch Herstel, *BS* 2671.)

¹⁶¹ G. VANTHEMSCHE, “De mislukking van een vernieuwde economische politiek in België voor de tweede wereldoorlog: de OREC (Office de Redressement Economique) van 1935-1938”, *BTNG* 1982, (339) 356.

¹⁶² Rijksarchief in België, Notulen van de ministerraad, 26 juni 1935, 3-4. (geraadpleegd via: <https://search.arch.be/nl/>)

¹⁶³ **Zie** *infra* Deel II, 3.1.2 Openbare werken, signaal van vernieuwing?, 58.

¹⁶⁴ G. VANTHEMSCHE, “De mislukking van een vernieuwde economische politiek in België voor de tweede wereldoorlog: de OREC (Office de Redressement Economique) van 1935-1938”, *BTNG* 1982, (339) 345-347.

¹⁶⁵ **Zie** *supra* Deel II, 2.2.1.2 Inhoud van het Voorontwerp van wet, 32.

Dienst voor Economisch Herstel, samen met Van Zeeland, Van Isacker en Bovesse.¹⁶⁶ Hierop komt binnen de BWP kritiek.¹⁶⁷

“Il avait été dit que cet office serait l’œuvre de de Man et Van Zeeland. Je crains que de Man soit noyé dans le noyau de 4 ministres.”

✉ Jauniaux- Parbijbureau BWP op 11 april 1935 ✉

Toch haalt de Man aan dat hij verschillende malen heeft gewogen op de discussies in het Comité, bijvoorbeeld bij de bepaling van de meest urgente openbare werken.¹⁶⁸ In de literatuur wordt de afhankelijkheid van het Ministerie van Financiën vaak aangehaald.¹⁶⁹ Deze afhankelijkheid wordt evenwel niet volledig bevestigd door koninklijk besluit nr. 160. De Dienst voor Economisch Herstel staat namelijk onder de voogdij van de eerste minister en niet de minister van Financiën. De minister van Financiën behoort ook niet tot het besturingscomité van de Dienst voor economisch Herstel. Ook heeft de Dienst enkel toestemming van de minister van Financiën nodig als hij gebruik wil maken van de opbrengst van de devaluatie. Maar de Dienst heeft geen eigen financiële middelen, waardoor altijd de toestemming van de minister van Financiën vereist is.¹⁷⁰

Om het politiek karakter van de Dienst voor Economisch Herstel te versterken, wordt een adviesraad toegevoegd aan de Dienst. In deze Dienst worden de katholieke, liberale en socialistische partij paritair vertegenwoordigd. Op 11 april 1934 bespreekt het Bureau van de BWP wie er in deze adviesraad komt namens de BWP. Voor het Bureau is het vooral belangrijk dat de verschillende belangengroepen en de verschillende regio's vertegenwoordigd zijn. Aangezien de nadruk wordt gelegd op de afkomst van de vertegenwoordigers, verdwijnt de expertise naar de achtergrond.¹⁷¹

Samenvattend voorziet het Voorontwerp in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* een orgaan met beslissingsbevoegdheid voor het verlenen van vergunningen, het opleggen van controlemaatregelen, fusies, etc.¹⁷² In koninklijk besluit nr. 160 zijn de bevoegdheden van de Dienst voor Economisch Herstel aanzienlijk beperkt. De Dienst is vooral een toezichtsorgaan dat de uitvoering van de maatregelen voor economisch herstel op de voet volgt. Hier zit dus het fundamentele verschil, de Dienst voor Economisch Herstel uit het Voorontwerp stuurt zelf het economisch herstel. In tegenstelling tot koninklijk besluit nr. 160, waar de regering het economische herstel stuurt en de Dienst een louter controle- en coördinatieorgaan is. Toch

¹⁶⁶ KB 19 april 1935 houdende benoeming van de leden van het Comité van den Dienst voor economisch herstel, BS 21 april 1935, 2672.

¹⁶⁷ Gent, AMSAB, Notulen Bureau van de Algemene Raad van de BWP van 11 april 1935, 118.Z.040.025 (geraadpleegd via: <http://opac.amsab.be/Record/118.Z>).

Commentaar **Jauniaux**: Hij is senator voor de BWP en werkt actief mee aan de *Uitvoering van het Plan van de Arbeid*. Hij zetelt in de Commissie voor werken en bestellingen. (BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 480.)

¹⁶⁸ *Hand. Kamer* 1934-35, 28 mei 1935, 30K34351195, 1213.

¹⁶⁹ V. DUJARDIN, M. DUMOULIN, E. GERARD, E. GUBINE, J. NANDRIN, en E. WITTE, *Nieuwe geschiedenis van België II 1905-1950*, Tielt, Lannoo, 2005, 1073.; D. YERNAULT, G. VANTEMSCHE en D. LAGASSE, *L'Etat et la propriété: le droit public économique par son histoire (1830-2002)*, Bruxelles, Bruylant, 2013, 838.

¹⁷⁰ G. VANTHEMSCHE, “De mislukking van een vernieuwde economische politiek in België voor de tweede wereldoorlog: de OREC (Office de Redressement Economique) van 1935-1938”, *BTNG* 1982, (339) 363-364.

¹⁷¹ Gent, AMSAB, Notulen Bureau van de Algemene Raad van de BWP van 11 april 1935, 118.Z.040.025 (geraadpleegd via: <http://opac.amsab.be/Record/118.Z>).

¹⁷² **Zie** *supra* Deel II, 2.2.1.2 Inhoud van het Voorontwerp van wet, 32.

moet dat verschil genuanceerd worden. Met de Dienst voor Economisch Herstel is de invloed van de overheid op de economie vergroot. Voor het eerst wordt een aparte instelling verbonden aan de overheid opgericht om een economisch beleid voor te bereiden en te coördineren.¹⁷³ Koninklijk besluit nr. 160 vermeldt namelijk dat de Dienst voor Economisch Herstel verantwoordelijk is voor de voorbereiding van de maatregelen voor het economisch herstel. Daarnaast kan de Dienst kredietenaanwijzingen doen met het oog op economisch herstel. De vraag is natuurlijk of en hoe dit alleen in de praktijk wordt uitgevoerd. Een sluitend antwoord op deze vraag is wegens de huidige stand van de literatuur en de korte duur van dit onderzoek niet mogelijk.

2.3 Hervorming van het bankstelsel

2.3.1 Wat voorziet *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*?

De uitvoering van het Plan van den Arbeid bevat een Voorontwerp van wet betreffende de nationalisatie en de openbare controle der banken (hierna: het Voorontwerp). Het Voorontwerp gaat uit van volgende premisse: de facto zijn in België twee machten actief: enerzijds een politieke macht uitgeoefend door de staat, anderzijds een economische macht uitgeoefend door de financieel- economische belangengroepen, met op kop de grootbanken.¹⁷⁴ Beide hebben een gelijkwaardige macht, maar werken elkaar tegen. Als de politieke macht een economisch beleid wil voeren, moet de macht van de financieel-economische belangengroepen ondergeschikt worden aan de politieke macht.¹⁷⁵ Volgens de memorie van toelichting bestaat de liberale economie in België niet meer. De liberale economie is aan banden gelegd door monopolies, gevormd door het financieel kapitaal van de grootbanken. Daarnaast liggen de banken, door hun buitensporige kredieten en geldcreatie, aan de basis van de crisis. De economie wordt door de kredietverlening *de facto* al geleid door de grootbanken. De keuze wordt hierdoor tweeledig: ofwel een geleide economie door de grootbanken in het eigenbelang van de grootbanken, ofwel een geleide economie door de staat in het algemeen belang.¹⁷⁶ *De uitvoering van het Plan van de Arbeid* vertoont hier heel wat vaagheid: wat bedoelt de memorie van toelichting met financieel kapitaal? Wat is een grootbank? Hoe oefenen financieel- economische belangengroepen hun economische belangengroepen hun macht uit? Waarom werken de politieke macht en de macht van de financieel- economische belangengroepen elkaar tegen? Dat laatste is vooral zeer bizar aangezien de regeringen in de jaren 30 altijd wel verbonden zijn met een of andere financieel- economische belangengroep.¹⁷⁷

Om de macht van de financieel- economische belangengroepen te breken moeten de banken noodzakelijkerwijs genationaliseerd worden. Daarnaast is een nationalisatie ook nodig om de crisis aan te pakken. Banken zorgen voor de geldcreatie en een kredietpolitiek. Zowel de geldcreatie als de kredietpolitiek zijn een noodzakelijke voorwaarde om de conjunctuur te

¹⁷³ K. SMEYERS en E. BUYST, *Het gestolde land*, Kalmthout, Polis, 2016, 54.

¹⁷⁴ **Zie** *infra* Deel III, 2.1 Wie zijn deze belangengroepen?, 130.

¹⁷⁵ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 45.

¹⁷⁶ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 48.

¹⁷⁷ **Zie** *infra* Deel III, 2.1 Wie zijn deze belangengroepen?, 130.; 2.2 financieel economische belangengroepen en machtsuitoefening, 132.

sturen.¹⁷⁸ Het valt meteen op dat het Voorontwerp het enkel heeft over de nationalisatie van banken en de macht van grootbanken. Over de **spaarkassen** meldt het Voorontwerp niets.

Volgens het Voorontwerp betekent de nationalisatie van banken een overdracht van gezag. Een loutere bankcontrole is in geen geval voldoende. Controle impliceert immers enkel nazicht, waardoor de macht van de grootbanken behouden zou blijven.¹⁷⁹ Het Voorontwerp splitst daarom de banken op in twee categorieën. De eerste categorie zijn de systeembanken. In deze banken heeft de overheid een controleparticipatie. De eerste categorie zijn dus de ‘te nationaliseren banken’. De tweede categorie zijn de kleine banken. Voor deze banken wordt een vergunning als controle-instrument ingevoerd. Deze tweede categorie vormen de ‘niet te nationaliseren banken’.¹⁸⁰

De ‘te nationaliseren banken’ zullen onmiddellijk controlestukken moeten uitgeven ten voordele van het Nationaal Instituut der Banken, een nieuw op te richten overheidsinstelling. Door middel van die controlestukken moet het nationaal instituut de meerderheid van stemmen verkrijgen op de algemene vergadering van aandeelhouders van de betrokken systeembank. Met nationalisatie wil de overheid controle verwerven in de banken. Nationalisatie houdt dus niet de creatie van een grote staatsbank in.¹⁸¹ Belangrijk is dat niet alle banken controlestukken moeten uitgeven. De kredietcommissaris zal bepalen welke banken deze stukken moeten uitgeven. Op basis waarvan hij deze beslissing neemt, is niet verduidelijkt. Het Voorontwerp stelt alleen dat twee groepen van banken in elk geval deze stukken moeten uitgeven. De grootbanken vormen de eerste groep. Evenwel wordt opnieuw niet aangehaald wat met ‘een grootbank’ bedoeld wordt.¹⁸² De tweede groep zijn de banken die *de facto* een monopolie vormen. Ook hier is ‘banken die *de facto* een monopolie vormen’ niet verder gedefinieerd. Banken, die de onafhankelijkheid hebben weten te bewaren, worden niet genationaliseerd.¹⁸³ Voor deze laatste is een controleregime met vergunningen voorzien.¹⁸⁴

Het Nationaal Instituut der Banken moet de banken aan de richtlijnen van het Plan onderwerpen. Het Instituut voert met andere woorden de bankpolitiek. De bankpolitiek houdt in dat alle banken zich inzetten voor het economisch herstel. Aan het hoofd van het Instituut staat de kredietcommissaris, hij bepaalt hoe het Instituut bovenstaande bevoegdheden invult.¹⁸⁵ Naast de bankpolitiek zal de nationalisatie en controle ook een kredietpolitiek mogelijk maken.

¹⁷⁸ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 1935, 46-47.

¹⁷⁹ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 1935, 44.

¹⁸⁰ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 1935, 56-61.

¹⁸¹ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 1935, 50.; Gent, AMSAB, Huysmans Camille, Rapport voor de Algemene Raad over *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, 625.0593, 20.; G. VANTHEMSCHE, *De bankhervorming in België (1934-1935)*, onuitg. Masterthesis, Diss. Lic. VUB, 1979, 117.

¹⁸² BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 1935, 51.

¹⁸³ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 1935, 54.

¹⁸⁴ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 1935, 61.

¹⁸⁵ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 1935, 50-51.

De kredietpolitiek is een taak van de overheid, die als doel heeft de kredietverlening in te zetten voor de uitvoering van het Plan van de Arbeid, inclusief het economisch herstel.¹⁸⁶ Wel wordt niet duidelijk gemaakt wie instaat voor de uitvoering van deze kredietpolitiek.

Door middel van de nationalisatie en de controle wil het Plan het beleid van de verschillende banken sturen. De nationalisatie moet met andere woorden een economisch beleid mogelijk maken. Geenszins is het de bedoeling dat nationalisatie impliceert dat de genationaliseerde banken geen eigen beslissingen meer kunnen nemen. De eigenlijke bankbedrijvigheid blijft dus onaangetast, want zowel de bank- als kredietpolitiek werken overkoepelend. Als gevolg komt noch het Nationaal Instituut der Banken, noch de overheid tussen in de relatie van de bank met zijn aandeelhouders en de bank met zijn individuele klanten. Het zijn bijgevolg de bankiers die beslissen of in een specifiek geval al dan niet krediet wordt verleend.¹⁸⁷

In de artikelsgewijze commentaar wordt het toepassingsgebied van het Voorontwerp verduidelijkt. Het Voorontwerp is van toepassing op alle private instellingen die zich financieren door gelddeposito's van het publiek. Daarnaast vallen ook de instellingen die zich financieren door obligaties en die daarna hun gelden gebruiken om kredieten te verschaffen onder het toepassingsgebied. Spaarkassen vallen bijgevolg ook onder het toepassingsgebied, aangezien zij zich ook financieren door gelddeposito's van het publiek. Dat is logisch aangezien het Plan van de Arbeid de nationalisatie van het krediet tot doel heeft, daarvoor moet de het Voorontwerp de hele kredietsector omvatten. Toch worden de spaarkassen in het Voorontwerp geen enkele keer bij naam genoemd. Een zijopmerking is dat het Voorontwerp geen uitsluiting voorziet voor buitenlandse instellingen die aan de definitie voldoen.¹⁸⁸

De artikelsgewijze commentaar verduidelijkt ook een aantal zaken met betrekking tot de nationalisatie. De Kredietcommissaris bepaalt welke banken controlestukken moeten uitgeven. Deze controlestukken worden aan het Nationaal Instituut der Banken bezorgd. Deze controlestukken geven geen recht op een aandeel in de winst van de bank.¹⁸⁹ In de tekst wordt vermeld dat de het Nationaal Instituut der Banken zal proberen de stukken te kopen die aan particuliere houders toebehoren., deze zin kan twee verschillende zaken betekenen.¹⁹⁰ Betekent deze zin dat het Nationaal Instituut zal proberen om de aandeelhouders te overtuigen hun aandelen te verkopen aan het Nationaal Instituut der Banken. Deze eerste piste kan belangrijke gevolgen hebben voor de machtsverhoudingen tussen bestaande aandeelhouders van de bank. Wanneer immers niet elke aandeelhouder hetzelfde percentage van zijn aandelen aan het Nationaal Instituut verkoopt, zullen de machtsverhoudingen wijzigen. Of betekent

¹⁸⁶ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 47-48.

¹⁸⁷ G. VANTHEMSCHE, *De bankhervorming in België (1934-1935)*, onuitg. Masterthesis, Diss. Lic. VUB, 1979, 117.; BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 52- 53.

¹⁸⁸ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 55-56.; Art. 1-2 Voorontwerp van wet betreffende de nationalisatie en de openbare controle der banken in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 64-65. (hierna verkort geciteerd als: Voorontwerp van wet betreffende de nationalisatie en de openbare controle der banken)

¹⁸⁹ Art. 3 Voorontwerp van wet betreffende de nationalisatie en de openbare controle der banken.

¹⁹⁰ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 57.

bovenstaande zin dat het Instituut een inbreng doet in het kapitaal van de bank om het controlestuk te verkrijgen. Deze tweede piste betekent dat het controlestuk eigenlijk een soort aandeel is, zonder recht in de winst. Bijgevolg zal de machtsverhouding tussen de bestaande aandeelhouders niet wijzigen.¹⁹¹

De artikelsgewijze commentaar gaat ook verder in op het Nationaal Instituut der Banken. Het Nationaal Instituut der Banken is een *sui generis* instelling, met aan het hoofd een Regentenraad. Het kapitaal van het Instituut wordt volstort door een aantal half openbare instellingen. Deze instellingen zijn: de NBB, de Algemene Spaar en Lijfrentekas (ASLK), het Gemeentekrediet, de Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid (NMKN). De aandelen die deze instellingen in ruil voor hun inbreng krijgen zijn op naam en kunnen enkel met toestemming van de Regentenraad afgestaan worden.¹⁹² Voor de oprichting van het Instituut zijn geen publieke financiële middelen nodig. Op de actiefzijde van de balans van het Instituut staan de deelnemingen in de genationaliseerde banken.¹⁹³ Het kapitaal zal echter niet gebruikt worden om de deelnemingen te verwerven. Het kapitaal zal dienen om de mogelijke verliezen op te vangen.¹⁹⁴ De vraag rijst waarom het Voorontwerp het bovenstaande expliciet vermeldt, aangezien het kapitaal in een vennootschap altijd de buffer voor verliezen op het actief vormt. Daarbij komt de vraag met welke financiële middelen het Instituut de controlestukken wil kopen, zoals voorzien in vorige alinea.

In een voorontwerp uit een intern rapport voorafgaand aan het Voorontwerp in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, was het Nationaal Instituut der Banken niet meer dan een gewone NV met een algemene vergadering van aandeelhouders. De aandeelhouders van het Instituut waren, net als in het Voorontwerp, de NBB, ASLK, het Gemeentekrediet en NMKN. De terechte vraag rees wellicht of banken door middel van de algemene vergadering van het Instituut niet gewoon zichzelf konden controleren? In lijn met vennootschapsrecht voorzag het rapport een vast recht op een deel in de winst voor de vier aandeelhouders.¹⁹⁵ Ongetwijfeld was niet iedereen binnen de BWP het eens met dit rapport. Het Voorontwerp opgenomen in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* komt niet helemaal overeen met het intern rapport. In het Voorontwerp wordt niet meer vermeld dat het Instituut een NV is. Het is een *sui generis* instelling met een volstort kapitaal.¹⁹⁶ De winst van het Nationaal Instituut mag voor maximaal 4% als dividend worden uitgekeerd aan zijn aandeelhouders.¹⁹⁷ Wel wordt niet aangehaald vanwaar deze winst komt aangezien de controlestukken in banken geen recht geven op een aandeel in de winst.

¹⁹¹ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 56-57.

Opmerking: De bewoording wordt niet herhaald in art. 3 Voorontwerp van betreffende de nationalisatie en de openbare controle der banken.

¹⁹² Art. 5 Voorontwerp van wet betreffende de nationalisatie en de openbare controle der banken.

¹⁹³ Art. 6 Voorontwerp van wet betreffende de nationalisatie en de openbare controle der banken.

¹⁹⁴ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 58.

¹⁹⁵ Art. 1-5 avant projet de loi concernant la fondation de l'institut national des banques in Gent, AMSAB, Huysmans Camille, Rapport voor de Algemene Raad over *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, 625.0593.

¹⁹⁶ Art. 5, 1° lid Voorontwerp van wet betreffende de nationalisatie en de openbare controle der banken.

¹⁹⁷ Art. 8 Voorontwerp van wet betreffende de nationalisatie en de openbare controle der banken.

Ook voorziet het Voorontwerp opgenomen in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* een Gemeenschappelijk Verdelings- en Waarborgfonds.¹⁹⁸ Genationaliseerde banken blijven aparte entiteiten die winsten en verliezen maken. Het Fonds zal voorzien in een compensatie. Banken kunnen enkel, maar de helft van hun winst, met een maximum van 5 % van het maatschappelijk kapitaal, uitkeren als dividend. De andere helft, of wat meer is dan de maximumgrens van 5% van het maatschappelijk kapitaal, zullen ze moeten doorstorten naar het Fonds.¹⁹⁹ Het Fonds herverdeelt op zijn beurt de winsten over de banken die verliezen geleden hebben.²⁰⁰

Tot slot is voor alle banken een controle, om beleggers en spaarders te beschermen, voorzien. Deze controle kan bijvoorbeeld bestaan uit de samenstelling van het kapitaal, beperking van het bedrag van de leningen, etc. In het kader van de controle heeft de Commissaris van het Krediet ook de mogelijkheid om een statutenwijziging voor te stellen. De algemene vergadering van de desbetreffende bank is niet verplicht om de wijziging door te voeren. Nemen ze de wijziging niet aan, dan beslist de regering in laatste instantie over de voorgestelde wijziging.²⁰¹

2.3.2 Koninklijk besluit nr. 185 ter invoering van de bankcontrole en een uitgifteregime voor titels en effecten

Koninklijk besluit nr. 185 ter invoering van de bankcontrole en een uitgifteregime voor titels en effecten (hierna: koninklijk besluit nr. 185) wordt bestempeld als een bocht van 180 graden in de Belgische financiële geschiedenis. Koninklijk besluit nr. 185 voert een toegangspoort in voor banken. Een onderneming moet sindsdien voldoen aan aantal eisen voor ze zichzelf bank mag noemen.²⁰² De totstandkoming van Koninklijk Besluit nr. 185 verloopt niet zonder slag of stoot. Deel III gaat hier verder op in.

De uitvoering van het Plan van den Arbeid bevat, zoals hierboven vermeld, een volledig uitgewerkt Voorontwerp. Om de realisatie hiervan te onderzoeken, wordt de tekst van het Voorontwerp vergeleken met koninklijk besluit nr. 185. Hiervoor wordt eerst het verslag aan de Koning bij koninklijk besluit nr. 185 besproken. Daarna wordt koninklijk besluit nr. 185 zelf besproken. Tot slot wordt Voorontwerp met koninklijk besluit nr. 185 vergeleken.

2.3.2.1 Verslag aan de Koning

A Bankactiviteit

In het verslag aan de Koning dat het koninklijk besluit nr. 185 voorafgaat, wordt gewezen op de vier basisprincipes van de bankcontrole. Het eerste basisprincipe is een verplicht wettelijk statuut voor depositobanken. Door dat statuut zullen zij voortaan een aantal wettelijke verplichtingen moeten na leven. Om onderhevig te zijn aan het statuut zullen banken zich moeten inschrijven bij de Bankcommissie. Het tweede basisprincipe is de controle door commissarissen. Bij overtredingen van het wettelijk statuut hebben de commissarissen een vetorecht. Meteen wordt hierbij benadrukt dat de commissaris nooit mag tussenkomen in het

¹⁹⁸ Art. 12 Voorontwerp van wet betreffende de nationalisatie en de openbare controle der banken.

¹⁹⁹ Art. 13 Voorontwerp van wet betreffende de nationalisatie en de openbare controle der banken.

²⁰⁰ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 60-61.

²⁰¹ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 62-63.

²⁰² G. VANTHEMSCHE, "L'élaboration de l'arrêté royal sur le contrôle bancaire (1935)", *BTNG* 1980, (389) 422.

‘eigenlijk beheer’ van de bank. Een verdere verduidelijking van het begrip ‘eigenlijk beheer’ wordt niet gegeven. Het derde basisprincipe is de keuze van een kredietgever om in een individueel geval krediet toe te kennen. Het vierde basisprincipe is een overkoepelende kredietpolitiek door de Bankcommissie in geval van een kapitaalverplaatsing of een algemene invloed op de rente.²⁰³

Het verslag aan de Koning benadrukt de noodzaak van de controle. Banken hebben een circulatiefunctie. Klanten geven hun deposito's bij de bank in vertrouwen. Op zijn beurt injecteert de bank deze deposito's in de economie door middel van kredieten. Door deze vitale rol in de economie heeft iedere bankfaling, potentieel, een weerslag op de hele economie. Een probleem bij één bank kan het vertrouwen in het financiële systeem aantasten. Mensen zullen namelijk door een verlies aan vertrouwen hun deposito's, niet meer in vertrouwen geven bij een depositobank, die het geld op zijn beurt niet meer kan injecteren in de economie. Door de belangrijke economische functie van banken en de gevolgen die een bankfaling kan hebben voor de algehele economie, is wetgeving om bankfaling te voorkomen noodzakelijk.

Om bankfaling te voorkomen wil de regering ten eerste een minimumkapitaal voorzien en ratio's opleggen. De Bankcommissie, een nieuwe instelling op te richten door de Koning, zal deze ratio's bepalen na goedkeuring van de regering. Ten tweede moet de mededinging tussen banken zoveel mogelijk worden gestimuleerd. Een bankenfusie zal voortaan enkel mogelijk zijn mits goedkeuring van de Bankcommissie. Ten derde is een doeltreffende controle noodzakelijk. Deze gebeurt door de commissarissen en de Bankcommissie. De commissarissen zijn *reviseurs* aangesteld door de Banken, zij bekijken of de bank de verplichtingen van het wettelijk statuut naleeft. De commissarissen brengen de Bankcommissie op de hoogte van vastgestelde inbreuken. De Bankcommissie is een overkoepelend orgaan dat toeziet op de globale uitvoering van koninklijk besluit nr. 185. Zowel de commissarissen als de Bankcommissie zijn op het macro- niveau actief. Nooit zal een commissaris of de Bankcommissie zich moeien met de individuele verhouding tussen de bank en haar klanten of aandeelhouders.²⁰⁴

Het verslag aan de Koning beschuldigt de banken van overmatige kredietverlening gedreven door winst na de eerste wereldoorlog. Als gevolg heeft de overheid in de jaren 30 een aantal banken moeten behoeden voor het faillissement. Dat moet in de toekomst vermeden worden. Door de belangrijke economische functie van banken zijn ze geen louter private entiteiten meer. De bank moet bij zijn beslissingen altijd verplicht worden om rekening te houden met de belangen van de samenleving. Om het voorgaande te verzekeren worden banken onderworpen aan een publieke controle.²⁰⁵

Banken zijn dus geen gewone handelsvennootschappen meer. Door de *'haast openbare aard van hun bedrijf'* is het cruciaal dat de bankbestuurder onafhankelijk is. Bijgevolg zijn leningen van de bank aan haar bestuurders, beheerders en directeurs voortaan verboden. Dit verbod geldt ook

²⁰³ *Hand.* Kamer 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 689; Verslag aan de Koning bij het KB 9 juli 1935 op de bankcontrole en het uitgifteregime voor titels en effecten, *BS* 10 juli 1935, 4355- 4356.

²⁰⁴ **Reviseur** is overgenomen uit het verslag aan de Koning en koninklijk besluit nr. 185

Verslag aan de Koning bij het KB 9 juli 1935 op de bankcontrole en het uitgifteregime voor titels en effecten, *BS* 10 juli 1935, 4357-4359.

²⁰⁵ Verslag aan de Koning bij het KB 9 juli 1935 op de bankcontrole en het uitgifteregime voor titels en effecten, *BS* 10 juli 1935, 4356-4357.

voor voorbehouden participaties in de openbare uitgifte van effecten waarmee de bank is belast. Bij faillissement of onder gecontroleerde beheerstelling, zullen de bestuurders of beheerders hun tantièmes die ze de voorbije twee jaar hebben gekregen, terugstorten in de boedel. Banken mogen fondsen ook niet rechtstreeks of onrechtstreeks gebruiken om de publieke opinie te sturen.²⁰⁶

Het verslag aan de Koning maakt twee zaken duidelijk. Koninklijk besluit nr. 185 zal enkel de grote lijnen van de bankcontrole vastleggen. De exacte verplichtingen die de banken moeten naleven, worden pas later vastgelegd. De ratio's zullen bijvoorbeeld pas op een later moment door de Bankcommissie en regering bepaald worden. Ten tweede zal een nieuwe instelling worden gecreëerd: de Bankcommissie. In de regeringsverklaring was hier nog geen sprake van. De voorkeur ging toen zelfs naar een uitbreiding van de bevoegdheden van de NBB, bijvoorbeeld voor de overkoepelende kredietpolitiek.²⁰⁷ Wellicht is hiervan afgeweken omdat de minister van Financiën en de gouverneur van de Nationale Bank het niet goed met elkaar konden vinden. Mede wou de bankwereld geen overkoepelende machtige centrale bank.²⁰⁸

B Openbare uitgifte van titels en effecten

De controle op openbare uitgifte van titels en effecten komt er na tussenkomst van de BWP. De Bankcommissie staat in voor de controle en coördinatie van openbare uitgaven van titels aan toonder. De Bankcommissie kan de uitgifte verdagen, beperken of een advies over verlenen, maar nooit verbieden. Een uitzondering hierop zijn de openbare uitgiftes die inschrijvers op een dwaalspoor brengen omtrent de aard van de effecten of de aard van het onderliggend actief.²⁰⁹ In dat geval kan de Bankcommissie de minister van Financiën vragen de notering te verbieden.

2.3.2.2 Koninklijk besluit nr. 185

Koninklijk besluit nr. 185 is genomen op de basis van de bijzondere machten die aan de Koning zijn toegekend met het oog op economisch en financieel herstel en vermindering van de openbare lasten.

Koninklijk besluit nr. 185 start met de definitie van 'bank'²¹⁰:

“Belgische en buitenlandse ondernemingen, die gewoonlijk op zicht of op termijnen van hoogstens twee jaar terugbetaalbare gelddeposito's ontvangen ten einde ze voor eigen rekening tot bank-, krediet- en beleggingsoperatiën aan te wenden.”

☞ Art. 1 koninklijk besluit nr. 185 ☞

Uit de definitie kan het toepassingsgebied afgeleid worden. Koninklijk besluit nr. 185 is enkel van toepassing op de zuivere depositobanken. Enkel wanneer aan de voorwaarden van de definitie wordt voldaan, is de onderneming gerechtigd om de term 'bank' te gebruiken. De

²⁰⁶ Verslag aan de Koning bij het KB 9 juli 1935 op de bankcontrole en het uitgifteregime voor titels en effecten, *BS* 10 juli 1935, 4358

²⁰⁷ *Hand.* Kamer 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 689, 692.

²⁰⁸ G. VANTHEMSCHE, “L'élaboration de l'arrêté royal sur le contrôle bancaire (1935)”, *BTNG* 1980, (389) 426.

²⁰⁹ Verslag aan de Koning bij het KB 9 juli 1935 op de bankcontrole en het uitgifteregime voor titels en effecten, *BS* 10 juli 1935, 4360-4361.

²¹⁰ Art. 1 KB 9 juli 1935 op de bankcontrole en het uitgifte-regime voor titels en effecten, *BS* 10 juli 1935, 4362. (hierna verkort geciteerd als: KB nr. 185)

termen ‘bank’ en ‘bankier’ zijn strafrechtelijk beschermd, tegen elk gebruik dat niet in lijn is met koninklijk besluit nr. 185.²¹¹ Banken mogen bijgevolg enkel werken met deposito’s op zicht of op de korte termijn (max. twee jaar). Een aantal instellingen die deposito’s ontvangen zijn uitgesloten van het toepassingsgebied. Spaarkassen zijn de belangrijkste uitzondering. Spaarkassen hebben namelijk al een eigen statuut verkregen door koninklijk besluit nr. 42 van 15 december 1934 (hierna: koninklijk besluit nr. 42).²¹² Daarbovenop heeft koninklijk besluit nr. 185 extraterritoriale werking, want het is ook van toepassing op buitenlandse banken die op het Belgische grondgebied actief zijn.²¹³

Elke onderneming die aan de definitie voldoet moet zich laten inschrijven bij de Bankcommissie als bank. Elk jaar maakt de Bankcommissie een lijst met de ondernemingen die aan de regulering in koninklijk besluit nr. 185 zijn onderworpen. Wat de vennootschapsvorm van een bank betreft, bepaalt koninklijk besluit nr. 185 dat een bank nooit mag opgericht zijn onder de vorm van een kredietvereniging of een coöperatieve vereniging.²¹⁴

De verplichtingen verbonden aan het statuut zijn ook in lichte mate afhankelijk van de vennootschapsvorm van de bank. Koninklijk besluit nr. 185 voorziet twee categorieën van banken. De eerste categorie bestaat uit de banken die als NV, commanditaire vennootschap op aandelen of als personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid zijn opgericht (hierna ‘de grote banken’). De tweede categorie bestaat uit banken die als firmavennootschap of gewone commanditaire vennootschap zijn opgericht (hierna ‘de kleine banken’). Koninklijk besluit nr. 185 bevat drie soorten verplichtingen: verplichtingen om het spaarwezen te beschermen, verplichtingen om een billijke rentevoet te verzekeren en verplichtingen om de macht en invloed van de banken een halt toe te roepen.

Om het spaarwezen te beschermen bevat koninklijk besluit nr. 185 een aantal verplichtingen die de solvabiliteit en liquiditeit van banken moeten garanderen. Ten eerste heeft de bank een minimum kapitaalverplichting. Voor de grote banken is dat 10.000.000 Belgische Frank, volledig volstort.²¹⁵ Voor de kleine banken is dat 2.000.000 Belgische Frank, volledig volstort.²¹⁶ De minimumkapitaalverplichting wordt niet gesanctioneerd.²¹⁷ Dat is geheel logisch wanneer een bank wordt opgericht, de bank zal namelijk het vereiste minimumkapitaal moeten bezitten om de verplichte inschrijving te kunnen verkrijgen. Natuurlijk is het maar de vraag hoe het minimumkapitaal verzekerd blijft na de inschrijving. Ten tweede moeten de banken een aantal ratio’s naleven. De eerste ratio moet voorzien dat banken voldoende liquide middelen ter beschikking hebben. Daarom bepaalt deze ratio de verhouding tussen enerzijds de liquide middelen en de gemakkelijk te mobiliseren activa en anderzijds de obligo’s op zicht en op korte termijn. De tweede ratio heeft betrekking op het kapitaal en de reserves van de bank in

²¹¹ Art. 42, 1° KB nr. 185.

²¹² Art. 1, 3° KB nr. 185.; KB 15 december 1934 betreffende de controle op de private spaarkassen en de ondernemingen die zonder depositobanken te zijn, gelddeposito’s ontvangen, *BS* 16 december 1934, 6631.

Zie definitie spaarkas: *infra* Bijlagen, 1 een aantal begrippen, 178.

²¹³ De extraterritoriale werking wordt niet verder onderzocht. De focus ligt op de Belgische banken. Voor meer informatie zie: Verslag aan de Koning bij het KB 9 juli 1935 op de bankcontrole en het uitgifteregime voor titels en effecten, *BS* 10 juli 1935, 4360.

²¹⁴ Art. 5 KB nr. 185.

²¹⁵ Art. 8 KB nr. 185.

²¹⁶ Art. 9 KB nr. 185.

²¹⁷ Art. 8 - 9 KB nr. 185 worden niet vermeld in art. 42-45 KB nr. 185.

vergelijking met en het globaal bedrag van de deposito's of de obligo's op zicht of op de korte termijn.²¹⁸ De ratio's worden vastgelegd door de Bankcommissie mits goedkeuring van de minister van Financiën en de minister van Economische Zaken. Een inbreuk op de ratio's is strafbaar. Bij een inbreuk riskeren de bankier, de beheerder en de **procuratiehouder** een gevangenisstraf van acht dagen tot drie maand en een boete van 50 tot 10.000 Belgische Frank.²¹⁹ Wie precies de bankier, de beheerder en de procuratiehouder zijn wordt niet verder verduidelijkt.

Kredietverlening tegen een billijke rentevoet is cruciaal voor het economisch herstel. Koninklijk besluit nr. 185 geeft de bevoegdheid aan de Bankcommissie om maximumrentevoeten op te leggen voor specifieke vormen van kredietverlening. Hieraan is evenwel een strenge procedure gekoppeld. Wanneer de Bankcommissie de intentie heeft om maximumrentevoeten vast te stellen, moet zij eerst een positief advies verkrijgen van de NBB. Daarna moet de Bankcommissie de Dienst voor Economisch herstel horen. De Bankcommissie neemt hierna een gemotiveerde beslissing met twee derde meerderheid. Koninklijk besluit nr. 185 meldt niet welke motivatie de gemotiveerde beslissing moet bevatten. Dat hiaat kan opgevuld worden door het verslag aan de Koning en zelfs de regeringsverklaring. Daarin staat dat een kredietpolitiek enkel mogelijk is bij een dreigende kapitaalvlucht of om een algemene invloed op de rentevoet uit te oefenen.²²⁰ De rentevoeten treden pas in werking wanneer de minister van Financiën en de minister van Economische Zaken hun goedkeuring hebben gegeven.²²¹

Om de invloed van banken te beperken, is het voor banken verboden hun geld aan te wenden om de publieke opinie te beïnvloeden. Om dat te controleren moet de boekhouding alle publiciteitskosten en voordelen om niet bijhouden. Beide worden maandelijks voorgelegd aan de NBB.²²² De bestuurders, beheerders of procuratiehouders die deze bepaling overtreden zijn logischerwijze strafbaar.²²³ Ook hier wordt niet verduidelijkt wat deze begrippen betekenen. Ook de persoon die geld of een voordeel om niet wetens en willens aanneemt in strijd met bovenstaande bepaling is strafbaar.²²⁴

Daarnaast bevat koninklijk besluit nr. 185 ook een aantal andere artikelen die de macht van banken moet beperken. Ten eerste maakt koninklijk besluit nr. 185 een fusie afhankelijk van goedkeuring van de Bankcommissie.²²⁵ Ten tweede legt koninklijk besluit nr. 185 beperkingen op aan de ongebreidelde cumul van mandaten in banken en mandaten in handelsvennootschappen, maatschappen onder handelsvorm andere dan een bank, verzekeringsmaatschappijen, maatschappijen voor hypothecair krediet en bij wet opgerichte kredietinstituten. Deze cumulebeperkingen gelden enkel voor de zogenaamde 'grote banken'.²²⁶ Ten derde maakt koninklijk besluit nr. 185 een aantal aanpassingen aan de splitsing tussen bank en holding uit 1934. Koninklijk besluit nr. 185 breidt deze splitsing op twee manieren uit.

²¹⁸ Art. 11, §1 KB nr. 185.

²¹⁹ Art. 44 KB nr. 185.

²²⁰ Verslag aan de Koning bij het KB 9 juli 1935 op de bankcontrole en het uitgifteregime voor titels en effecten, *BS* 10 juli 1935, 4356.; *Handl.* Kamer 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 689, 692.

²²¹ Art. 11, §2 KB nr. 185.

²²² Art. 15 KB nr. 185.

²²³ Art. 42, 4° KB nr. 185.

²²⁴ Art. 42, 7° KB nr. 185.

²²⁵ Art. 4 KB nr. 185.

²²⁶ Art. 16, eerste en tweede lid KB nr. 185.

Banken mogen door de splitsing in geen geval in bezit zijn van aandelen, andere vormen van deelnemingen of obligaties van handelsvennootschappen of maatschappijen onder handelsvorm (behoudens uitzonderingen).²²⁷ Daarnaast verbiedt koninklijk besluit nr. 185 de combinatie van een mandaat in de bank en een mandaat in de holding.²²⁸ *De facto* blijven bank en holding verbonden, omdat beide door dezelfde aandeelhouders gecontroleerd worden. Het lijkt dus op een verstrenging, maar in de praktijk verandert niets.²²⁹ Tevens perkt koninklijk besluit nr. 185 de splitsing in. ‘Kleine banken’ zijn voortaan uitgesloten van het toepassingsgebied van de splitsing tussen bank en holding.²³⁰ Kleine privébanken, die instaan voor het kapitaal van een familie of een particulier kunnen hierdoor terug volop inzetten op participaties. Volgens Guy Vanthemsche kwam deze aanpassing tot stand door een intensieve consultatie tussen minister van Financiën Gérard en deze privébanken.²³¹

Een effectieve controle is cruciaal voor de naleving van het wettelijk statuut. Drie instanties staan in voor deze controle: de commissarissen, de NBB en de Bankcommissie. De controle gebeurt bijgevolg op drie verschillende niveaus. De commissarissen controleren of elke bank de verplichtingen naleeft.²³² De NBB verzamelt en analyseert de informatie die banken openbaar moeten maken.²³³ De Bankcommissie is bevoegd voor de globale naleving van koninklijk besluit nr. 185 en werkt overkoepelend.²³⁴

De commissarissen zijn de *reviseurs*. Elke bank is verplicht om minstens een commissaris te kiezen uit een lijst opgesteld door de NBB.²³⁵ Wanneer de commissaris een inbreuk of een onregelmatigheid vaststelt, stelt hij ofwel de bankier ofwel elke bestuurder of beheerder van de bank hiervan op de hoogte. Ook hier worden deze begrippen niet verduidelijkt. De commissaris controleert niet de naleving van het fiscaal recht.²³⁶ Wanneer de uitvoering van een beslissing van de bank (hierna: bankbeslissing) een strafbaar feit uitmaakt, stelt de commissaris verplicht zijn veto tegen de uitvoering van de beslissing. Voorbeelden van strafbare feiten zijn: het niet respecteren van de vastgelegde ratio's, een hogere rentevoet vragen dan de maximale rentevoet, het veto van een commissaris met de voeten treden, etc.²³⁷ De commissaris kan geen veto stellen tegen de uitvoering van een bankbeslissing die een fiscaalrechtelijke overtreding inhoudt. Het veto van de commissaris heeft een opschortende kracht van acht dagen. Hij legt de bankbeslissing ook onmiddellijk voor aan de Bankcommissie.²³⁸

²²⁷ Art. 14, eerste lid KB nr. 185.

²²⁸ Art. 16, derde lid KB nr. 185.

²²⁹ G. VANTHEMSCHE, *De bankhervorming in België (1934-1935)*, onuitg. Masterthesis, Diss. Lic. VUB, 1979, 199.

²³⁰ Uitsluitingen van de banken opgericht als firmavennootschap of gewone commanditaire vennootschap (Art. 16, §1 KB nr. 185.)

²³¹ G. VANTHEMSCHE, *De bankhervorming in België (1934-1935)*, onuitg. Masterthesis, Diss. Lic. VUB, 1979, 198.

²³² Art. 19 KB nr. 185.; art. 20 KB nr. 185.; art. 23 KB nr. 185.

²³³ Art. 12 KB nr. 185.; art. 39 KB nr. 185.

²³⁴ Art. 35 KB nr. 185.

²³⁵ Art. 19, eerste lid KB nr. 185.; art. 20 §1 KB nr. 185.

²³⁶ Verslag aan de Koning bij het KB 9 juli 1935 Verslag aan de Koning bij het KB 9 juli 1935 op de bankcontrole en het uitgifteregime voor titels en effecten, *BS* 10 juli 1935, 4358.

²³⁷ Overzicht van alle strafbepalingen: Art. 42- 45 KB nr. 185.

²³⁸ Art. 23, tweede en derde lid KB nr. 185

Commissarissen worden gekozen en betaald door de bank, maar zijn geen **werknemers** van de bank. Een *reviseur* kan dus commissaris zijn in meerdere banken.²³⁹ Aangezien de commissarissen diensten voor de bank verrichten, worden ze door de bank betaald. Deze betalingsverplichting geeft aanleiding tot een belangenconflict: de bank betaalt namelijk zijn eigen controleurs. Koninklijk besluit nr. 185 probeert dit belangenconflict op twee manieren aan te pakken. Ten eerste voorziet koninklijk besluit nr. 185 een aantal plichten voor de commissaris en de bank. De vergoeding die de bank moet betalen, wordt vastgesteld door de Bankcommissie. Naast deze vergoeding mogen de commissarissen geen enkel voordeel onder welke vorm dan ook ontvangen.²⁴⁰ De commissaris mag logischerwijs ook geen ambt uitoefenen in de banken die hij controleert. Ook mag de bank nooit een lening aan zijn commissarissen toekennen.²⁴¹ Ten tweede kan de Bankcommissie de commissarissen vragen om verslag uit te brengen over hun controleopdracht.²⁴² Wanneer de Bankcommissie zware vermoedens heeft dat een commissaris zijn opdracht niet plichtmatig vervult, belast ze de NBB met een onderzoek naar die bewuste commissaris.²⁴³ Ten derde moeten *reviseurs* voldoen aan een aantal erkenningsvoorwaarden, die bij ministerieel besluit bepaald worden. Enkele opvallende voorwaarden worden hier vermeld. Een *reviseur* moet een diploma hebben dat getuigt van een opleiding van minimaal vier jaar hoger onderwijs of universiteit.²⁴⁴ De precieze aard van de opleiding is echter irrelevant, waardoor zowel een arts als een econoom *reviseur* kunnen worden. De *reviseur* is van onberispelijke moraliteit, wat dat precies inhoudt wordt niet verduidelijkt. De *reviseur* mag geen bloed- of aanverwant tot in de vierde graad in rechte- of in de zijlijn hebben die bestuurder, beheerder, eigenaar of leider van een bank is.²⁴⁵ De Bankcommissie benoemt de *reviseur* pas als alle erkenningsvoorwaarden vervuld zijn, tegen de erkenningsbeslissing van de Bankcommissie is geen beroep mogelijk.²⁴⁶ Aangezien er geen beroep mogelijk is, is er ook geen controle mogelijk waardoor de poort voor misbruiken open staat.

Naast de controle door de commissarissen, hebben banken ook een informatieverplichting. Banken moeten hierdoor een aantal documenten voorleggen aan de NBB. Jaarlijks moeten banken een balans en een winst- en verliesrekening overmaken. Maandelijks delen ze aan de NBB een stand van hun activa en passiva mee. De NBB analyseert deze gegevens en publiceert minstens vier keer per jaar een algemene staat van de banken.²⁴⁷

De Bankcommissie overkoepelt de NBB, de commissarissen en de regering. Ze staat in voor de gehele toepassing van koninklijk besluit nr. 185.²⁴⁸ De Bankcommissie houdt toezicht op de werking van de commissarissen door middel van bovenvermelde verslagen. De Bankcommissie mag in de verslagen niet peilen naar de controle op fiscale bepalingen.²⁴⁹ In bepaalde gevallen kan de Bankcommissie de NBB belasten met een onderzoek, een verificatie van gegevens of een

²³⁹ Art. 24, derde lid KB nr. 185.

²⁴⁰ Art. 19, derde lid KB nr. 185.; art. 20, §3 KB nr. 185.

²⁴¹ Art. 24, eerste en tweede lid KB nr. 185.

²⁴² Art. 38 KB nr. 185.

²⁴³ Art. 39, 5° KB nr. 185.

²⁴⁴ Art. 2 MB 22 november 1935 Erkenningsreglement voor reviseuren, BS 24 november 1935, 7496.

²⁴⁵ Art. 10 MB 22 november 1935 Erkenningsreglement voor reviseuren, BS 24 november 1935, 7496.

²⁴⁶ Art. 6 MB 22 november 1935 Erkenningsreglement voor reviseuren, BS 24 november 1935, 7496

²⁴⁷ Art. 12 KB nr. 185..

²⁴⁸ Art. 35 KB nr. 185.

²⁴⁹ Art. 38 KB nr. 185.

expertiseverslag. Een voorbeeld hiervan is wanneer de Bankcommissie zware vermoedens heeft dat de bank op een onberaden of gevaarlijke wijze beheerd wordt of wanneer haar liquiditeit in gevaar gebracht wordt.²⁵⁰ Daarnaast coördineert de Bankcommissie de samenwerking tussen de regering, de commissarissen, de NBB en de Bankcommissie.²⁵¹

Koninklijk besluit nr. 185 bevat zoals gesteld ook de controle voor de uitgifte van effecten:

“Al wie voornemens is hetzij actiën, effecten of winstaandelen van vennootschappen, hetzij met een looptijd van minstens vijf jaar uitgegeven obligatiën van vennootschappen openbaar te koop stellen, te koop bieden of te verkopen moet aan de Bankcommissie vijftien dagen op voorhand daarvan kennisgeven.”

⌘ Art. 26 koninklijk besluit nr. 185 ⌘

Deze kennisgeving is alleen verplicht wanneer het te koop stellen, te koop bieden of de verkoop van effecten openbaar gebeurt (hierna ‘openbare uitgifte’). Openbaar betekent een oproep tot het gespaard vermogen. De kennisgeving bevat onder andere een gedetailleerde staat van de Belgische en buitenlandse verbintenissen van de vennootschap van wie de effecten openbaar worden uitgegeven. Daarnaast bevat de kennisgeving ook zeker de reden van de oproep tot het gespaard vermogen.²⁵² Degene die de kennisgeving niet doet wanneer deze verplicht is, begaat een strafbaar feit.²⁵³ Wie precies verantwoordelijk wordt gesteld voor het strafbaar feit wordt niet vermeld.

Bij openbare uitgifte is controle dus een groot woord, gezien het vooral gaat om notificatie aan de Bankcommissie. De Bankcommissie kan optreden tegen een openbare uitgifte in twee gevallen. Ten eerste wanneer de openbare uitgifte de kapitaalmarkt kan ontwrichten. De Bankcommissie kan in dat geval een vermindering of een verspreiding in de tijd bevelen. Indien beide niet mogelijk zijn, kan de Bankcommissie de openbare uitgifte gedurende drie maand verbieden.²⁵⁴ Ten tweede wanneer de openbare uitgifte onder omstandigheden gebeurt die de inschrijvers op een dwaalspoor kunnen brengen over de aard van de effecten of de daaraan verbonden rechten. De Bankcommissie stelt de vennootschap van wie de effecten openbaar worden uitgegeven hiervan op de hoogte. Wanneer de vennootschap hier geen rekening mee houdt, kan de Bankcommissie de openbare uitgifte gedurende drie maand verbieden. Daarnaast kan de Bankcommissie aan de minister van Financiën vragen om de notering te verbieden.²⁵⁵ De Bankcommissie kan in beide gevallen haar bevindingen ook openbaar maken.²⁵⁶ Degene die een door de Bankcommissie opgelegd verbod overtreedt, begaat een strafbaar feit.²⁵⁷

²⁵⁰ Art. 39 KB nr. 185.

²⁵¹ G. VANTHEMSCHE, “L’élaboration de l’arrêté royal sur le contrôle bancaire (1935)”, *BTNG* 1980, (389) 422.

²⁵² Art. 27, 1° en 3° KB nr. 185.

²⁵³ Art. 42, 8° KB nr. 185

²⁵⁴ Art. 28, eerste en tweede lid KB nr. 185.

²⁵⁵ Art. 29, eerste en tweede lid KB nr. 185 j° Art. 32 KB nr. 185.

²⁵⁶ Art. 28, derde lid KB nr. 185.; Art. 29, vierde lid KB nr. 185.

²⁵⁷ Art. 42, 8° KB nr. 185.

2.3.2.3 Vergelijking tussen koninklijk besluit nr. 185 en het Voorontwerp van wet

Zowel koninklijk besluit nr. 185 als het Voorontwerp gaan ervan uit dat de banken aan de basis liggen van de Belgische economische crisis. De reden hiervoor is de kredietverlening. Aangezien kredietverlening tegen een billijke rentevoet niet meer mogelijk is, besmet de bankencrisis de gehele Belgische economie. Toch hebben beide verschillende oorzaken voor het feit dat de banken geen kredieten meer verlenen. Het Voorontwerp gaat ervan uit dat banken nog altijd voldoende kapitaal ter beschikking hebben. Zij potten het kapitaal gewoon op. Een algemene kredietpolitiek moet het oppotten stoppen.²⁵⁸ Koninklijk besluit nr. 185 gaat uit van een liquiditeitsprobleem.²⁵⁹ De deposanten zijn hun vertrouwen in de banken verloren en gaan daarom massaal hun deposito's opvragen. De opeenvolgende **bankruns** creëren een liquiditeitstekort bij banken, waardoor banken te weinig kapitaal hebben om kredieten te verlenen. De bankcontrole heeft als doel het vertrouwen van de deposanten in de banken te herstellen, zodat zij stoppen met de massale opvraging van deposito's. Daarnaast wil de bankcontrole vermijden dat de bevolking in de toekomst haar vertrouwen in de banken verliest. Om het vertrouwen te herstellen en te behouden wil koninklijk besluit nr. 185 het huidige systeem managen, maar niet hervormen.²⁶⁰

Toch zijn volgens Guy Vanthemsche de banken niet de oorzaak van de economische crisis. Tijdens de crisis hanteren de banken zelfs een zeer voorzichtige strategie door meer contanten aan te houden. Daarenboven bouwen zij ook hun risicovolle activa af. Als gevolg geven ze uit angst voor wanbetaling geen kredieten, of kredieten tegen een zeer hoge rentevoet. De hoge rentevoeten maken een economische heropleving niet mogelijk. De hebzucht van de banken ligt dus niet aan de basis van de Belgische economische crisis, maar de voorzichtige strategie van de banken wel.²⁶¹ Natuurlijk zijn de banken ook niet zonder schuld, door de agressieve investeringsstrategie die ze toepasten voor de crisis.²⁶² Wanneer het slecht gaat met hun investeringen, komen een aantal jonge banken door gebrek aan ervaring in 1934 in de problemen. Zowel de Bank Van de Arbeid, als de Algemene Bankvereniging gaan hierdoor failliet. Deze faillissementen creëren een gevoel van wantrouwen bij de bevolking. De deposanten vragen hierdoor massaal hun deposito's op. Bijgevolg kampen alle banken met steeds grotere liquiditeitstekorten. Daarbovenop komt nog het grootste probleem voor de Belgische banken, de speculatiegolf en de daar op volgende kapitaalvluchten door de problemen met de Belgische Frank. De muntproblematiek is de druppel, die de emmer voor de banken doet overlopen. De devaluatie, de oplossing voor de muntproblematiek, en dus niet koninklijk

²⁵⁸ Gent, AMSAB, Het Plan van de Arbeid, la réforme bancaire et le plan du travail, MAD/015.11 en MAD/5177.12, 10-11,14.

²⁵⁹ **Zie** *infra* Deel II, 5.1.3 het sluitstuk: het Herdisconterings- en Waarborgsinstituut, 91. (KB 13 juni 1935 houdende instelling een <Herdisconterings- en Waarborgsinstituut>, BS 14 juni 1935, 3856.).

²⁶⁰ G. VANTHEMSCHE, "L'élaboration de l'arrêté royal sur le contrôle bancaire (1935)", *BTNG* 1980, (389) 423.

²⁶¹ G. VANTHEMSCHE, "L'élaboration de l'arrêté royal sur le contrôle bancaire (1935)", *BTNG* 1980, (389) 391. 'De resolutie van Kerstmis 1933 en het Plan van den Arbeid' in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De Uitvoering van het Plan van de Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 465.; Verslag aan de Koning bij het KB 9 juli 1935 op de bankcontrole en het uitgifteregime voor titels en effecten, BS 10 juli 1935, 4356- 4357.

²⁶² K. SMEYERS en E.BUYST, *Het gestolde land*, Kalmthout, Polis, 2016, 52.

Bijvoorbeeld: De Société Générale heeft 'banden' met 3500 ondernemingen. Deze banden hebben tezamen een waarde van 125 miljard Belgische Frank (N. MATHEVE, *Tentakels van de macht. Elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*, Heule, INNI Publishers, 2016, 261.)

besluit nr. 185 heeft de banken gered.²⁶³ Waarom voorziet koninklijk besluit nr. 185 dan nog in een bankcontrole? Is dit de vertaling van nieuwe opvattingen over de rol van de staat in de economie? Hier wordt verder op ingegaan in hoofdstuk 6 (*infra*).

Het Voorontwerp beoogt een sturing van de economie door middel van een nationalisatie van het krediet. Bijgevolg is het natuurlijk heel wat verregaander dan koninklijk besluit nr. 185. De nationalisatie houdt geen overdracht van eigendom in, maar een overdracht van gezag. Daarbij is volgende vraag op zijn plaats: in welke mate voorziet koninklijk besluit nr. 185 in een overdracht van gezag? Deze vraag wordt in drie delen gesplitst: de doelstelling, de gelijkenissen en de verschillen.

Het is duidelijk dat het Voorontwerp en koninklijk besluit nr. 185 een andere doelstelling hebben. Het Voorontwerp wil de doelstelling van het Plan van de Arbeid bereiken: een gemengde economie, die draait in het algemeen belang.²⁶⁴ Een nationalisatie van het krediet, met de daarbij horende kredietpolitiek, is voor deze doelstelling noodzakelijk. Een bankcontrole gaat enkel over nazicht, met andere woorden een negatieve controle. Om de economie te sturen richting het algemeen belang is een positieve actie van de staat noodzakelijk, dus is een bankcontrole per definitie niet voldoende. Koninklijk besluit nr. 185 wil het vertrouwen van de bevolking in de banken herstellen, door bankfaling te voorkomen. Controle is hiervoor wel voldoende. Toch kondigt het verslag aan de Koning, in lijn met de regeringsverklaring, een actieve kredietpolitiek aan. De Bankcommissie kan door middel van de opgelegde ratio's interveniëren in het bedrijfsbeheer en kredietverlening van de banken. De ratio's kunnen ook aangepast worden aan de economische conjunctuur.²⁶⁵ De kredietpolitiek is dus een gevolg van de bankcontrole.²⁶⁶ Daarbij kunnen vragen gesteld worden bij de effectiviteit van de afdwinging. Ook het bepalen van maximumrentevoeten kan een vorm zijn van kredietpolitiek. Hoe lager de rentevoeten, hoe meer mensen zullen investeren.²⁶⁷ De Bankcommissie kan bij een twee derde meerderheid maximumrentevoeten vaststellen voor specifiek aangeduide kredietverleningen. Dat is een voorstel van Hendrik de Man. Koninklijk besluit nr. 185 voorziet wel een veto voor de NBB, de minister van Financiën en de minister van Economische Zaken.²⁶⁸ Deze vetorechten zijn niet voorzien in het oorspronkelijke voorstel van de Man en zijn ingevoerd na beraadslaging met de voltallige ministerraad.²⁶⁹ De kredietgever is, zowel in het Voorontwerp als in koninklijk besluit nr. 185, nooit verplicht om krediet te verlenen. De kredietpolitiek is echter voor kritiek vatbaar. De procedure maakt het vaststellen van intrestvoeten bijna onmogelijk. Daarnaast kan de Bankcommissie geen richtlijnen vastleggen voor het gebruik van deposito's. Tot slot verleent de bank zoveel krediet als zij wil aan een individuele klant. De splitsing tussen bank en holding blijft zo artificieel. De bank mag geen

²⁶³ VANTHEMSCHE, G., "L'élaboration de l'arrêté royal sur le contrôle bancaire (1935)", *BTNG* 1980, (389) 392-393.

²⁶⁴ 'Plan van den Arbeid' in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De Uitvoering van het Plan van de Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 465.

²⁶⁵ G. VANTHEMSCHE, "L'élaboration de l'arrêté royal sur le contrôle bancaire (1935)", *BTNG* 1980, (389) 423-424.

²⁶⁶ H. VAN DER WEE en M. VERBREYT, *De Generale bank 1822-1997: een permanente uitdaging*, Brussel, Lannoo, 1997, 233.

²⁶⁷ F. HEYLEN, *Macro-economie*, Antwerpen, Garant, 138.

²⁶⁸ Art. 11, §2 KB nr. 185.

²⁶⁹ Rijksarchief in België, Notulen van de ministerraad, 8 juli 1935, 1. (geraadpleegd via: <https://search.arch.be/nl/>)

aandelen of obligaties bezitten in industriële ondernemingen, maar mag wel onbeperkt leningen verstrekken aan industriële ondernemingen.²⁷⁰

Zoals gesteld is een nationalisatie veel verregaander dan een controle, toch is het belangrijk om oog te hebben voor de gelijkenissen tussen beide. Ten eerste gaan zowel koninklijk besluit nr. 185, als het Voorontwerp over het macro- niveau. De voorziene nationalisatie uit het Voorontwerp neemt niet weg dat de bank nog altijd vrij kiest om in een specifieke situatie wel of geen krediet te verlenen. Ook bij de bankcontrole is dat het geval. Noch de Bankcommissie, noch de commissarissen hebben invloed op de beslissing om in een specifieke situatie al dan niet krediet te verlenen. Ten tweede hechten zowel het Voorontwerp als koninklijk besluit nr. 185 een groot belang aan de vrije mededinging tussen banken. Het Voorontwerp wil met de nationalisatie een einde stellen aan huidige en toekomstige monopolies. Koninklijk besluit nr. 185 pakt enkel toekomstige monopolies aan, door fusies afhankelijk te stellen van goedkeuring van de Bankcommissie. Ten derde wordt in het Voorontwerp een onderscheid gemaakt tussen ‘te nationaliseren banken’ en ‘vergunningsplichtige banken’. Voor deze laatste groep is de vergunning het enige controle-instrument. Koninklijk besluit nr. 185 voert voor alle banken een vergunningsplicht in. Bijgevolg kopieert Koninklijk besluit nr. 185 het regime van de ‘vergunningsplichtige banken’ naar alle banken.

Ten vierde bestaat er enige gelijkenis tussen de vetoplicht voor commissarissen en de controleparticipaties uit het Voorontwerp. Als gevolg van koninklijk besluit nr. 185 moeten commissarissen hun veto stellen tegen de uitvoering van bankbeslissingen die een strafrechtelijk feit uitmaken.²⁷¹ Het veto lijkt sterk op de controleparticipaties uit het Voorontwerp. Het klopt dat de commissarissen geen meerderheid hebben in de algemene vergadering om bankbeslissingen te blokkeren. Toch kunnen de commissarissen, door het uitspreken van een veto, de uitvoering van bepaalde bankbeslissingen blokkeren. Het effect, een geblokkeerde beslissing, is zowel bij het Voorontwerp, als bij koninklijk besluit nr. 185 hetzelfde. Koninklijk besluit nr. 185 beperkt in grote mate de slagkracht van de veto's. De commissaris moet enkel een veto stellen tegen de uitvoering van bankbeslissingen die een strafrechtelijk feit uitmaken. Dat vormt geen probleem, want een groot aantal verplichtingen uit koninklijk besluit nr. 185 zijn strafrechtelijk gesanctioneerd.²⁷² Het veto is ook beperkt in de tijd, het heeft slechts een opschortende werking van acht dagen. Daarnaast kan de commissaris zijn veto niet gebruiken voor inbreuken op het fiscaal recht.²⁷³ Naast vetoplicht voorziet koninklijk besluit nr. 185 ook strafrechtelijke sanctionering voor de afdwinging van het bankstatuut. Wellicht zal deze sanctionering niet veel zoden aan de dijk brengen. Een strafrechter is geen financieel expert. Daarbovenop geeft koninklijk besluit nr. 185 vaak niet aan wie precies strafrechtelijk verantwoordelijk kan worden gesteld.²⁷⁴

²⁷⁰ A.HALASI, “De controle der banken” in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 augustus 1935, (1935)08, 168. (geraadpleegd via: <https://www.amsab.be/collectie/digitale-bronnen/306-de-belgische-vakbeweging>).

Hierna wordt de Belgische Vakbeweging geciteerd zonder verwijzing naar de website.

²⁷¹ Art. 23, tweede lid KB nr. 185.

²⁷² Art. 42 – 45 KB nr. 185.

²⁷³ Art. 23, derde lid KB nr. 185.

²⁷⁴ **Zie** bijvoorbeeld *supra* deel II, 2.3.2.2 Koninklijk besluit nr. 185, 47.

De laatste gelijkenis is het verbod voor banken om de publieke opinie te beïnvloeden.²⁷⁵ Koninklijk besluit nr. 185 is hiermee een kind van zijn tijd. Vanuit alle hoeken van de samenleving wordt de invloed van de banken gevreesd en bekritiseerd. De karikatuur van de leugenachtige, geldzuigende, manipulerende bankier is wijdverspreid. Ook de propaganda voor het Plan van de Arbeid maakt gretig gebruik van deze karikatuur.²⁷⁶ Het verbod is niet verbazend een voorstel van de Man.²⁷⁷ Het verbod lijkt hiermee een specifieke toepassing van het bestraffen van de mededelingen die het krediet van de staat schokken uit het voorontwerp van wet uit *De uitvoering van het Plan van de Arbeid* over de Dienst voor Economisch Herstel.²⁷⁸ Door het verbod voor banken om de publieke opinie te beïnvloeden bevestigt de regering de karikatuur. Daarenboven maakt de regering duidelijk dat manipulatie van de publieke opinie door banken niet door de beugel kan. Bijzonder opmerkelijk bevat koninklijk besluit nr. 185 enkel een verbod voor beïnvloeding van de publieke opinie. Over beïnvloeding van het beleid door lobbywerk, zwijgt koninklijk besluit nr. 185 in alle talen. Terwijl Hendrik de Man misprijzend sprak over de regering Theunis II als de bankiersregering, wordt in koninklijk besluit nr. 185 niets gedaan om de invloed van de banken op het beleid tegen te gaan.

Toch zijn er ook duidelijke verschillen tussen het Voorontwerp en koninklijk besluit nr. 185: de aard van beide documenten, het toepassingsgebied, een hervorming op maat van de banken en de uitgifte van effecten. Het eerste verschil, de aard van beide document, ligt voor de hand. *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* bevat een voorontwerp van wet. Terwijl de bankcontrole vervat zit in een koninklijk besluit. Is dit onderscheid relevant? Eigenlijk niet omdat in die tijd heel wat wetgeving vervat zat in koninklijke besluiten genomen op basis van bijzondere machten. Toch is het niet belangeloos. Het drukt uit dat de BWP het Plan van de Arbeid door het parlement wou laten uitvoeren en niet door een regering met bijzonder machten.

Ten tweede valt het verschil in toepassingsgebied duidelijk op. Het Voorontwerp is van toepassing op instellingen die gelddeposito's ontvangen. Daarnaast ook op alle instellingen die zich financieren met obligaties en daarna hun gelden aanwenden om kredieten te verschaffen. Het toepassingsgebied van het Voorontwerp omvat bijvoorbeeld ook de spaarkassen. Het Voorontwerp wil namelijk de hele kredietsector omvatten, om zo in de nationalisatie van het krediet te voorzien.²⁷⁹ Koninklijk besluit nr. 185 heeft een beperkter toepassingsgebied. Spaarkassen zijn bijvoorbeeld expliciet uitgesloten. De uitsluiting van spaarkassen, is voorspeld in de regeringsverklaring. De hervorming van spaarkassen wordt daarin niet vermeld.²⁸⁰ Dat hoefde ook niet want spaarkassen zijn al gereguleerd door koninklijk besluit nr. 42 uit 1934.²⁸¹

²⁷⁵ **Zie** *supra* deel II, 2.3.2.2 Koninklijk besluit nr. 185, 47.

²⁷⁶ J.W. STUTJE, *Hendrik de Man, een man met een Plan*, Kalmthout, Polis, 2018, 336 (fotopagina's).

²⁷⁷ G. VANTHEMSCHE, "L'élaboration de l'arrêté royal sur le contrôle bancaire (1935)", *BTNG* 1980, (389) 434.

²⁷⁸ **Zie** *supra* Deel II, 2.2.1.2 Inhoud van het Voorontwerp van wet, 32.

²⁷⁹ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 55.

Zie *supra* Deel II, 2.3.1 wat voorziet *De uitvoering van het Plan van de Arbeid*?, 41.

²⁸⁰ **Zie** *supra* Deel II, 1.2.1.1 Aanbodzijde, 24.

²⁸¹ KB 15 december 1934 betreffende de controle op de private spaarkassen en de ondernemingen die zonder depositobanken te zijn, gelddeposito's ontvangen, *BS* 16 december 1934, 6631.;

De regering Van Zeeland brengt hier een klein aantal vormwijzigingen aan: Verslag aan de koning bij het KB 10 april 1935 tot wijziging en aanvulling van het koninklijk besluit, 15 december 1934, nr. 42, betreffende de controle

Daarnaast is de toepassing van koninklijk besluit nr. 185 beperkt tot ondernemingen die terugbetaalbare deposito's op zicht of op de korte termijn (max. twee jaar) ontvangen. De toepassing is dus afhankelijk van de terugbetaalbaarheid van deposito's en een tijdsbepaling. Hieruit volgt dat het toepassingsgebied een verplichting voor banken bevat. Banken kunnen enkel terugbetaalbare deposito's op zicht of de korte termijn (max. twee jaar) ontvangen.

Ten derde wil het Plan van de Arbeid de kredietverlening als openbare dienst organiseren, zodat krediet wordt verleend in het algemeen belang.²⁸² Koninklijk besluit nr. 185 voorziet in een controle op maat en in het belang van de banken. De bankcontrole is in het belang van de banken omdat de controle het vertrouwen van de deposanten in de banksector kan herstellen. Door het herstel van vertrouwen zullen de bankruns, die de banken in hun bestaan bedreigen, eindelijk stoppen. Door de actieve samenwerking tussen bankiers en de regering, is de controle ook op maat van de banken. Minister van Financiën Gérard, zelf verbonden met de Bank van Brussel, betrok immers meermaals de banken in de totstandkoming van koninklijk besluit nr. 185.²⁸³ Het is een wens van de bankiers dat koninklijk besluit nr. 185 enkel de grote lijnen bevat, om zo de flexibiliteit van de verplichtingen en de controle te garanderen.²⁸⁴ Daarnaast is het ook een wens van de bankiers dat de bankcontrole niet door de staat gebeurt. Koninklijk besluit nr. 185 komt hieraan tegemoet door het systeem van commissarissen, die door de banken zelf worden gekozen uit een lijst van de NBB. Naast flexibele controle is confidentialiteit voor de van groot belang. Om hieraan tegemoet te komen bevat koninklijk besluit nr. 185 verschillende geheimhoudingsclausules voor zowel de commissarissen, als de leden van de Bankcommissie. De bankiers willen ook koste wat kost vermijden dat de NBB zich ontpopt tot een overkoepelende centrale bank. De regering lost dit op door een nieuw orgaan in het leven te roepen, de Bankcommissie.²⁸⁵ Ook de controle op de uitgifte van effecten wordt op vraag van de banken serieus beperkt. Deze controle is louter reactief en heeft enkel als doel misbruiken een halt toe te roepen.²⁸⁶

Ten vierde meldt het Plan van de Arbeid niets over de uitgifte van effecten. Het regime voor uitgifte van effecten is wel een wens van de BWP.²⁸⁷ Een regime voor de uitgifte van effecten draagt namelijk bij tot de strijd tegen de crisis op twee manieren. De overheid wil actief optreden om het vertrouwen van de bevolking in het volledige financieelwezen te herstellen en in de toekomst te behouden. Het financieelwezen omvat enerzijds de kapitaalmarkten en anderzijds het spaarwezen (de banken en spaarkassen). Om het financieelwezen te beschermen is bijgevolg een compleet wettelijk kader nodig voor enerzijds het spaarwezen en anderzijds de openbare uitgifte van effecten. Daarnaast is een wettelijk kader voor de uitgifte van effecten ook belangrijk voor de financiering van ondernemingen. Wanneer ondernemingen financiering nodig hebben,

op de private spaarkassen en op de ondernemingen die zonder depositobanken te zijn gelddeposito's ontvangen, *BS* 11 april 1935, 2418.

²⁸² 'Plan van den Arbeid' in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van de Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 468.

²⁸³ **Zie** *infra* Deel III, 2.3 Financieel- economische belangengroepen en politiek, 133.

²⁸⁴ G. VANTHEMSCHE, "L'élaboration de l'arrêté royal sur le contrôle bancaire (1935)", *BTNG* 1980, (389) 423- 424.

²⁸⁵ G. VANTHEMSCHE, "L'élaboration de l'arrêté royal sur le contrôle bancaire (1935)", *BTNG* 1980, (389) 424- 426.

²⁸⁶ G. VANTHEMSCHE, "L'élaboration de l'arrêté royal sur le contrôle bancaire (1935)", *BTNG* 1980, (389) 430.

²⁸⁷ G. VANTHEMSCHE, "L'élaboration de l'arrêté royal sur le contrôle bancaire (1935)", *BTNG* 1980, (389) 430.

kunnen zij zich wenden tot de banken voor schuldfinanciering of kiezen voor de kapitaalmarkten via een openbare uitgifte van effecten. Om ervoor te zorgen dat ondernemingen zich makkelijk kunnen financieren op de kapitaalmarkten, is ook voor de openbare uitgifte van effecten een wettelijk kader nodig. Het wettelijk kader voor de uitgifte van effecten is weliswaar veel beperkter en gaat het voornamelijk om een notificatieprocedure bij de Bankcommissie.²⁸⁸

Uit de vergelijking tussen koninklijk besluit nr. 185 en het Voorontwerp uit *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* komen volgende conclusies. De nationalisatie van banken beoogt een overdracht van gezag en geen eigendomsoverdracht.²⁸⁹ Deze overdracht is evenwel beperkt op twee manieren: enkel de grote banken en enkel met als doel een overkoepelende krediet- en bankpolitiek te ontwikkelen. De bankcontrole beoogt het herstel van vertrouwen in het financiële bestel en wil het kapitalisme managen, niet hervormen.²⁹⁰ Toch zijn er gelijkenissen tussen beide: de idee kredietpolitiek, de vetoplicht voor commissarissen, de individuele kredietbeslissing, het oog voor zelfstandigheid van de banken en het vermijden van monopolies. De kredietpolitiek en de uitoefening, de vetoplicht is aan veel te veel voorwaarden verbonden om te spreken van een overdracht van gezag. Tot slot is het nog wachten op de effectiviteit van de bankcontrole, want veel hangt af van de werking en samenstelling van de Bankcommissie.

2.3.3 De spaarkassen: Een verhaal van verbondenheid

Spaarkassen en banken zijn zeer nauw verbonden, samen vormen zij het Belgische spaarwezen. Veel spaarkassen zijn vervlochten met grote banken, beide zijn bijgevolg communicerende vaten. Een voorbeeld hiervan is de Bank van de Arbeid en de daaraan verbonden socialistische spaarkassen. De socialistische spaarkassen hebben voor een groot deel hun deposito's geplaatst bij de Bank van de Arbeid. De Bank van de Arbeid komt later op twee fronten in de problemen. Het eerste front is de actiefzijde van de balans. De bank boekt verliezen op de actiefzijde van haar balans door fout gelopen industriële participaties. Het tweede front is de passiefzijde van de balans. **Arbeiders** worden zwaar getroffen door de crisis en vragen bij hun spaarkas hun geld terug. De reserves van de spaarkassen zijn ontoereikend om aan de massale opvraging te voldoen, bijgevolg moeten ze de geplaatste deposito's bij de Bank van de Arbeid terugvragen. De Bank van de Arbeid verliest dus ook op de passiefzijde van haar balans, waardoor de Bank van de Arbeid haar actief niet meer kan financieren.²⁹¹

Spaarkassen hebben sinds jaar en dag te kampen met een slechte organisatie. Na de problemen met de Middenkredietkas van de Boerenbond komt het punt steeds vaker op de politieke agenda. Het Centraal Bureau voor de Kleine Spaarder wordt opgericht om tussen te komen wanneer een spaarkas niet meer aan de opvraging van deposito's kan voldoen. De Koning krijgt ook bijzondere machten om de organisatie van de spaarkassen grondig aan te pakken. Dat

²⁸⁸ E.G. DE BARSY en D. PONLOT, *le statut légal des banques et le contrôle des émissions de titres et valeurs*, Court- St-Etienne, Oleffe, 1969, 185.; A. HALASI, "De controle der banken" in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 augustus 1935, (1935)08, 170.

²⁸⁹ H. VOS, "De nationalisatie van het krediet" in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 januari 1935, (1935)01, 5.

²⁹⁰ G. VANTHEMSCHE, "L'élaboration de l'arrêté royal sur le contrôle bancaire (1935)", *BTNG* 1980, (389) 423.

²⁹¹ A. VAN PUT (ed.), *De Belgische spaarbanken: geschiedenis, recht, economische functie en instellingen*, Tielt, Lannoo, 1986, 182- 183.

gebeurt voor het eerst met het koninklijk besluit nr. 42. Koninklijk besluit nr. 42 voorziet in een minimumkapitaal en beperkingen voor het gebruik en de plaatsing van deposito's. De controle hierop gebeurt door het Centraal Bureau voor de Kleine Spaarder. De verplichtingen gelden evenwel alleen wanneer de instelling zich laat erkennen als spaarkas.²⁹² Vele instellingen doen dit echter niet en gaan door als depositokas.²⁹³ Zoals gesteld bevat het Belgische spaarwezen, naast de spaarkassen ook de banken. Koninklijk besluit nr. 185, dat een statuut voor banken voorziet, is het sluitstuk van een wettelijk kader voor het hele Belgische spaarwezen.

Noch het Plan van de Arbeid, noch *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* vermeldt expliciet de spaarkassen. Het Voorontwerp in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* voorziet eenzelfde regime voor zowel banken als spaarkassen.²⁹⁴ Dat eenzelfde regime is er nooit gekomen. Het regime voor spaarkassen blijft vervat in koninklijk besluit nr. 42. Koninklijk besluit nr. 185 voorziet het regime voor banken. Het grootste verschil tussen beide regimes is de vergunningsplicht. Banken zijn verplicht zich in te schrijven bij de Bankcommissie, zodat elke bank de verplichtingen uit koninklijk besluit nr. 185 moet naleven. Spaarkassen kunnen zich laten erkennen. Enkel wanneer zij zich laten erkennen als spaarkas, moeten zij de verplichtingen naleven.

2.3.4 Depositobescherming

De regering wil het vertrouwen in het financieel systeem terugwinnen door twee zaken: enerzijds de controle van banken, anderzijds een depositobescherming.²⁹⁵ In 1930 voeren twee wetten een voorrecht in ten gunste van verzekeringsnemers. Later voert een bijzonder machtenbesluit een voorrecht in voor spaarders bij private spaarkassen en ondernemingen die zonder depositobanken te zijn gelddeposito's ontvangen. De regering Van Zeeland I stelt bij een koninklijk besluit in 1936 de rang van dit voorrecht en de verhouding tot de zekerheden, in bijzonder het pand, vast. Daarnaast bepaalt de regering ook dat het voorrecht van spaarders ook toepasselijk blijft bij de afwikkeling. Het voorrecht van spaarders doet geen afbreuk aan de rechten die derden voor de afwikkeling hebben verworven.²⁹⁶

²⁹² A. VAN PUT (ed.), *De Belgische spaarbanken: geschiedenis, recht, economische functie en instellingen*, Tielt, Lannoo, 1986, 183-189.

²⁹³ A. VAN PUT (ed.), *De Belgische spaarbanken: geschiedenis, recht, economische functie en instellingen*, Tielt, Lannoo, 1986, 192.

²⁹⁴ Art. 1-2 Voorontwerp van wet betreffende de nationalisatie en de openbare controle der banken

²⁹⁵ *Hand.* Kamer 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 689.

²⁹⁶ Verslag aan de Koning bij het KB 30 maart 1936 tot reglementeering van de uitoefening van het bij de wetten van 18 en 25 juni 1930 en bij de koninklijke besluiten nr. 42 en 43 van 15 december vastgelegde voorrecht ten gunste van de verzekeringsnemers en spaarders, *BS* 30-31 maart 1936, 1987.; KB 30 maart 1936 tot reglementeering van de uitoefening van het bij de wetten van 18 en 25 juni 1930 en bij de koninklijke besluiten nr. 42 en 43 van 15 december vastgelegde spaarders ten gunste van de verzekeringsnemers en spaarders, *BS* 30-31 maart 1936, 1989.; KB 30 maart 1936 tot reglementeering van de uitoefening van het bij de wetten van 18 en 25 juni 1930 en bij de koninklijke besluiten nr. 42 en 43 van 15 december vastgelegde spaarders ten gunste van de verzekeringsnemers en spaarders, *BS* 30-31 maart 1936, 1987.; Verslag aan de Koning bij het KB 31 maart 1936 tot verdere reglementeering van de uitoefening van de bij het koninklijk besluit nr. 42 van 15 december 1935 vastgelegd voorrecht ten gunste van de spaarders, *BS* 5 april 1936, 2166.; KB 31 maart 1936 tot verdere reglementeering van de uitoefening van de bij het koninklijk besluit nr. 42 van 15 december 1935 vastgelegd voorrecht ten gunste van de spaarders, *BS* 5 april 1936, 2167.

3 Economisch herstel

Voor het economisch herstel voorziet het Plan van de Arbeid een conjunctuurpolitiek door middel van openbare werken.²⁹⁷ In dit hoofdstuk wordt de politiek van openbare werken, en de uitvoering ervan onderzocht. Eerst wordt het verschijnsel openbare werken besproken aan de hand van de tekst van het Plan van de Arbeid. Hierna wordt de uitwerking van de openbare werken in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* besproken. Om daarna over te gaan tot de uitvoering van de politiek van openbare werken door de regering Van Zeeland I aan de hand van de begroting van het Ministerie van Openbare Werken en Werkloosheidsbestrijding. Tot slot wordt nader ingegaan op een aantal openbare werken die vermeld worden in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* en uitgevoerd zijn onder de regering Van Zeeland I.

3.1 Openbare werken

3.1.1 Plan van de Arbeid

Het Plan van de Arbeid bepaalt dat het programma van openbare werken de opslorping van werkloosheid als doel heeft. Het programma wil dat doel bereiken door de productie en de circulatie van goederen te bevorderen. De stijging van het productievermogen zal een stijging van de koopkracht van de bevolking teweegbrengen.²⁹⁸

“Het Bureau voor Sociaal Onderzoek zal de mogelijkheid onderzoeken om deze verwezenlijkingen te oriënteren op een vijfjaarlijksch, dat een vermeerdering van het verbruiksvermogen op de binnenlandsche markt meebrengt van ten minste 50% in drie jaren, en van 100% na het vijfde jaar.”

✎ Plan van de Arbeid ✎

3.1.2 Openbare werken, signaal van vernieuwing?

Het idee openbare werken is niet nieuw. Het Ministerie van Openbare Werken bestond ook al voor de regering Van Zeeland I.²⁹⁹ De openbare werken die werden uitgevoerd voor de regering Van Zeeland I, waren gebonden aan het begrotingsevenwicht. Aangezien tijdens de crisis de inkomsten van de opeenvolgende regeringen daalden, was het moeilijker om het begrotingsevenwicht te behouden. De overheidsuitgaven moesten dalen om het evenwicht te bewaren, dit gebeurde door het voeren van een deflatiepolitiek en de daarbij horende besparingen bijvoorbeeld op openbare werken.³⁰⁰ Dat was niet erg aangezien openbare werken

²⁹⁷ **Zie** *supra* Deel I, 2.1 De geboorte van het Plan van den Arbeid, 14.

²⁹⁸ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 96.

²⁹⁹ **Bijvoorbeeld** de invoering van een erfdienstbaarheid *non aedificandi* voor een mooi uitzicht van de provincie Namen, gebeurde op 22 augustus 1934 door de Minister van Openbare Werken Forthomme: KB van 20 augustus 1924 tot invoering van een erfdienstbaarheid *non aedificandi*, BS 20 september 1934, 4886.

³⁰⁰ E. WITTE, A. MEYNEN en D. LUYTEN, *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*, Antwerpen, Manteau, 2016, 201.; G. VANTEMSCHE, “De economische actie van de Belgische Staat tijdens de crisis van de jaren 1930”, *Res Publica Tijdschrift voor politologie*, 1987, 130, 135.; A. GRAUWELS, F. CAESTECKER, D. LUYTEN, P. SCHOLLIERS en E. VANHAUTE, *Hedendaagse economische geschiedenis van België: een inleiding*, Gent, Academia Press, 2011, 155-156.; V. DUJARDIN, M. DUMOULIN, E. GERARD, E. GUBINE, J. NANDRIN, en E. WITTE, *Nieuwe geschiedenis van België II 1905-1950*, Tielt, Lannoo, 2005, 1044.

niet gezien werden als een economisch instrument, maar als een bezigheidstherapie voor werklozen.³⁰¹

Uit het laboratorium van de crisis komen nieuwe ideeën. Een van deze ideeën is het zogenaamde *deficit spending*.³⁰² Openbare werken kunnen de oplossing zijn voor de economische malaise. In de plaats van steeds vast te houden aan het begrotingsevenwicht en bijgevolg te besparen, moet de overheid juist haar uitgaven verhogen in tijden van crisis. Haar uitgaven kan ze verhogen door een grootschalig programma van openbare werken. Op die manier zwengelt de overheid de macro-economische vraag terug aan.

Het Plan van de Arbeid voorziet zo een economische politiek van openbare werken om de macro-economische vraag terug aan te zwengelen. De openbare werken als economisch instrument, vormen op zich een breuk met de voorheen toegepaste deflatiepolitiek, maar voorziet het Plan van de Arbeid ook in *deficit spending*? Het antwoord hierop is negatief. De Man zijn houding tegenover *deficit spending* is onduidelijk, maar in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* wordt *deficit spending* niet als financieringsmogelijkheid vermeld.³⁰³ De econoom Lemoine, secretaris- generaal van de Dienst voor Economisch Herstel en kabinetschef van de Man, is evenwel overtuigd dat de overheid het begrotingsevenwicht moet loslaten.³⁰⁴

De regeringsverklaring van de regering Van Zeeland I houdt duidelijk vast aan het begrotingsevenwicht.³⁰⁵ Openbare werken kunnen enkel binnen de grenzen van het begrotingsevenwicht. Het programma van openbare werken wordt wel ingeschakeld om het begrotingsevenwicht te bereiken. Openbare werken zullen immers leiden tot economisch herstel, waardoor de belastinginkomsten in de nabije toekomst zullen stijgen. Openbare werken zullen, door de daling van het aantal werklozen, ook leiden tot een daling van de staatsuitgaven. Uit de begrotingscijfers van 1935 blijkt dat de regering Van Zeeland I zelfs een begrotingsoverschot boekt.³⁰⁶

Samenvattend, is het programma van openbare werken voorzien in het Plan van de Arbeid en in de regeringsverklaring niet baanbrekend omwille van *deficit spending*, aangezien het begrensd wordt door het begrotingsevenwicht.³⁰⁷ Het programma is wel baanbrekend omdat openbare werken voor het eerst worden ingezet als instrument in de strijd tegen de economische crisis.

³⁰¹ G. VANTHEMSCHE, “De mislukking van een vernieuwde economische politiek in België voor de tweede wereldoorlog: de OREC (Office de Redressement Economique) van 1935-1938”, *BTNG* 1982, (339) 348-349.

³⁰² G. VANTHEMSCHE, “De mislukking van een vernieuwde economische politiek in België voor de tweede wereldoorlog: de OREC (Office de Redressement Economique) van 1935-1938”, *BTNG* 1982, (339) 347-348.

³⁰³ K. SMEYERS en E. BUYST, *Het gestolde land*, Kalmthout, Polis, 2016, 62-63.; A. GRAUWELS, F. CAESTECKER, D. LUYTEN, P. SCHOLLIERS en E. VANHAUTE, *Hedendaagse economische geschiedenis van België: een inleiding*, Gent, Academia Press, 2011, 159-161.; G. VANTHEMSCHE, “De mislukking van een vernieuwde economische politiek in België voor de tweede wereldoorlog: de OREC (Office de Redressement Economique) van 1935-1938”, *BTNG* 1982, (339) 347, 352.

Zie Deel II, 4.1 De uitvoering van het Plan van den Arbeid, 72.

³⁰⁴ G. VANTHEMSCHE, “De mislukking van een vernieuwde economische politiek in België voor de tweede wereldoorlog: de OREC (Office de Redressement Economique) van 1935-1938”, *BTNG* 1982, (339) 346.

³⁰⁵ *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 693.

³⁰⁶ B. HENAU, *Paul van Zeeland en het monetaire, sociaal- economische en Europese beleid van België, 1920- 1960*, Wetteren, Universia Press, 1995, 143-148.; G. VANTHEMSCHE, “De economische actie van de Belgische staat tijdens de crisis van de jaren 1930”, *Res Publica* 1987/2, (127)144.

³⁰⁷ B. HENAU, *Paul van Zeeland en het monetaire, sociaal- economische en Europese beleid van België, 1920- 1960*, Wetteren, Universia Press, 1995, 150.

3.1.3 Uitvoering van het Plan van de Arbeid

Economisch herstel kan volgens het Plan van de Arbeid enkel bereikt worden door een grootschalig programma openbare werken en bestellingen, opgesteld door de Planregering. *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* becijfert dat een programma van openbare werken ter waarde van vijf miljard nodig is, om de werkloosheid op te heffen en de Belgische economie uit het slop te trekken.³⁰⁸

Het is aan het Bureau voor Sociaal Onderzoek om een programma van openbare werken op te stellen.³⁰⁹ Het Bureau heeft hiervoor de gespecialiseerde Commissie werken en bestellingen opgericht om te onderzoeken op welke beleidsdomeinen openbare werken nodig zijn. Uit de bevindingen van de commissie blijkt, dat er meer dan genoeg nodige openbare werken uitgevoerd kunnen worden, om een programma van vijf miljard Belgische Frank te vullen. Om alle nodige werken uit te voeren is volgens de Commissie zelfs een som van 18 miljard Belgische Frank nodig.³¹⁰

3.1.4 De politiek van openbare werken door de regering Van Zeeland I

In de regeringsverklaring wordt een programma van openbare werken voorgesteld. Om dit programma te coördineren wordt een nieuwe dienst opgericht, namelijk de Dienst voor Economisch Herstel. De regeringsverklaring gaat niet verder in op de grootte van het programma van openbare werken. In het regeringsprogramma voorgelegd aan het Bureau van de BWP wordt de som van één miljard Belgische Frank vermeld.³¹¹ Aangezien de Dienst voor Economisch Herstel enkel coördineert zal het grootste deel van de openbare werken uitgaan van het Ministerie van Openbare werken en werkloosheidsbestrijding.³¹² Om een zicht te krijgen op de grootte van het programma van openbare werken, wordt de begroting van bovenvermeld Ministerie onderzocht.

De Wet van 30 maart 1935 kent voorlopige kredieten toe voor de begroting van het dienstjaar 1935. Wat de kredieten voor de gewone uitgaven betreft, krijgt het Ministerie voor Openbare Werken en Werkloosheidsbestrijding 37 miljoen Belgische Frank. Daarmee staat het Ministerie op de vierde plaats. Het Ministerie van Arbeid en Sociale Voorzorg krijgt het meest, 190 miljoen Belgische Frank. Naast kredieten voor de gewone uitgaven, worden ook kredieten verleend voor de buitengewone uitgaven. Het Ministerie van Openbare Werken en Werkloosheidsbestrijding krijgt hiervoor 190 miljoen Belgische Frank en komt hiermee op de eerste plaats.³¹³ 37 Miljoen en 190 miljoen vormen samen 227 miljoen Belgische Frank. Dat is veel minder dan de beoogde vijf miljard uit *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*. Het Plan van de Arbeid spreekt wel over een cyclus van vijf jaar. De vijf miljard wordt dus gespreid over vijf jaar, waardoor elk jaar een

³⁰⁸ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 1935, 97.

³⁰⁹ 'Plan van den Arbeid' in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 1935, 475-476.

³¹⁰ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 1935, 102 -137.

³¹¹ Gent, AMSAB, Notuelen Bureau van de Algemene Raad van de BWP van 24 maart 1935, 118.Z.040.021(geraadpleegd via <http://opac.amsab.be/Record/118.Z>).

³¹² **Zie** *supra* Deel II, 2.2.2.2 Koninklijk besluit nr. 160 waarbij een een Dienst voor Economisch Herstel wordt opgericht, 35.

³¹³ Wet 30 maart 1935 tot toekenning van voorlooppige kredieten te gelden op de begrotingen voor het dienstjaar 1935, BS 31 maart 1935, 2062.

miljard Belgische Frank aan openbare werken moet worden gespendeerd. Een miljard blijft natuurlijk veel meer dan de 227 miljoen die in de voorlopige begroting voorzien is.

De wet is gestemd op 29 maart 1935. Uit de parlementaire handeling blijkt dat hierover geen discussie is gevoerd. 146 Kamerleden hebben aan de stemming deelgenomen. Hiervan hebben 134 voor gestemd. De meerderheid is dus overweldigend. In tegenstelling tot de ochtendvergadering, waar de regeringsverklaring werd voorgelezen, is de Man bij deze stemming aanwezig. Zijn naam staat als eerste ja-stemmer.³¹⁴

Op 28 en 29 mei 1935 debatteert de Kamer van volksvertegenwoordigers over de effectieve begroting van de buitengewone uitgaven voor het Ministerie van Openbare Werken en Werkloosheidsbestrijding. Het begrotingsvoorstel voorziet voor alle ministeries samen buitengewone uitgaven ter waarde van 1.877.811.641 Belgische Frank. Het grootste aandeel in dat totaalbedrag is voorbehouden aan het Ministerie van Openbare Werken en Werkloosheidsbestrijding. Het voorstel voorziet meer bepaald 718.657.250 Belgische Frank voor het Ministerie van Openbare werken. 350.000 Frank van dat bedrag is voorbehouden voor het bijzonder fonds der grote werken verbonden aan het Ministerie van Openbare Werken en Werkloosheidsbestrijding. 140.000 Frank is voorbehouden voor het fonds der wegen dat ook verbonden is aan het Ministerie van Openbare Werken en Werkloosheidsbestrijding.³¹⁵

In de Kamerdebatten worden openbare werken als instrument om economisch herstel te bereiken niet betwist. De discussies gaan vooral over waar de openbare werken het meest opportuun zijn. Hendrik de Man komt vlak voor de stemming tussen om zijn beleid te verdedigen. Hij noemt zijn programma ambitieus. Naar eigen zeggen zal tegen het einde van het jaar het aantal werklozen met 50% gedaald zijn. De 50% *target* is volgens hem zeker haalbaar. Op 28 mei, een goeie maand na het aantreden van de regering, is het aantal werklozen al met 20% gedaald. Volgens de Man is dat te danken aan de devaluatie. Door de devaluatie wordt de export eindelijk goedkoper, waardoor de vraag naar Belgische goederen vanuit het buitenland terug stijgt. Volgens hem daalde het aantal werklozen de eerste twee weken na de devaluatie zelfs met 1000 per dag. Het is zeer moeilijk te achterhalen of de Man zijn cijfers ook overeenstemmen met de werkelijkheid. Dat het aantal werklozen gedaald is, is zeker, maar in welke mate blijft een groot raadsel.³¹⁶ De statistieken van de werkloosheidsverzekering zijn immers niet volledig. Aangezien de werkloosheidsverzekering facultatief is, blijven de niet-verzekerde werklozen onder de radar. De overheid voert ook een aantal tellingen uit om het totale aantal werklozen te weten te komen, maar de laatste telling dateert van 1930. De volgende telling vindt pas plaats in 1937.³¹⁷

Desondanks zijn de volksvertegenwoordigers zeer enthousiast. De Man zijn betoog wordt vaak onthaald met '*très bien*' op diverse banken.³¹⁸ De Kamer keurt de volledige begroting voor het Ministerie van Openbare Werken en Werkloosheidsbestrijding goed op 29 mei 1935. 133

³¹⁴ *Hand. Kamer 1934-35*, 29 maart 1935, 30K34350687, 700.

³¹⁵ *Hand. Kamer 1934-35*, 28 mei 1935, 30K34351195, 1236.

³¹⁶ L. PICARD, "Tussen de twee oorlogen" in J. DHONDT (ed.) *Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in België*, Antwerpen, uitgeverij S.M. Ontwikkeling, 1960, 509.

³¹⁷ G. VANTHEMSCHE, *De werkloosheid in België tijdens de crisis van de jaren 1930*, onuitg. Doctoraatsthesis faculteit letteren en wijsbegeerte VUB, 1987, 73-74.

³¹⁸ *Hand. Kamer 1934-35*, 28 mei 1935, 30K34351195, 1213-1214.

Kamerleden stemmen voor, acht Kamerleden stemmen tegen en 11 onthouden zich. Een van deze tegenstemmer is VNV kamerlid Butaye.. Hij stemt tegen uit ontgoocheling. Volgens hem komt de Man zijn beloftes niet na.³¹⁹ De buitengewone uitgaven (718.657.250 Belgische Frank) van het Ministerie van Openbare werken en Werkloosheidsbestrijding komen dicht in de buurt van het vereiste één miljard (vijf miljard gespreid over vijf jaar) voor het programma van openbare werken. Alleen blijft het vreemd dat slechts 490.000 Belgische Frank (350.000 voor het bijzonder fonds der openbare werken en 140.000 voor het fonds der wegen) van de 718.657.250 Belgische Frank, specifiek toegewezen is aan openbare werken. Wat met de rest van de buitengewone uitgaven voor het Ministerie van Openbare Werken en Werkloosheidsbestrijding zal gebeuren, is dus onduidelijk.

Naast het budget voor het Ministerie van Openbare Werken en Werkloosheidsbestrijding bekijkt de regering Van Zeeland hoe de regering lokaal openbare werken kan aanmoedigen. Het koninklijk besluit ter uitbreiding van de spoedprocedure voor onteigening past in deze filosofie. Voortaan kunnen provincies, gemeentes en verenigingen van gemeentes ook gebruik maken van de spoedprocedure voor onteigeningen van onroerende goederen voor wegenwerken. Provincies, Gemeentes en verenigingen van gemeentes kunnen dus bijgevolg makkelijker onteigenen, waardoor wegenwerken aantrekkelijker worden. Het koninklijk besluit kadert ook in de strijd tegen de werkloosheid. Het opschrift van het koninklijk besluit is hiervan het beste bewijs: *Koninklijk besluit waarbij op de wegenwerken uitgevaardigd door de provinciën, de gemeenten en de verenigingen van gemeenten, met het oog op het verhelpen van de werkloosheid, de bepalingen toegepast worden van het koninklijk besluit van 31 januari 1935 tot instelling van een spoedprocedure.*³²⁰

De Dienst voor Economisch Herstel moet de politiek van openbare werken coördineren. De Dienst worstelt hiervoor met twee problemen. Ten eerste ligt er geen uitvoerbaar programma klaar, want openbare werken passen niet in de voorheen gevoerde deflatiepolitiek.³²¹ Daarbovenop is de overheid door jarenlange besparing heel wat expertise verloren. Ten tweede raakt de regering het maar niets eens over zo een overkoepelend plan. Vooral het financiële plaatje zorgt voor wrevel binnen de regering. Op de ministerraad stelt Hendrik de Man een grootschalig programma ter waarde van 3,5 miljard Belgische Frank voor, gespreid over drie jaar. Aangezien het programma wordt uitgevoerd door alle ministeries, is het de bedoeling dat de Dienst voor Economisch Herstel dit programma zal coördineren. De Man zijn voorstel krijgt echter geen groen licht van de voltallige ministerraad.³²² Toch kan de Dienst via de kredietaanwijzingen haar coördinerende rol vervullen. Zoals gesteld in het hoofdstuk over de Dienst voor Economisch Herstel, kan de Dienst kredietaanwijzingen doen voor de verschillende

³¹⁹ *Hand. Kamer* 1934-35, 29 mei 1935, 30K34351239, 1260-1261.

³²⁰ Art. 1 KB 6 juni 1935 waarbij op de wegenwerken uitgevaardigd door de provinciën, de gemeenten en de verenigingen van gemeenten, met het oog op het verhelpen van de werkloosheid, de bepalingen toegepast worden van het koninklijk besluit van 31 januari 1935, een spoedprocedure instellende, toepasselijk op de onteigeningen van onroerenden goederen nodig tot de uitvoering van dergelijke werken, *BS* 29 juni 1935, 4146.; Verslag aan de Koning bij het KB 6 juni 1935 waarbij op de wegenwerken uitgevaardigd door de provinciën, de gemeenten en de verenigingen van gemeenten, met het oog op het verhelpen van de werkloosheid, de bepalingen toegepast worden van het koninklijk besluit van 31 januari 1935, een spoedprocedure instellende, toepasselijk op de onteigeningen van onroerenden goederen nodig tot de uitvoering van dergelijke werken, *BS* 29 juni 1935, 4144.

³²¹ **Deflatiepolitiek** schrijft een daling van de overheidsuitgaven voor (Definitie deflatiepolitiek: *infra* Bijlagen, 1 een aantal begrippen, 175.)

³²² G. VANTHEMSCHE, "De mislukking van een vernieuwde economische politiek in België voor de tweede wereldoorlog: de OREC (Office de Redressement Economique) van 1935-1938", *BTNG* 1982, (339)353-360.

ministeries.³²³ Met deze kredietaanwijzingen kan de Dienst zelf een politiek van openbaar werken opstellen. De ministerraad moet de kredietaanwijzingen wel goedkeuren. Dat is bijvoorbeeld gebeurd op de ministerraad van 26 juni 1935.³²⁴

Concluderend voorziet de begroting voor het Ministerie van Openbare Werken en Werkloosheidsbestrijding *grosso modo* een miljard Belgische Frank. Dat is het vereiste bedrag voor het in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* voorziene programma van openbare werken. Alleen is slechts een klein bedrag specifiek voorbestemd voor openbare werken (490.000 Belgische Frank waarvan 350.000 voor het bijzonder fonds der openbare werken en 140.000 voor het fonds der wegen). Daarnaast probeert de regering om openbare werken op lokaal niveau te stimuleren, door de procedures te versoepelen. Toch blijft een overkoepelend programma van openbare werken, gespreid over alle ministeries moeilijk. De regering raakt het namelijk niet eens over het kostenplaatje van zo een overkoepelend programma van openbare werken.

3.2 Openbare werken: *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* vs. de regering Van Zeeland I

Het is zeer moeilijk te achterhalen of er onder het ministerschap van Hendrik de Man meer of minder openbare werken zijn uitgevoerd, aangezien hiervoor geen statistieken bestaan. De inhoudstafel van het Belgisch staatsblad vermeldt wel elk kwartaal een hele resem openbare werken. Vaak gaat het evenwel om onteigeningen met spoedprocedure voor bijvoorbeeld de aanleg van het Albertkanaal.³²⁵ Soms worden ook zeer rare zaken opgenomen onder de rubriek Openbare Werken zoals: de invoering van nieuwe verkeersborden en een snelheidsbeperking voor schepen op het kanaal van Leuven naar de Rupel.³²⁶ Ook worden soms een aantal commissies toegevoegd aan het Ministerie van Openbare Werken en Werkloosheidsbestrijding. Het gaat meestal om zeer specifieke commissies, zoals de commissie voor suikerbedrijfsafvalwater en de zuivering ervan.³²⁷

Hieronder worden een aantal specifieke openbare werken besproken, die ook in het programma van openbare werken uit *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* zijn opgenomen.³²⁸ In het bijzonder wordt gekeken of deze werken uitgevoerd zijn in het kader van het programma van openbare werken van de regering Van Zeeland I.

³²³ **Zie** *supra* Deel II, 2.2.2.2 Koninklijk besluit nr. 160 waarbij een Dienst van Economisch Herstel wordt opgericht, 35.; 2.2.2.3 Bespreking van de door koninklijk besluit nr. 160 opgerichte Dienst voor Economisch Herstel, 36.

³²⁴ Rijksarchief in België, notulen van de ministerraad, 26 juni 1935, 3-4. (geraadpleegd via: <https://search.arch.be/nl/>)

³²⁵ MINISTERIE VAN OPENBARE WERKEN EN WERKLOOSHEIDSBESTRIJDING, *Onteigeningenspoedprocedure*, BS 8 september 1935, 5623.; MINISTERIE VAN OPENBARE WERKEN EN WERKLOOSHEIDSBESTRIJDING, *Doortocht Viersel onteigening van onroerende goederen en doortocht Stokrooie*, BS 27 juli 1935, 4748.

³²⁶ KB 29 juni 1935 Verkeerspolitie, BS 13 juli 1935, 4436.; KB 1 oktober 1935 politie kanaal van Leuven naar den Rupel, BS 11 oktober 1935, 6392.

³²⁷ MINISTERIE VAN OPENBARE WERKEN EN WERKLOOSHEIDSBESTRIJDING, *Zuivering van het afvalwater van suikerfabrieken*, BS 20 oktober 1935, 6552.

³²⁸ Volledig overzicht: BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 102-136.

3.2.1 Noord- Zuidverbinding

De Noord- Zuidverbinding is de tunnel tussen het station Brussel- Noord en station het Brussel- Zuid, met in het midden het nieuw station Brussel Centraal. *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* bevat een hoofdstuk over de Noord- Zuidverbinding. Uit dat hoofdstuk blijkt dat de verbinding fel betwist is. De Commissie voor Werken en Bestelling spreekt zich in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* uit voor de verwezenlijking van die ondergrondse verbinding. De Commissie volgt hierbij de NMBS en het Nationaal Syndicaat der Spoor, Posterijen, Telefonie, Telegrafie, Zee- en Luchtvaartwezen. De Commissie raamt de kostprijs op één miljard Belgische Frank, waarvan 450 miljoen wordt gedragen door de Belgische overheid en het overige gedeelte door de stad Brussel. Dat bedrag zou voor 70% gebruikt worden voor de betaling van het loon van arbeiders, van maar liefst 25 verschillende bedrijven. De som van 450 miljoen Belgische Frank wordt gecompenseerd door de vele voordelen die de werken bieden, zoals: het grote aantal mensen dat uit de werkloosheid worden gehaald, fiscale -en huurinkomsten voor de staat en het einde van een jarenlange discussie over de verbinding.³²⁹

In 1935 dient Victor Waucquez, Brussels- Katholiek Kamerlid, een wetsontwerp in voor de Noord- Zuidverbinding. Dit wetsontwerp voorziet in een Nationale Dienst voor de Noord- Zuidverbinding. De Dienst is volgens het wetsontwerp bevoegd voor de raming van de kosten en de uitvoering van de werken. In de memorie van toelichting wijst Victor Waucquez op de verschoning van Brussel. Tevens wijst hij op de toename van de reizigersaantallen in de Brusselse stations waardoor de verbinding noodzakelijk wordt.³³⁰ Volgens hem is het financiële kostplaatje te ramen op 427.200.000 Belgische Frank, inclusief de bouw van een centraal station. De staat zal deze som makkelijk terugverdienen door de voordelen die de verbinding zal opleveren.³³¹ Het wetsontwerp raamt de kosten veel lager dan één miljard Belgische Frank, zoals voorzien in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*. Daarnaast linkt het wetsontwerp de Noord- Zuidverbinding helemaal niet aan een politiek van openbare werken, die de binnenlandse vraag moet aanwakkeren.

Uit de bespreking van het wetsontwerp in de Kamer blijkt dat de discussie over de Noord- Zuidverbinding al 25 jaar aansleept.³³² Tegenstanders van de Noord-Zuidverbinding wijzen op de esthetiek van de agglomeratie, de gevaren die de werken zouden opleveren en het kostenplaatje.³³³ Alle argumenten worden weerlegd in het rapport van de bevoegde Kamercommissie. Het esthetisch argument wijst de Commissie van de hand door te verduidelijken dat de nodige ophogingen niet hoger zijn dan zes meter.³³⁴ Wat de mogelijke

³²⁹ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 115-117.

³³⁰ Proposition de loi instituant la Société Nationale pour l'achèvement de la jonction Nord-Midi, *Parl.St.* Senaat 1934-35, nr. 55, 7-14.

³³¹ Proposition de loi instituant la Société Nationale pour l'achèvement de la jonction Nord-Midi, *Parl.St.* Senaat 1934-35, nr. 55, 16-22.

³³² *Hand.* Kamer 1934-35, 12 juni 1935, 30K34351377, 1378.

³³³ Wetsontwerp tot instelling van de Nationale Maatschappij voor de voltooiing der Noord- Zuidverbinding verslag namens de Commissie uitgebracht door den heer Van Hecke, *Parl.st.* Kamer Commissie voor de Spoorwegen, Posterijen, Telegrafien en Scheepvaart 1934-35, nr. 130, 3.

³³⁴ Wetsontwerp tot instelling van de Nationale Maatschappij voor de voltooiing der Noord- Zuidverbinding verslag namens de Commissie uitgebracht door den heer Van Hecke, *Parl.st.* Kamer Commissie voor de Spoorwegen, Posterijen, Telegrafien en Scheepvaart 1934-35, nr. 130, 6.

gevaaren betreft, verduidelijkt het rapport dat de aannemer aansprakelijk is op basis van art. 1792 en 2770 BW voor alle schade die voortvloeit uit de uitvoering van de werken. De inhoud van art. 2770 BW is onbekend, aangezien het Burgerlijk Wetboek maar 2281 artikelen heeft.³³⁵ Daarnaast zullen de werken geen gevaar opleveren voor de werklieden aangezien ze in de openlucht gebeuren. Ook is het zinloos te twisten over gevaren ten gevolge van de sloop van gebouwen, aangezien deze sloop al grotendeels gebeurd is.³³⁶ De Commissie wijst wel op de positieve gevolgen voor de economische heropleving, maar stelt dat de werken het begrotingsevenwicht niet in gevaar mogen brengen.

Volgens de bevoegde Kamercommissie wegen de nadelen van de verbinding niet op tegen de voordelen ervan. Door de werken zullen allerlei belastinginkomsten stijgen. Daarnaast zullen de staatsuitgaven dalen door een daling van het aantal werklozen. De Commissie schat dat de werken aan 3300 **werklieden** gedurende drie jaren voltijdse arbeid zullen verschaffen. Daarnaast zal door de werken de vraag naar bouwmaterialen stijgen, waardoor de vraag naar werklieden ook in de productiebedrijven zal toenemen. De Commissie raamt de daling van de werklozenkosten op 23.500.000 Belgische Frank. Daarbij wordt nog geen rekening gehouden met de stijging van allerlei belastinginkomsten.³³⁷ Het wetsontwerp wordt door de Kamer aangenomen op 13 juni 1935.³³⁸

“Tegenover de uitgaven van de Noord-Zuidverbinding staan de onmiddellijk besparing op het werklozenfonds en zeker inkomsten weliswaar, op een onbepaalden vervalldag, maar welke des te minder uitblijven kan daar de politiek van economisch herstel vruchten zal opgeleverd hebben. Het land heeft tot plicht werk te verschaffen aan zijn ongelukkige werklozen binnen de grenzen van zijn financieel vermogen. De uitvoering van de Noord-Zuidverbinding doet het middel aan de hand.”

✎ Commissie over het wetsontwerp tot instelling van de Nationale Maatschappij voor de voltooiing der Noord-Zuidverbinding ✎

De wet van 11 juli 1935 richt de Nationale Dienst Voor de Voltooiing van de Noord-Zuid verbinding op.³³⁹ Op 23 augustus 1935 gaat de Dienst van start onder de voogdij van de minister van Transport, Spaak.³⁴⁰ Toch wordt de Noord- Zuid verbinding in de inhoudstafel van het Belgisch Staatsblad opgenomen onder de rubriek Openbare Werken en niet transport. Een groot deel van de onteigeningen zijn al gebeurd, de resterende onteigeningen gebeuren pas in december 1935 bij koninklijk besluit.³⁴¹

³³⁵ Art. 1792 BW in D. Heirbaut, G. BAETEMAN (eds.), *Cumulative editie van het Burgerlijk Wetboek*, Gent, TPR, 2004, 1770.

³³⁶ Wetsontwerp tot instelling van de Nationale Maatschappij voor de voltooiing der Noord- Zuidverbinding verslag namens de Commissie uitgebracht door den heer Van Hecke, *Parl.st.* Kamer Commissie voor de Spoorwegen, Posterijen, Telegrafien en Scheepvaart 1934-35, nr. 130, 7-9.

³³⁷ Wetsontwerp tot instelling van de Nationale Maatschappij voor de voltooiing der Noord- Zuidverbinding verslag namens de Commissie uitgebracht door den heer Van Hecke, *Parl.st.* Kamer Commissie voor de Spoorwegen, Posterijen, Telegrafien en Scheepvaart 1934-35, nr. 130, 14-15.

³³⁸ *Hand.* Kamer 1934-35, 13 juni 1935, 30K34351397, 1405.

³³⁹ Wet 11 juli 1935 tot oprichting van het Nationaal Bureau voor de Voltooiing der Noord-Zuidverbinding, *BS* 27 juli 1935, 4738.

³⁴⁰ KB 23 augustus 1935 statuten van het Nationaal Bureau voor de voltooiing der Noord Zuid-verbinding, *BS* 30 augustus 1935, 5518.

³⁴¹ KB 14 december 1935 onteigening Noord- Zuidverbinding, *BS* 26-27 december 1935, 8150.

Uit de parlementaire stukken en handelingen met betrekking tot de Noord- Zuidverbinding, volgt dat de Noord-Zuidverbinding wel degelijk past in een politiek van openbare werken. De goedkeuring van het wetsontwerp wijst erop dat de Kamer deze politiek ook steunt. Openbare werken zijn volgens de Kamer meer dan een bezigheidstherapie voor werklozen. Het doel van de openbare werken is dus wel degelijk de aanwakkering van de binnenlandse vraag naar goederen en diensten. Dat valt af te leiden uit twee elementen. Ten eerste haalt de Kamercommissie aan dat door de werken de vraag naar bouwmaterialen zal stijgen. Door de stijging van de vraag naar bouw materiaal, zal de vraag naar werklieden in heel wat productiebedrijven stijgen. Ten tweede wijst de Kamercommissie op de stijging van allerlei belastinginkomsten als gevolg van de Noord- Zuidverbinding. De Noord- Zuidverbinding zal immers een stijging van de vraag naar bouwmaterialen teweegbrengen. Door de vraagstijging zal de winst in deze productiebedrijven toenemen, op deze winst kan de overheid op zijn beurt belastingen heffen. Zowel de productiebedrijven, als de werken aan de Noord- Zuidverbinding hebben werklieden nodig. De vraag naar arbeid zal bijgevolg stijgen, waardoor werklieden uit de werkloosheid zullen worden gehaald. Deze werklieden krijgen een loon, op dat loon kan de staat op zijn beurt opnieuw belastingen innen. Omdat deze werklieden terug een vast inkomen genieten, zullen zij opnieuw meer consumeren, waardoor de vraag naar allerlei producten en diensten zal toenemen. Om de vraag bij te houden, zal de productie en het dienstenaanbod in veel bedrijven stijgen. Ook deze bedrijven zullen op hun beurt terug weer winst boeken waarop de overheid belastingen kan innen. Het doel van de openbare werken is dus wel degelijk de aanwakkering van de binnenlandse vraag naar goederen en diensten. Zowel de Kamer, als de Kamercommissie maken duidelijk dat de politiek van openbare werken begrensd wordt door het begrotingsevenwicht en sluiten bijgevolg *deficit spending* uit.³⁴²

Een kleine zijopmerking is hier op zijn plaats. Zowel de Kamer, de Kamercommissie en het wetsontwerp focussen enkel op de werklieden. Terwijl *De uitvoering van het Plan van de Arbeid* focust op arbeiders, dit is de overkoepelende term voor werklieden en bedienden.³⁴³ Wellicht gaat het om een vervaging van de verschillen tussen het begrip arbeider en werklid. Productiebedrijven stellen namelijk niet alleen werklieden te werk, maar ook bedienden. Daarnaast zal door de algemene vraagstijging de vraag naar bedienden ook toenemen.

3.2.2 Goedkope woningen en woonvertrekken

Eén van de algemene doelstellingen van het Plan van de Arbeid is de verhoging van het comfort van de arbeiders, door de bouw van nieuwe woningen in het kader van een stedenbouwpolitiek. Deze stedenbouwpolitiek past in het programma van openbare werken.³⁴⁴ *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* voorziet een plan van openbare werken om in goedkope woningen te voorzien en de bestaande krotwoningen aan te pakken. Volgens *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* bedragen de meest dringende werkzaamheden alleen al drie miljard Belgische Frank.³⁴⁵ Om de

³⁴² **Zie** *supra* Deel II, 3.1.2 Openbare werken, signaal van vernieuwing?, 58.

³⁴³ **Zie** *infra* **definitie arbeider, bediende, werklid** : Bijlagen, 1 een aantal begrippen?, 173.

³⁴⁴ 'Plan van den Arbeid' in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 475-476.

³⁴⁵ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 109.

woningnood op te lossen moet een plan van stedenbouw worden uitgetekend. Dat plan voorziet in de sloop van krotwoningen en de bouw van woningen met de daarbij horende voorzieningen. Het plan wordt opgesteld door een nieuwe Nationale Raad voor Stedenbouw bestaande uit specialisten. Om krotwoningen in de toekomst te vermijden, richt de wetgever een Sociale Woningdienst op. Deze dienst monitort de toestand van de arbeiderswoningen.³⁴⁶ De openbare besturen moeten het plan van stedenbouw ondersteunen door een algemene politiek tot verbetering van de huisvesting. Daarnaast moeten zij ook het privaat initiatief in lijn met het plan van stedenbouw aanmoedigen.³⁴⁷ Om de woningproblematiek op te lossen is naast een plan van stedenbouw, ook een goedkope kredietverlening noodzakelijk.³⁴⁸ Het plan van stedenbouw biedt niet alleen een oplossing voor de woningproblematiek, maar ook voor de werkloosheid in de bouwsector.³⁴⁹

Volgens *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* voldoet de aanpak van de woonproblematiek niet, het bewijs hiervan zijn de vele krotwoningen.³⁵⁰ Die huidige aanpak wordt grotendeels gevoerd door twee instanties: de Nationale Maatschappij van Goedkope Woningen en Woonvertrekken (NMGWW) en de Nationale Maatschappij voor de Kleine Landeigendom (NMKL). De NMGWW werd in 1919 opgericht door de staat en de provincies voor de wederopbouw na de eerste wereldoorlog.³⁵¹ Na de wederopbouw zet de NMGWW zich in om het woningtekort en de krotwoningen aan te pakken. Om zijn taak te vervullen verleent de NMGWW goedkope leningen met een looptijd van 65 jaar aan vooral lokale en regionale bouwmaatschappijen (hierna 'sociale bouwmaatschappijen'), die het geld gebruiken om goedkope woningen te bouwen of te verbouwen.³⁵² Door voorwaarden te koppelen aan de voordelige leningen stuurt de NMGWW het bouwbeleid van de sociale bouwmaatschappijen. Daarnaast verleent de NMGWW ook technische bijstand aan de sociale bouwmaatschappijen. Met die technische bijstand kunnen de sociale bouwmaatschappijen de kwaliteit van de woningen verhogen, maar ook technieken en materialen gebruiken die de bouw prijs verlagen. Vooral de aanpak van krotwoningen is voor de NMGWW een dure aangelegenheid. De NMGWW moet de krotwoning eerst laten onteigenen door middel van een dure onteigeningsprocedure. Daarna

Opmerking. Dit bedrag is niet te verwarren met het programma van openbare werken ter waarde van vijf miljard. Het programma ter waarde van vijf miljard is nodig om de Belgische economie te herstellen. Dat programma staat los van de drie miljard nodig om de Belgische woningnood op te lossen. (*Zie supra* Deel II, 3.1.3 *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, 60.)

³⁴⁶ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 209-211.

³⁴⁷ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 245-248.

³⁴⁸ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 200, 211-212, 220-222, 225-226, 236-239.

³⁴⁹ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 239-244.

³⁵⁰ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 204-205.

³⁵¹ K. SMEYERS en E. BUYST, *Het gestolde land*, Kalmthout, Polis, 2016, 25.

³⁵² BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 195-197

moet de NMGWW een vervangwoning voorzien, zodat de krotwoning onbewoonbaar kan worden verklaard.³⁵³

In eerste instantie werden de gebouwde woningen verhuurd door de sociale maatschappijen. Dat stelsel kostte de overheid heel wat geld, waardoor het al snel teruggeschroefd werd. De nadruk ging van sociale verhuur naar het verwerven van eigendom met behulp van premies. De sociale bouwmaatschappijen werden hierdoor verplicht om op zijn minst een aantal woningen te verkopen. Om het verwerven van private eigendom verder te ondersteunen, richtte de regering Theunis II, de voorganger van de regering Van Zeeland I, de NMKL op. Deze private coöperatieve vennootschap, ondersteund door de overheid, verschaft goedkope leningen aan grote gezinnen, zodat zij een eigen woning kunnen verwerven. De NMKL paste ook perfect in het crisisbeleid.³⁵⁴ De arbeiders in de industrie kampten met een grote werkloosheid. Om de pool van werklozen niet groter te maken, wou de regering Theunis II de emigratiestroom van de landbouw naar de steden droogleggen. Mede wou de regering Theunis II werklozen terug naar de landbouw lokken, om ze zo uit de werkloosheid te halen. Om deze twee redenen bouwde en verbouwde de NMKL woningen op het platteland gekoppeld aan landbouwactiviteiten, om deze goedkoop te verkopen gekoppeld aan een voordelige hypothecaire lening.³⁵⁵

Uit de studie van het Belgisch Staatsblad blijkt dat de regering Van Zeeland I ook effectief maatregelen genomen heeft om de woningproblematiek verder aan te pakken. Deze maatregelen zijn vervat in twee verbonden koninklijke besluiten, genomen op 10 en 11 augustus 1935. Het doel van deze koninklijke besluiten is een daling van het aantal werklozen door de bouw van woningen te stimuleren.³⁵⁶ In die zin verwijzen de koninklijke besluiten rechtstreeks naar het doel van de openbare werken in het Plan van de Arbeid.

In een eerste koninklijk besluit breidt de regering het premieregime voor kopers en bouwers van goedkope woningen uit. Voor deze premies moet de koper of bouwer natuurlijk voldoen aan de voorwaarden en een aanvraag doen. De voorwaarden worden door de regering Van Zeeland I beperkt tot twee zaken: de Belgische nationaliteit bezitten en het jaar voor de aanvraag in België verblijven.³⁵⁷ Uit een communicatie van de bevoegde minister blijkt dat de bouwer van een goedkope woning enkel recht heeft op de premie wanneer de bouw aanvangt na 30 augustus 1935.³⁵⁸ Alleen komt deze datum niet voor in het koninklijk besluit.

³⁵³ K. VAN HERCK en E. VANDEWEGHE, *Sociale huisvesting : een eeuw bouwen voor het volk* (1889-1989), <https://inventaris.onroerendergoed.be/themas/121>, geraadpleegd op: 5 april 2020.

³⁵⁴ K. VAN HERCK en E. VANDEWEGHE, *Sociale huisvesting : een eeuw bouwen voor het volk* (1889-1989), <https://inventaris.onroerendergoed.be/themas/121>, geraadpleegd op: 5 april 2020.

³⁵⁵ VLM, *De Landmaatschappij 1935-2010: 75 jaar ten dienste van het platteland en de randstand*. (Geraadpleegd via: https://www.vlm.be/nl/SiteCollectionDocuments/Algemeen/vlm_75_jaar_ten_dienste_van_platteland_en_randstad.pdf)

³⁵⁶ Verslag aan de Koning bij het KB 11 augustus 1935 ter verlaging van den rentevoet der door de erkende bouwmaatschappijen aangegane leeningen, ter vervanging van de aanvullingspremie door een verlaagd registratierecht en de wederinvoering van de tijdelijk vrijstelling van grondbelasting, *BS* 30 augustus 1935, 5475.

³⁵⁷ Art. 1-2 KB 10 augustus 1935 houdende de premiën om niet verleend aan de personen die een goedkope woning aankopen of laten bouwen en het dekken van het tekort voorvloeiende uit de verlaging van de huurprijs door de erkende bouwmaatschappijen aan de kroostrijke gezinnen verleend, *BS* 30 augustus 1935, 5478.

³⁵⁸ MINISTERIE VAN ARBEID EN SOCIALE VOORZORG, *Bericht aan de personen die voornemens zijn voor het bouwen van een goedkope woning om de Rijkspremie of om de kwijtschelding van de grondbelasting te vragen*, *BS* 30 augustus 1935, 5501.

In een tweede koninklijk besluit versterkt de regering de NMGWW door besparingen van voorgaande regeringen terug te draaien. De regering verlaagd in de eerste plaats de rentevoet voor leningen die de NMGWW aan de sociale bouwmaatschappijen verschaft.³⁵⁹ Daarnaast schrapt de regering de financiële grenzen die de activiteiten van de NMGWW belemmeren, hierdoor kan ze terug onbeperkt leningen verschaffen en krotten aanpakken.³⁶⁰ Daarenboven voert de regering ook een verlaagd registratierecht in voor de personen die recht hebben op de premie uit bovenstaande alinea. Dat registratierecht geldt natuurlijk enkel wanneer deze personen een door de sociale bouwmaatschappijen gebouwde woning aankopen.³⁶¹ Ook voorziet het koninklijk besluit in een tienjarige vrijstelling van grondbelasting voor een nieuwe woning. Voor deze vrijstelling moeten volgende voorwaarden cumulatief vervuld zijn: de bouw is gestart na 30 juni 1935, de koper of bouwer doet afstand van zijn recht op de premie uit bovenstaande alinea, de woning voldoet aan de minimale vereisten inzake hygiëne en bewoonbaarheid en het kadastraal inkomen van de woning overschrijdt niet het bij koninklijk besluit bepaalde maximum.³⁶² Tot slot moeten de sociale bouwmaatschappijen een grotere krachtinspanning leveren om het wooncomfort van de bewoners van de te bouwen huizen op te krikken. Om hieraan te voldoen moeten de sociale bouwmaatschappijen zorgen dat iedere woning een groentetuin heeft, die aan de behoeften van een normaal gezin kan voldoen. Daarnaast moeten de sociale bouwmaatschappijen rekening houden met het esthetisch uitzicht van de woningen.³⁶³

Het grote verschil tussen bovenstaande koninklijke besluiten en het Plan van de Arbeid is duidelijk. De koninklijke besluiten willen het bestaande systeem opnieuw versterken. De goedkopere leningen van de NMGWW, de verlaagde registratierechten, de afschaffing van de grondbelasting of de premies moet de sociale woningbouw een boost geven. Beide koninklijke besluiten moedigen dus de bestaande publiek- private samenwerking tussen de NMGWW en de sociale bouwmaatschappijen terug aan. De NMGWW blijft een controle uitoefenen op de sociale bouwmaatschappijen door voorwaarden aan de leningen te verbinden. Daarnaast is de kwijtschelding van grondbelasting ook enkel mogelijk wanneer de woning voldoet aan de minimumvoorwaarden. De koninklijke besluiten voorzien helemaal niet in een het door *De*

³⁵⁹ Art. 1- 2 KB 11 augustus 1935 ter verlaging van den rentevoet der door de erkende bouwmaatschappijen aangegane leeningen, ter vervanging van de aanvullingspremie door een verlaagd registratierecht en de wederinvoering van de tijdelijk vrijstelling van grondbelasting, *BS* 30 augustus 1935, 5477.

³⁶⁰ Art. 3 KB 11 augustus 1935 ter verlaging van den rentevoet der door de erkende bouwmaatschappijen aangegane leeningen, ter vervanging van de aanvullingspremie door een verlaagd registratierecht en de wederinvoering van de tijdelijk vrijstelling van grondbelasting, *BS* 30 augustus 1935, 5477.

³⁶¹ Art. 5 KB 11 augustus 1935 ter verlaging van den rentevoet der door de erkende bouwmaatschappijen aangegane leeningen, ter vervanging van de aanvullingspremie door een verlaagd registratierecht en de wederinvoering van de tijdelijk vrijstelling van grondbelasting, *BS* 30 augustus 1935, 5477.

Opmerking. Het verlaagde registratierecht is ook van toepassing voor goedkope woningen gebouwd door de ASLK.

³⁶² Art 6 KB 11 augustus 1935 ter verlaging van den rentevoet der door de erkende bouwmaatschappijen aangegane leeningen, ter vervanging van de aanvullingspremie door een verlaagd registratierecht en de wederinvoering van de tijdelijk vrijstelling van grondbelasting, *BS* 30 augustus 1935, 5477.

³⁶³ Verslag aan de Koning bij het KB 11 augustus 1935 ter verlaging van den rentevoet der door de erkende bouwmaatschappijen aangegane leeningen, ter vervanging van de aanvullingspremie door een verlaagd registratierecht en de wederinvoering van de tijdelijk vrijstelling van grondbelasting, *BS* 30 augustus 1935, 5475.; Art. 7 KB 11 augustus 1935 ter verlaging van den rentevoet der door de erkende bouwmaatschappijen aangegane leeningen, ter vervanging van de aanvullingspremie door een verlaagd registratierecht en de wederinvoering van de tijdelijk vrijstelling van grondbelasting, *BS* 30 augustus 1935, 5477.

uitvoering van het Plan van den Arbeid voorgestelde overkoepelend plan van stedenbouw om de woningnood of krotwoningen aan te pakken. De grote gelijkenis tussen het Plan van de Arbeid en de koninklijke besluiten is hun gemeenschappelijk doel, namelijk een daling van het aantal werklozen.

3.2.3 Verlenging van de leertijd

3.2.3.1 Verlenging van de leertijd met als doel de werkloosheid te bestrijden

Bij koninklijk besluit heeft de regering beslist om de leertijd te verlengen tot 16 jaar. Volgens de regering past deze verlenging in de strijd tegen de werkloosheid. De verlenging heeft bijgevolg een beperkt toepassingsgebied. De leertijd wordt enkel verlengd in streken met een hoge werkloosheidsgraad.³⁶⁴ Daarnaast is de verlenging eerder een herscholing van jonge werklozen, die bestaat uit praktische cursussen voor de jonge werkloze. Jongens en meisjes tussen 14 en 16 jaar, zonder vaste dienstbetrekking of bezigheid, zijn verplicht om terug naar de schoolbanken te gaan. Het zijn de scholen en gemeenten die een lijst opstellen met de jonge werklozen, die onder de verplichting vallen.³⁶⁵ De regering ziet deze scholing als een tijdelijke noodzakelijkheid, waardoor het koninklijk besluit maar een tijdelijke werking heeft.³⁶⁶

3.2.3.2 Onderwijs in het Plan van de Arbeid en *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*

Een van de algemene doelstellingen van het Plan van de Arbeid is de verbetering van het onderwijs.³⁶⁷

“De toepassing van al deze maatregelen zal gericht zijn op ... den vooruitgang van het onderwijs, nl. met het oog op de opvoering van den schoolplicht, den leertijd en hernieuwden leertijd en op de vorming van een keur van ingenieurs, technici, artsen, sociale hulpkrachten, opvoeders, enz.”

✂ Plan van de Arbeid- Algemene doeleinden ✂

Het Plan van de Arbeid heeft een andere doelstelling dan de studietoelichting die de onderwijshervorming in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* heeft uitgedokterd. Het Plan van de Arbeid heeft een economisch motief voor de onderwijshervorming. Door de onderwijshervorming zijn onder andere meer leerkrachten en ondersteunend personeel nodig. Daarnaast moeten ook nieuwe schoolgebouwen gebouwd worden of bestaande uitgebreid. Het Plan ziet de onderwijshervorming dus in het kader van het programma van openbare werken om de binnenlandse vraag aan te wakkeren. De studietoelichting voor onderwijs in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* ziet de doelstelling geheel anders. Voor de Commissie is de doelstelling van de hervorming de algemene ontwikkeling van de kinderen.³⁶⁸ Het koninklijk besluit heeft dus net zoals het Plan van de Arbeid een economisch motief.

De studietoelichting uit *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* stelt een algemene verlenging van de leerplicht voor tot 16 jaar voor. De studietoelichting haalt hiervoor een aantal argumenten

³⁶⁴ Verslag aan de koning bij het KB 31 juli 1935 tot verlenging van den leertijd, BS 1 augustus 1935, 4855.

³⁶⁵ Art. 1-2 KB 31 juli 1935 tot verlenging van den leertijd, BS 1 augustus 1935, 4867.

³⁶⁶ Art. 9 KB 31 juli 1935 tot verlenging van den leertijd, BS 1 augustus 1935, 4867.

³⁶⁷ ‘Plan van den Arbeid’ in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 476.

³⁶⁸ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 250.

aan. Ten eerste wordt de maatschappij steeds technischer en heeft ze steeds meer nood aan geschoolde arbeiders. Ten tweede evolueert de maatschappij snel, waardoor op termijn bepaalde handarbeid overbodig wordt. Een geschoolde arbeider omvormen is daarbij veel makkelijker dan een niet geschoolde arbeider. Ten derde is de basisopleiding bij een groot aantal kinderen niet vervolledigd op 14 jaar. Ten vierde daalt door de verlenging van de leerplicht het aantal arbeiders, waardoor het aanbod van arbeiders meer in evenwicht komt met de vraag.³⁶⁹

De studietoelichting begrijpt heel goed dat de verlenging bijkomende lasten voor de ouders betekent. Als kinderen langer op de schoolbanken zitten, brengen zij minder geld voor het gezin binnen. De studietoelichting wil dit financieel nadeel voor ouders compenseren. Om die reden moet het onderwijs grotendeels gratis zijn tot 16 jaar en krijgen de leerlingen over de middag een gratis maaltijd.³⁷⁰

Naast de verlenging van de leertijd, is het volgens de studietoelichting ook tijd voor een aanpassing van het schoolsysteem. Toen de leerplicht opgetrokken werd tot 14 jaar, is er aan de lagere school een vierde graad toegevoegd voor kinderen tussen 12 en 14 jaar. Kinderen die tot hun 14 jaar naar school gaan, zitten in deze vierde graad lager onderwijs. Deze kinderen behoren vaak tot arbeidersgezinnen en moeten na hun veertiende verjaardag werken voor het gezin. Kinderen die langer naar school gaan, volgen vanaf hun 12 jaar onderwijs op de middelbare school. Eigenlijk worden kinderen vanaf 12 jaar dus op basis van maatschappelijke klasse toegewezen aan ofwel de vierde graad lager onderwijs, ofwel de middelbare school. Kinderen van ouders die zich verdere studie kunnen permitteren, zitten in het middelbaar onderwijs. Kinderen van ouders die dat niet kunnen, zitten in de vierde graad lager onderwijs.

De vierde graad lager onderwijs moet dus verdwijnen, zodat kinderen enkel op basis van leeftijd ofwel aan de lagere school, ofwel aan de middelbare school worden toegewezen. Daarbij blijft het belangrijk dat kinderen op 12-jarige leeftijd kiezen welke middelbare schoolrichting zij zullen volgen. De studietoelichting komt tot volgende conclusie: kinderen van 6 tot 12 jaar gaan naar de lagere school, kinderen van 12 tot 18 jaar naar de middelbare school en vanaf 18 jaar is universitair onderwijs mogelijk.³⁷¹ Verder omvat het rapport van de studietoelichting heel wat specifieke richtlijnen met betrekking tot de hervorming van het middelbaar onderwijs, de opleiding van leraren, het bouwen van nieuwe scholen en het vakonderwijs.³⁷²

In tegenstelling tot de studietoelichting heeft het koninklijk besluit ter verlenging van de leertijd geenszins tot doel de algemene leerplicht voor alle kinderen op te trekken tot 16 jaar. Laat staan dat het koninklijk besluit een onderwijshervorming wil doorvoeren. Het koninklijk besluit bevat enkel een economische maatregel om het aanbod van arbeid en de vraag naar arbeid meer in evenwicht te brengen door tijdelijk jonge werklozen terug naar de schoolbanken te sturen.

³⁶⁹ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 251-254.

³⁷⁰ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 267-268.

³⁷¹ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 257-258.

³⁷² BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 266-277.

4 Financiering van het economisch herstel

4.1 *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*

In *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* wordt de financieringsproblematiek uitvoerig besproken. De financiering van het economisch herstel is gelinkt aan het economisch herstel zelf. België heeft zoals aangetoond in de inleiding tijdens de crisis een deflatiepolitiek toegepast (zie definitie deflatie). Deze deflatiepolitiek gaf aanleiding tot een deflatoire spiraal. De inkomsten van de overheid liepen terug waardoor het begrotingsevenwicht steeds moeilijker te handhaven is. De oplossing van het begrotingsprobleem is onlosmakelijk verbonden met de oplossing van de deflatoire spiraal. De staat heeft automatisch meer inkomsten wanneer de macro-economische vraag terug toeneemt. Om de deflatoire spiraal te verlaten moet de overheid de macro-economische vraag aanwakkeren. De overheid moet hiervoor haar eigen middelen aanwenden om de economie van goedkoop krediet te voorzien.³⁷³ Lage rentevoeten geven aanleiding tot meer investeringen en dus een stijging van de vraag. Daarnaast wakkert de overheid de vraag actief aan door een programma van openbare werken. Eigenlijk moet de overheid in plaats van haar uitgaven te verminderen, haar uitgaven dus verhogen.

Het Plan van de Arbeid heeft als propagandaleuze: “*Geen deflatie, geen inflatie, maar circulatie.*” *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* wil een reflatie bereiken. Reflatie betekent herstel van het verstoorde evenwicht tussen de waarde van het geld en de waarde van goederen of diensten. Daarvoor is het vereist om al het opgepotte kapitaal geleidelijk in omloop te brengen. De oppotting is het gevolg van een gebrek aan vertrouwen. Producenten en handelaars hebben schrik om geen afzetmarkt te vinden voor hun producten. Kredietverleners zijn hierdoor niet geneigd om kredieten te verlenen of verlenen kredieten tegen een te hoge rente. Beide kunnen opgelost worden door een programma van openbare werken.³⁷⁴ *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* onderzoekt verschillende manieren om deze algemene circulatie van kapitaal te organiseren.³⁷⁵

Een van de manier is een devaluatie van de Belgische Frank. Devaluatie is een zeer gecontesteerde maatregel, die volgens *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* wel een aantal voordelen heeft. De twee grote voordelen zijn de toename van de export en de herschatting van de goudvoorraad van de NBB. Deze herschatting zorgt voor opbrengsten voor de staat, die opbrengsten kunnen gebruikt worden voor een programma van openbare werken. Toch gaat het Plan de controversie meteen uit de weg door duidelijk te maken dat de devaluatie volledig los staat van het Plan van de Arbeid.³⁷⁶

³⁷³ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 138-139.

³⁷⁴ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 151-152.

³⁷⁵ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 142-148.

³⁷⁶ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 153-155.

Een betere manier zijn obligatieleningen tegen een vast rendement met een staatswaarborg uitgegeven door de Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid. Deze obligatieleningen zouden een programma van openbare werken en een goedkope kredietverlening mogelijk maken. Tegenstanders wijzen op de angst op inflatie door een stijging van de muntomloop. Volgens *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* houdt dit argument geen steek. Elk economisch herstel gaat gepaard met een stijging van de muntomloop, omdat de opgepote kapitalen terug in omloop worden gebracht. Wel moet de kredietverlening zich aan redelijke grenzen houden om inflatie te vermijden.³⁷⁷ De inschrijvers op de obligatieleningen worden opgedeeld in twee groepen. De eerste groep is verplicht zich in te schrijven op de obligaties, het gaat hier om de NBB, de ASLK en banken onderworpen aan het bankstatuut. De tweede groep wordt aangemoedigd om in te schrijven op de obligaties. Deze groep bestaat uit de particulieren, hen verplichten zou het broze vertrouwen schaden.³⁷⁸ De obligatieleningen lopen 20 tot 30 jaar en zullen afgelost worden door de tussenkomst van speciale fondsen zonder extra lasten te leggen op de begroting of de belastingplichtigen. *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* geeft hierbij toe dat de aflossing eigenlijk een speculatie is op toekomstige inkomsten voor de schatkist. Het economisch herstel zal volgens hen voldoende staatsinkomsten opleveren om de lening en de intresten terug te betalen.³⁷⁹

4.2 Regeringsverklaring

In de regeringsverklaring wordt meteen de nadruk gelegd op de link tussen het monetaire en economische probleem, net zoals in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*. De aanpak van de monetaire problematiek is bijgevolg noodzakelijk voor het economisch herstel. Door kapitaalvluchten en bankruns, hebben banken moeite om hun economische intermediatiefunctie, die bestaat uit de omzetting van deposito's in kredieten, uit te oefenen.³⁸⁰ Zowel de kapitaalvluchten als bankruns zijn de voornaamste gevolgen van een wantrouwen in de goudpariteit van de Belgische Frank.³⁸¹ De regering voorziet volgende oplossingen:

- Een devaluatie van de Belgische Frank: in afwachting van de vastlegging van de nieuwe goudpariteit wordt gewerkt met een Egalisatiefonds der Wisselkoersen. De voorlopige devaluatie bedraagt 25%.³⁸²
- De verplichting die de NBB heeft om biljetten in goud uit te betalen wordt geschorst. Dat is de vraag naar de fameuze gouddekking.³⁸³

³⁷⁷ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 155-163, 180-181

³⁷⁸ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 164, 172-173.

³⁷⁹ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 165-172, 176-179.; M. BRELAZ, *Henri De Man, une autre idée du socialisme*, Genève, Editions des Antipodes, 1985, 721-722.

³⁸⁰ *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 688-689, 691-692.; A. DOMBRET, "Are banks different- do we need special rules for bank resolution?" in P.S. KENADJIAN (ed.), *Too big to fail- do we need special Insolvency law for banks*, Berlijn, De Gruyter, 2012, 27.

³⁸¹ *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 692, 695.

³⁸² *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 688-689.

³⁸³ *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 692.

- Wanneer de goudvoorraad van de NBB wordt herschat, zal dit een opbrengst vormen voor de overheid. Deze opbrengst zal gebruikt worden om te voorzien in een economisch herstel en voor de werking van het Egalisatiefonds der Wisselkoersen.³⁸⁴
- De inrichting van een bankstatuut gelinkt aan een depositobescherming om het vertrouwen van particulieren te herwinnen³⁸⁵
- Tot slot een goedkope en overvloedige kredietpolitiek met het bankstatuut als basis³⁸⁶

4.3 Devaluatie

4.3.1 Muntwet 30 maart 1935

De Muntwet bevat twee zaken: de devaluatie van de Belgische Frank en de opschorting van de terugbetalingsplicht van de NBB. Door de opschorting is de NBB niet meer verplicht om de haar aangeboden biljetten terug te betalen in goud.³⁸⁷ De regering zal de wisselkoersen van vreemde deviezen vastleggen tot wanneer de nieuwe goudpariteit bepaald is. Om de wisselkoersen te handhaven mag de Koning een Egalisatiefonds der wisselkoersen oprichten.³⁸⁸ Deze deviezencontrole impliceert dat de Belgische frank buiten België tijdelijk losgekoppeld wordt van het goud.³⁸⁹

Voorlopig wordt de Belgische Frank tegen 75% van zijn waarde gekoppeld aan het goud. De voorlopige devaluatie bedraagt dus 25%. Uiteindelijk ondergaat de Belgische Frank een devaluatie van 28%.³⁹⁰ De opbrengst die dit oplevert gaat naar de Belgische schatkist, die deze zal aanwenden voor het Egalisatiefonds en het programma van openbare werken.³⁹¹ Vanuit de oppositie krijgt de regering het verwijt de devaluatie enkel door te voeren om haar programma te financieren.³⁹²

Het Egalisatiefonds der wisselkoersen wordt opgericht door het koninklijk besluit van 3 april 1935. Het fonds zal door de NBB bestuurd worden.³⁹³ Het fonds wordt afgeschaft bij koninklijk besluit in maart 1936. Bij datzelfde koninklijk besluit wordt de pariteit van de Belgische Frank definitief vastgesteld. De definitieve devaluatie bedraagt 28%. Aangezien de pariteit definitief vastgelegd is, is een instelling die de wisselkoersen moet handhaven ook niet meer nodig.³⁹⁴

³⁸⁴ *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 688.

³⁸⁵ *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 689

³⁸⁶ *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 690.

³⁸⁷ M. DUMOULIN, E. GERARD, M. VAN DEN WIJNGAERT en V. DUJARDIN, *Nieuwe Geschiedenis Van België II 1905- 1950*, Tielt, Lannoo, 2006, 1072.; Art. 1 Wet 30 maart 1935 Muntwet, *BS* 31 maart 1935, 2096.

³⁸⁸ Art. 3 Wet 30 maart 1935 Muntwet, *BS* 31 maart 1935, 2096.

³⁸⁹ K. VAN NIEUWENHUYSE, “Sap versus van Zeeland: politieke titanen kruisen de degenen in de jaren ‘30”, *BTNG* 2002, (195)201.

³⁹⁰ Rijksarchief in België, Notulen van de ministerraad, 31 maart 1935, 1. (geraadpleegd via: <https://search.arch.be/nl/>)

³⁹¹ Art. 5 Wet 30 maart 1935 Muntwet, *BS* 31 maart 1935, 2096.

³⁹² K. VAN NIEUWENHUYSE, “Sap versus van Zeeland: politieke titanen kruisen de degenen in de jaren ‘30”, *BTNG* 2002, (195)235.

³⁹³ KB 3 april 1935 tot oprichting van een Egalisatiefonds der wisselkoers, *BS* 5 april 1935, 2197.

³⁹⁴ KB 31 maart 1936 houdende definitieve vaststelling van de monetaire pariteit en de afschaffing van het Egalisatiefonds der Wisselkoersen, *BS* 1 april 1936, 2038.

De macro-economische gevolgen van de devaluatie zijn duidelijk. Door een muntontwaarding worden Belgische producten in het buitenland goedkoper. De export zal dus toenemen. Import zal evenwel duurder worden, omdat de invoerprijzen als gevolg van de devaluatie stijgen. De devaluatie heeft dus negatieve gevolgen voor de import. In die zin is devaluatie een protectionistische maatregel. Zoals uit de definitie van devaluatie blijkt, moet de devaluatie samengaan met een aanvullend beleid. Indien zo een aanvullend beleid ontbreekt, geeft de stijging van de invoerprijzen aanleiding tot prijsstijgingen.³⁹⁵

Naast gevolgen voor import en export, heeft een verandering van de waarde van de munt ingrijpende gevolgen voor lopende overeenkomsten. De regering wil met koninklijk besluit nr. 158 de gevolgen van de devaluatie voor lopende leningen of huur-en erfpachtovereenkomsten verzachten. Wanneer een betaling in goudfranken is voorzien, blijft de goudpariteit van 1926 gelden.³⁹⁶ Koninklijk besluit nr. 158 is van toepassing op alle lopende Belgische leningen, huur-en erfpachtovereenkomsten, ook wanneer de overheid de schuldenaar is.³⁹⁷ Bijgevolg betaalt de schuldenaar enkel het aantal franken overeenkomstig de pariteit van 1926. Aangezien de Belgische Frank tegen een lagere waarde aan het goud gekoppeld is, zouden deze schuldenaars anders meer Belgische Franken op tafel moeten leggen.³⁹⁸

Verder probeert de wetgever met de wet van 29 april 1935 de gevolgen van de devaluatie ook voor schadeloosstellingen te verzachten. De wet komt er op basis van een wetsontwerp ingediend door de voltallige regering. De wet bepaalt dat bij schadeloosstelling voor een zaak enkel rekening gehouden wordt met de werkelijk onderliggende waarde van de zaak. De devaluatie wordt enkel in rekening gebracht wanneer de werkelijke onderliggende waarde impact ondervindt van de devaluatie op de dag van de schatting van de vergoeding.³⁹⁹ Bijgevolg wordt met de devaluatie geen rekening gehouden, wanneer de schatting van de schadevergoeding voor de devaluatie plaatsvindt. Voor schattingen na de devaluatie, heeft de devaluatie immers wel een invloed op de werkelijk onderliggende waarde van het goed. Het doel van deze wet is opnieuw de bescherming van de schuldenaar. De memorie van toelichting vindt het immers onbillijk dat door de devaluatie de schuldvordering van de schuldeiser automatisch zou verhogen. De wet geldt ook wanneer de overheid de schuldenaar is, bijvoorbeeld in het geval van een onteigeningsvergoeding. Het voorbeeld van de onteigening wordt zelfs expliciet aangehaald in de memorie van toelichting.⁴⁰⁰

³⁹⁵ F. HEYLEN, *Macro-economie*, Antwerpen, Garant, 2014, 584-587.

Definitie devaluatie *infra* Bijlagen, 1 een aantal begrippen, 175.

³⁹⁶ Art. 1-2 KB 11 april 1935 waarbij de overeenkomsten inzake huur van onroerende goederen, erfpacht of leening bij de economische tijdsomstandigheden worden aangepast, *BS* 12 april 1935, 2452.

³⁹⁷ Verslag aan de Koning bij het KB 11 april 1935 waarbij de overeenkomsten inzake huur van onroerende goederen, erfpacht of leening bij de economische tijdsomstandigheden worden aangepast, *BS* 12 april 1935, 2452.

³⁹⁸ Verslag aan de Koning bij het KB 11 april 1935 waarbij de overeenkomsten inzake huur van onroerende goederen, erfpacht of leening bij de economische tijdsomstandigheden worden aangepast, *BS* 12 april 1935, 2450-2451.

³⁹⁹ Art. 1 Wet 29 april 1935 tot vaststelling van de gevolgen der munwet van 30 maart 1935 betreffende de schatting van vergoedingen of schadeloosstellingen, *BS* 1 mei 1935, 2874.

⁴⁰⁰ Wetsontwerp tot vaststelling van de gevolgen der munwet van 30 maart 1935 betreffende de schatting van vergoedingen of van schadeloosstellingen, *Parl.St.* Kamer, 1934-35, nr. 134, 1-2.

Natuurlijk mag ook de Belgische schatkist geen nadeel ondervinden door de devaluatie. Een koninklijk besluit over douanerechten op ‘in vreemde munt gefactureerde producten’ speelt hierop in. Het koninklijk besluit bepaalt dat douanerechten voor in vreemde munt gefactureerde koopwaar worden berekend op de waarde van het product. De waarde wordt vastgepind op de waarde van het product uitgedrukt in de vreemde munt de dag voor de devaluatie. Het koninklijk besluit creëert dus een fictie, door bij de berekening van douanerechten geen rekening te houden met de devaluatie.⁴⁰¹ Een fictief cijfervoorbeeld waarbij een product uit de Verenigde Staten in België wordt geïmporteerd, maakt dat duidelijk. De eerste situatie is de situatie voor de devaluatie, de wisselkoers in deze situatie is de volgende: 1 Belgische Frank stemt overeen met 1 dollar. Een product van 1 Belgische Frank wordt gefactureerd in dollar, de waarde van het product in dollar is ook 1. De douanerechten bedragen 10%. Bijgevolg moet bij import 0,1 dollar aan douanerechten worden betaald (10% van 1 dollar). Omgerekend in Belgische frank stemt 0,1 dollar stemt overeen met 0,1 Belgische Frank. De Belgische frank devalueert met 30% (fictief). Door de devaluatie stemt 1 Belgische Frank overeen met 0,7 dollar. Bijgevolg moet slechts op 0,7 dollar douanerechten betaald worden. De douanerechten berekend op 0,7 dollar bedragen 0,07 dollar (10%). 0,07 Dollar stemt overeen met 0,1 Belgische Frank, dat is de werkelijke situatie rekening houdende met de devaluatie. Het koninklijk besluit creëert een fictieve situatie waarbij geen rekening wordt gehouden met de devaluatie, bijgevolg worden de douanerechten ook na de devaluatie op 1 dollar berekend. 10 % Van 1 dollar bedraagt 0,1 dollar. De 0,1 dollar wordt omgezet in Belgische Frank, door middel van de wisselkoers na devaluatie (0,70 dollar stemt overeen met 1 Belgische Frank). Door de wisselkoers na devaluatie stemt 0,1 dollar overeen met 0,143 Belgische Frank.⁴⁰² Bijgevolg heeft de Belgische staat 0,043 Belgische Frank meer belastinginkomsten in vergelijking met de werkelijke situatie (0,1 Belgische Frank). Import wordt sowieso al duurder door devaluatie, maar door deze maatregel wordt import voor producten gefactureerd in een vreemde munt nog duurder. In die zin maakt het koninklijk besluit de devaluatie nog meer protectionistisch. De schatkist zal dan wel niet lijden, maar de bevolking, die de nog duurdere prijs van import zal betalen, wel.

4.3.2 Receptie

4.3.2.1 Plan van de Arbeid

Zoals hierboven gesteld staat de devaluatie volledig los van het Plan van de Arbeid. De BWP is enorm verdeeld over de devaluatie. Hendrik de Man is evenwel voorstander van een devaluatie. Hij is ervan overtuigd dat de Belgische Frank aan een te hoge waarde aan het goud gekoppeld is. Om de goudstandaard te behouden zit er volgens hem niets anders op dan de Frank aan een lagere waarde aan het goud te koppelen, een devaluatie dus. Vandervelde en andere kopstukken

⁴⁰¹ KB 6 mei 1935 betreffende de belastbare waarde inzake heffing van de douanerechten op de in vreemde munt gefactureerde koopwaren, *BS* 9 mei 1935, 3001.

⁴⁰² **Berekening:** 0,1 dollar verhoudt zich ten aanzien van 0,7 dollar in een verhouding van 1/7. Om 0,1 dollar te bereiken moet 0,7 dollar gedeeld worden door 7. Aangezien 0,7 dollar overeenstemt met 1 Belgische Frank, moet ook 1 Belgisch Frank gedeeld worden door 7.

binnen de partij vinden daarentegen dat de Frank met dezelfde pariteit aan het goud moet gekoppeld blijven.⁴⁰³

4.3.2.2 De banken, holdings en bedrijven

Alhoewel het niet bewezen is, is het aannemelijk dat ook de banken een einde willen stellen aan de falende deflatiepolitiek. De daling van export en de binnenlandse vraag zorgen ervoor dat de economie steeds verder achteruitgaat. Banken verliezen hierdoor langs de actief- en passiefzijde van hun balans. Door de economische achteruitgang boeken ze verliezen op hun actief. Daarbovenop gaat de passiefzijde van de balans achteruit door de opeenvolgende bankruns. Hierdoor daalt de schuldfinanciering op passiefzijde van de balans, waardoor de financiering van de actiefzijde in gedrang komt en de bank weinig tot geen krediet kan verlenen. Door de blijvende verbondenheid van bank en holding zijn beide communicerende vaten. De splitsing van bank en holding kon niet leiden tot het gewenste herstel van vertrouwen in het Belgische financiewezen en de daaropvolgende aangroei van deposito's.⁴⁰⁴ De dreigende liquiditeitstekorten zetten de banken en holdings aan om het geweer van schouder te veranderen en meer drastische maatregelen, zoals een devaluatie, te ondersteunen.⁴⁰⁵ Er zijn zelf sterke aanwijzingen dat Emile Francqui, de sterke man de van de Société Générale, zelf actief op een devaluatie aanstuurt.⁴⁰⁶

In de regeringsverklaring haalt Van Zeeland aan dat heel wat Belgische bedrijven grote verliezen leiden. De devaluatie kan hier volgens hem een oplossing bieden. De voornaamste reden hiervoor is dat door de devaluatie Belgische producten in het buitenland goedkoper zullen worden. Daarnaast zal de devaluatie ook zorgen voor een rentedaling, waardoor de bedrijven goedkoper kunnen lenen.⁴⁰⁷ Ook de middenstand is blij dat met de devaluatie het pad van de deflatie eindelijk verlaten wordt. Wel is het volgens de zelfstandige handelaars belangrijk dat de prijsstijgingen als gevolg van de devaluatie gecontroleerd verlopen. Voor hen is het vooral belangrijk dat de koopkracht van de bevolking na de devaluatie opnieuw toeneemt. Natuurlijk is niet elk bedrijf voorstander, maar ook de tegenstanders laten na de devaluatie hun protest snel varen.⁴⁰⁸

⁴⁰³ M. DUMOULIN, E. GERARD, M. VAN DEN WIJNGAERT, V. DUJARDIN, *Nieuwe Geschiedenis Van België II 1905- 1950*, Tielt, Lannoo, 2006, 1055.; H. DE MAN. *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d'or, 1941, 218-219.

⁴⁰⁴ **Zie** *infra* Deel III Het Plan van de Arbeid, kiezersbedrog?, 2.3 financieel- economische belangengroepen en politiek, 133.

Art. 1KB 22 augustus 1934 betreffende de bescherming van het gespaard vermogen en de bankbedrijvigheid, *BS* 24 augustus 1934, 4484.

⁴⁰⁵ H. VAN DER WEE en M. VERBREYT, *De Generale bank 1822-1997: een permanente uitdaging*, Brussel, Lannoo, 1997, 230-231.

⁴⁰⁶ G. VANTHEMSCHE, *De bankhervorming in België (1934-1935)*, onuitg. Masterthesis, Diss. Lic. VUB, 1979; 107.; M. DUMOULIN, E. GERARD, M. VAN DEN WIJNGAERT en V. DUJARDIN, *Nieuwe Geschiedenis Van België II 1905- 1950*, Tielt, Lannoo, 2006, 1071.

⁴⁰⁷ *Hand.* Kamer 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 690, 697.

⁴⁰⁸ P. HEYRMAN, *Middenstandsbeweging en beleid in België 1918-1940: tussen vrijheid en regulering*, Leuven, Universitaire pers, 1998, 405-406.; G. VANTHEMSCHE, *De bankhervorming in België (1934-1935)*, onuitg. Masterthesis, Diss. Lic. VUB, 1979, 109.

4.3.2.3 Kamer van volksvertegenwoordigers

In de Kamer heerst tijdens de bespreking van de regeringsverklaring grote discussie over de noodzakelijkheid van de devaluatie. De regering Van Zeeland I heeft de goedkeuring van de muntwet verbonden aan de vertrouwensstemming van de regering en haar programma.⁴⁰⁹

“La discussion de la déclaration gouvernementale et la discussion de la des projets de loi que je viens de déposer forment un tout; il n’est pas possible de discuter l’une sans les autres.”

✎ Paul Van Zeeland - 29 maart 1935 ✎

Uit een analyse van het Kamerdebat na de regeringsverklaring, blijkt dat de devaluatie het meest wordt besproken. Andere zaken die in het regeringsprogramma staan, worden niet of amper besproken. Ook Kamerleden van de regeringspartijen zijn soms hevige tegenstanders van de devaluatie en zijn niet bang om dit te laten merken.

De tegenstanders van de devaluatie halen vaak de grote goudvoorraad van de NBB aan. Volgens hen is de goudvoorraad meer dan voldoende om de Belgische Frank te dekken. De paniek voor de overleving van de Belgische Frank en de Belgische banken is volgens hen ongegrond. Daarnaast wordt het misdadig karakter van de ‘speculateurs’ onderstreept. Zij hebben een kapitaalvlucht op touw gezet en hierdoor profiteren van de devaluatie. Daarbij zijn het slechts enkelingen die hun vertrouwen in de Belgische Frank verloren hebben.⁴¹⁰ De devaluatie is een straf voor Jan Modaal, hij ziet de waarde van zijn Belgische Franken dalen ten opzichte van het goud. Daarbovenop stijgen de importprijzen. Veel tegenstanders zijn ook bang voor een ongecontroleerde inflatie, als gevolg van de devaluatie. Zij trekken vaak de emotionele kaart. De burgers worden gestraft voor iets waar zij geen schuld in treft. Ook de regering heeft oog voor het inflatieargument. De regering wil het risico op een ongecontroleerde inflatie uitsluiten door een prijzencontrole.⁴¹¹ Volgens Sinzot, een katholiek Kamerlid, is de enige die iets te winnen heeft bij een devaluatie, de regering zelf. Zij krijgt door de devaluatie een hele hoop inkomsten en door de bijzondere machten is de regering vrij om te kiezen waaraan ze deze inkomsten wil spenderen.⁴¹²

Volgens Koelman, ook een katholiek Kamerlid, houdt de devaluatie geen steek op monetair vlak, maar is ze wel nuttig op economisch vlak. Devaluatie zorgt er net als deflatie voor dat België goedkoper wordt ten aanzien van het buitenland. Export wordt met andere woorden goedkoper. Het probleem is dat de regering hierbij geen rekening houdt met het heersende protectionisme en de vele handelsbarrières. Ook op economisch vlak zal de devaluatie volgens Koelman bijgevolg niets opleveren.⁴¹³

⁴⁰⁹ *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 691, 694, 699, 721.; Citaat: *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 699.

⁴¹⁰ *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 705.

⁴¹¹ *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 690.

⁴¹² *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 703.

⁴¹³ *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 707.

Van Zeeland biedt de tegenstanders van repliek en legt de economische en monetaire situatie uit. Door verschillende kapitaalverplaatsingen naar het buitenland daalt de goudvoorraad van de Nationale Bank van België. Daarnaast daalt door de slechte economische omstandigheden, ook de waarde van de effectenportefeuille van de NBB. Aangezien de Belgische Frank overgewaardeerd is, moet de NBB om de goudpariteit te behouden Belgische Franken in omloop brengen. Dat gebeurt door nieuw goud aan te kopen of vreemde deviezen op te kopen. Op zich is de daling van de goudvoorraad geen enkel probleem aangezien de NBB enorme goudreserves heeft. Het probleem ligt niet bij de goudvoorraad maar bij de Belgische banken. Door het wantrouwen van de bevolking in de Belgische frank en de solvabiliteit van de Belgische banken, vragen de deposanten massaal hun deposito's bij de banken op. De banken kunnen niet tegemoetkomen aan opeenvolgende bankruns, zij hebben twee opties: ofwel liquiditeitssteun vragen aan de NBB, ofwel hun loketten sluiten. De NBB heeft geen andere optie dan de lijdende banken de gevraagde liquiditeitssteun verlenen. De NBB gebruikt hiervoor Belgische Franken, die ze heeft binnengekregen door de kapitaalvluchten. In ruil voor de liquiditeitssteun krijgt de NBB effecten van de banken aan wie ze liquiditeitssteun heeft verleend. Bijgevolg stijgt de effectenportefeuille van de NBB, terwijl de economische omstandigheden steeds slechter worden. De NBB kan dus niet meer haar monetaire rol vervullen en de nodige Belgische Franken in omloop brengen om de goudpariteit te behouden. De situatie bij de Belgische banken wordt steeds precairder, waardoor de NBB steeds meer liquiditeiten moet verschaffen aan de noodlijdende banken. De NBB kan steeds minder Belgische Franken in omloop brengen, bijgevolg raakt de Belgische Frank steeds meer overgewaardeerd.⁴¹⁴

Van Zeeland looft de opeenvolgende regeringen voor hun pogingen om de Belgische Frank te redden. Met een deflatiepolitiek probeerden de voorgaande regeringen de Belgische economie aan te passen aan de internationale context. De Belgische Frank werd een steeds duurdere munt, waardoor de export van Belgische producten steeds duurder werd. De enige oplossing leek Belgische producten goedkoper maken door een daling van productiekosten. Lonen begonnen te dalen, maar bijgevolg ook de interne vraag. Door de deflatiepolitiek draaide de helft van de Belgische ondernemingen met verlies. De Belgische economie deed het steeds slechter, terwijl de wisselkoers van de Belgische Frank bleef stijgen. De deflatoire aanpak had gefaald.⁴¹⁵ De regering Theunis II moest noodgedwongen een deviezencontrole invoeren. Door de wisselcontrole werd de goudstandaard voor buitenlandse munten *de facto* opgeheven. Het pad naar de devaluatie werd hiermee gelegd en sindsdien was er geen weg terug.⁴¹⁶

Volgens Van Zeeland staat de regering voor een voldongen feit. Er blijft geen andere mogelijkheid meer over buiten een devaluatie van de Belgische frank. Deze devaluatie is volgens hem geen mirakeloplossing. De monetaire problemen zijn een gevolg van de economische problemen. Bijgevolg moet de devaluatie aangevuld worden met een economisch herstelprogramma en een bankstatuut. Dat bankstatuut moet het vertrouwen van de bevolking in de solvabiliteit van de Belgische banken herstellen, zodat de deposanten stoppen met massaal hun deposito's op te vragen. Op die manier zijn de banken niet meer afhankelijk van de

⁴¹⁴ *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 695-696.

⁴¹⁵ *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 696-697.

⁴¹⁶ *Hand. Kamer* 1935-36, 8 april 1936, 30K35361257, 1259.

liquiditeitssteun van de NBB, waardoor de NBB haar monetaire rol opnieuw kan uitvoeren. Bijgevolg is de oplossing van de monetaire problematiek, afhankelijk van de uitvoering van het volledige regeringsprogramma.⁴¹⁷

“Dans notre programme tout se tient; il forme un tout et son succès dépend de son application intégrale.”

✎ Paul Van Zeeland- regeringsverklaring 29 maart 1935 ✎

Na hevige debatten in het parlement wordt de muntwet aangenomen, samen met de bijzondere machtenwet, omstreeks zes uur in de ochtend.⁴¹⁸ 173 Kamerleden brengen hun stem uit. 107 Daarvan stemmen in, 54 stemmen tegen. 12 Kamerleden onthouden zich.⁴¹⁹ De meeste tegenstemmers en de onthouders vinden de devaluatie niet noodzakelijk.

5 Maatregelen die passen in de uitvoering van het Plan van de Arbeid

In dit hoofdstuk worden een aantal koninklijke besluiten besproken die geen link hebben met voorstellen of voorontwerpen van wet uit *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*. Toch zijn de hieronder besproken koninklijke besluiten te linken aan het Plan van de Arbeid. Eerst wordt ingegaan op de koninklijke besluiten die de regering Van Zeeland I heeft genomen om de kredietverlening uit te breiden. Daarna wordt ingegaan op de koninklijke besluiten die specifiek betrekking hebben op werklozen. Tot slot wordt ingegaan op de prijzenpolitiek en andere economische reglementering door de regering Van Zeeland I.

5.1 Uitbreiding kredieten

Het hoofddoel van de economische politiek uit het Plan van de Arbeid is de circulatie van kapitaal. Het Plan van de Arbeid wil dat bereiken door enerzijds een programma van openbare werken, anderzijds een zo overvloedig en goedkoop mogelijke kredietverlening.⁴²⁰ Ook de regering Van Zeeland heeft heel wat koninklijke besluiten genomen om de kredietverlening uit te breiden.

Een eerste voorbeeld is de uitbreiding de kredietverlening door de Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid. Voor kredietnemers worden kredieten ook goedkoper, door een verlaging van de transactiekosten.⁴²¹ Andere krediet verruimende maatregelen vragen iets meer uitleg. Hieronder volgen: de toelating tot uitstel, de hypotheaire kredieten en kredietopening en het Herdisconterings-en Waarborgsinstituut.

⁴¹⁷ *Hand.* Kamer 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 697.

⁴¹⁸ *Hand.* Kamer 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 753.

⁴¹⁹ *Hand.* Kamer 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 752.

⁴²⁰ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 1935, 142, 148.

⁴²¹ KB 7 juni 1935 tot aanvulling van datgene van 18 maart 1935, nr. 144, betreffende de uitbreiding van het door de Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid te verlenen krediet, *BS* 14 juni 1935, 3850.

5.1.1 Toelating tot uitstel voor hypothecaire en bevoorrechte schuldvorderingen

Door de economische crisis is het mogelijk dat een schuldenaar van een hypothecaire of bevoorrechte schuldvordering niet meer aan zijn terugbetalingsverplichting kan voldoen. In plaats van over te gaan tot uitwinning, stimuleert de regering de toelating tot uitstel. De schuldenaar kan uitstel vragen wanneer hij voldoet aan een aantal voorwaarden. Hij moet eerst en vooral te goeder trouw en ongelukkig zijn. Op de betekenis van het woord ‘ongelukkig’ gaat het koninklijk besluit niet in. Ten tweede moet de schuld gewaarborgd worden door een hypotheek of een voorrecht op een vast goed. Ten derde moet de akte of overeenkomst gedagtekend zijn voor 1 juli 1934. De schuldenaar vraagt dit uitstel aan de rechter. De rechter doet uitspraak naar billijkheid, rekening houdend met de toestand van de schuldenaar en schuldeiser. Het uitstel mag nooit langer zijn dan drie jaar.⁴²² Ere wie ere toekomt, eigenlijk gaat het om een verlenging van een wet daterend uit 1934. Aangezien de economische omstandigheden in 1935 niet gewijzigd zijn, wordt de wet dus verlengd met een jaar.⁴²³

An sich is dit koninklijk besluit niet ingevoerd naar aanleiding van het Plan van de Arbeid, maar het past wel in de filosofie van het Plan, namelijk de circulatie van kapitaal. Het koninklijk besluit wil vermijden dat hypothecaire of bevoorrechte schuldenaars geconfronteerd worden met een uitwinning, omdat ze door de economische crisis niet meer kunnen voldoen aan hun terugbetalingsverplichting. Dat betekent meer zekerheid voor de schuldenaar en neemt een reden weg om geld opzij te houden. Evenwel is het toepassingsgebied van dit koninklijk besluit wel beperkt om twee redenen. Ten eerste moet de schuldenaar dit uitstel vragen aan de rechter. Ten tweede gaat het enkel over kredieten die gedagtekend zijn voor 1 juli 1934.

5.1.2 Hypothecaire leningen en kredietopeningen

De economische crisis heeft twee ernstige gevolgen voor de hypothecaire kredieten. Ten eerste heeft de crisis de financiële lasten in België met 60% verhoogd. Kapitaal is door de vele bankruns en kapitaalvluchten immers een schaars goed geworden, waardoor onder andere de hypothecaire rentevoeten de lucht zijn ingejaagd. Belgische ondernemingen kunnen hierdoor maar moeilijk concurreren met buitenlandse ondernemingen.⁴²⁴ Ten tweede leidt de crisis tot een daling van de inkomsten van de hypothecaire kredietnemers, waardoor kredietgevers met meer wanbetaling worden geconfronteerd. Bijgevolg moet het onroerend goed dat de waarborg van de hypothecaire schuldvordering vormt, in veel gevallen openbaar verkocht worden.⁴²⁵ Voorgaande regeringen hebben al heel wat crisismaatregelen genomen om de hypothecaire kredietnemers te hulp te komen en de stijging van de rentevoeten tegen te gaan. Nu wil de regering een algemeen statuut voor hypothecaire kredieten.⁴²⁶ Het statuut zal gestoeld worden

⁴²² Art. 1-2 wet van 27 juli 1934 houden de toelating om uitstel te verlenen aan de hypothecaire schuldenaars, *BS* 29 juli 1934, 4144.

⁴²³ Art. 1 KB 27 december 1935 tot verlenging van de bepalingen der wet van 27 juli 1934 houdende de toelating om uitstel te verlenen aan de hypothecaire schuldenaars, *BS* 28 december 1935, 8170.

⁴²⁴ *Hand.* Kamer 1933-34, 3 mei 1934, 30K33341377, 1383.; *Hand.* Kamer 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 690, 693.

⁴²⁵ A. HALASI, “De hypothecaire hervorming” in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 januari 1936, (1936)01, 8.

⁴²⁶ Verslag aan de Koning bij het KB 7 januari 1936 tot reglemengering van de hypothecaire leningen en tot inrichting van een controle op de ondernemingen van hypothecaire leningen, *BS* 7 januari 1936, 54. (Hierna verkort geciteerd als: Verslag aan de Koning bij KB nr. 225, *BS* relevante pagina.)

op drie zaken: een reglementering van de hypothecaire overeenkomsten, een openbare controle op hypothecaire ondernemingen en een Centraal Bureau voor het hypothecair krediet. De drie pijlers zijn vervat in twee koninklijke besluiten: KB 7 januari 1936 tot reglemengering van de hypothecaire leningen en tot inrichting van een controle op de ondernemingen van hypothecaire leningen (hierna: koninklijk besluit nr. 225) en KB 7 januari 1936 houdende de instelling van een Centraal Bureau voor hypothecair krediet (hierna: koninklijk besluit nr. 226). Voor de duidelijkheid zijn de belangrijke begrippen onderstreept.

5.1.2.1 Koninklijk besluit betreffende de hypothecaire leningen en de controle op ondernemingen van hypothecaire leningen

A Verslag aan de Koning bij koninklijk besluit nr. 225

De regering wenst voor het eerst een volledige reglementering te voorzien voor het hypothecair krediet als aanvulling op art. 1907 en 1907bis BW.⁴²⁷ Het hypothecair krediet verdient een aparte regeling omdat ze fundamenteel verschilt van het handelskrediet. Een hypothecaire lening, is een lening op lange termijn, gewaarborgd door een hypotheek op een onroerend goed. Een hypothecair krediet is een kapitalisatiekrediet dat klassiek wordt afbetaald met spaargelden. Hypothecaire kredieten worden hierdoor volgens het verslag aan de Koning een spaarmiddel. In tegenstelling tot het handelskrediet dat een louter circulatiekrediet is.⁴²⁸

Koninklijk besluit nr. 225 wil de hypothecaire kredietnemer beschermen tegen misbruiken op twee vlakken. Ten eerste wil de regering de kredietnemer beschermen tegen ‘woeker- of draconische clausules.’ Bij een ‘woeker- of draconische clausule’ moet de kredietnemer intresten betalen die klaarblijkelijk hoger zijn, dan de normale intresten en bijgevolg de dekking van het risico overschrijden. Om een ‘woeker- of draconische clausule’ te zijn moet de kredietgever misbruik hebben gemaakt van de behoeften, de zwakheden, de hartstochten of de onwetendheid van de kredietnemer. In geval van een ‘woeker of draconische clausule’ vermindert de rechter de verplichtingen van de kredietnemer tot de betaling van het kapitaal en de betaling van de wettelijke intrest.⁴²⁹ Volgens het verslag aan de Koning zet de huidige aanpak van ‘woeker-of draconische clausules’ te weinig in op preventie, de regering wil met koninklijk besluit nr. 225 deze lacune opvullen. Ten tweede wil koninklijk besluit nr. 225 de kredietnemer beter beschermen bij een cessie van schuldvordering.⁴³⁰ In beide gevallen zal de bescherming van de kredietnemer leiden tot meer rechtszekerheid, waardoor de kredietnemer sneller zal opteren voor een hypothecair krediet.

De Belgische hypothecaire kredietmarkt is volgens het verslag aan de Koning zeer complex omdat zoveel verschillende actoren erop actief zijn: enerzijds de hypothecaire ondernemingen, maar anderzijds ook een groot aantal particulieren. Naar schatting 40 % van alle hypothecaire kredieten wordt zelfs verleend door particulieren. Deze laatste zien een hypothecair krediet als

⁴²⁷ Art. 1907-1907bis BW in D. Heirbaut, G. Baeteman (eds.), *Cumulatieve editie van het Burgerlijk Wetboek*, Gent, TPR, 2004, 1829-1830.

⁴²⁸ Verslag aan de Koning bij KB nr. 225, *BS* 54-55.

⁴²⁹ Art. 1907ter BW in D. Heirbaut, G. Baeteman (eds.), *Cumulatieve editie van het Burgerlijk Wetboek*, Gent, TPR, 2004, 1831. (Ingevoerd door art. KB nr. 148 van 18 maart 1935 betreffende den woeker, *BS* 20 maart 1935.)

⁴³⁰ Verslag aan de Koning bij KB nr. 225, *BS* 55-56.

Geregeld volgens het BW: Art. 1690-1701 BW in D. Heirbaut, G. Baeteman (eds.), *Cumulatieve editie van het Burgerlijk Wetboek*, Gent, TPR, 2004, 1506- 1512.

een manier om een belegging te doen.⁴³¹ De wensen van kredietgever en kredietnemer zijn in de praktijk zeer moeilijk te verzoenen, zeker als de kredietgever een particulier is. De kredietgever wil op het einde van de termijn bij voorkeur het kapitaal en de interesten in een keer terugbetaald zien. Terwijl de kredietnemer bij voorkeur het kapitaal en de rente in schijven afbetaalt, afhankelijk van zijn inkomsten. Om dat belangenconflict op te lossen wordt een derde partij gevraagd om tussen te komen in de kredietovereenkomst. Deze derde waarborgt de gehele afbetaling van het krediet ten aanzien van de schuldeiser en beheert de periodieke aflossingen van de schuldenaar.⁴³² Deze derde partij, in de praktijk meestal een bank, een hypotheekmaatschappij of een verzekeringsmaatschappij, kan partij zijn bij de overeenkomst tussen kredietgever en -nemer of net niet. Indien de derde partij zich hoofdelijk met de kredietnemer verbindt tegenover de kredietgever, is de derde een tussenkommende partij. Indien de derde enkel welbepaalde verbintenissen aangaat met de kredietgever, bijgevolg buiten de kredietovereenkomst, gaat het om een reconstituerende derde. Deze driepartijenverhouding zorgt voor heel wat juridische onzekerheden en blijkt volgens het verslag aan de Koning een kweekvijver voor juridische creativiteit en complexiteit. De wetgever moet dus optreden om de rechten en verplichtingen van de drie bovenvermelde partijen vast te leggen. Dat is de enige manier om twijfel en willekeur in de wereld van de hypothecaire kredieten een halt toe te roepen.⁴³³

Het doel van koninklijk besluit nr. 225 is bijgevolg tweeledig. Ten eerste wil het koninklijk besluit een duidelijk statuut voorzien voor hypothecaire kredieten. Dat duidelijk statuut zal meer rechtszekerheid bieden aan kredietgevers, kredietnemers, tussenkommende partijen en reconstituerende derden.⁴³⁴ Ten tweede wil het een einde stellen aan heel wat wantoestanden bij de hypothecaire kredietverlening.⁴³⁵

Koninklijk besluit nr. 225 bestaat uit drie titels. De eerste titel beslaat de burgerrechtelijke verplichtingen. Deze hebben algemene draagwijdte. De tweede titel stelt een controlesysteem vast voor ondernemingen van hypothecaire leningen. De draagwijdte is evenwel beperkt tot ondernemingen. De derde titel bevat de overgangsmaatregelen.⁴³⁶

B Koninklijk besluit nr. 225

Ten eerste wordt het toepassingsgebied van koninklijk besluit nr. 225 verduidelijkt met een aantal definities. Hypothecaire kredieten zijn in de zin van het koninklijk besluit: leningen en kredietopeningen tegen intrest, gewaarborgd door een hypotheek of een verpanding van een door hypotheek gewaarborgde schuldvordering.⁴³⁷ De hypothecaire kredietnemer kan het

⁴³¹ A. HALASI, “De hypothecaire hervorming” in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 januari 1936, (1936)01, 7-8.; Verslag aan de Koning bij KB nr. 225, *BS* 54, 55, 57, 58.

⁴³² A. HALASI, “De hypothecaire hervorming” in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 januari 1936, (1936)01, 8.

⁴³³ Verslag aan de Koning bij KB nr. 225, *BS* 55-58.

⁴³⁴ Verslag aan de Koning bij KB nr. 225, *BS* 58.

⁴³⁵ Verslag aan de Koning bij KB nr. 225, *BS* 56.; A. VAN PUT, *De Belgische Spaarbanken, hun juridisch bestaan en teloorgang in het bancaire landschap*, 2009, 6-7. (Geraadpleegd via: www.etion.be)

⁴³⁶ Verslag aan de Koning bij KB nr. 225, 59-81.

⁴³⁷ Art. 1 KB 7 januari 1936 tot reglemengering van de hypothecaire leningen en tot inrichting van een controle op de ondernemingen van hypothecaire leningen, *BS* 7 januari 1936, 82. (hierna verkort geciteerd: als KB nr. 225, *BS* pagina relevante pagina.)

geleend kapitaal aflossen of reconstitueren. Het verslag aan de Koning maakt het verschil tussen beide duidelijk met het voorbeeld van de kapitalisatieonderneming. Bij reconstitutie doet de kredietnemer periodieke stortingen naar de kapitalisatieonderneming, die deze stortingen kapitaliseert. Bij een aflossing betaalt de kredietnemer bevrijdend aan de kredietgever. De kredietgever kan de stortingen beleggen bij een kapitalisatieonderneming, deze belegging maakt geen deel uit van de kredietovereenkomst.⁴³⁸ Uit het voorbeeld vallen twee belangrijke verschillen tussen reconstitutie en aflossing af te leiden. Ten eerste aan wie de kredietnemer kan reconstitueren of aflossen. De schuldenaar reconstitueert het geleend kapitaal door stortingen aan een tussenkomende partij of reconstituerende derde. De schuldenaar lost het geleend kapitaal af door stortingen aan de kredietgever. Ten tweede maakt het voorbeeld ook de verschillende gevolgen van reconstitutie en aflossing duidelijk. Reconstitutie is niet automatisch bevrijdend voor de schuldenaar, aflossing is dat wel.⁴³⁹

Reconstitutie kan verschillende vormen aannemen. Al deze vormen hebben twee zaken gemeenschappelijk. De reconstitutieverplichting is niet groter dan het geleend kapitaal.⁴⁴⁰ Daarnaast moeten de stortingen van de hypotheaire kredietnemer aan de tussenkomende partij of reconstituerende partij, ingevolge een contractuele verplichting, aangewend worden om het geleend kapitaal aan de hypotheaire schuldeiser terug te betalen.⁴⁴¹ Alle reconstituties vormen samen het gereconstitueerd kapitaal.⁴⁴² Wanneer de reconstitutie de vorm aanneemt van premies op een levensverzekering of een kapitalisatiecontract wordt de levensverzekering of het kapitalisatiecontract bij de hypotheaire kredietovereenkomst gevoegd.⁴⁴³

Koninklijk besluit nr. 225 voorziet ook een definitie voor tussenkomende partij en reconstituerende derde. In geval een tussenkomende partij, reconstitueert de kredietnemer het geleend kapitaal door stortingen aan een derde die al dan niet partij is bij de kredietovereenkomst. In geval van een reconstituerende derde, reconstitueert de kredietnemer het geleend kapitaal door stortingen aan een door de kredietgever of een door de tussenkomende partij gekozen derde.⁴⁴⁴ Deze definitie ligt niet in lijn met de beschrijving die het verslag aan de Koning bij koninklijk besluit nr. 255 geeft aan beide begrippen. In het verslag aan de Koning wordt het onderscheid tussen tussenkomende partij en reconstituerende derde gemaakt op basis van de hoofdelijkheid. De tussenkomende partij verbindt zich hoofdelijk met de kredietnemer, tot uitvoering van de volledige kredietovereenkomst. De reconstituerende derde heeft autonome verbintenissen afgesloten met de kredietgever, los van de kredietovereenkomst.⁴⁴⁵ Deze hoofdelijkheid komt niet terug in de definitie in koninklijk besluit nr. 225. Verder bepaalt koninklijk besluit nr. 225 exhaustief wie in de kredietovereenkomst als tussenkomende partij of reconstituerende derde mag optreden. Enkel wettelijk toegelaten ondernemingen kunnen een tussenkomende partij zijn. Reconstituerende derden zijn nog strikter bepaald. Enkel de ASLK, een erkende spaarkas, levensverzekerings- of

⁴³⁸ Verslag aan de Koning bij KB nr. 225, *BS* 57-58.

⁴³⁹ Art. 2 KB nr. 225, *BS* 82.

⁴⁴⁰ Art. 13 KB nr. 225, *BS* 84.

⁴⁴¹ Art. 2, b) KB nr. 225, *BS* 82.; Verslag aan de Koning bij KB nr. 225, *BS* 59.

⁴⁴² Art. 4 KB nr. 225, *BS* 82.

⁴⁴³ Art. 4 KB nr. 225, *BS* 82.

⁴⁴⁴ Art. 3 KB nr. 225, *BS* 82.

⁴⁴⁵ **Zie** *supra* Deel II, 5.1.2.1, A Verslag aan de Koning bij koninklijk besluit nr. 225, 83.

kapitalisatieonderneming mag tussenkomen als reconstituerende derde. Enkel reconstituerende derden kunnen een kapitalisatieovereenkomst of levensverzekering bij een kredietovereenkomst voegen.⁴⁴⁶

Zoals gesteld, is de standaardisering van hypothecaire contracten de eerste steunpilaar. Koninklijk besluit nr. 225 voorziet hiervoor twee zaken: wettelijk verplichte clausules en een verbodsbepalingen en verplichtingen. Het eerste wil de rechtszekerheid bevorderen, het tweede wil de wanpraktijken aanpakken.

Om de rechtszekerheid te bevorderen is een akte van vestiging verplicht bij elk hypothecair krediet. Elke akte van vestiging bevat een aantal verplichte clausules. Daarnaast bevat de akte van vestiging ook een aantal verplichte clausules die verschillen naargelang de kredietovereenkomst voorziet in aflossing dan wel in een reconstitutie.⁴⁴⁷ Koninklijk besluit bepaalt niet wat er met de kredietovereenkomst gebeurt wanneer een verplichtte clausule ontbreekt. Het verslag aan de Koning bij koninklijk besluit nr. 225 maakt duidelijk dat het ontbreken van een verplichte clausule niet de nietigheid van de hele overeenkomst als gevolg heeft. Dat zou disproportioneel zijn en in strijd zijn met het doel van koninklijk besluit nr. 225, de rechtszekerheid vergroten.⁴⁴⁸

Tevens wil koninklijk besluit nr. 225 paal en perk stellen aan misbruiken door *‘minder gewetensvolle ondernemingen’*.⁴⁴⁹ Koninklijk besluit nr. 225 bevat daarom de verplichtingen en verbodsbepalingen voor de kredietgever, kredietnemer, reconstituerende derde en tussenkomende partij in het geval van aflossing of reconstitutie. De verbodsbepalingen en verplichtingen zijn van dwingend recht en kunnen enkel ingeroepen worden in het voordeel van de kredietnemer.⁴⁵⁰ Koninklijk besluit nr. 225 neemt hier een revolutionair en paternalistisch standpunt in. Het is duidelijk dat koninklijk besluit nr. 225 de kredietnemer wil beschermen tegen de malafide kredietgever of tussenkomende derde die enkel uit is op winstbejag. Hieronder worden de belangrijkste veranderingen, volgens de financieel expert van de BWP, die koninklijk besluit nr. 225 voorziet, aangehaald.⁴⁵¹ De verbodsbepalingen en verplichtingen zijn telkenmale gekoppeld aan burgerlijke sancties, zoals bijvoorbeeld de nietigheid van rechtswege of een recht op terugvordering van onverschuldigde betalingen.⁴⁵²

- Verplichte tussenkomst van een notaris. Hij stelt de akte van vestiging op, waardoor hij ook kan controleren of alle verplichte clausules aanwezig zijn.⁴⁵³
- Het commissieloon voor bemiddeling mag niet hoger zijn dan 0,5% van geleende bedrag of de kredietopening.⁴⁵⁴

⁴⁴⁶ Art. 10 KB nr. 225, BS 84.

⁴⁴⁷ Art. 5-8 KB nr. 225, BS 83.

⁴⁴⁸ Verslag aan de Koning bij KB nr. 255, BS 60.

⁴⁴⁹ Verslag aan de Koning bij KB nr. 255, BS 60.

⁴⁵⁰ Verslag aan de Koning bij KB nr. 255, BS 60.

⁴⁵¹ A. HALASI, “De hypothecaire hervorming” in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Commissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 januari 1936, (1936)01, 9.

⁴⁵² Bijvoorbeeld: art. 32 KB nr. 225, BS 87.

⁴⁵³ Verslag aan de Koning bij KB nr. 225, BS 60.

⁴⁵⁴ Art. 8, 1° KB nr. 225 83. j° Art. 16-18, 22 KB nr. 225, BS 85-86.

- Het commissieloon voor de tussenkomende partij of een reconstituerende derde bij gehele of gedeeltelijke terugbetaling, mag niet hoger zijn dan 4% van het nog verschuldigd blijvend saldo of het terugbetaald kapitaal.⁴⁵⁵
- De schuldenaar heeft het recht om op ieder ogenblik geheel of gedeeltelijk vervroegd terug te betalen, tenzij een andersluidend beding in de akte van vestiging is voorzien. Ieder beding dat de tussenkomende partij of reconstituerende derde toelaat zich tegen de vervroegde terugbetaling te verzetten, is nietig.⁴⁵⁶
- Het geleend kapitaal mag enkel nog in geld aan de kredietnemer worden verstrekt.⁴⁵⁷
- Het is voor ondernemingen die onder het openbaar controleregime (*infra*) vallen, verboden om een hypothecair krediet te koppelen aan de koop, ruil of inschrijving op aandelen, obligaties of andere participaties.⁴⁵⁸
- De schuldenaar blijft verbonden voor het volledig geleende kapitaal wanneer de tussenkomende partij of reconstituerende derde haar verbintenis tegenover de schuldeiser niet nakomt. Deze verbintenis is subsidiair. De schuldeiser moet eerst alle rechtsmiddelen hebben uitgeput om de uitvoering van de verbintenis van de tussenkomende partij of reconstituerende derde te verkrijgen.⁴⁵⁹
- Een recht op verlenging van de lening wanneer de termijn om het geleend kapitaal te reconstitueren, langer is dan de termijn van de lening. Wanneer de kredietgever dat niet toestaat, zal hij zelf een nieuwe kredietgever moeten zoeken. Wanneer er een tussenkomende partij is, heeft ze in bovenstaand geval twee keuzes: ofwel in de plaats treden van de schuldeiser, ofwel de schuldenaar zelf een nieuwe lening verstrekken. De rentevoeten mogen bij de verlenging niet hoger zijn dan diegene die normaal van toepassing zijn op het ogenblik dat het nieuwe contract wordt ondertekend en worden de voorwaarden van de verlenging bij koninklijk besluit vastgelegd.⁴⁶⁰

De regering is echter niet naïef en weet dat er publieke controle nodig is om ervoor te zorgen dat koninklijk besluit nr. 225 wordt nageleefd. Heel wat kredietnemers zouden immers de malafide praktijken van een aantal kredietgevers gewoon ondergaan.⁴⁶¹ De in 1930 opgerichte Commissie voor de private verzekering ziet toe op de naleving. Aan de naam van de commissie worden hypothecaire leningen toegevoegd.⁴⁶² De samenstelling en de werking van de Commissie is van groot belang voor de effectiviteit van de controle, maar gezien de korte duur van dit onderzoek wordt hier niet verder op ingegaan. De openbare controle is enkel van toepassing op ondernemingen die leningen of kredietopeningen verstrekken en ondernemingen die gewoonlijk als tussenkomende partij optreden.⁴⁶³ De markt van de hypothecaire kredieten bestaat evenwel niet enkel uit ondernemingen, ook veel particulieren zijn erop actief.⁴⁶⁴ Hierdoor rijzen natuurlijk vragen over de effectiviteit van de controle en de bescherming voor

⁴⁵⁵ Art. 9 KB nr. 225, BS 84.

⁴⁵⁶ Art. 25 KB nr. 255 j° 27 KB nr. 225, BS 87.

⁴⁵⁷ Art. 14 KB nr. 225, BS 84.

⁴⁵⁸ Art. 64, eerste lid KB nr. 225, BS 91.

⁴⁵⁹ Art. 15, vijfde lid KB nr. 225, BS 85.

⁴⁶⁰ Art. 23 KB nr. 225, BS 86.

⁴⁶¹ Verslag aan de Koning bij KB nr. 225, BS 76.

⁴⁶² Art. 62 KB nr. 255, BS 91.

⁴⁶³ Art. 33 KB nr. 225, BS 87.

⁴⁶⁴ A. HALASI, "De hypothecaire hervorming" in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 januari 1936, (1936)01, 7.

kredietnemers die koninklijk besluit nr. 225 biedt. Wanneer particulieren kredietgevers niet onderhevig zijn aan controle, welke *incentives* hebben zij om koninklijk besluit nr. 225 na te leven? Gezien de korte duur van dit onderzoek was het niet mogelijk hier een sluitend antwoord op te vinden.

Koninklijk besluit nr. 225 voorziet verschillende controleregimes en boetebepalingen.⁴⁶⁵ Het eerste controleregime, meteen het meest verregaande, is de verplichte toelating voor tussenkomende partijen. De toelating wordt gegeven door de minister van Sociale Voorzorg. Om de toelating te verkrijgen moeten tussenkomende partijen onder andere voldoen aan een minimumkapitaalverplichting en hun statuten en financiële toestand bekend maken.⁴⁶⁶ Deze verplichtingen zijn te verklaren door de doelstelling van de toelating: de bescherming van het gereconstitueerd kapitaal.⁴⁶⁷ Het tweede controleregime is de registratieplicht voor kredietgevers. Om zich te kunnen registreren, moet de kredietgever bericht geven van onder andere zijn algemene voorwaarden en jaarlijkse rentevoeten.⁴⁶⁸ Het laatste ‘controleregime’ geldt voor de reconstituerende derde. Hiervoor voorziet koninklijk nr. 225 besluit geen controle of registratieverplichting, zij zijn immers al onderhevig aan aparte controleregimes.⁴⁶⁹

5.1.2.2 Koninklijk besluit houdende de instelling van een Centraal Bureau voor hypothecair krediet

Naast rechtszekerheid creëren, wil de regering ook dat de hypothecaire rentevoeten dalen. Koninklijk besluit nr. 225 is op zichzelf niet voldoende om de rentevoeten te doen dalen omdat het niets voorziet over de bepaling van rentevoeten en de mobilisering van hypothecaire kredieten. Deze leemtes wil het koninklijk besluit tot instelling van een Centraal Bureau voor hypothecair krediet opvullen (hierna: koninklijk besluit nr. 226).⁴⁷⁰

Voor de mobilisering van hypothecaire kredieten ondervindt door de crisis grote moeilijkheden, waaraan koninklijk besluit nr. 226 een einde wil stellen.⁴⁷¹ Bij mobilisering verkoopt de kredietverlener zijn schuldvordering op de kredietnemer aan een geïnteresseerde partij in de markt. Juridisch gebeurt dit volgens een cessie van schuldvordering.⁴⁷² De kredietgever is zo niet meer onderworpen aan het kredietrisico.⁴⁷³ Daarbovenop kan de kredietgever met de opbrengst nieuwe kredieten verlenen. Door de crisis is er weinig interesse in de markt om hypothecaire kredieten over te nemen, waardoor de kredietverlening stakt. Om mobilisering te allen tijde mogelijk te maken krijgt het Centraal Bureau de mogelijkheid om zelf hypothecaire kredieten over te nemen. Het Centraal Bureau komt door middel van cessie van

⁴⁶⁵ Art. 67-74 KB nr. 225, *BS* 92-93.

⁴⁶⁶ Art. 40, 46-47 KB nr. 225, *BS* 89-90.

⁴⁶⁷ Verslag aan de Koning bij KB nr. 225, *BS* 76.

⁴⁶⁸ Art. 35 KB nr. 225, *BS* 88.

⁴⁶⁹ Art. 33 KB nr. 225, *BS* 88.

Voorbeeld: Controle kapitalisatieondernemingen en erkende spaarkassen: **zie** *supra* deel II, 2.3.3 De spaarkassen: een verhaal van verbondenheid, 56.; 2.3.4 Depositobescherming, 57.

⁴⁷⁰ Verslag aan de Koning bij het KB 7 januari 1936 houdende de instelling van een Centraal Bureau voor hypothecair krediet, *BS* 7 januari 1936, 94.

⁴⁷¹ Verslag aan de Koning bij het KB 7 januari 1936 houdende de instelling van een Centraal Bureau voor hypothecair krediet, *BS* 7 januari 1936, 95.

⁴⁷² Art. 1689- 1695 BW in D. Heirbaut, G. Baeteman (eds.), *Cumulative editie van het Burgerlijk Wetboek*, Gent, TPR, 2004, 1506-1509.

⁴⁷³ **Kredietrisico:** Het risico dat de kredietnemer het krediet niet terugbetaalt.

schuldvordering in de plaats van de schuldeiser.⁴⁷⁴ Het Centraal Bureau biedt zowel voordelen voor de kredietgevers, als de kredietnemers. De kredietgevers kunnen altijd hun schuldvordering overdragen aan het Centraal Bureau, waardoor zij geen last hebben van stokkende afbetalingen. Ook kredietnemers hebben voordeel bij de mobilisatie. Schuldeisers zullen immers bereid zijn om kredieten voor een langere termijn te verlenen.⁴⁷⁵ Het Centraal Bureau zou ook het gebrek aan controle op particuliere kredietgevers uit koninklijk besluit nr. 225 kunnen oplossen, door enkel kredieten over te nemen die voldoen aan de vereisten uit koninklijk besluit nr. 225. Hierover is echter niets terug te vinden in koninklijk besluit nr. 226.

Wat rentevoeten betreft, is hypothecaire kredietmarkt vol van uitersten. Door de crisis bevindt de gebruikelijke rentevoet zich tussen 8 en 12%. Op markt zijn evenwel heel wat uitschieters te vinden tot zelfs rentevoeten van 25%.⁴⁷⁶ Normaal zorgt vrije concurrentie dat de kredietgevers hun rentevoeten op elkaar afstemmen, maar in de sector van hypothecaire kredieten is dat niet vanzelfsprekend.⁴⁷⁷ Het Centraal Bureau moet de falende marktwerking opvangen, door rentevoeten van nieuwe en lopende kredieten zoveel mogelijk te laten overeenstemmen met de rentevoeten op de kapitaalmarkten.⁴⁷⁸ Koninklijk besluit nr. 226 doet vermoeden dat de meeste hypothecaire kredieten met een vaste rentevoet worden gegeven. Anders zou de aanpassing van de rentevoeten van lopende kredieten aan de rentevoeten op de kapitaalmarkten, niet in de doelstelling van koninklijk besluit nr. 226 opgenomen zijn. Koninklijk besluit nr. 226 stuurt dus aan op hypothecaire kredieten met een variabele rentevoet, die zich aanpast aan de rentevoet op de kapitaalmarkten.⁴⁷⁹ Om deze taak te vervullen zal het Centraal Bureau zelf leningen verschaffen of in de plaats treden van schuldeisers die hun rente niet aanpassen aan de gewijzigde omstandigheden op de kapitaalmarkten. Dat laatste zal gebeuren door een afbetaling met subrogatie.⁴⁸⁰ Beide acties zijn aan grote beperkingen onderworpen om te garanderen dat ze enkel worden gebruikt als het echt nodig is.⁴⁸¹

Het Centraal Bureau heeft vier actiemiddelen

- Verstrekken van geldleningen tegen inpandgeving van een hypothecaire schuldvordering
- Het verstrekken van geldleningen op hypothecair onderpand.
- Het overnemen door overdracht in het geheel of ten dele, met of zonder waarborg van goede afloop, vanwege de cedent van de hypothecaire schuldvordering

⁴⁷⁴ Cessie van schuldvordering: Art. 1689- 1695 BW in D. Heirbaut, G. Baeteman (eds.), *Cumulative editie van het Burgerlijk Wetboek*, Gent, TPR, 2004, 1506-1509.

⁴⁷⁵ A. HALASI, "De hypothecaire hervorming" in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 januari 1936, (1936)01, 10.

⁴⁷⁶ *Hand. Kamer* 1933-34, 3 mei 1934, 30K33341377, 1383.

⁴⁷⁷ A. VAN PUT, *De Belgische Spaarbanken, hun juridisch bestaan en teloorgang in het bancaire landschap*, 2009, 6-7. (geraadpleegd via: www.ction.be)

⁴⁷⁸ Verslag aan de Koning bij het KB 7 januari 1936 houdende de instelling van een Centraal Bureau voor hypothecair krediet, *BS* 7 januari 1936, 95.

⁴⁷⁹ Verslag aan de Koning bij het KB van 7 januari 1936 houdende de instelling van een Centraal Bureau voor hypothecair krediet, *BS* 7 januari 1936, 95.

⁴⁸⁰ Verslag aan de Koning bij het KB 7 januari 1936 houdende de instelling van een Centraal Bureau voor hypothecair krediet, *BS* 7 januari 1936, 96.

⁴⁸¹ A. HALASI, "De hypothecaire hervorming" in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 januari 1936, (1936)01, 10.

- Het afbetalen van een hypothecaire schuldeiser in plaats van de schuldenaar met subrogatie in de rechten en rang van de schuldeiser ⁴⁸²

Het Centraal Bureau is een volledig zelfstandige instelling die wordt gefinancierd door kasbons en obligaties waarop een staatswaarborg geldt.⁴⁸³ De financiering is bijgevolg vrij onzeker. De vraag is natuurlijk of beleggers interesse zullen tonen voor deze kasbons en obligaties. Veel zal afhangen van het rendement van bovenvermelde kasbons en obligaties.⁴⁸⁴

5.1.2.3 Link aan het Plan van de Arbeid

De regering maakt in het verslag aan de Koning duidelijk dat de reglementering van de hypothecaire kredieten en de controle op de verschillende actoren op de hypothecaire markt zal bijdragen aan het economisch herstel. De regering haalt hiervoor twee redenen aan. Ten eerste zullen meer mensen geneigd zijn om een lening of kredietopening aan te gaan. Het doel van de reglementering en controle is immers de rechtszekerheid van hypothecaire kredietnemers en kredietgevers vergroten. Ten tweede zal de reglementering en controle ook een stabilisatie van de woning- en grondmarkt teweegbrengen. Malafide hypothecaire kredietgevers krijgen voortaan geen vrij spel meer, waardoor gevaarlijke speculatieve bewegingen op de huizenmarkt zullen verdwijnen.⁴⁸⁵

Het Plan van de Arbeid gaat ervan uit dat de circulatie van kapitaal een noodzakelijke voorwaarde is voor economisch herstel.⁴⁸⁶ De reglementering en controle op hypothecaire kredieten is een perfecte circulatie bevorderende maatregel. Door de rechtszekerheid waarin de nieuwe reglementering en controle voorziet, zullen meer mensen geneigd zijn om een hypothecair krediet aan te gaan en zullen kredietgevers vlugger geneigd zijn om een krediet te verlenen. Op die manier wordt meer kapitaal in de economie in omloop gebracht, waardoor het aantal investeringen zal stijgen. Meer investeringen wakkeren de macro-economische vraag aan, waardoor ook het macro-economisch aanbod weer zal toenemen. Toch is het de vraag of de complexe reglementering uit koninklijk besluit nr. 225 wel degelijk voor meer rechtszekerheid op de hypothecaire markt gezorgd heeft. 40% Van de hypothecaire kredietverlening gebeurt door particulieren.⁴⁸⁷ Zij moeten natuurlijk de verplichtingen uit koninklijk besluit nr. 225 naleven, maar de vraag is of ze dat ook zullen doen. Ten eerste is het mogelijk dat ze niet op de hoogte zijn van de verplichtingen. Ten tweede is de publieke controle niet op hen van toepassing.⁴⁸⁸ Ten derde is het niet duidelijk in welke mate hypothecaire kredietnemers weten wat hun rechten zijn, waardoor ze hun rechten ook niet kunnen

⁴⁸² Art. 4 KB 7 januari 1936 houdende de instelling van een Centraal Bureau voor hypothecair krediet, *BS* 7 januari 1936, 98.

⁴⁸³ Verslag aan de Koning bij het KB 7 januari 1936 houdende de instelling van een centraal bureau voor hypothecair krediet, *BS* 7 januari 1936, 96.

⁴⁸⁴ A. HALASI, "De hypothecaire hervorming" in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 januari 1936, (1936)01, 10.

⁴⁸⁵ Verslag aan de Koning bij KB nr. 225, *BS* 81.

⁴⁸⁶ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 142.

⁴⁸⁷ A. HALASI, "De hypothecaire hervorming" in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 januari 1936, (1936)01, 7, 11.

⁴⁸⁸ **Zie** *infra* Deel II, 5.1.2, B Koninklijk besluit nr. 225, 86.

afdwingen. Door het gebrek aan publieke en private controle op de particuliere hypothecaire kredietverleners, zal niet elke kredietnemer kunnen genieten van de door koninklijk besluit nr. 225 vooropgestelde rechtszekerheid.

Het idee van een Centraal Bureau voor hypothecair krediet komt van Van Zeeland. Hij wou met het Centraal Bureau de markt van hypothecaire kredieten flexibeler maken.⁴⁸⁹ Desalniettemin past de inrichting van het Centraal Bureau ook goed in de uitvoering van het Plan van de Arbeid. Een van de doelstellingen van het Centraal Bureau is economisch herstel.⁴⁹⁰ Het Centraal Bureau zal de werking van de hypothecaire kredietmarkt stabiliseren. Een concurrentiële hypothecaire rente is positief voor kredietnemers. Terwijl de mobilisatie van kredieten vooral positief is voor de kredietgever. Samen zorgen beide ervoor dat de hypothecaire kredietmarkt gestimuleerd wordt zodat de circulatie van het kapitaal, zoals vooropgesteld in het Plan van de Arbeid, bereikt wordt.⁴⁹¹

Daarnaast zal het Centraal Bureau tevens de macht van private hypothecaire instellingen terugdringen. Het Centraal Bureau zal dus de invloed van de overheid om de hypothecaire kredietmarkt vergroten. Ook dat komt terug in het verslag aan de Koning: *“Geleidelijk zal dit nieuwe organisme zijn plaats innemen onder de belangrijke kredietinstellingen die ’s lands economie leiden of steunen”*⁴⁹² De vergelijking met het Plan van de Arbeid is snel gemaakt. Het Plan van de Arbeid wil de overheid de macht geven om een economisch beleid te voeren.⁴⁹³ Zonder invloed op de kredietverlening, is een economisch beleid voeren niet mogelijk.⁴⁹⁴ Natuurlijk rijst ook hier de vraag naar de effectiviteit van het Centraal Bureau. Het Centraal Bureau wil een marktconforme rente. Natuurlijk zijn daarvoor goedwerkende kapitaalmarkten nodig. Volgens Halasi, fiscaal expert van de BWP wringt daar het schoentje. De rentevorming op de Belgische kapitaalmarkten loopt spaak door de gebrekkige organisatie van de kapitaalmarkten.⁴⁹⁵

Met koninklijk besluit nr. 225 en nr. 226 wil de regering een rentedaling teweegbrengen. Volgens Halasi zullen beide daar niet in slagen, omdat de reorganisatie van de hypothecaire markt niet wordt aangepakt. Op de markt blijven enorm veel particuliere kredietverleners actief, zij blijven zorgen voor een instabiele hypothecaire markt.⁴⁹⁶

B. HENAU, *Paul van Zeeland en het monetaire, sociaal- economische en Europese beleid van België, 1920- 1960*, Wetteren, Universia Press, 1995, 120.

⁴⁹⁰ Verslag aan de Koning bij het KB 7 januari 1936 houdende de instelling van een centraal bureau voor hypothecair krediet, *BS* 7 januari 1936, 97.

⁴⁹¹ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 1935, 142.

⁴⁹² Verslag aan de Koning bij het KB 7 januari 1936 houdende de instelling van een centraal bureau voor hypothecair krediet, *BS* 7 januari 1936, 97.

⁴⁹³ **Zie** *supra* Deel I, 2.1 Geboorte van het Plan van den Arbeid, 13.

⁴⁹⁴ ‘De resolutie van Kerstmis 1933 en het Plan van den Arbeid’ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 1935, 465.

⁴⁹⁵ A. HALASI, “De hypothecaire hervorming” in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 januari 1936, (1936)01, 7, 11.

⁴⁹⁶ A. HALASI, “De hypothecaire hervorming” in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 januari 1936, (1936)01, 10-12.

5.1.3 Het sluitstuk: Herdisconterings- en waarborgsinstituut

Banken en spaarkassen hebben een economische intermediatiefunctie, dat betekent dat zij deposito's omzetten in kredieten. Deze intermediatiefunctie is de motor van de economie.⁴⁹⁷ In 1848 legde de toenmalige minister van Financiën de vinger al eens op de wonde. Bij kapitaalschaarste heeft de economie nood aan krediet tegen een redelijke rentevoet. Anders besmet dit financieel probleem de hele economie.⁴⁹⁸

De crisis bij de banken en spaarkassen in de jaren 30 is het gevolg van een liquiditeitsprobleem. Het vertrouwen in de financiële instellingen kreeg een knauw en kapitaal wordt schaars, waardoor kredietverlening tegen een billijke rentevoet niet langer mogelijk is.⁴⁹⁹ De financiële crisis slaagt erin om de hele economie aan te tasten. De bankhervorming moet een einde stellen aan het liquiditeitsprobleem door middel van een bankcontrole en depositobescherming. De inrichting van een Herdisconterings- en Waarborgsinstituut moet een einde stellen aan de gebrekkige kredietverlening.⁵⁰⁰

Het Herdiscontering- en Waarborgsinstituut moet in de specifieke kredietbehoeften voorzien van handels-, nijverheids- en landbouwondernemingen, met andere woorden de kredietbehoeften van ondernemingen. Ondernemingen hebben het vaak moeilijk om financiering op de kapitaalmarkten te vinden. Evenzeer staan banken door de crisis niet te springen om hen kredieten te verlenen. De regering weet dat de banken maar beperkt kredieten kunnen verlenen. Om meer kredieten te verlenen gaan banken hun kredieten mobiliseren.⁵⁰¹ De regering wil de mobilisatie stimuleren want het huidige kader volstaat niet om aan de kredietbehoeften van ondernemingen te voldoen.⁵⁰² Alleen daalt door de economische crisis de interesse om schuldvorderingen op te kopen, waardoor mobilisatie niet meer mogelijk is. Daarom richt de regering het Herdisconterings- en Waarborgsinstituut op. Wanneer de marktwerking faalt, treedt het Instituut op als opkoper van vorderingen. Het instituut krijgt hiervoor een kapitaal van 200 miljoen Belgische Frank, opgebouwd uit aandelen op naam voorbehouden aan de banken.⁵⁰³

De inrichting van het Instituut zal de private mobilisering van kredieten en de werking van de kapitaalmarkten niet stoppen, het wil dat ook niet. Het Instituut is dus eigenlijk een soort van uitzonderingsinstelling. Het gaat dus niet om concurrentie voor de banken. Pas wanneer de banken en de kapitaalmarkten niet meer in hun economische functie kunnen voorzien, wat tijdens de crisis het geval is, treedt het instituut als back-up op.⁵⁰⁴ Dat verklaart de beperkte

⁴⁹⁷ A. DOMBRET, "Are banks different- do we need special rules for bank resolution?" in P.S. KENADJIAN (ed.), *Too big to fail- do we need special Insolvency law for banks*, Berlijn, De Gruyter, 2012, 27.

⁴⁹⁸ Verslag aan de Koning bij het KB 13 juni 1935 houdende instelling van een <Herdiscontering- en Waarborgsinstituut>, BS 14 juni 1935, 3851-3853. (Hierna verkort geciteerd als: Verslag aan de Koning bij KB nr. 175, BS relevant pagina.)

⁴⁹⁹ Verslag aan de Koning bij KB nr. 175, BS 3851.

⁵⁰⁰ Verslag aan de Koning bij KB nr. 175, BS 3853.

⁵⁰¹ **Mobilisering**: Deel II, 5.1.2.2 Koninklijk besluit houdende de instelling van een Centraal Bureau voor hypothecair krediet, 87.

⁵⁰² Verslag aan de Koning bij KB nr. 175, BS 3853.

⁵⁰³ Verslag aan de Koning bij KB nr. 175, BS 3854.

⁵⁰⁴ Verslag aan de Koning bij KB nr. 175, BS 3854

levensduur, het Herdisconterings- en waarborgsinstituut zal na 5 jaar terug opgedoekt worden.⁵⁰⁵

In de definitie van het Herdisconterings- en Waarborgsinstituut wordt het algemeen belang gelinkt aan het economisch herstel. Het Herdisconterings- en Waarborgsinstituut moet voorzien in de mobilisatie van kredieten en specifieke kredietbehoeften van banken, handels-, nijverheids- en landbouwondernemingen. Het Instituut oefent zijn taken uit in lijn met het algemeen belang en de doelstellingen van de Dienst voor Economische Herstel.⁵⁰⁶ Ook in de statuten van het Instituut wordt dat vermeld. Op welke manier het Instituut rekening houdt met de doelstellingen van de Dienst voor Economisch Herstel of het algemeen belang, is evenwel niet duidelijk.⁵⁰⁷

Het Instituut kan volgende acties ondernemen om zijn taken uit te voeren. Ten eerste kan het Instituut alle effecten die verband houden met handels-, nijverheid en landbouwondernemingen disconteren of op de markt aankopen. Ten tweede kan het Instituut zich subrogeren in alle schuldvorderingen waar een handels-, nijverheid of landbouwonderneming bij betrokken is. Het instituut kan deze vorderingen ook overdragen of in pand geven. Ten derde kan het Instituut een waarborg verlenen aan derden wanneer zij zich subrogeren in de schuldvorderingen van het Instituut of beleggen in effecten. Ten vierde kan het Instituut handelseffecten accepteren of avaleren en zijn hulp verlenen bij de plaatsing van effecten.⁵⁰⁸ Tot slot volgt een *catch-all* bepaling: het Instituut mag alle financieringsoperaties verrichten die in lijn liggen met zijn doel, voorzien in de kredietbehoeften van handels-, nijverheid en landbouwondernemingen. Twee beperkingen gelden op deze *catch-all* bepaling: de naleving van het algemeen belang en de doelstellingen van de Dienst voor Economisch Herstel.⁵⁰⁹

In het verslag aan de Koning wordt het belang van de onafhankelijkheid van het instituut benadrukt. Door zijn onafhankelijk karakter staat het los van alle private instellingen en zal het niet onderhevig zijn aan winstbejag.⁵¹⁰ Uit de bewoording van het verslag aan de Koning en koninklijk besluit nr. 175 blijkt een groot wantrouwen voor de private financiële wereld, die zich volgens de regering laat leiden door winstbejag en niet het algemeen belang. Het Herdisconterings- en Waarborgsinstituut zal in tegenstelling tot de private financiële wereld optreden voor het algemeen belang.⁵¹¹ Deze onafhankelijkheid blijkt een illusie. De Koning benoemt mensen gelinkt aan de Société Générale en aan andere grootbanken als bestuurder.⁵¹² Ook kunnen enkel banken participaties in het kapitaal van het Instituut bezitten. Hiervoor is

⁵⁰⁵ Art. 2 KB 13 juni 1935 houdende de instelling van <Herdisconterings- en Waarborgsinstituut>, *BS* 14 juni 1935, 3857. (Hierna verkort geciteerd als: KB nr. 175, *BS* relevante pagina.)

⁵⁰⁶ Art. 1 KB nr. 175, *BS* 3857.

⁵⁰⁷ Art. 1 KB nr. 175, *BS* 3857.; Art. 3 KB van 22 juni 1935 houdende de statuten van het Herdisconterings- en Waarborgsinstituut, *BS* 26 juni 1935, 4099.; Verslag aan de Koning bij KB nr. 175, *BS* 3854.

⁵⁰⁸ **Aval:** borgtocht bij een wissel. C.D. ASSER, W.E.J. BERG VAN DUSSEN MUIJER, M.H. GODEFROI, J.W. TYDEMAN en J. DE VRIES, *Wetboek van Koophandel met aantekeningen*, Amsterdam, Johannes Müller, 1863, 70. (geraadpleegd via: <https://books.google.be>)

(Wegens covid-19 gaat deze bron niet over Belgisch recht, maar over Nederlands recht)

⁵⁰⁹ Art. 4 KB nr. 175, *BS* 3857.

⁵¹⁰ Verslag aan de Koning bij KB nr. 175, *BS* 3854

⁵¹¹ Verslag aan de Koning bij KB nr. 175, *BS* 3854- 3855.

⁵¹² MINISTERIE VAN FINANCIËN, Herdisconterings- en Waarborgsinstituut benoemingen, *BS* 1 augustus 1935, 4881.

een uitzondering voorzien op het verbod voor depositobanken om participaties te bezitten in industriële ondernemingen.⁵¹³ Banken hebben hierdoor de mogelijkheid om via de omweg van het Herdisconterings- en Waarborgsinstituut het verbod te omzeilen. Het Herdisconterings- en Waarborgsinstituut kan namelijk wel de geviseerde participaties bezitten. Aangezien banken de enige aandeelhouders van het Herdisconterings- en Waarborgsinstituut zijn, sluipt het ‘winstbejag’ langs de achterdeur terug binnen.⁵¹⁴

De link met het Plan van de Arbeid is duidelijk. Het instituut zet in op de circulatie van kapitaal. Deze circulatie is het doel van de kredietpolitiek van het Plan. Daarnaast is de circulatie cruciaal voor het economisch herstel en voor de financiering van de openbare werken.⁵¹⁵ Zowel het Plan als het Herdisconterings- en Waarborgsinstituut, willen dus de macro-economisch vraag aanzwengelen. Uit het belang dat gegeven wordt aan de onafhankelijkheid van het Instituut, kan ook afgeleid worden dat het Plan niet alleen staat in de minachting voor het winstbejag van de banken.⁵¹⁶ Een duidelijk verschil tussen het Plan van de Arbeid en koninklijk besluit nr. 175n is de aanpak om de circulatie van kapitaal te bekomen. Het Plan zet in op een overkoepelende kredietpolitiek en meldt niets over de kapitaalmarkten. Het Plan wil niet tussenkomen in de individuele kredietbeslissing, maar zal door de nationalisatie van het krediet wel zorgen dat banken voldoende kredieten verlenen. De regering heeft een totaal andere aanpak, door de institutionalisering van de mobilisatie van de kredieten wil ze bekomen dat banken altijd voldoende kapitaal hebben om kredieten te kunnen verlenen aan een billijke rente.⁵¹⁷ De bank zal namelijk altijd een tegenpartij hebben aan wie zij haar vorderingen kan verkopen, namelijk het Herdisconterings- en Waarborgsinstituut. Als de banken voldoende kapitaal hebben om kredieten te verlenen, zullen ze dat altijd doen aangezien de verlening van kredieten hun bron van inkomsten is. Daarnaast zet de regering ook in op de kapitaalmarkten. Wanneer door de crisis onvoldoende beleggers geïnteresseerd zijn in effecten van handels-, nijverheids- en landbouwonderneming, zal het Instituut blijven beleggen in deze effecten. Zowel eigenvermogen- als schuldfinanciering moet dus mogelijk blijven in tijden van crisis. Evenwel is het Herdisconterings- en waarborgsinstituut in de praktijk volgens sommigen een slag in het water. Na de devaluatie groeien de deposito's vanzelf aan, waardoor de banken weer volop kredieten verlenen en de economie opnieuw herstelt.⁵¹⁸

⁵¹³ Splitsing bank en holding: Art. 1 KB 22 augustus 1934 betreffende de bescherming van het gespaard vermogen en de bank bedrijvigheid, *BS* 24 augustus 1934, 4484.

⁵¹⁴ Art. 3 KB nr. 175, *BS* 3857.

⁵¹⁵ ‘Plan van den Arbeid’ in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 469, 473- 474.; BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 142-143, 469.

⁵¹⁶ ‘De resolutie van kerstmis 1933 en het Plan van den Arbeid’ in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 465-466, 468-470.

⁵¹⁷ G. VANTHEMSCHE, “L’élaboration de l’ arrete royal sur le controle bancaire (1935)”, *BTNG* 1980, (389) 411.

⁵¹⁸ H. VAN DER WEE en M. VERBREYT, *De Generale bank 1822-1997: een permanente uitdaging*, Brussel, Lannoo, 1997, 231.

5.2 Werklozen

5.2.1 Koninklijk besluit houdende de inrichting van een Nationale Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Werkloosheid

Ook de Nationale Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Werkloosheid (hierna NDAW) wordt niet vermeld in het Plan van de Arbeid of in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*. Nochtans is de link tussen de NDAW en het Plan van de Arbeid snel gemaakt. Het Plan wil een gemengde economie creëren, die ten dienste staat van het algemeen belang. De gemengde economie moet onder andere leiden tot een daling van de werkloosheid.⁵¹⁹ De NDAW zorgt voor de coördinatie tussen werkloosheid en arbeidsbemiddeling. Bijgevolg kan de NDAW de greep van de overheid op de economie vergroten door zijn macht in te zetten om de werkloosheid te laten dalen.⁵²⁰ De NDAW is overigens de voorloper van de huidige RVA.⁵²¹

Het concept arbeidsbemiddeling is zeker niet nieuw. Toen in 1933-34 het aantal werklozen dramatisch steeg, kwamen ook de openbare financiën in het gedrang. De toenmalige regering hervormde het regime van de werkloosheidsverzekering. Daarbij koppelde zij de uitkering aan arbeidsbemiddeling.⁵²² De poging was verdienstelijk, maar bereikte niet het gewenste resultaat. Volgens de regering Van Zeeland I is de mislukking van de vorige regering te wijten aan drie redenen. Ten eerste hebben de diensten van arbeidsbemiddeling en werkloosheid te weinig autonomie. Ten tweede is de reglementering inzake werkloosheid zo sterk toegenomen, zodat niemand door de bomen het bos nog ziet. Ten derde is de bevoegdheidsverdeling tussen de verschillende diensten van arbeidsbemiddeling en werkloosheid een kluwen.⁵²³ De oorzaken zijn samen te vatten in twee woorden: administratieve chaos. Vooral de werkgevers hekelen de gang van zaken. De administratieve chaos moet plaats maken voor één efficiënte en autonome instelling.⁵²⁴

Het verslag aan de Koning maakt duidelijk dat de overheid met de NDAW meer grip wil krijgen op het fenomeen werkloosheid. Bewijs hiervan is de bestaansreden van de NDAW. Door de decentralisatie van de werklozenfondsen, kan de overheid geen efficiënte controle uitoefenen. Enkel een centralisatie, geeft aan de overheid de mogelijkheid om haar controlefunctie uit te

⁵¹⁹ 'Plan van den Arbeid' in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 468.

⁵²⁰ Expliciet doel: het aantal werklozen heeft zijn maximum bereikt; de pogingen welke de regering zinnens is door te drijven zullen, naar zij hoopt voor gevolg hebben het aantal werklozen merklijk te verminderen. (Verslag aan de Koning bij het KB 27 juli 1935 houdende inrichting van een Nationalen Dienst voor arbeidsbemiddeling en werkloosheid, BS 29-30 juli 1935, 4784.)

⁵²¹ G. VANTHEMSCHE, *De werkloosheid in België tijdens de crisis van de jaren 1930*, onuitg. Doctoraatsthesis faculteit letteren en wijsbegeerte VUB, 1987, 402; RVA, *75 jaar RVA, een blik op verleden, heden en toekomst*, 7, 30. (geraadpleegd via: <https://www.rva.be/sites/default/files/assets/publications/Brochures/75/75NL.pdf>)

⁵²² Verslag aan de Koning bij het KB 27 juli 1935 houdende inrichting van een Nationalen Dienst voor arbeidsbemiddeling en werkloosheid, BS 29-30 juli 1935, 4782.

⁵²³ Verslag aan de Koning bij het KB 27 juli 1935 houdende inrichting van een Nationalen Dienst voor arbeidsbemiddeling en werkloosheid, BS 29-30 juli 1935, 4782.

⁵²⁴ G. VANTHEMSCHE, *De werkloosheid in België tijdens de crisis van de jaren 1930*, onuitg. Doctoraatsthesis faculteit letteren en wijsbegeerte VUB, 1987, 402-403.

voeren.⁵²⁵ Verder wil de overheid met de oprichting van de NDAW opnieuw duidelijkheid verschaffen, met betrekking tot de van toepassing zijnde rechtsregels.⁵²⁶

Om een doeltreffende Dienst te creëren, zet de regering zich in om voldoende zelfstandigheid en gezag voor de NDAW te voorzien. Deze autonomie is natuurlijk niet onbegrensd, het koninklijk besluit voorziet twee grenzen. Ten eerste kunnen de maatregelen van de NDAW geschorst worden door de minister van Arbeid en Sociale Voorzorg, eventueel in samenspraak met de andere ministers. Ten tweede heeft de NDAW enkel de nodige macht om alle maatregelen te nemen die nuttig en noodzakelijk zijn voor de hervorming van de werkloosheidsverzekering. De omschrijving van deze bevoegdheid is zeer breed. Evenwel kan de NDAW deze bevoegdheid enkel uitoefenen in samenspraak met de minister van Arbeid en Sociaal Voorzorg.⁵²⁷

Naast het nemen voor de hervorming van de werkloosheidsverzekering, heeft de NDAW ook een aantal andere taken. Ten eerste moet de NDAW de eenheid in de werkloosheidsverzekering terugbrengen. Daardoor is de NDAW als enige bevoegd om de fondsen te verdelen. Bovendien wordt ook de controle op werkloosheidsverzekering gecentraliseerd. De gewestelijke vertakkingen van de NDAW zullen deze controle voor hun rekening nemen.⁵²⁸ Ten tweede moet de NDAW orde brengen in de vele uitzonderingsregimes die de werkloosheidsverzekering kent. De NDAW moet ook automatische sancties voorzien wanneer de regels van het uitzonderingsregimes niet gevolgd worden. Ten derde moet de NDAW ook zijn hulp verlenen aan de Dienst voor Economisch Herstel (hierna DEH) om samen zoveel mogelijk werklozen terug aan het werk te krijgen. De samenwerking tussen de NDAW en de DEH betekent met andere woorden dat de werklozen ingezet worden in het programma voor openbare werken.⁵²⁹ Een nieuw op richten centrale dienst in Brussel kan een ‘arbeidskracht boeken’ bij de gewestelijke dienst van NDAW. Wanneer een ‘boeking’ niet door gaat moet de gewestelijke dienst van de NDAW alle nodige inlichtingen verschaffen aan de centrale dienst in Brussel. In het koninklijk besluit staan geen gevolgen voor de werkloze die verzaakt aan een boeking. Daarnaast wisselen de DEH en NDAW, inclusief al zijn gewestelijke vertakkingen, ook informatie uit. De NDAW verschaft, bijvoorbeeld, aan de DEH alle nodige informatie met betrekking tot de stand van de werkloosheid.⁵³⁰

Tot slot regelt het koninklijk besluit ook de werking van de NDAW. De NDAW zal vooral overkoepelend werken. De NDAW staat boven de gewestelijke instellingen, die de officiële werklozenkassen controleren en belast zijn met de arbeidsbemiddeling. Aan het hoofd van de

⁵²⁵ Verslag aan de Koning bij het KB 27 juli 1935 houdende inrichting van een Nationalen Dienst voor arbeidsbemiddeling en werkloosheid, *BS* 29-30 juli 1935, 4781.

⁵²⁶ Verslag aan de Koning bij het KB 27 juli 1935 houdende inrichting van een Nationalen Dienst voor arbeidsbemiddeling en werkloosheid, *BS* 29-30 juli 1935, 4782.

⁵²⁷ Verslag aan de Koning bij het KB 27 juli 1935 houdende inrichting van een Nationalen Dienst voor arbeidsbemiddeling en werkloosheid, *BS* 29-30 juli 1935, 4782- 4783.

⁵²⁸ RVA, 75 jaar RVA, een blik op verleden, heden en toekomst, <https://www.rva.be/sites/default/files/assets/publications/Brochures/75/75NL.pdf>, geraadpleegd op: 21 maart 2020, 30.

⁵²⁹ Verslag aan de Koning bij het KB 27 juli 1935 houdende inrichting van een Nationalen Dienst voor arbeidsbemiddeling en werkloosheid, *BS* 29-30 juli 1935, 4783.

⁵³⁰ Verslag aan de Koning bij het KB 27 juli 1935 houdende inrichting van een Nationalen Dienst voor arbeidsbemiddeling en werkloosheid, *BS* 29-30 juli 1935, 4783.

NDAW staat de Algemene Raad. De dagelijkse leiding gebeurt door een Directiecomité. De Koning kiest de leden van zowel de Raad als het Comité. Zowel de Raad als het comité zijn paritair samengesteld, uit vertegenwoordigers van werkgevers en vakbonden. Daarnaast zetelen ook een aantal experts in de Raad en het Comité. De pariteit is vooral positief voor de werkgevers. Vakbonden hebben minder te winnen bij een paritaire samenstelling. Vooral de christelijke vakbond is niet tevreden met de paritaire samenstelling om twee redenen. Ten eerste is de NDAW een autonome en gecentraliseerde instelling met een paritaire leiding waardoor de invloed van de christelijke vakbond op het vlak van arbeidsbemiddeling vermindert. Ten tweede zetelt ook de socialistische vakbond in de Raad en het Directiecomité waardoor de christelijke invloed nog meer zou afnemen.⁵³¹

5.2.2 Centra voor vrijwillige arbeid voor jonge werklozen

De crisis maakt een groot aantal jonge arbeiders werkloos. Die werkloosheid creëert zowel economische, als psychologische problemen bij deze jonge mensen. Om hierop een antwoord te bieden, hebben sommige verenigingen een centrum voor vrijwillige arbeid opgericht. Deze verenigingen kampen evenwel met een groot tekort aan financiële middelen. De regering Van Zeeland I wil deze verenigingen subsidiëren om op die manier de jonge werklozen te ondersteunen, want werken heeft positieve psychologische effecten. De tegemoetkoming van de regering gaat dus niet uit naar de werkloze, maar naar de vereniging die een centrum voor vrijwillige arbeid opricht.⁵³² Daarbovenop moet de jonge werklozen 25% van zijn werkloosheidsvergoeding afstaan, als hij in het centrum wil verblijven.⁵³³ De subsidie wordt mits een aantal kleine wijzigingen verlengd in 1936.⁵³⁴

De regering moedigt dus arbeid aan in ruil voor kost en inwoning. Toch kan ook dit gekaderd worden in de filosofie van het Plan van de Arbeid. Met zijn programma van openbare werken, wil het Plan zo veel mogelijk werklozen terug aan de slag krijgen. De centra voorzien een kleinschalig programma van openbare werken om de werklozen aan de slag te krijgen. Weliswaar krijgen de werklozen hiervoor geen loon, maar blijven ze recht hebben op een werkloosheidsuitkering.

5.2.3 Controle op onvrijwillige werkloosheid en gemeenschapsdienst

De gemeenten staan al sinds 1933 in voor de controle op de onvrijwillige werklozen. Desondanks controleren de gemeentes niet, waardoor onbedoeld de controle op de schouders van werkloosheidskassen valt. Een koninklijk besluit uit 1936 verplicht de gemeenten uitdrukkelijk om de controles uit te voeren en de statistische gegevens van de controles bij te houden. De gemeentes zijn verplicht een beambte aan te stellen die de stempels op de werkloosheidskaarten controleert. Wanneer een werkloze zijn controlekaart aanbiedt aan de werkloosheidskas, controleert die kas of het juiste aantal stempels op de kaart staat. De beambte

⁵³¹ G. VANTHEMSCHE, *De werkloosheid in België tijdens de crisis van de jaren 1930*, onuitg. Doctoraatsthesis faculteit letteren en wijsbegeerte VUB, 1987, 405-406.

⁵³² Art. 3 KB 30 september 1935 betreffende de tegemoetkoming aan de centra voor vrijwilligen arbeid voor jonge werklozen, *BS* 16 oktober 1935, 6466.

⁵³³ Art. 9 KB 30 september 1935 betreffende de tegemoetkoming aan de centra voor vrijwilligen arbeid voor jonge werklozen, *BS* 16 oktober 1935, 6466.

⁵³⁴ KB 15 maart 1936 betreffende de tegemoetkoming aan de centra voor vrijwilligen arbeid voor jonge werklozen, *BS* 3 april 1936, 2092.

houdt in de gaten of de werkloosheidskassen hun werk goed doen. Wanneer het aantal stempels in een gemeente niet klopt, verliest de gemeente een vergoeding en toelage.⁵³⁵

Sinds 1933 kunnen werklozen opgevorderd worden door de openbare machten voor de uitvoering van werken. De opvordering miste zijn doel door de grote administratieve lasten. Daarom installeert de regering Van Zeeland in 1936 een nieuw regime.⁵³⁶ Gemeentes kunnen werklozen opvorderen om openbare werken uit te voeren. In ruil voor de openbare werken krijgt de werkloze een minimumloon.⁵³⁷ Om het extra voordelig te maken voor de gemeenten kunnen zij, wanneer zij bovenstaand systeem toepassen een subsidie krijgen.⁵³⁸ Wanneer de werkloze niet komt opdagen, wordt dat gelijkgesteld aan een werkweigering.⁵³⁹

Eigenlijk gaat het hier over de inrichting van een soort van gemeenschapsdienst. In 1936 heeft de regering ook een andere doelstelling dan de toenmalige regering in 1933 had. In 1933 wou de regering de werkloze nuttig bezighouden met een aantal klusjes. In 1936 wil de regering Van Zeeland I met de gemeenschapsdienst werklozen inzetten in een grootschalig programma van openbare werken, met het economisch herstel als ultiem doel. De piste ‘nuttige bezigheidstherapie voor werklozen’, wordt definitief verlaten. Door middel van de gemeenschapsdienst krijgt de werkloze in 1936 een inkomen. Macro-economisch zal dat zorgen voor een stimulans van de macro-economische vraag.⁵⁴⁰

5.3 Restcategorie: prijzen en reglementering

De regering kondigt in de regeringsverklaring een prijzenpolitiek met een dubbele functie aan. Ten eerste moet de prijzenpolitiek een ongecontroleerde stijging van de prijzen voorkomen, met andere woorden een ongecontroleerde inflatie tegengaan. Ten tweede moet de prijzenpolitiek ook aan handelaars en bedrijven terug de mogelijkheid geven om winsten te boeken.⁵⁴¹ Hieronder wordt deze prijzenpolitiek besproken. De prijzenpolitiek wordt gekoppeld aan de economische reglementering voor producten en diensten. Ook het Plan van de Arbeid voorziet een prijzenpolitiek.⁵⁴² *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* wil verder tegen alle kost een inflatie vermijden.⁵⁴³ Daarnaast wil het Plan van de Arbeid dat de overheid meer vat krijgt

⁵³⁵ KB 30 maart 1936 tot wijziging van het koninklijk besluit dd. 31 mei 1933, gewijzigd door onze besluiten dd. 14 en 26 juli 1933, 12 september en 15 december 1934 en 27 februari 1935, betreffende de tussenkomst van de openbare besturen in de controle en in de strafrechtelijke sancties in zake de onvrijwillige werkloosheid, *BS* 6 april 1936, 2217.

⁵³⁶ Verslag aan de koning bij het KB 30 maart 1936 houdende inrichting der tewerkstelling der werklozen door de openbare machten, *BS* 6 april 1936, 2214.

⁵³⁷ Art. 3 KB 30 maart 1936 houdende inrichting der tewerkstelling der werklozen door de openbare machten, *BS* 6 april 1936, 2215.

⁵³⁸ Art. 6-7 KB 30 maart 1936 houdende inrichting der tewerkstelling der werklozen door de openbare machten, *BS* 6 april 1936, 2215- 2216.

⁵³⁹ Art. 8 KB 30 maart 1936 houdende inrichting der tewerkstelling der werklozen door de openbare machten, *BS* 6 april 1936, 2216.

⁵⁴⁰ G. VANTHEMSCHE, “De mislukking van een vernieuwde economische politiek in België voor de tweede wereldoorlog: de OREC (Office de Redressement Economique) van 1935-1938”, *BTNG* 1982, (339) 349- 351.

⁵⁴¹ *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 690, 692, 697.

B. HENAU, *Paul van Zeeland en het monetaire, sociaal- economische en Europese beleid van België, 1920- 1960*, Wetteren, Universia Press, 1995, 142.

⁵⁴² **Zie** *infra* Deel I, 2.2 Inhoud van het Plan van den Arbeid, 16.

⁵⁴³ ‘Plan van den Arbeid’ in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 474.

op de economie. De product en prijsreglementering past dus in de uitvoering van het Plan van de Arbeid aangezien beide de invloed van de overheid op de economie vergroten.

De regering wil optreden tegen misbruiken op de markt van etens- en koopwaren. De regering wil door middel van koninklijk besluit verkopers die hun waren aanbieden tegen een hogere prijs dan de gewoonlijke prijs bestraffen. De gewoonlijke prijs is de prijs die de verkoper redelijkerwijs mag vragen. Deze wordt bepaald door een referentielijst van de minister. De strafsancities worden bepaald bij koninklijk besluit. Dezelfde straffen zijn van toepassing wanneer de verkoper weigert om een product op de markt brengen, om op die manier de prijs kunstmatig te verhogen.⁵⁴⁴ Bovenstaand koninklijk besluit past in de strijd tegen inflatie en het verzachten van de devaluatie voor de Belgische bevolking.⁵⁴⁵ Door de devaluatie zullen geïmporteerde producten immers duurder worden. Aan de hand van een referentieprijs kan de minister deze prijsstijgingen controleren. De vraag rijst: hoe effectief was de prijzenpolitiek van de regering Van Zeeland I? Gezien de korte duur van dit onderzoek wordt hier evenwel niet verder op ingegaan.

Daarnaast wil de regering ook de productreglementering verder uitbouwen. In koninklijk besluit nr. 296 bepaalt de regering dat de Koning de productvereisten voor een bepaalde benaming kan vastleggen. Ten tweede kan de Koning ook bepaalde producten uit de handel halen. De Koning kan evenwel enkel tussenkomen, wanneer de belangen van de producenten, de verdelers en de gebruikers dat vereisen. Wanneer een producent of een handelaar tegenstrijdig handelt aan de vereisten opgelegd door de Koning, begaat hij een inbreuk op de eerlijke gebruiken inzake handel of nijverheid.⁵⁴⁶ Het koninklijk besluit kan gezien worden als een middenstandsvriendelijke maatregel. De middenstand, vaak houders van een kleinhandel krijgen steeds meer concurrentie van de supermarkten. Beide gebruiken dezelfde benaming voor producten, maar vaak gebruiken supermarkten wel een goedkopere samenstelling. Door middel van koninklijk besluit nr. 296 kan de Koning paal en perk stellen aan deze praktijken door kwaliteitsvereisten te koppelen aan het gebruik van een bepaalde benaming.⁵⁴⁷ Op basis van bovenstaand koninklijk besluit reguleert de regering bijvoorbeeld de drankwaterhandel.⁵⁴⁸ Ook hier kan de vraag geopperd worden: hoe effectief is koninklijk besluit nr. 296? Gezien de korte duur van dit onderzoek wordt hier evenwel niet verder op ingegaan. Een tweede middenstandsvriendelijke maatregelen is het verder aan banden leggen van de verkoop met premiën, in andere woorden de verkoop met korting. Kleinhandelaars kunnen niet dezelfde kortingen geven als de groothandelaars, daarom ijveren de kleinhandelaars om de verkoop met

BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid, Antwerpen*, De Sikkel, 1935, 25-25, 142-145.

⁵⁴⁴ Art. 1-2 KB 6 mei 1935 tot aanvulling van de politiemaatregelen inzake koophandel door geschikte middelen om de opdrijving van den prijs der eetwaren en koopwaren tegen te gaan, *BS* 6-7 mei 1935, 2960.

⁵⁴⁵ Verslag aan de koning bij het KB 6 mei 1935 tot aanvulling van de politiemaatregelen inzake koophandel door geschikte middelen om de opdrijving van den prijs der eetwaren en koopwaren tegen te gaan, *BS* 6-7 mei 1935, 2958.

⁵⁴⁶ Art 1-4 KB 30 maart 1936 waarbij de Koning ertoe gemachtigd wordt om, wanneer de belangen van de voortbrengers, de verdeelers of de verbruikers zulks vereischen, het gebruik te reglementeeren der benamingen waaronder koopwaren worden in den handel gebracht, *BS* 7 april 1936, 2250.

⁵⁴⁷ P. HEYRMAN, *Middenstandsbeweging en beleid in België 1918-1940: tussen vrijheid en regulering*, Leuven, Universitaire pers, 1998, 314-315.

⁵⁴⁸ KB 6 mei 1936 betreffende de bereiding van drankwater, *BS* 18-19 mei 1936, 3707.; KB 7 mei 1936 betreffende den handel van drankwater, *BS* 18 -19 mei 1936, 3710.

korting aan banden te leggen. Het koninklijk besluit genomen door de regering Van Zeeland is eigenlijk niet meer dan een versoepeling van het overgangsregime van een koninklijk besluit genomen door de regering Theunis II.⁵⁴⁹

Sommige koninklijke besluiten ten tijde van de regering Van Zeeland I voorzien in heel specifieke en detaillistische reglementering. Een voorbeeld hiervan is het koninklijk besluit tot regeling van het in bedrijf nemen van schouwspelzalen, rolschaatsbanen, overdekte rijwielbanen, danszalen en koffiehuisen waar gedanst wordt alsook van het gebruik van toestellen dienende tot voortbrenging van cinemaprojecties in schouwspelzalen of openbare ruimtes.⁵⁵⁰

Om een oordeel te vellen over de effectiviteit van prijzenpolitiek en de productreglementering genomen door de regering Van Zeeland I, is er nood aan een volledig overzicht van alle genomen maatregelen die passen in deze prijzenpolitiek en de productreglementering. In de literatuur is zo een overzicht niet aanwezig. Daarnaast is het door de korte duur van dit onderzoek onmogelijk om zo een overzicht op te maken. Wel kan geconcludeerd worden dat de regering Van Zeeland I zeker maatregelen genomen heeft om te voorzien in een prijzenpolitiek en meer productreglementering. Met beide geeft de regering Van Zeeland I uitvoering aan ideeën uit het Plan van de Arbeid.

6 De invloed van de katholieke leer

Het laatste hoofdstuk voor de conclusie over de uitvoering van het Plan van de Arbeid staat enigszins los van de vorige. Het vertrekt namelijk niet vanuit het Plan, maar vanuit de katholieke leer. Die katholieke leer heeft de staatshervormingen in het Plan van de Arbeid beïnvloed, namelijk door het corporatisme. Het corporatisme valt ook te linken aan de rol van de staat in de economie. Dat katholiek denken heeft natuurlijk ook de Regering Van Zeeland I beïnvloed, aangezien Van Zeeland een katholiek was.

Om de staatshervormingen uit het Plan van de Arbeid te verstaan moet dus eerst ingegaan worden op de katholieke leer. Die wordt artificieel opgesplitst in het corporatisme en de rol van de staat in de economie.

Daarvoor wordt telkens teruggegaan naar de ideeën over corporatisme en de rol van de staat in het toonaangevende document van de katholieke leer in de jaren 30: *Quadragesimo Anno*. Dat is de encycliek van Paus Pius XI uitgebracht in 1931. *Quadragesimo Anno* betekent zo veel als 40 jaar later. *Quadragesimo Anno* is namelijk het vervolg op de encycliek *Rerum Novarum*, uitgebracht in 1891 door paus Leo XIII. *Quadragesimo Anno* is met andere woorden de update van de principes van *Rerum Novarum*.⁵⁵¹

⁵⁴⁹ Art. 1 KB 30 juni 1935 waarbij wordt gewijzigd het koninklijk besluit dd. 13 januari 1935, houdende beperking en reglementering van den verkoop met premieën, BS 11 juli 1935, 4383. .; P. HEYRMAN, *Middenstandsbeweging en beleid in België 1918-1940: tussen vrijheid en regulering*, Leuven, Universitaire pers, 1998, 331-332.

⁵⁵⁰ KB 13 juli 1935 tot regeling van het in bedrijf nemen van schouwspelzalen, rolschaatsbanen, overdekte rijwielbanen, danszalen en koffiehuisen waar gedanst wordt, alsook van het gebruik van toestellen dienende tot voortbrenging van kinemaprojecties in schouwspelzalen of openbare ruimten, BS 1 augustus 1935, 4887

⁵⁵¹ Encycliek Paus Pius XI, *Quadragesimo Anno*, §19, Engelse vertaling geraadpleegd op: 27 maart 2020. (hierna verkort geciteerd als: *Quadragesimo Anno*, § relevante paragraaf.)

6.I Corporatisme

Eerst wordt ingegaan op de principes uit *Quadragesimo Anno*. Daarna wordt verder belicht wat corporatisme inhoudt om vervolgens over te gaan naar de link tussen het Plan van de Arbeid en het corporatisme. Tot slot wordt kort ingegaan op wat christelijke werknemers- en werkgeversorganisaties verstaan onder corporatisme.

6.I.1 *Quadragesimo Anno*

Quadragesimo Anno brengt het corporatisme in de jaren 30 op de voorgrond. In zijn encycliciek pleit de Paus voor een corporatistische samenleving. De Paus ziet corporatisme als de oplossing voor de economische en sociale problemen. Corporatisme volgt volgens de paus uit klassensamenwerking. De Paus geeft geen definitie van corporatisme, maar geeft enkel een aantal kenmerken van het corporatistisch systeem dat hij voor ogen heeft. Bijgevolg is *Quadragesimo Anno* voor veel verschillende ideologische karren gespannen.⁵⁵²

Hieronder worden een aantal van de kenmerken kort geschetst. Zowel werknemers en werkgevers organiseren zich in syndicaat. De twee syndicaten komen samen in corporaties. Deze corporaties worden georganiseerd per sector of industrie. Deze syndicaten hebben rechtspersoonlijkheid en zijn organen van de staat. In de corporaties worden collectieve arbeidsovereenkomsten gesloten die van toepassing zijn op alle werkgevers en werknemers binnen de desbetreffende sector of industrie. Werknemers en werkgevers kiezen volledig vrij om zich aan te sluiten bij een syndicaat of niet. Bij onenigheid in de corporaties, zijn stakingen en lock-outs verboden. Komen de syndicaten er niet uit dan komt de overheid tussen.⁵⁵³

De Paus haalt een aantal voordelen aan van de nieuwe corporatistische orde. De verschillende klassen werken vreedzaam samen, waardoor socialistische organisaties die gebaseerd zijn op klassenstrijd worden buiten spel gezet. Daarnaast nemen de corporaties of associaties bestuursfuncties op zich en ontmijnen bij collectieve conflicten.⁵⁵⁴ De staat is door de afschaffing van de ambachten en de gilden door de Franse Revolutie overbelast en oefent daarbij bevoegdheden uit die beter en efficiënter door corporaties zouden uitgeoefend worden. De staat draagt deze bevoegdheden over aan de corporaties of associaties op basis van het subsidiariteitsbeginsel.⁵⁵⁵ De corporaties of associaties voeren een sociaal- economisch beleid voor hun sector of industrie gebaseerd op het principe van de subsidiariteit. Corporatisme leidt bijgevolg tot een efficiëntere staat, omdat de staat minder bevoegdheden moet uitoefenen.⁵⁵⁶

⁵⁵²D. HEIRBAUT, "The Catholic Jurist and the growing pains of Christian democracy in Belgium", onuitg., 12-13.

⁵⁵³ *Quadragesimo Anno*, §92-94.

⁵⁵⁴ *Quadragesimo Anno*, §95.

⁵⁵⁵ D. LUYTEN, "Wetgevende initiatieven met betrekking tot bedrijfsorganisatie in de dertiger jaren in België", *BTNG* 1988, (587)589-590.

⁵⁵⁶ *Quadragesimo Anno*, §80.

6.1.2 Het kind een naam geven: wat is corporatisme?

Zoals gesteld voorziet het basisdocument *Quadragesimo Anno* geen definitie van het begrip corporatisme. *De Dikke Van Dale* geeft volgende definitie aan corporatisme: “*Een ideologie die samenwerkende corporaties als basis voor de staat ziet.*” Corporaties zijn volgens van Daele belangenorganisaties van werkgevers en werknemers in dezelfde bedrijfstak.⁵⁵⁷ Zelfs de socialistische vakbond hanteert een eigen definitie van corporatisme: “*een regime waarin lichamen van openbaar recht, die de werknemers en werkgevers groeperen per beroep, het economisch en sociaal leven van het land zouden leiden.*”⁵⁵⁸ Gezien de vage definities dekt corporatisme heel wat ladingen.

Dirk Luyten vermeldt twee essentiële kenmerken van het corporatisme. Beide kenmerken moeten evenwel niet samen aanwezig zijn om te spreken van corporatisme. Ten eerste worden bevoegdheden, rechtstreeks of onrechtstreeks, overgedragen naar organisaties. De organisaties moeten wel voldoen aan een voorwaarde, ze moeten ontstaan zijn uit de tegenstelling tussen arbeid en kapitaal. Deze organisaties kunnen bindende beslissingen nemen binnen hun bevoegdheden. Voor de afdwinging van hun beslissingen kunnen ze een beroep doen op de staat. Ten tweede is het doel van het corporatisme: klassenverzoening. De corporatistische organisaties worden opgericht om de sociale vrede te bewaren.⁵⁵⁹ *Quadragesimo Anno* is hier een mooi bewijs van. Volgens de Paus volgt corporatisme rechtstreeks uit het ideaal van klassensamenwerking.⁵⁶⁰

Corporatisme kent verschillende vormen. Een eerste vorm is politiek corporatisme. In deze vorm gaan corporatistische organisaties deelnemen aan de politieke besluitvorming.⁵⁶¹ Een tweede vorm is economisch corporatisme. In deze vorm gaan werknemers- en werkgeversorganisatie samen de economie reguleren. Een derde vorm is het sociaal corporatisme. In deze vorm komen werknemers- en werkgeversorganisaties in paritaire comités samen om loon- en arbeidsvoorwaarden af te spreken.⁵⁶²

Het corporatisme is sterk verbonden aan de verschillende arbeidersbewegingen. Tijdens de crisis in de jaren 30 wordt duidelijk dat het liberale “*laissez faire, laissez passer*” zijn tijd gehad heeft. Oproepen tot politieke hervorming om de arbeidersbeweging op te nemen in de economische en sociale besluitvorming klinken steeds luider.⁵⁶³ Aan de andere kant zorgt de economische crisis ook voor heel wat moeilijkheden bij de arbeidersbeweging. Het aantal werklozen blijft stijgen en het collectief overleg raakt in het slop.⁵⁶⁴

⁵⁵⁷ *Van Dale Verklarend woordenboek Nederlands*, Antwerpen, Van Dale Lexicografie bv, 2006, 179.

⁵⁵⁸ G. KOULISCHER, “Na de katholieke kongressen van Dinant en Gent” in *Gent*, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 december 1933, (1933)12, 326.

⁵⁵⁹ D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 10.

⁵⁶⁰ Bijvoorbeeld: *Quadragesimo Anno*, §81.

⁵⁶¹ D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 10.

⁵⁶² D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 10.

⁵⁶³ D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 80.

⁵⁶⁴ D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 81.

6.1.3 Reacties op corporatisme

Het idee om belangengroepen, zoals vakbonden en werkgeversorganisaties, bij het beleid te betrekken vindt zijn ingang bij alle politieke partijen, zelfs bij de **liberale partij**.⁵⁶⁵ Toch zijn de doelen verschillend. In rechtse kringen ziet met het corporatisme als een manier om de macht van de vakbonden terug in te perken. Terwijl sommige vakbondskringen het corporatisme juist als een opportuniteit zien om hun macht te vergroten.⁵⁶⁶

6.1.3.1 Het Plan van de Arbeid en het corporatisme

Ook het Plan van de Arbeid bevat, naast een conjunctuurpolitiek ook heel wat structuurhervormingen. De bekendste structuurhervorming is natuurlijk de nationalisatie van het krediet en de sleutelsectoren. Het Plan van de Arbeid bevat daarnaast ook verregaande staatshervormingen die betrekking hebben op de organisatie van de wetgevende macht. Deze staatshervormingen zijn sterk beïnvloed door het politiek- en economisch corporatisme. Daarnaast omvat het Plan ook elementen van sociaal corporatisme, deze zijn terug te vinden in de arbeidspolitiek van het Plan.

A De Staatshervormingen en het politiek- en economisch corporatisme

Het Plan van de Arbeid bevat drie hervormingen voor de Belgische staatsstructuur. De eerste hervorming is de oprichting van verschillende commissariaten. Het Plan spreekt onder meer van een financieel commissariaat, een commissariaat voor de nijverheid (voor de gemonopoliseerde nijverheden) en een commissariaat voor het vervoerswezen. Elk commissariaat is verbonden aan de wetgevende macht. Een tweede hervorming is de inrichting van een economische raad. Deze raad werkt overkoepelend en vormt de brug tussen het parlement en de commissariaten. De raad heeft twee functie. Ten eerste kunnen zij voorstellen formuleren voor zowel het parlement als de commissariaten. Ten tweede hebben zij een controlefunctie over de commissariaten en alle instellingen die vasthangen aan deze commissariaten.⁵⁶⁷ Een derde hervorming is de toevoeging van verschillende adviserende raden aan het parlement.

Hieruit volgt meteen volgende vraag: wie zetelt in de commissariaten, de economische raad en de adviserende raden verbonden aan het parlement? Voor de commissariaten en de economische raad zwijgt het Plan hierover in alle talen. Wat de adviserende raden verbonden aan het Parlement betreft, verduidelijkt het Plan het volgende: *‘waarvan de leden ten deele buiten het parlement gekozen worden, uit hoofde van hun erkende bevoegdheid.’* In deze adviserende raden zetelen dus experts, die aangewezen zijn door de verschillende werknemers- en werkgeversorganisaties en andere belangengroepen.⁵⁶⁸ Met de toevoeging van deze adviserende raden wil het Plan immers het parlement aanpassen aan een ‘moderne sociale organisatie’.⁵⁶⁹ De samenstelling van deze

⁵⁶⁵ D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 83.

⁵⁶⁶ D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 83.

⁵⁶⁷ ‘Plan van de Arbeid’ in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 1935, 468- 473.

⁵⁶⁸ C. DE BORGHGRAVE, *Zalig zijn de armen van Geest*, Antwerpen, uitgeverij Vrijdag, 2019, 145.

⁵⁶⁹ ‘Het Plan van den Arbeid in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 477.

adviserende raden kan uitgebreid worden naar de commissariaten en de economische raad. De Man onderschrijft deze these in een artikel waarin hij stelt dat de volkshuishouding zou moeten bestuurd worden door nationale economische raden. In deze raden zijn arbeiders, ondernemers en consumenten vertegenwoordigd.⁵⁷⁰

De staatshervormingen van het Plan zijn dus zowel politiek, als economisch corporatistisch. De adviserende raden vallen onder het politiek corporatisme. Deze adviserende raden geven de werkgevers- en werknemersorganisaties immers een stem in het beleid. Het feit dat deze stem enkel raadgevend is, doet hier geen afbreuk aan. De economische raad en de commissariaten vallen onder de noemer economisch corporatisme. Door middel van de Economische Raad en de commissariaten kunnen werkgevers- en werknemersorganisaties samen de economie reguleren.

B De arbeidspolitiek en het sociaal corporatisme

Volgens het Plan van de Arbeid is de organisatie van de economie achterhaalt. Alles is gebaseerd op winst. Hierdoor wordt elke prijs het evenwicht tussen vraag en aanbod, ook de prijs voor arbeid. Zo wordt loon een deel van de productiekosten. Gaat het conjunctureel wat moeilijk, daalt de vraag naar arbeid en dalen ook de lonen. De crisis heeft getoond dat de enorme loondalingen desastreus zijn voor de macro-economische vraag, minder loon betekent immers minder vraag. Minder vraag betekent minder afzet voor bedrijven, bijgevolg tuimelen bij loondalingen ook de winstmarges voor de bedrijven naar beneden. Om een deflatoire spiraal in de toekomst te vermijden mag loon niet meer het resultaat zijn van vraag en aanbod naar arbeid. Het loon moet worden vastgesteld op basis van collectief overleg.⁵⁷¹

Voordat minimumlonen op basis van collectief overleg kunnen worden vastgesteld, moet het collectief overleg een sluitend juridisch kader krijgen. Het grote voordeel van dit sluitend juridisch kader is een juridisch bindend statuut voor collectieve arbeidsovereenkomsten. Het juridisch kader moet tevens ook voorzien in een uitbreiding van de paritaire comités en de juridische erkenning van de syndicaten.⁵⁷²

“Een politiek van de arbeid strekkende tot de verkorting van de arbeidsduur en tot normalisatie der lonen door de vestiging van een wettelijk contractueel stelsel van de arbeid: erkenning der syndicaten, paritaire commissies, collectieve arbeidsovereenkomsten, minimumloon.”

✂ Plan van de Arbeid- Algemene doeleinden van het Plan ✂

⁵⁷⁰ D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 132.

⁵⁷¹ H. DE MAN, “Overwegingen over de geleide economie” in P. FRANTZEN (ed.), *Planisme*, Antwerpen, Standaard, 1975, 70-71.

⁵⁷² ‘Plan van de Arbeid’ in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 474.; D. LUYTEN, “Wetgevende initiatieven met betrekking tot bedrijfsorganisatie in de dertiger jaren in België”, *BTNG* 1988, (587) 627.

6.1.3.2 Corporatisme buiten het Plan van de Arbeid: een christelijk verhaal

Corporatisme wordt gezien als een instrument om klassenverzoening te bereiken. Daarbij heeft ook de Paus met *Quadragesimo Anno* de aanzet gegeven. Logischerwijze zijn het vooral de christelijke werknemers- en werkgeversorganisaties die over het onderwerp nadenken. De christelijke werknemers- en werkgeversorganisaties hanteren verschillende visies over het corporatisme. Deze visies worden hieronder kort belicht.

A Politiek- en economisch corporatisme: instrument van de christelijke werkgevers?

Het Plan van de Arbeid is niet alleen in zijn roep om een staatshervorming. In de jaren 30 gaan heel wat stemmen op vanuit verschillende ideologische hoeken om de staat te hervormen. Het leidt tot de oprichting van het studiecentrum voor de hervorming van de staat. Dat studiecentrum komt tot de conclusie dat het parlement moest geadviseerd worden door verschillende adviserende raden. Deze conclusie sluit geheel aan bij de staatshervorming die het Plan voorstelt.

Ook is het Plan van de Arbeid niet de enige die de oprichting van een economische raad, om het parlement te helpen met zijn economische controlerol, voorstelt. Binnen het VEV pleit een liberaal voor de oprichting van een economische raad, die het parlement moet bijstaan in zijn economische taken.⁵⁷³ Een belangrijk verschil tussen beide is de taak van de economische raad. Bij het Plan van de Arbeid vormt de economische raad de verbinding tussen de commissariaten en het parlement. In het voorstel uit VEV- kringen heeft de economische raad louter een bijstandsrol. De taak is anders, maar de doelstelling is gelijklopend. Het parlement heeft niet de nodige economische expertise, dus moet het worden bijgestaan door een economisch orgaan, die de nodige expertise wel heeft.

Voorals de Franstalige christelijke werkgeversbeweging is bezig met politiek corporatisme, maar als volwaardig alternatief voor de liberale parlementaire democratie.⁵⁷⁴ Hun politiek corporatisme is gebaseerd op een grote rol voor de paritaire comités, hun voorstel wordt hier kort belicht. De paritaire comités, in de woorden van de werkgeversbeweging de corporaties, zullen eerst de uitvoerders worden van de sociaal- economische wetgeving. Nadien zullen zij alle sociale wetgeving zelf nemen. In de laatste fase sturen de corporaties hun vertegenwoordigers naar het parlement als volksvertegenwoordiger. De Franstalige christelijke werkgeversbeweging wil door bevoegdheden weg te halen bij het parlement, de gevolgen van het algemeen enkelvoudig stemrecht, met name de groeiende macht van de arbeiders en de groeiende sociale wetgeving, een halt toeroepen.⁵⁷⁵ Aangezien in een paritair comité evenveel werknemers- als werkgeversvertegenwoordigers zitten, zal de grip van de werkgevers op sociale materies vergroten. De uitbreiding van de bevoegdheden van de paritaire comités, wordt

⁵⁷³ D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 103.

⁵⁷⁴ D. LUYTEN, "Politiek corporatisme en de crisis van de liberale ideologie (1920-1944)", *BTNG* 1992, (493) 497.

⁵⁷⁵ E. GERARD en J. BLANCHE, *De christelijke arbeidersbeweging in België deel I*, Leuven, Universitaire pers, 1991, 209.; E. GERARD, *De katholieke partij in crisis: partijpolitiek leven in België 1918-1940*, Leuven, Kritak, 1985, 281.; D. LUYTEN, "Politiek corporatisme en de crisis van de liberale ideologie (1920-1944)", *BTNG* 1992, (493) 498, 511.; C. DE BORGHGRAVE, *Zalig zijn de armen van Geest*, Antwerpen, uitgeverij Vrijdag, 2019, 138.

gekoppeld aan een strafrechtelijk stakingsverbod en een verplichte eenheidsvakbond.⁵⁷⁶ Ook zal deze hervorming de macht die de banken en holding hebben over de middenstand en werkgevers breken. Hierbij is het niet de bedoeling om het kapitalistisch systeem af te schaffen. Integendeel, door het politiek corporatisme zal vrije concurrentie tussen ondernemingen opnieuw mogelijk zijn. Deze visie wordt gedragen door een aantal figuren uit de Federatie van Kringen, de rechtervleugel van de **Katholieke Unie**. Binnen de Katholieke Unie botst de Federatie van Kringen hierover geregeld met het **ACW**, de vertegenwoordiger van de christelijke arbeider.⁵⁷⁷ Toch stellen ook een aantal leden van het ACW de liberale democratie in vraag. *Quadragesimo Anno* geeft deze antidemocratische stroming in de Katholieke Unie en het ACW een boost.⁵⁷⁸

B Sociaal corporatisme: instrument van de christelijke werknemers?

Sociaal corporatisme is voor de christelijke arbeidersbeweging een instrument voor klassenverzoening, behoud van sociale vrede en concurrentiebeperkingen. Om deze drie doelen te bereiken werken zij een corporatistisch systeem uit in verschillende wetsvoorstellen. Het bekendste is het wetsvoorstel Heyman uit 1934. Heyman (voorzitter van het ACW) werkte dit voorstel uit met de **ACV**-studiedienst en een aantal christelijke werkgevers.⁵⁷⁹ Het wetsvoorstel is gebaseerd op twee speerpunten: collectieve arbeidsovereenkomsten en beroepsorganisaties met rechtspersoonlijkheid. Met deze beroepsorganisaties worden vooral de bestaande vakbonden en werkgeversorganisaties bedoeld. Rechtspersoonlijk wordt aan de beroepsorganisaties verleend na de neerlegging van de statuten. Daarna kunnen nationale beroepsorganisaties (zoals ACV en de **Syndicale Commissie**) in paritaire comités op sectoraal of industriële niveau bindende collectieve arbeidsovereenkomsten sluiten. Collectieve arbeidsovereenkomsten op ondernemingsniveau zijn niet mogelijk, zodat binnen de sector de arbeidsvoorwaarden gelijk zijn.⁵⁸⁰ De paritaire comités treden ook op als arbiter in geval van een collectief conflict.⁵⁸¹ De collectieve arbeidsovereenkomsten zijn altijd voorzien van vredesclausules. Wanneer een van de organisaties de collectieve arbeidsovereenkomst niet naleeft, kan de andere organisatie deze dagvaarden voor de rechtbank van eerste aanleg. Op de niet naleving staan civiele en strafrechtelijke straffen voor zowel werknemer- als werkgeversorganisaties. Elke staking of aanzet tot staking is een overtreding van de vredesclausule, waarvoor de verantwoordelijke werknemersorganisatie voor de rechtbank van eerste aanleg gedaagd kan worden. Diezelfde rechtbank heeft zelfs de bevoegdheid de werknemersorganisatie te ontbinden, wanneer die de openbare orde in gevaar brengt of zijn

⁵⁷⁶ D. LUYTEN, "Wetgevende initiatieven met betrekking tot bedrijfsorganisatie in de dertiger jaren in België", *BTNG* 1988, (587) 605-607.

⁵⁷⁷ D. LUYTEN, "Politiek corporatisme en de crisis van de liberale ideologie (1920-1944)", *BTNG* 1992, (493) 497, 512-513, 532.; ⁵⁷⁷ C. DE BORGHGRAVE, *Zalig zijn de armen van Geest*, Antwerpen, uitgeverij Vrijdag, 2019, 101.

⁵⁷⁸ C. DE BORGHGRAVE, *Zalig zijn de armen van Geest*, Antwerpen, uitgeverij Vrijdag, 2019, 138-140.

⁵⁷⁹ D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 115.; Wetsvoorstel betreffende het wettelijk statuut der syndicaten, der collectieve overeenkomsten en der paritaire comités, *Parl. St. Kamer* 1934-35, nr. 12. (Gezien de korte tijdsperiode van dit onderzoek niet verder onderzocht)

⁵⁸⁰ D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 115.

⁵⁸¹ D. LUYTEN, "Wetgevende initiatieven met betrekking tot bedrijfsorganisatie in de dertiger jaren in België", *BTNG* 1988, (587) 599, 601.

verplichtingen niet nakomt.⁵⁸² Het ACV is dus bereid om vergaande toegevingen te doen om de sociale vrede en de klassenverzoening te waarborgen. In ruil voor hun toegevingen wil de werknemersorganisatie economisch en sociaal medezeggenschap op sectoraal niveau.⁵⁸³

Ook de christelijke werkgevers hebben een visie op het sociaal corporatisme. De Vlaamse Christelijke Werkgevers (LACVW) zijn niet tevreden met het wetsvoorstel Heyman. Het wetsvoorstel Heyman geeft volgens hen de vakbonden te veel macht en inspraak. Terwijl het LACVW juist de macht van de vakbonden wil beperken, door een strafrechtelijk stakingsverbod en verplichte eenheidsvakbond.⁵⁸⁴ De Franstalige Christelijke Werkgevers (APIC) zijn juist heel tevreden zijn met het wetsvoorstel Heyman. Vooral de rechtspersoonlijkheid en aansprakelijkheid van de vakbonden, klinkt hun als muziek in de oren. De Franstalige Werkgevers zijn het stillaan beu dat de collectieve arbeidsovereenkomsten met de voeten worden getreden door stakingen. Rechtspersoonlijkheid en aansprakelijkheid zijn volgens APIC noodzakelijk voor de juridische afdwingbaarheid van de collectieve arbeidsovereenkomsten, in het bijzonder voor de vredesplicht.⁵⁸⁵ Daarnaast willen ze ook paal en perk stellen aan de ongebreidelde concurrentie. Ze eisen dus een betere omkadering voor de collectieve arbeidsovereenkomst en het sociaal overleg in de paritaire comités. Ze sluiten zich voor een groot deel aan bij het voorstel Heyman. Wel beperken ze de bevoegdheid van de paritaire comités tot louter sociale materies.⁵⁸⁶ Om een einde te stellen aan de harde concurrentie binnen een sector willen de werkgevers een verbod op elke afwijking van de collectieve arbeidsovereenkomst, ook in het voordeel van de werknemer. Om dezelfde reden is een collectieve arbeidsovereenkomst op bedrijfsniveau niet mogelijk. Voor het APIC hoeft een strafrechtelijk stakingsverbod en een eenheidsvakbond echter niet. Tot slot is het feit dat vakbonden instaan voor de werkloosheidsuitkeringen, voor het APIC een doorn in het oog. Als het van APIC afhangt, moet deze uitbetaling gebeuren door de paritaire comités. Zo lijkt het alsof deze uitkeringen een gunst zijn van de werkgevers, wat de klassenverzoening ten goede zal komen.⁵⁸⁷

⁵⁸² D. LUYTEN, "Wetgevende initiatieven met betrekking tot bedrijfsorganisatie in de dertiger jaren in België", *BTNG* 1988, (587) 596, 599; D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 115-119.

⁵⁸³ D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 108, 114.

⁵⁸⁴ D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 108, 114.; D. LUYTEN, "Wetgevende initiatieven met betrekking tot bedrijfsorganisatie in de dertiger jaren in België", *BTNG* 1988, (587) 609.

⁵⁸⁵ D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 107.

⁵⁸⁶ D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 119.

⁵⁸⁷ Wetsvoorstel betreffende het wettelijk statuut der syndicaten, der collectieve overeenkomsten en der paritaire comités, *Parl. St. Kamer* 1934-35, nr. 12.; D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 111, 119.; D. LUYTEN, "Wetgevende initiatieven met betrekking tot bedrijfsorganisatie in de dertiger jaren in België", *BTNG* 1988, (587) 606, 608, 610-612.

6.2 De rol van de staat

6.2.1 Quadregesimo Anno

Quadregesimo Anno is de update van de principes van *Rerum Novarum*.⁵⁸⁸ Om *Quadregesimo Anno* verder te begrijpen moet eerst ingegaan worden op zijn wortels: *Rerum Novarum*. *Rerum Novarum* was het christelijke antwoord op de sociale uitdagingen uit de 19^e eeuw. De Industriële revolutie creëerde toen twee klassen. De arme klasse tevens ook de werkende klasse, die volledig onderdrukt werd en een rijke klasse, die alle voordelen van de industriële revolutie genoot. Natuurlijk leidde dit tot enorme spanningen die een gevaar vormen voor de maatschappij. Met *Rerum Novarum* wou de paus een nieuwe christelijke weg bieden om deze spanningen aan te pakken. Zowel het liberalisme, als het socialisme waren volgens de paus nog slechter dan de maatschappelijke problemen. De paus distantieerde zich expliciet van de nachtwakerstaat. De staat moest volgens hem actief de rechten van individuen beschermen en hierbij speciale aandacht geven aan de zwakkeren en de armen. Zwakkeren en armen hadden niet de economische en juridische macht om zichzelf te beschermen, de staat moest dus deze rol op zich nemen.⁵⁸⁹

Quadregesimo Anno steekt *Rerum Novarum* in een nieuw jasje, aangepast aan de jaren 30. *Quadregesimo Anno* voorziet op vier vlakken een grotere rol voor de staat. Ten eerste moet de staat de moraal terug in de economie brengen. Volgens Paus Pius XI is de economie alle christelijke moraal verloren, winst en hebzucht zijn in de plaats gekomen.⁵⁹⁰ De economie denkt zonder moraal verder te kunnen, maar de crisis bewijst volgens de Paus het tegendeel.⁵⁹¹ Ten tweede moet de staat een grens stellen aan de uitoefening van het eigendomsrecht. Deze grens is volgens de Paus het algemeen belang. Het is aan de staat om dat algemeen belang te vertalen in concrete plichten en verboden.⁵⁹² De paus vermeldt ook een voorbeeld: het eigendomsrecht mag nooit leiden tot het ontstaan van economische dictators. Hiermee hekelt de Paus niet het kapitalisme *an sich*, maar het hyperkapitalisme.⁵⁹³ De ongebreidelde concurrentie geeft aanleiding tot economische monopolies. Deze monopolisten controleren de kredietverlening en hebben bijgevolg de hele economie in handen, daarom noemt de Paus hen economische dictators. Deze economische monopolisten vermengen zich met de staat en wedijveren om de macht om bepaalde staatsfuncties uit te oefenen. Volgens de Paus is dat uit den boze. Alleen de staat kan de staatsfuncties uitoefenen in het algemeen belang.⁵⁹⁴ Het is aan de staat om paal en perk te stellen aan de macht van deze economische dictators. De Paus sluit daarbij niet uit dat de staat zich hiervoor de eigendom van bepaalde zaken moet toe-eigenen.⁵⁹⁵

⁵⁸⁸ *Quadregesimo Anno*, §19.

⁵⁸⁹ *Quadregesimo Anno*, §3, 10, 25.

⁵⁹⁰ *Quadregesimo Anno*, §109.

⁵⁹¹ *Quadregesimo Anno*, §42-43, 77.

⁵⁹² *Quadregesimo Anno*, §48- 49.

⁵⁹³ D. LUYTEN, "Wetgevende initiatieven met betrekking tot bedrijfsorganisatie in de dertiger jaren in België", *BTNG* 1988, (587) 589.; E. GERARD en J. BLANCHE, *De christelijke arbeidersbeweging in België deel I*, Leuven, Universitaire pers, 1991, 209.

⁵⁹⁴ *Quadregesimo anno*, §104-109.

⁵⁹⁵ *Quadregesimo anno*, §114.

“Certain kinds of property ought to be reserved to the state since they carry with them a dominating power so great that cannot without danger to the general welfare be entrusted to private individuals.”

✠ Paus Pius XI- Quadragesimo Anno ✠

Ten derde moet de staat ook voorzien in een herverdelingspolitiek. Een belangrijk instrument hierbij is volgens de Paus het loon. Het loon moet voldoende zijn zodat de arbeider zichzelf en zijn familie kan onderhouden. Ten vierde moet de staat ook de hervorming naar het corporatisme faciliteren op basis van het subsidiariteitsbeginsel.⁵⁹⁶ Corporaties, bestaande uit vertegenwoordigers van werknemers en werkgevers, zijn beter bevoegd om een sociale politiek te voeren.

Quadragesimo Anno en het Plan van de Arbeid vertonen dus zeker gelijkenissen. Beide gaan ervan uit dat de uitoefening eigendomsrecht grenzen heeft. Het eigendomsrecht primeert volgens de Paus boven het algemeen belang, wat aanleiding geeft tot sociale en economische problemen aangezien enkel rekening werd gehouden met het eigen belang. De grenzeloze uitoefening van het eigendomsrecht leidt tot een ongebreidelde concurrentiestrijd met machtige monopolies als gevolg. De monopolisten hebben de macht over de economie en beginnen staatsfuncties uit te oefenen in hun eigen belang. Om hier een einde aan te stellen, moet de staat optreden op twee manieren. Ten eerste moet zij de eigendom van zaken, die niet zonder gevaar voor het algemeen belang kunnen toevertrouwd worden aan individuen, toe-eigenen. Een voorbeeld hiervan is het krediet. Ten tweede moet de staat grenzen stellen aan de uitoefening van het eigendomsrecht door middel van het algemeen belang.

6.2.2 Reactie bij de politieke partijen, werknemers en werkgeversbewegingen

Interventie van de staat in de economie is er altijd geweest en zal er ook altijd zijn. De economische crisis heeft nog maar eens duidelijk gemaakt dat streven naar een economisch evenwicht niet volstaat, om een crisis te verslaan. Iedereen is het een dat de liberale economie zonder staats tussenkomst heeft gefaald. Ook voor de regering Van Zeeland I komt de staat tussen in de economie. De meest baanbrekende staatsinterventie voor de Regering Van Zeeland I is de splitsing van de bank en holding ten tijde van de regering Theunis II.⁵⁹⁷ Hendrik de Man zegt hier zelf het volgende over: België heeft de afslag naar een geleide economie genomen, alleen staat ze nog niet in het teken van het algemeen belang.⁵⁹⁸ Tussen de verschillende partijen en de verschillende werknemers- en werkgeversorganisaties blijven er grote meningsverschillen over in hoeverre de staat mag tussenkomen in de economie, het doel ervan en de manier waarop.

⁵⁹⁶ *Quadragesimo anno*, §71-72, 80-81.

⁵⁹⁷ KB 22 augustus 1934 betreffende de bescherming van het gespaard vermogen en de bankbedrijvigheid, *BS* 24 augustus 1934, 4484.; Gent, AMSAB, Het Plan van de Arbeid, la réforme bancaire et le plan du travail, MAD/015.11 en MAD/5177.12, 3.

⁵⁹⁸ Gent, AMSAB, Het Plan van de Arbeid, la réforme bancaire et le plan du travail, MAD/015.11 en MAD/5177.12, 37.

Wat de grenzen van staatsinterventie betreft, is meteen duidelijk dat het Plan van de Arbeid in vergelijking met de Katholieke Unie en de Liberale partij het verst gaat. Het Plan van de Arbeid schrijft een nationalisatie van het krediet en de sleutelnijverheden voor, Economische regulering en controle is volgens het Plan geenszins voldoende om de doelstellingen van het Plan te bereiken.⁵⁹⁹

Wat het doel van de staatsinterventie betreft, zijn de tegenstellingen het grootst tussen werknemers- en werkgeversorganisaties. De vakbonden willen de economische regulering gebruiken om de economie in dienst te stellen van sociale doeleinden. Voor de werkgevers is economische regulering noodzakelijk om het kapitalistisch systeem te beschermen tegen zijn ondergang.⁶⁰⁰ Het Plan van de Arbeid heeft een veel verregaander doel, het wil de economie laten draaien voor het algemeen belang.⁶⁰¹

Ook de manier waarop de staat moet tussenkomen in het economisch gebeuren is een twistpunt. Zeker in katholieke kringen willen ze dat de staatstussenkomst op een corporatistische manier gebeurt. Voor veel werkgevers zijn de collectieve arbeidsovereenkomsten een doorn in het oog. Collectieve arbeidsovereenkomsten worden afgesloten binnen het bedrijf en zijn niet van toepassing op andere bedrijven in de sector of interprofessioneel. Dat creëert volgens de werkgevers oneerlijke concurrentie op sectoraal en interprofessioneel niveau. Werkgevers gaan op zoek naar een manier om regelgeving te creëren die interprofessioneel of sectoraal van toepassing is, met de bedoeling om eerlijke concurrentie te vrijwaren. Zij zien hier evenwel geen rol voor de staat. Katholieke werkgeversorganisaties zien een economisch en sociaal corporatisme als een beter alternatief. Vakbonden zullen zo deel worden van de bedrijfsorganisatie. Daarnaast zullen werkgevers- en werknemersorganisaties samen de economische en sociale regelgeving bepalen. Op die manier zullen vakbonden betrokken worden bij het ondernemingsbeleid en het economisch en sociaal beleid, beide in ruil voor een stakingsverbod en vergaande aansprakelijkheid voor de vakbonden. De katholieke werkgevers willen met de inspraak voor de vakbonden sociale vrede afkopen en klassenverzoening bereiken. Over hoe dit moet gebeuren, zijn de katholieke werkgevers het niet eens. Vooral op welke manier de vakbonden betrokken moeten worden bij het beleid zorgt voor discussie.⁶⁰² Evenwel zijn niet alle werkgeversorganisaties het hierover eens. Voor sommigen is de inspraak van de vakbond in het economisch beleid een stap te ver. Inspraak van de vakbond zal volgens hen een belemmering vormen van de economische vrijheid en geen sociale vrede verzekeren.⁶⁰³

Ook het Plan van de Arbeid ziet het corporatisme als een manier van overheidsinterventie in de economie. Het Belgisch economisch beleid wordt in principe gevoerd door de commissariaten en de Economische Raad. De commissariaten voeren het beleid voor de

⁵⁹⁹ 'Het Plan van den Arbeid' in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 47, 468-470.

Zie *infra* Deel II, 6.3 De regering Van Zeeland I, 111.

⁶⁰⁰ E. GERARD en J. BLANCHE, *De christelijke arbeidersbeweging in België deel I*, Leuven, Universitaire pers, 1991, 205-205.

⁶⁰¹ 'Het Plan van den Arbeid' in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 468.

⁶⁰² D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 84-99.

⁶⁰³ D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 100.

genationaliseerde sectoren, deze worden gecontroleerd en overkoepeld door de Economische Raad. De Economische Raad vormt de brug met het parlement en kan voorstellen voorleggen aan het parlement. In zowel de commissariaten, als de Economische Raad zetelen vertegenwoordigers van werknemers- en werkgeversorganisaties. Voor alle beleidsdomeinen wordt het parlement bijgestaan door adviserende raden. Ook in deze adviserende raden experts van de werknemers- en werkgeversorganisaties. Arbeidsbeleid valt onder een apart regime. Arbeidsbeleid gebeurt vooral sectoraal in de paritaire comités op basis van collectieve arbeidsovereenkomsten. Om dit te faciliteren en uit te breiden moet de wetgever een juridisch kader voorzien. Samenvattend worden werknemers- en werkgeversorganisaties op alle beleidsdomeinen betrokken. Met een grote nuance: de syndicale vrijheid moet altijd gewaarborgd blijven.⁶⁰⁴

6.3 De regering Van Zeeland I

In eerste instantie wordt ingegaan op de Regering Van Zeeland I en het corporatisme. In het regeerakkoord van 1935 wordt een bijzonder vaag en niet verder afdwingbaar compromis opgenomen omtrent corporatisme:

“Op maatschappelijk gebied, zullen wij de trapsgewijze inrichting der beroepen aanmoedigen en wij nemen ons voor, een zekere verordende bevoegdheid aan sommigen organismen, die van de derwijze ingerichte beroepen uitgaan, toe te vertrouwen binnen de perken en met het oog op de economische en maatschappelijke oogmerken. De bevoegdheid van de paritaire commissies zullen wij uitbreiden en verruimen. Op gebied van de erkenning van de syndikaten en van al de vraagstukken die met de loonregeling verband houden, zullen wij een opbouwende, voorzichtige en tevens realistische houding aannemen, ten einde algemeenheid van de organismen op een doeltreffender wijze te laten meehelpen tot het bereiken van ons uiteindelijke doel, nl. economische heropbeuring.”

🌀 Regeringsverklaring 29 maart 1935 🌀

De regeringsverklaring gaat niet verder in op wat een trapsgewijze inrichting van de beroepen is. Wel staat in de regeringsverklaring duidelijk dat de regering sectorale organismen wil oprichten met verordende bevoegdheid. Sectoraal, omdat de regeringsverklaring spreekt van organismes gelinkt aan de verschillende beroepen. Welke bevoegdheid deze organismen zullen uitoefenen en hoe deze precies zullen worden uitgeoefend, wordt niet verduidelijkt, wellicht doelt de regering hier op economische reglementering binnen de sector. Een vergelijking met wat het Plan van de Arbeid voorschrijft is moeilijk, aangezien de regeringsverklaring nog vager is dan het Plan zelf. Wat wel duidelijk opvalt is dat de regeringsverklaring minder vergaand is, het bewijs hiervan is de voorzichtige bewoording. Daarnaast kan van commissariaten geen sprake zijn, simpelweg omdat de regering Van Zeeland I geen nationalisatie doorvoert.

Het gaat hier over een vorm van economisch corporatisme. Wat het sociaal corporatisme betreft, de loon- en arbeidsafspraken, is de regeringsverklaring gelijklopend met het Plan van de Arbeid. De paritaire comités worden uitgebreid en krijgen meer bevoegdheden. Dit kan enkel maar wanneer zij een wettelijk kader krijgen. Daarnaast vermeldt de regeringsverklaring ook de erkenning van syndicaten en het minimumloon. Wat opvalt is dat de juridische omkadering van de collectieve arbeidsovereenkomst niet vermeld wordt. Wellicht is dit een groot twistpunt tussen de BWP en de Katholieke Unie. De Katholieke Unie wordt immers

⁶⁰⁴ D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 132.

gedomineerd door christelijke werkgevers- en werknemersorganisaties, die de niet-naleving van een collectieve arbeidsovereenkomst willen sanctioneren.⁶⁰⁵ De Syndicale Commissie en bij uitbreiding de BWP kan zich hier niet in vinden.⁶⁰⁶ Wat ten tweede opvalt, is de zeer voorzichtige bewoording en het niet gebruiken van de term corporatisme. Beide wijzen op de grote tegenstellingen tussen en binnen partijen op het vlak van corporatisme. Op vlak van het corporatisme heeft de regering Van Zeeland I weinig gerealiseerd omdat de verschillende regeringspartijen niet dezelfde visies hanteren. Wat het politiek corporatisme betreft, willen de verschillende partijen de Grondwet niet herzien.

In tweede instantie wordt ingegaan op de interventie van de staat in de economie. Vooral de ideeën uit *Quadragesimo Anno* over de rol van de staat hebben een invloed op het beleid van de regering Van Zeeland I. Het koninklijk besluit dat de bankcontrole en de controle op de uitgifte van effecten invoert (hierna koninklijk besluit nr. 185) is hier het beste bewijs van.⁶⁰⁷ Het koninklijk besluit heeft tot doel de moraal en rationaliteit terug te brengen in de bankenwereld. Dat valt bijvoorbeeld af te leiden uit het verslag aan de Koning. Daarin staat dat de overmatige kredietverlening van de banken gedreven door winst, de maatschappij bedreigt waardoor de regering wel moet optreden.⁶⁰⁸ De bankcontrole moet een einde stellen aan het winstbejag van de banken en ze voortaan laten rekening houden met het algemeen belang. Het feit dat banken rekening moeten houden met het algemeen belang doet denken aan het Plan van de Arbeid. Schijn bedriegt, want het Plan van de Arbeid wil meer dan rekeninghouden met het algemeen belang, het Plan wil dat de economie het algemeen belang dient. Het Plan is dus veel verregaander.

Ook binnen de regering is er veel discussie in hoeverre de staat mag tussenkomen in de economie en de manier waarop. De mooiste casestudie ten tijde van de regering van Zeeland is opnieuw de bankhervorming. Zoals gesteld in de vergelijking tussen het Voorontwerp van wet uit *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* en koninklijk besluit nr. 185 heeft de devaluatie de banken gered.⁶⁰⁹ Een koninklijk besluit met een bankstatuut is dus niet nodig om de banken te redden. Waarom neemt de regering Van Zeeland I koninklijk besluit nr. 185 vooralsnog? De financiële wereld domineert de industrie volledig. Dus overheidscontrole over deze wereld is noodzakelijk om een economische politiek te voeren.⁶¹⁰ In die zin is koninklijk besluit nr. 185 misschien wel de vertaling van een mentaliteitswijziging over de rol van de staat in de economie.⁶¹¹ Over de tussenkomst van de staat is iedereen het eens. Zelfs de banken, zij werken zelfs actief mee aan koninklijk besluit nr. 185.⁶¹² Alleen blijven de meningen verdeeld over wat die staatstussenkomst dan precies moet inhouden. Het Plan van de Arbeid wil een grote staatstussenkomst door middel van de nationalisatie van het krediet, terwijl Van Zeeland

⁶⁰⁵ Zie definitie ACV, ACW, Katholieke Unie: *infra* Bijlagen: 1 een aantal begrippen, 173.

⁶⁰⁶ D. LUYTEN, "Wetgevende initiatieven met betrekking tot bedrijfsorganisatie in de dertiger jaren in België", *BTNG* 1988, (587) 602-603.

⁶⁰⁷ G. VANTHEMSCHE, "L'élaboration de l'arrêté royal sur le contrôle bancaire (1935)", *BTNG* 1980, (389) 394.

⁶⁰⁸ Verslag aan de Koning bij KB 9 juli 1935 op de bankcontrole en het uitgifteregime voor titels en effecten, *BS* 19 juli 1935, 4357.

⁶⁰⁹ Zie *supra* Deel II, 2.3.2.3 Vergelijking tussen koninklijk besluit nr. 185 en het Voorontwerp van wet, 51.

⁶¹⁰ G. VANTHEMSCHE, *De bankhervorming in België (1934-1935)*, onuitg. Masterthesis, Diss. Lic. VUB, 1979, 116.

⁶¹¹ G. VANTHEMSCHE, "L'élaboration de l'arrêté royal sur le contrôle bancaire (1935)", *BTNG* 1980, (389) 393.

⁶¹² G. VANTHEMSCHE, "L'élaboration de l'arrêté royal sur le contrôle bancaire (1935)", *BTNG* 1980, (389) 410-421.

bankcontrole vooropstelt. Uit de analyse van het Kamerdebat na de regeringsverklaring, blijkt dat de Kamerleden geen kritiek hebben geuit op de aankondiging dat de regering de banken wil reguleren.⁶¹³

7 Besluit over de uitvoering van het Plan van de Arbeid door de regering Van Zeeland I

Op 7 en 8 april 1936 vindt een Kamerdebat plaats over de bekrachtiging van 110 koninklijke besluiten, genomen door de regering Van Zeeland I. De regering Van Zeeland I is de eerste regering die de bijzondere machtenbesluiten ter bekrachtiging voorlegt om het democratisch deficit van bijzondere machten te compenseren. Volgens sommige Kamerleden is de bekrachtiging enkel schijn wegens tijdsgebrek om alle koninklijke besluiten te onderzoeken.⁶¹⁴ Van Zeeland verdedigt het beleid van zijn regering, die haar volmachten gebruikt heeft om een conjunctuurpolitiek te voeren. Het doel van economische heropleving is bereikt, maar er blijven nog altijd een aantal problemen: het aantal werklozen is nog altijd hoog, de export blijft laag ondanks de devaluatie en er zijn veel economische verschillen tussen de regio's. Het werk is dus zeker niet af. Om economische crisissen in de toekomst te vermijden moet de Belgische economie enorme structuurhervormingen ondergaan. De Belgische economische en politieke structuur is volgens hem niet in staat om problemen te vermijden of snel en efficiënt aan te pakken. Hiervan getuigen de vele aanslepende problemen. De structuurhervormingen zijn een taak voor de volgende regering. Van Zeeland eindigt zijn toespraak met woorden van lof voor zijn ploeg. Volgens hem heeft ieder lid van de regering loyaal en gedreven meegewerkt aan het gemeenschappelijk project, de unanimité van de ministerraad bij de verschillende beslissingen getuigt hiervan.⁶¹⁵

“Composé d’hommes aussi différents que possible les uns des autres par leurs convictions, par leurs tendances, par leur formation, par leurs qualités comme par leurs défauts, il a cependant réussi à former une équipe étroitement unie, dont tous les membres sans rien abandonner de leurs convictions profondes, ont travaillé en complet accord à l’œuvre commune.”

✎ Paul Van Zeeland- 8 april 1935 ✎

In de Kamer van volksvertegenwoordigers komen zowel tegen- als voorstanders van de regering Van Zeeland I aan het woord. De tegenstanders halen vooral de devaluatie en de daarbij horende offers voor de werkende bevolking aan. De devaluatie is volgens hen doorgevoerd omdat de banken erom vroegen. Daarbij stellen ze de politiek van openbare werken en de daling van de werkloosheid en de daarbij horende stijging van de koopkracht in vraag. De werkloosheid kan volgens hen onmogelijk met 40% gedaald zijn. Daarnaast zijn de lonen te laag om de stijging van de levensduurte door de devaluatie te compenseren. Het economisch herstel komt er volgens hen op de kap van de werkenden.⁶¹⁶ Communistisch Kamerlid

⁶¹³ **Zie** *infra* Deel II, 1.2.3 ontvangst in de Kamer van volksvertegenwoordigers, 27.

⁶¹⁴ *Hand. Kamer 1935-36*, 7 april 1936, 30K35361197, 1231.; *Hand. Kamer 1935-36*, 8 april 1936, 30K35361257, 1258-1259.

⁶¹⁵ *Hand. Kamer 1935-36*, 8 april 1936, 30K35361257, 1271-1274.

⁶¹⁶ *Hand. Kamer 1935-36*, 7 april 1936, 30K35361197, 1227-1233.

Jacquemotte geeft volgende samenvatting: het beleid van de regering Van Zeeland I maakte de rijken rijker en de armen armer, terwijl het parlement sliep.⁶¹⁷

De voorstanders feliciteren de regering met het feit dat ze België door de crisis hebben geloodst. Bewijs hiervan is de enorme daling van het aantal werklozen (40%).⁶¹⁸ Sommigen wijzen op de politiek van openbare werken die zeker op gemeentelijk vlak niet makkelijk van de grond kwam. Gelukkig werd dit gecompenseerd door veel belangrijke openbare werken op nationaal vlak.⁶¹⁹ Anderen melden wel dat het economisch herstel ook mede te danken is aan een gunstig internationaal economisch klimaat.⁶²⁰ Ook wordt de politieke stabiliteit geprezen. Katholieken, liberalen en socialisten hebben loyaal en constructief samengewerkt. Piérard, Kamerlid voor de BWP, vult fijntjes aan dat enkel de socialisten als een blok het vertrouwen aan de regering hebben gegeven.⁶²¹ Daarnaast wijst hij nadrukkelijk op de goede medewerking van de socialisten in het zoeken naar een compromis.⁶²² Huysmans, Kamerlid voor de BWP, roept de regeringspartijen op om samen naar de verkiezingen te trekken en de regering van nationale unie na de verkiezingen verder te zetten.⁶²³ Toch hebben ook de voorstanders punten van kritiek. De meeste halen aan dat de lonen niet voldoende zijn aangepast aan de door de devaluatie stijgende levensduurte. Daarnaast zijn de fiscale lasten te weinig gedaald en had de regering, ondanks een aantal middenstandsvriendelijke maatregelen, weinig aandacht voor de middenstand.⁶²⁴

Over het Plan van de Arbeid meldt, katholiek Kamerlid, Henri Carton de Wiart het volgende. Het bereikte economisch herstel heeft niets met de uitvoering van het Plan van de Arbeid te maken, want het krediet en de sleutelindustrieën zijn niet genationaliseerd. Het economisch herstel bewijst voor hem dat de uitvoering van het Plan van de Arbeid niet nodig was om de economie uit het slop te halen. Henri Carton de Wiart trekt hieruit de conclusie dat de planpolitiek geheel gefaald heeft. Georges Truffaut, Kamerlid voor de BWP, verzet zich tegen de conclusie van Henri Carton de Wiart.⁶²⁵ Volgens hem staan alle kernelementen van de voorgelegde koninklijke besluiten in het Plan van de Arbeid. Piérard looft de constructieve en compromiszoekende houding van de socialistische ministers.

⁶¹⁷ *Hand. Kamer* 1935-36, 8 april 1936, 30K35361257, 1275.

⁶¹⁸ *Hand. Kamer* 1935-36, 8 april 1936, 30K35361257, 1259, 1262, 1274.

⁶¹⁹ *Hand. Kamer* 1935-36, 8 april 1936, 30K35361257, 1259.

⁶²⁰ *Hand. Kamer* 1935-36, 8 april 1936, 30K35361257, 1262.

⁶²¹ **Piérard** werkt niet actief mee aan de *Uitvoering van het Plan van de Arbeid*. (BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 7-8, 478-484.); *Hand. Kamer* 1935-36, 8 april 1936, 30K35361257, 1261-1265, 1273.

⁶²² *Hand. Kamer* 1935-36, 8 april 1936, 30K35361257, 1261.

⁶²³ **Huysmans** werkt actief mee aan de *uitvoering van het Plan van de Arbeid*. Hij is de schrijver van het rapport voorafgaand aan de *Uitvoering van het Plan van de Arbeid*.

Hand. Kamer 1935-36, 8 april 1936, 30K35361257, 1266.

⁶²⁴ *Hand. Kamer* 1935-36, 8 april 1936, 30K35361257, 1260, 1263, 1274.

Middenstandsvriendelijke besluiten: Zie *supra* Deel II, 5.3 restcategorie: prijzen en economische reglementering, 97.

⁶²⁵ **Truffaut** werkt actief mee aan de *Uitvoering van het Plan van de Arbeid*. Hij zetelt in de Commissie voor de Commissie voor de nationalisatie van het krediet en het spaarwezen. (BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 479.)

Op 8 april 1936 worden 110 koninklijke besluiten, genomen door de regering van Zeeland I, bekrachtigd door de Kamer. 109 Kamerleden stemmen voor de bekrachtiging, 7 stemmen tegen en 13 onthouden zich. Als reden voor de onthoudingen wordt aangehaald dat ze zich niet kunnen vinden in alle koninklijke besluiten, waardoor ze het hele pakket koninklijke besluiten niet willen bekrachtigen.⁶²⁶ Uit een vergelijking met de cijfers van de vertrouwensstemming van 29 maart 1935, blijkt dat het aantal tegenstanders van de regering gedaald is. Toen stemden 54 volksvertegenwoordigers tegen de regering. Een jaar later stemmen slechts 7 volksvertegenwoordigers tegen de bekrachtiging van de genomen koninklijke besluiten. De andere aantallen blijven ongeveer gelijk.⁶²⁷

Uit het bovenstaande kan afgeleid worden dat binnen de regering Van Zeeland I altijd naar een compromis werd gezocht tussen socialisten, liberalen en katholieken. Deze compromis was niet altijd even makkelijk te vinden, waardoor sommige koninklijke besluiten voor interpretatie vatbaar zijn.⁶²⁸ Daarbovenop vertoont de regering Van Zeeland I meer continuïteit dan gedacht. Veel genomen koninklijke besluiten zijn een verduidelijking van vroegere koninklijke besluiten of bouwen hierop voort.⁶²⁹ Deze continuïteit is te verklaren door de barslechte economische en financiële toestand en de grote ideologische verschillen tussen de drie regeringspartijen.⁶³⁰ De bankcontrole is niet zo vernieuwend als gedacht. De bankcontrole volgt op de controle van de spaarkassen en vervolledigt de bescherming van het Belgische spaarwezen. De politiek van openbare werken is ook niet nieuw. De onteigeningen die nodig zijn, gebeuren op basis van een wet uit 1934. Het feit dat openbare werken worden ingezet om economisch herstel te bereiken is wel vernieuwend. Gezien de korte duur van het onderzoek en de stand van de literatuur is het moeilijk te onderzoeken hoe effectief deze politiek van openbare werken was. Ook. Heel wat koninklijke besluiten hebben tot slot tot doel om de kredieten te laten toenemen. Voorbeelden hiervan zijn: de bankcontrole, depositobescherming, de hypotheaire hervorming, het Herdisconterings- en Waarborgsinstituut en de uitbreiding van de kredieten van de Nationale Maatschappij van Kredieten aan de Nijverheid.

Het programma van openbare werken en de toename van kredieten (met andere woorden de circulatie van kapitaal) passen perfect in de uitvoering van de conjunctuurpolitiek van het Plan van de Arbeid.⁶³¹ Daarbij is het de vraag of het programma van openbare werken en de toename van de kredieten ook zonder het Plan van de Arbeid genomen zou zijn, wellicht wel. De regering Van Zeeland I heeft één hoofddoel: economisch herstel. De volledige regering schaaft zich daarbij volledig achter het einde van de deflatiepolitiek. Door het verlaten van de deflatiepolitiek, moeten er andere wegen worden bewandeld om de economie terug op de rails te krijgen. De enige resterende oplossing is de aanwakkering van macro-economische vraag,

⁶²⁶ *Hand. Kamer* 1935-36, 8 april 1936, 30K35361257, 1282.

⁶²⁷ **Zie** *supra* Deel II, 1.2.3 Ontvangst in de Kamer van volksvertegenwoordigers, 28.; *Hand. Kamer* 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687, 752.

⁶²⁸ **Bijvoorbeeld kredietaanwijzingen:** *supra* Deel II, 2.2.2.3 Bespreking van de door KB nr. 160 opgerichte Dienst voor economisch Herstel, 36.

⁶²⁹ **Bijvoorbeeld:** *supra* Deel II, 2.3.3 De spaarkassen: Een verhaal van verbondenheid, 56.; 3.1.2 Openbare werken, signaal van vernieuwing?, 58.; 5.1.1 Toelating tot uitstel voor hypotheaire en bevoorrechte schuldenaars, 81.; 5.2.1 Nationale Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Werkloosheid, 94.

⁶³⁰ **Zie** *infra* Deel III, 3.4 Achter de schermen: de regeringsvorming dag per dag, 145.

⁶³¹ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 97-98, 142, 148.

hiervoor is een politiek van openbare werken en een overvloedige kredietverlening noodzakelijk. Beide staan in de economische politiek van het Plan van de Arbeid, waardoor een gedeeltelijke uitvoering van het Plan van de Arbeid in elk geval op de planning van de regering Van Zeeland I staat. Zelfs een aantal liberale economen vinden een devaluatie, een beperkte controle op de financiële sector en meer overheidsdirigisme nodig om de economie terug op de rails te krijgen.⁶³² Ook Van Zeeland is al lang gewonnen voor een uitbreiding van de kredietverlening om economisch herstel te bereiken.⁶³³ Daarnaast is de toename van economische reglementering een tendens in de jaren 30.⁶³⁴ De Man ziet het economisch herstel als de verdienste van de volledige regering Van Zeeland I en niet als de verdienste van het Plan van de Arbeid.⁶³⁵ Hoewel dit *counterfactual history* is, zouden zowel de kredietpolitiek als het programma van openbare werken wellicht ook zonder het Plan van de Arbeid uitgevoerd zijn. Wellicht heeft de hevige planpropaganda, wel de druk om snel actie te ondernemen verhoogd.

Wat de structuurhervormingen van het Plan van de Arbeid betreft, is volgens de Man heel weinig uitgevoerd.⁶³⁶ Het enige doel van de Regering Van Zeeland I is immers economisch herstel en niet de hervormingen van de Belgische staat en economie. De barslechte economische en financiële toestand, eisen snelle actie. Tijd voor structuurhervormingen is er niet. Daarnaast is de regering het ook niet eens over de structuurhervormingen. Van Zeeland stelt in zijn toespraak op 8 april 1936 wel structuurhervormingen van de Belgische staat en economie in het vooruitzicht. Hij schuift deze expliciet door naar de volgende regering.

“Mais les réformes de structure qu’il faudra supporter à notre régime économique, pour retrouver la prospérité, sont si graves ; elles portent si loin et demandent un tel effort qu’il ne sera pas possible de les réaliser sans recourir également à des modifications de structure dans l’ordre politique ... Et je suis sûr qu’un pays qui a résolu de cette manière les difficiles problèmes de la crise trouvera une solution propre, une solution Belge, aux problèmes de structure politico-économique qu’il aura à résoudre demain.”

✎ Paul Van Zeeland- parlementaire handelingen 8 april 1936 ✎

De vergelijking met de huidige coronacrisis is zeker op zijn plaats. De regering Wilmès kreeg bijzondere machten, zodat ze snel op situatie kan inspelen en de nodige maatregelen kan nemen.⁶³⁷ Die snelheid is meteen ook een zwakte. Omdat de regering te snel wil gaan, denkt ze niet na over haar communicatie met slordige en onduidelijke communicatie als gevolg. Net als de regering Van Zeeland I zoekt de regering Wilmès naar een compromis. Bij de regering Wilmès gaat het over een compromis met de virologen en wetenschappers. De genomen maatregelen worden hierdoor vaag en vatbaar voor verschillende interpretaties.⁶³⁸ De drie

⁶³² J. BREPOELS, *Wat zoudt gij zonder 't werkwolk zijn? De geschiedenis van de Belgische arbeidersbeweging 1830-2015*, Antwerpen Van Halewyck, 2015, 267.

⁶³³ B. HENAU, *Paul van Zeeland en het monetaire, sociaal- economische en Europese beleid van België, 1920- 1960*, Wetteren, Universia Press, 1995, 109, 134.

⁶³⁴ E. GERARD en J. BLANCHE, *De christelijke arbeidersbeweging in België deel I*, Leuven, Universitaire pers, 1991, 205-206.

⁶³⁵ H. DE MAN, *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d’or, 1941, 249.

⁶³⁶ H. DE MAN, *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d’or, 1941, 249.

⁶³⁷ T. SANTNES en Z. SAERENS, “Minderheidsregering- Wilmès krijgt voor enkele maanden steun (en volmachten) van oppositie om coronacrisis aan te pakken”, 15 maart 2020, geraadpleegd op: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/>.

⁶³⁸ Bijvoorbeeld het bezoek van vier andere mensen: B.SEGERS, “Premier Wilmès: “het wordt puzzelen met de nieuwe bezoeksregel, maar het is beter dan niets”, 6 mei 2020, geraadpleegd op: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/>.

partijen in de regering Van Zeeland I vonden elkaar door de nood aan economisch herstel. Ook nu zijn alle politieke partijen overtuigd van deze nood, hierdoor zullen ze wellicht bereid zijn om verregaande compromissen te sluiten. Het is voor een politieke partij immers moeilijk te verkopen dat ze niet mee te werkt aan een herstelregering. De regering Van Zeeland I was het niet eens over structuurhervormingen, dus werden die gewoon doorgeschoven naar de volgende regering. Ook nu liggen de debatten over de klimaatcrisis, de biodiversiteitscrisis, de sociale zekerheid, een nieuwe staatshervorming etc. tijdelijk stil. De nieuwe federale regering en bij uitbreiding alle Belgische regeringen zullen alles op alles zetten om het economisch herstel te bereiken. Tegelijk zullen alle andere dossiers doorgeschoven worden naar de volgende regering, uit gebrek aan acute nood om hierover een compromis te bereiken.

In het Plan van de Arbeid vormen de conjuncturele maatregelen samen met de structuurhervormingen een geheel. Een Plan is immers een samenhangend geheel van maatregelen, waarbij de uitvoering van de ene maatregel afhankelijk is van de andere. Dat is volgens de Man het verschil met een programma, dat louter een opsomming is van loshangende eisen.⁶³⁹ Voor Hendrik de Man moet het Plan van de Arbeid dus volledig worden uitgevoerd om een Plan te zijn. De regering Van Zeeland I heeft enkel de economische maatregelen uit het Plan van de Arbeid uitgevoerd. Daaruit kan de conclusie getrokken worden dat de uitvoering van het Plan *an sich* mislukt is, omdat het hele Plan niet is uitgevoerd. Daarbovenop zijn de bankcontrole en de Dienst voor Economisch Herstel minder verregaand dan de voorontwerpen in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*.⁶⁴⁰ De BWP komt de belofte om niet in een regering te stappen met een minder verregaand programma dan *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* dus niet na.⁶⁴¹ Waarom stapt de BWP dan in de regering Van Zeeland I?

⁶³⁹ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 13.

⁶⁴⁰ **Zie** *supra* Deel II, 2.2.3 Vergelijking tussen het Voorontwerp, de Bijzondere Machtenwet en Koninklijk Besluit nr. 160, 38.; 2.3.3 Vergelijking Koninklijk besluit nr. 185 en het Voorontwerp uit de Uitvoering van het Plan van de Arbeid, 56.

⁶⁴¹ **Zie** *supra* Deel I, 3 Beschrijving van het onderzoek, 22.; BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 14.

Deel III: Plan van de Arbeid, kiezersbedrog?

Deel III bespreekt de context en de beïnvloedingsfactoren van de regeringsdeelname van de BWP aan de regering Van Zeeland I. Uit Deel II blijkt dat de BWP de uitvoering van het Plan van de Arbeid niet aan haar regeringsdeelname koppelde. Op die manier zoekt Deel III een antwoord op volgende vraag: waarom stapte de BWP in de regering Van Zeeland I?

Sommige auteurs verklaren de regeringsdeelname door een geheim voorakkoord tussen Hendrik de Man en Paul Van Zeeland. Deze stelling is op zich evenwel niet voldoende om de regeringsdeelname te verklaren.⁶⁴² Bovendien waren de regeringsonderhandelingen zeer kort.⁶⁴³ Volgens de literatuur vond Hendrik de Man, regeringsonderhandelaar voor de BWP, snel een vergelijk met de andere regeringspartners. Veel discussie over het regeringsprogramma was er niet.⁶⁴⁴

Alle beïnvloedingsfactoren onderzoeken is onmogelijk, daarom focust dit deel op volgende drie factoren: het volksfront (de werknemers- en de middenstandsorganisaties), financieel-economische belangengroepen en de BWP.

I Het volksfront: werknemers- en de middenstandsorganisaties

Het Plan van de Arbeid was enkel uitvoerbaar wanneer alle slachtoffers van de crisis zich verenigen in een groot volksfront. Het Plan van de Arbeid richtte zich hierbij expliciet naar de arbeiders en de middenstand.⁶⁴⁵ Dit hoofdstuk onderzoekt dus hoe de werknemers- en middenstandsorganisaties stonden tegenover het Plan van de Arbeid.

I.1 De vakbonden

Vakbonden zijn opgebouwd uit sectorale centrales. Al deze centrales samen vormen respectievelijk de socialistische vakbond (Syndicale Commissie) en de christelijke vakbond (ACV). Het ACV is deel van het ACW, de koepelorganisatie van de christelijke werknemersbeweging. Naast de christelijke vakbond en de socialistische vakbond, telt België in ook een liberale vakbond. In de jaren 20 ontstond het Verbond der Liberale Vakbonden der beide Vlaanderen. Later werd Vlaanderen vervangen door België. De liberale werkloosheidskassen werden verbonden aan deze interprofessionele organisatie. De liberale vakbond kon niet vaak doorwegen op het beleid. De Syndicale Commissie ziet de liberale

⁶⁴² B. HENAU, *Paul van Zeeland en het monetaire, sociaal- economische en Europese beleid van België, 1920- 1960*, Wetteren, Universia Press, 1995, 127-128.; L. PICARD, “Tussen de twee oorlogen” in J. DHONDT (ed.), *Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in België*, Antwerpen, uitgeverij S.M. Ontwikkeling, 1960, 508.; G. VANTHEMSCHE, “L’élaboration de l’arrêté royal sur le contrôle bancaire (1935)”, *BTNG* 1980, (389) 296.; K. SMEYERS en E. BUYST, *Het gestolde land*, Kalmthout, Polis, 2016, 60.

⁶⁴³ **Zie** *infra* Deel III, 3.4 Achter de schermen: regeringsonderhandelingen door de bril van de BWP, 145.

⁶⁴⁴ J.W. STUTJE, *Hendrik De Man, Een man met een Plan*, Kalmthout, Polis, 2018, 186-190.

⁶⁴⁵ ‘De resolutie van Kerstmis 1933 en het Plan van den Arbeid’ in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 466.; K. SMEYERS en E. BUYST, *Het gestolde land*, Kalmthout, Polis, 2016, 57-59.; H. DE MAN, “Een economisch plan voor België” in Gent, AMSAB, *De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond*, 20 november 1933, (1933)11.

vakbond zelfs enkel als een uitkeringskas.⁶⁴⁶ De liberale vakbond wordt verder niet meer in het verhaal betrokken.

Door de toename van werkloosheid als gevolg van de crisis kregen de vakbonden steeds meer leden. De vakbonden stonden namelijk in voor de betaling van werkloosheidsuitkering. In de periode tussen 1929 en 1933 sloten zich 225.000 nieuwe leden aan bij de socialistische en christelijke vakbond. De stijging van ledenaantal was het grootst in de werkloosheidsgevoelige sectoren.⁶⁴⁷ De ledenaanwinst was ongelijk verdeeld over de twee grote vakbonden. Vooral de christelijke vakbond zag zijn ledenaantal toenemen, met zelfs 66%. Het ledenaantal van de socialistische vakbond steeg met slechts 20%. De werklozen waren dus meer geneigd om lid te worden van de christelijke vakbond.⁶⁴⁸ De verklaring is te vinden in de plaats waar de werkloosheid het hardst toesloeg. Vlaanderen werd harder getroffen dan het meer gesecculariseerde Wallonië. Daarnaast werden de **bedienden** getroffen, een groep die veel dichter bij de werkgevers stonden. Zij werden voor de crisis nooit met werkloosheid geconfronteerd. Deze groep koos massaal voor de christelijke vakbond aangezien de socialistische vakbond voor hen te radicaal was.⁶⁴⁹ Ook hanteerde de christelijke vakbond soepelere voorwaarden voor de werkloosheidsuitkering.⁶⁵⁰

Beide vakbonden hadden een compleet andere mening over de rol van de vakbond in de bedrijfsorganisatie en de economie. Deze mening kwam het sterkst naar voor in de verschillende visies over het corporatisme. Het ACV was aanhanger van een corporatistische visie op de bedrijfsorganisatie en de economie, om op die manier klassenverzoening te bereiken.⁶⁵¹ Ze waren zelf bereid vergaande toegevingen te doen op het vlak van stakingsrecht om bovenstaand ideaal te realiseren. De Syndicale Commissie was hier radicaal tegen.⁶⁵²

De Man ondervond de druk van de arbeiders, wanneer hij sprak in Borinage op 19 januari 1935. Hij voelde de woede van de werkende bevolking en de enorme stakingsbereidheid. De werkende bevolking kon geen offers meer brengen om de crisis te verslaan. De Man en Spaak⁶⁵³ werden zelfs uitgejouwd en tijdens hun toespraak waren er vaak oorverdovende stiltes. De Man schreef na Borinage onderstaande quote.⁶⁵⁴ De Man is Borinage en zijn stille woede nooit vergeten. Het was misschien wel een factor, die hem ertoe heeft aanzette snel in een nieuwe regering te stappen.

⁶⁴⁶ J. BREPOELS, *Wat zoudt gij zonder 't werkvolk zijn? De geschiedenis van de Belgische arbeidersbeweging 1830-2015*, Antwerpen Van Halewyck, 2015, 276-277.

⁶⁴⁷ G. VANTHEMSCHE, *De werkloosheid in België tijdens de crisis van de jaren 1930*, onuitg. Doctoraatsthesis faculteit letteren en wijsbegeerte VUB, 1987, 173-174.

⁶⁴⁸ G. VANTHEMSCHE, *De werkloosheid in België tijdens de crisis van de jaren 1930*, onuitg. Doctoraatsthesis faculteit letteren en wijsbegeerte VUB, 1987, 172.

⁶⁴⁹ G. VANTHEMSCHE, *De werkloosheid in België tijdens de crisis van de jaren 1930*, onuitg. Doctoraatsthesis faculteit letteren en wijsbegeerte VUB, 1987, 176.

⁶⁵⁰ E. GERARD en J. BLANCHE, *De christelijke arbeidersbeweging in België deel I*, Leuven, Universitaire pers, 1991, 194-195.

⁶⁵¹ C. DE BORGHGRAVE, *Zalig zijn de armen van Geest*, Antwerpen, uitgeverij Vrijdag, 2019, 43.

⁶⁵² D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 133,

⁶⁵³ **Spaak** is Kamerlid voor de BWP. Hij werkt actief mee aan de Uitvoering van het Plan van de Arbeid. Hij zetelt in de overkoepelende Algemene Commissie van het Plan van de Arbeid en keurt mee de ontwerpen en voorstellen uit Uitvoering van het Plan van de Arbeid goed. (BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 8.)

⁶⁵⁴ H. DE MAN, *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d'or, 1941, 237-238.

“Il est moins cinq”

✎ Hendrik de Man ✎

I.I.I De Syndicale Commissie

Aangezien de Syndicale Commissie verbonden was aan de BWP, wordt in dit onderzoek op deze vakbond iets dieper ingegaan. Eerst wordt bekeken hoe de Syndicale Commissie keek naar het Plan van de Arbeid en de regering Van Zeeland I vanuit de bestaande vakliteratuur. Daarna gebeurt hetzelfde, maar op basis van De Belgische Vakbeweging, het officieel blad van de Syndicale Commissie.

I.I.I.I Syndicale Commissie, het Plan en de regering Van Zeeland I vanuit de literatuur

Toen het Plan van de Arbeid aan de Syndicale Commissie werd voorgesteld, viel het eerst op een koude steen. Vooral het achterwege laten van de klassenstrijd lag moeilijk bij de socialistische vakbond. Het front van de arbeid door samenwerking met de verschillende groepen, zoals de middenklasse en de landbouwers, was een harde noot om te kraken.⁶⁵⁵ De plooiën werden gladgestreken en al snel omarmde de Syndicale Commissie het Plan van de Arbeid.⁶⁵⁶ Wellicht lieten ze zich overtuigen door de snelle oplossing die het Plan bood voor de werkloosheid. De structuurhervormingen uit het Plan nam de vakbond er wel bij.⁶⁵⁷ Volgens Hendrik de Man was het vooral de Syndicale Commissie die financiële middelen voorzag voor de planpropaganda.⁶⁵⁸ Daarnaast was de Syndicale Commissie gedurende de hele crisis bang voor het verlies van sociale verworvenheden. Bijgevolg waren de verwachtingen zeer hooggespannen wanneer de BWP in de regering Van Zeeland I stapte.⁶⁵⁹

Niet elke structuurhervorming van het Plan van de Arbeid kon de Syndicale Commissie makkelijk verteren. Het corporatisme en de Syndicale Commissie pasten moeilijk in dezelfde kamer. In het communicatieblad van de Syndicale Commissie werden de katholieke wetsvoorstellen omtrent corporatisme bestempeld als antikapitalistisch en antisocialistisch. Antikapitalistisch omdat het corporatisme een sterk geleide economie voorschreef. Antisocialistisch omdat de katholieken hiermee klassenverzoening wilden bereiken. Ook zag de Syndicale Commissie corporatisme enkel als een voordeel voor het ACV en de kerk. Daarbovenop linkte de vakbond het corporatisme aan de dictatuur.

Ondanks alle negatieve reacties op het corporatisme in de Syndicale Commissie, pleitte de Man in het Plan van de Arbeid voor een wettelijk contractueel regime van de arbeid. Het Plan wou hiervoor de paritaire comités veralgemenen. Daarnaast waren volgens de Man economische raden bestaande uit de verschillende belangengroepen beter in staat om de economie te regelen. Aan de syndicale vrijheid mocht evenwel niet geraakt worden.⁶⁶⁰ Het contractueel regime van

⁶⁵⁵ M. BRELAZ, *Henri De Man, une autre idée du socialisme*, Genève, Editions des Antipodes, 1985, 693.

⁶⁵⁶ M. BRELAZ, *Henri De Man, une autre idée du socialisme*, Genève, Editions des Antipodes, 1985, 690-691.

⁶⁵⁷ J. BREPOELS, *Wat zoudt gij zonder 't werkwolk zijn? De geschiedenis van de Belgische arbeidersbeweging 1830-2015*, Antwerpen Van Halewyck, 2015, 275.

⁶⁵⁸ H. DE MAN, *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d'or, 1941, 207-208

⁶⁵⁹ J. BREPOELS, *Wat zoudt gij zonder 't werkwolk zijn? De geschiedenis van de Belgische arbeidersbeweging 1830-2015*, Antwerpen Van Halewyck, 2015, 275.

⁶⁶⁰ D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996me, 130-132.

arbeid linkte de Man aan arbeidsduurvermindering en loonstijgingen, beide enorm gewild door de Syndicale Commissie⁶⁶¹. Binnen de vakbond was hierover veel verdeeldheid. De Syndicale Commissie bestond zoals gezegd uit verschillende centrales. De grote centrales hadden een traditie van sociaal overleg. Zij konden zich vinden in een verdere institutionalisering van het sociaal overleg. Staken werd bij de grote centrales meer gezien als het ultieme redmiddel. Bij de kleinere centrales lag de realiteit geheel anders, zij waren veel minder vertrouwd met sociaal overleg en zagen de institutionalisering van het sociaal overleg als een beperking van de syndicale werking. Vooral voor de kleinere centrales was de klassenstrijd een doel op zich.⁶⁶² Ook waarschuwde de marxistische vleugel voor elke juridische omkadering van het sociaal overleg. Iedere omkadering zou volgens hen de vakbond muilkorven. Het integreren van de vakbonden in het economisch en sociaal beleid had volgens hen een prijs. Die prijs was tweeledig. De Syndicale Commissie zou zijn doel, de klassenstrijd, moeten opgeven. Bovendien zou de institutionalisering gebruikt worden om Syndicale Commissie aan regels, met de daarbij horende aansprakelijkheid, te onderwerpen.⁶⁶³

In de regeringsverklaring van de regering Van Zeeland I werd een vage clausule over de bedrijfsorganisatie opgenomen. Dat deed bij de top van de Syndicale Commissie veel stof opwaaien, aangezien binnen de vakbond hierover geen eensgezindheid bestond.⁶⁶⁴

1.1.1.2 Syndicale Commissie, het Plan en de regering Van Zeeland I vanuit de Belgische Vakbeweging

A Inhoud van het Plan van de Arbeid

Op 20 november 1933 probeert de Man om de Syndicale Commissie warm te maken voor het Plan van de Arbeid. Hij wijst erop dat de Syndicale Commissie samen met de BWP van strategie moest veranderen. In plaats van een deel van de koek te eisen, moet de koek vergroot worden. Een deel van de koek eisen, staat symbool voor de huidige strategie van verdelingshervormingen. De koek vergroten staat symbool, voor een wijziging van het regime door middel van structuurhervormingen. De socialistische beweging in België heeft deze structuurhervormingen altijd al voor ogen gehad door de socialisatie. Alleen is de socialisatie veranderd in een verre droom geworden in plaats van een eis. De Man zet dus het Plan van de Arbeid in de verf als het omzetten van de socialistische droom in realiteit. Om de uitvoering te verzekeren is een 'front van de arbeid' nodig, bestaande uit de hele werkende bevolking. Over landbouwers en de middenklasse in dit front van de arbeid zegt de Man niets, net zoals over de klassenstrijd. De crisis is voor de frontvorming een opportuniteit. De crisis maakt duidelijk dat het huidige systeem niet werkt. Daarbij wakkert de crisis het verlangen aan naar een nieuw

⁶⁶¹ **Zie** *infra* Deel III, 1.1.1.2, A Inhoud van het Plan van de Arbeid, 121.

⁶⁶² D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 136-137.

⁶⁶³ D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 135.

⁶⁶⁴ D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 135.

regime. De Man stelt dus een actieplan voor om deze structuurhervormingen uit te voeren. Dat actieplan zal geen droombeeld worden, maar uitgevoerd worden.⁶⁶⁵

“Het zal dus niet meer de tijd om genoeg te nemen met oplossingen die visch noch vleesch zijn, zooals deze waarin wij al te lang vertrouwen gesteld hebben toen wij spraken van de controle der banken, het recht van medezeggenschap en andere soortgelijke formules.”

✎ Hendrik de Man- De Belgische Vakbeweging 20 november 1933 ✎

Na het pleidooi van Hendrik de Man, is het belangrijk te weten waarom de Syndicale Commissie precies het Plan van de Arbeid omarmt. Uit de lezing van de Belgische Vakbeweging blijkt dat de Syndicale Commissie vooral de arbeidspolitiek en de oplossing van de werkloosheid belangrijk vindt.

In lijn met de arbeidspolitiek uit het Plan van de Arbeid, pleit de Syndicale Commissie in de Belgische Vakbeweging meerdere malen voor een verkorting van de arbeidsduur en een verhoging van de lonen.⁶⁶⁶ De arbeidsduur moet volgens de Syndicale Commissie beperkt worden tot 40h per week. Uit de lezing van de Belgische vakbeweging blijkt de 40h- werkweek zelfs een speerpunt is, hoger in rang dan loonstijgingen. De lonen moeten volgens de Syndicale Commissie bepaald worden door collectief overleg en bijgevolg vastgelegd worden bij collectieve arbeidsovereenkomsten.⁶⁶⁷ In de arbeidspolitiek van het Plan van de Arbeid is de daling van de arbeidsduur ook opgenomen, de 40h werkweek is evenwel niet opgenomen. Ook wordt in de arbeidspolitiek verder vermeld dat de lonen moeten normaliseren, met andere woorden een einde van de loondalingen. Hoe de lonen bepaald moeten worden, verduidelijkt de arbeidspolitiek niet.⁶⁶⁸

De drijfveren van de Syndicale Commissie om mee campagne te voeren voor het Plan van de Arbeid, buiten de arbeidspolitiek, komen het best naar voor wanneer de Belgische Vakbeweging bericht over de structuurhervormingen. Een van deze structuurhervormingen is de nationalisatie van het krediet. Volgens de Syndicale Commissie is deze nationalisatie nodig voor het einde van de crisis en de opslorping van werkloosheid. De Syndicale Commissie omarmt dus de nationalisatie van het krediet en bij uitbreiding het Plan van de Arbeid omwille van het einde van de crisis en de opslorping van werkloosheid. Bijgevolg zijn de structuurhervormingen

⁶⁶⁵ X. “Vooruit voor het Plan van den Arbeid”, H. DE MAN, “Een economisch plan voor België” in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 november 1933, (1933)11.

⁶⁶⁶ G. KEUWET, “het loonvraagstuk in de metaalnijverheid” in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 augustus 1935, (1935)08.

X., “Onze Nieuwjaarswensch”, I. DELVIGNE, “En de lonen in de privaatnijverheid”, C. MERTENS “Het vraagstuk der veertiger uren” in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 december 1935, (1935)12.

X., “Programma van eischen door de Syndikale Kommissie onderworpen aan den Algemeenen Raad der B.W.P. met het oog op de samenstelling eener nieuwe regering” in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 25 mei 1936, (1936)05.

⁶⁶⁷ X., “Onze Nieuwjaarswensch” in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 december 1935, (1935)12.

⁶⁶⁸ ‘Plan van de Arbeid’ in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 474.

Zie *supra* Deel I, 2.2 Inhoud van het Plan van den Arbeid, 16.

van de Belgische staat en economie ondergeschikt aan de snelle oplossing die ze bieden voor de crisis en werkloosheid.⁶⁶⁹

Eind 1935 veranderen de drijfveren van de Syndicale Commissie. De Belgische Vakbeweging kopt met: ‘Onze politiek’. De economische toestand van België is terug op de rails en de werkloosheid is gedaald. Desondanks blijven er grote verzuchtingen bij de arbeidersklasse. Volgens de Syndicale Commissie zijn grote structuurhervormingen nodig om aan de verzuchtingen tegemoet te komen. Deze staan in het Plan van de Arbeid. De Syndicale Commissie neemt haar verantwoordelijkheid en neemt de draad van de planpropaganda weer op.⁶⁷⁰ Hieruit blijkt dat de Syndicale Commissie vrij positief staat tegenover de structuurhervormingen van het Plan, dat is een tegenstelling met de literatuur. Volgens de literatuur heeft de Syndicale Commissie het moeilijk met de structuurhervorming en de arbeidspolitiek uit het Plan van de Arbeid. In de Belgische Vakbeweging is hier geen bewijs van terug te vinden. In tegendeel volgens de Belgische Vakbeweging is de arbeidspolitiek uit het Plan van de Arbeid een vertaling van de standpunten van de Syndicale Commissie. Evenwel is de arbeidspolitiek niet verregaand genoeg. Volgens de Syndicale Commissie is de arbeidspolitiek niet meer dan een wettelijke bekrachtiging van de huidige situatie. De Syndicale Commissie wil naast een politieke democratie, die er al is, ook een economische democratie. Een erkenning van de syndicaten, een uitbreiding van de paritaire comités en een stelsel van minimumlonen is niet genoeg voor deze economische democratie. De Syndicale Commissie pleit daarom voor de toevoeging van medebeheer (ook in de genationaliseerde sectoren) en arbeidstoezicht aan de arbeidspolitiek van het Plan van de Arbeid.⁶⁷¹

B De regering Van Zeeland komt aan de macht en gevoerd beleid

Ironisch genoeg stemt de BWP in met een beleid dat noch vis, noch vlees is: hoe gaat de Syndicale Commissie hiermee om?⁶⁷² De Syndicale Commissie hamert op de gelijkenissen tussen het Plan van de Arbeid en het ‘Plan Van Zeeland’. Het Plan Van Zeeland komt wel niet overeen met het Plan van de Arbeid omdat de structuurhervormingen ontbreken. De Syndicale Commissie staft de gelijkenissen door een tabel die de regeringsverklaring vergelijkt met artikels, delen van *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* en de tekst van het Plan van de Arbeid. Deze tabel is duidelijk voor propagandadoeleinden opgesteld. Het ACV communiceerde openlijk dat de regering Van Zeeland hun beleid uitvoert.⁶⁷³ De Syndicale Commissie weerlegt deze claim in de Belgische Vakbeweging aan de hand van bovenvermelde tabel. Tegen elke kost beweert de Syndicale Commissie dat de regering Van Zeeland I grote delen van het Plan van de Arbeid uitvoert, ze blijft dat ook herhalen in andere artikelen. De Belgische

⁶⁶⁹ H. VOS, “De nationalisatie van het krediet” in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 januari 1935, (1935)01.

⁶⁷⁰ X, “Onze politiek” in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 november 1935, 1935(11).

⁶⁷¹ X., “Het Plan van den Arbeid en de economische democratie” in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 november 1935, 1935(11).

⁶⁷² Zie *supra* Deel II, 7 Besluit over de uitvoering van het Plan van de Arbeid door de regering Van Zeeland I, 112.

⁶⁷³ X, “Wat de regeering Van Zeeland aan het Plan van den Arbeid ontleend heeft” in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 maart 1935, (1935)03.

Vakbeweging spreekt zelfs over het einde van de liberale economie, voortaan zal de economie moeten rekening houden met het algemeen belang.⁶⁷⁴

Los van de uitvoering van het Plan, is de start van de regering Van Zeeland hoopgevend. Voor het eerst sinds het begin van de crisis kan de arbeider opnieuw hoop koesteren. De hoge verwachtingen van de Syndicale Commissie vallen duidelijk op. De Syndicale Commissie verzekert haar steun en medewerking aan het regeringsprogramma. Toch is het programma niet voldoende voor een volledige economische heropleving, daarvoor zijn de structuurhervormingen die het Plan van de Arbeid voorschrijft nodig. De Syndicale Commissie zal bijgevolg blijven strijden en campagne voeren voor het Plan van de Arbeid.

In eerste instantie worden de hoge verwachtingen van de Syndicale Commissie ingelost. Op 20 mei 1935 kopt het blad met: 'De wind in de zeilen'. Zij stellen dat de afname van de werkloosheid symbool zal staan voor het succes van de regering. Zij rekenen hiervoor vooral op de minister van Werkloosheid met zijn programma van openbare werken. Ook zijn zij uiterst tevreden met het einde van de deflatiepolitiek, of wat het blad de afbraakpolitiek noemt.⁶⁷⁵ Deze communicatie is het bewijs dat de Syndicale Commissie positief stond tegenover de regering, omwille van de strijd tegen werkloosheid en het einde van de deflatiepolitiek. Diezelfde strijd tegen de werkloosheid was ook de drijfveer van de Syndicale Commissie om het Plan van de Arbeid te omarmen. Uit de literatuur blijkt dat de clausule over corporatisme in de regeringsverklaring veel opschudding veroorzaakte bij de Syndicale Commissie.⁶⁷⁶ In het communicatieblad is geen enkel bewijs van deze beroering terug te vinden. Verder is de Belgische vakbeweging ook positief over de stijging van de prijzen, deze stijging kondigt een tijdperk van bloei aan.⁶⁷⁷ Op 20 december 1935 klinkt de toon anders. De regering heeft verdienstelijk een poging gedaan om de werkloosheid te doen dalen, maar een verdere daling blijft uit.

Ook op 20 mei 1935 schrijft de Belgische Vakbeweging met veel lof over de financiële politiek van de regering Van Zeeland. Wat de bankcontrole en de controle van het krediet betreft, zijn er twee soorten van de maatregelen voorzien: bescherming van de deposanten en controle van kredieten om de economische conjunctuur te sturen. De Syndicale Commissie vindt het niet erg dat deze maatregelen niet te vergelijken zijn met de nationalisatie van het krediet, zolang de resultaten maar gelijklopend zijn. Voor de controle van kredieten vreest de Syndicale Commissie minder vergaande maatregelen. De regering benadrukt vooral de verzekering van een goedkope en overvloedige kredietverlening. Daarvoor ligt de nadruk op de daling 'van de huur van geld', met andere woorden lagere rentevoeten. Hierdoor is de controle op het krediet minder vergaand dan het Plan van de Arbeid omdat het Plan ook controle voorziet op het gebruik van kredieten, de muntcirculatie en kredietverlening aan de staat. Natuurlijk wijst de

⁶⁷⁴ X., "Een mei" in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 april 1935, (1935)04.

⁶⁷⁵ X., "De wind in de zeilen" in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 mei 1935, (1935)05.

⁶⁷⁶ **Zie** *supra* Deel III, 1.1.1.1 Syndicale Commissie, het Plan en de regering Van Zeeland I vanuit de literatuur, 119.

⁶⁷⁷ E. GRYSON, "Gaan wij den weg op van een verbetering en een verhoging van de prijs" in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 mei 1935, (1935)05.

Syndicale Commissie op de vaagheid van de regeringsverklaring, dus eigenlijk kan de financiële politiek nog alle kanten op.⁶⁷⁸

Het lof wordt getemperd in een artikel over de bankcontrole voor depositobanken. Het artikel geeft aan dat de bankcontrole een verbetering betekent op bepaalde vlakken: de revisoren, de verplichte bekendmakingen aan de NBB, de persoonlijke en morele waarborgen voor de leiders en de beheerders van banken.⁶⁷⁹ Toch valt er ook heel wat kritiek te geven. Vooral de kredietpolitiek is een lachertje. De omslachtige procedure waaraan de bepaling van maximale rentevoeten gebonden is, is hiervan het beste bewijs. Ook kan de Bankcommissie geen enkele richtlijn geven omtrent het gebruik van kredieten. Zo is niet verzekerd dat de kredietverlening het economisch herstel zal bevorderen.⁶⁸⁰

Ook de hypothecaire hervorming past in de financiële politiek van de regering Van Zeeland 1. Deze heeft namelijk ook de daling van de rentevoeten als doel. Begin 1936 verschijnt hierover een uitgebreid artikel in de Belgische Vakbeweging. De schrijver van het artikel is de fiscale expert van de BWP. Volgens hem is de poging verdienstelijk, maar zal de hypothecaire hervorming niet slagen in zijn opzet. De hypothecaire hervorming voorziet geen reorganisatie van de hypothecaire markt, terwijl volgens de schrijver daar de sleutel zit. Ten eerste zijn er op de hypothecaire markt veel te veel particulieren en kleine ondernemingen actief. Zij ondermijnen de stabiliteit van de hypothecaire markt en maken een effectieve controle onmogelijk. Daarnaast is een stabiele marktconforme rentevoet niet mogelijk door de vele schokken op de kapitaalmarkten. Tot slot hebben depositobanken te veel deposito's om allemaal om te zetten in kredieten. Zij zouden een deel van de deposito's ter beschikking moeten stellen van de hypothecaire instellingen. Het Centraal Bureau van het Hypothecair krediet kan een eerste stap zijn voor de broodnodige reorganisatie.⁶⁸¹

De algemene stijging van de lonen in lijn met de levensduurte door middel van een indexkoppeling, is een speerpunt voor de Syndicale Commissie. Door de devaluatie stijgen immers de prijzen, waardoor zonder een loonstijging de koopkracht van de arbeiders achteruitgaat. Het thema verschijnt meermaals in de Belgische Vakbeweging. De regering heeft een belofte gedaan om de lonen te laten stijgen. Het is voor de Syndicale Commissie van groot belang dat de regering deze belofte nakomt.⁶⁸² Een aantal maanden later is volgens de Belgische Vakbeweging van deze belofte nog niets in huis gekomen. De Belgische Vakbeweging is vlijmscherp voor de regering: de arbeiders in de private bedrijven draaien op voor de devaluatie. Voor de arbeider is het nog zuurder, aangezien de regering zijn belofte wel is nagekomen voor

⁶⁷⁸ A. HALASI, "Het financieel programma der regering" in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 mei 1935, (1935)05.

⁶⁷⁹ *Zie supra* Deel II, 2.3.2.2 Koninklijk besluit nr. 185, 48 ev.

⁶⁸⁰ A. HALASI, "De controle der banken" in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 augustus 1935, (1935)08.

⁶⁸¹ A. HALASI, "De hypothecaire hervorming" in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 januari 1936, (1936)01.

⁶⁸² G. KEUWET, "het loonvraagstuk in de metaalnijverheid" in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 augustus 1935, (1935)08.

de ambtenaren.⁶⁸³ De Man onderneemt wel een poging om de lonen te koppelen aan de levensduurte. Hij koppelt de lonen van de werklieden die openbare werken uitvoeren aan een prijzenindex. Voor werken uitgevoerd voor andere ministeries, geldt deze indexkoppeling evenwel niet. De Syndicale Commissie gaat hiervoor in overleg met de andere ministers. Ook in de privaattijverheid probeert de Syndicale Commissie de lonen te koppelen aan een prijzenindex door collectieve arbeidsovereenkomsten. De Syndicale Commissie boekt hier aardig wat successen, maar de beloofde algemene indexering blijft ontbreken. Hard concludeert de schrijver: *‘een periode van harde strijd is ingetreden’*.⁶⁸⁴

De Syndicale Commissie is evenwel vol begrip voor de geleidelijke aanpak van de regering Van Zeeland I, onder invloed van de socialisten. Ze is dan ook oprecht teleurgesteld in de verkiezingsuitslag van 24 mei 1936. Ze is bereid om de voortzetting van de huidige politiek te steunen en plaatst drie doelstellingen: de aanpak van de crisis en de werkloosheid, het einde van de ‘samenheuling’ tussen de politiek en het financieel welzijn van de werkende bevolking.⁶⁸⁵ Aangezien de Syndicale Commissie de voortzetting van de huidige politiek wil steunen, is ze ondanks sommige kritische uitlatingen best tevreden over het beleid van de regering Van Zeeland I. In het eisenprogramma van de Syndicale Commissie wordt de uitvoering van het Plan van de Arbeid zelfs niet meer opgenomen. De Syndicale Commissie eist bijvoorbeeld een verregaande controle van het krediet, in plaats van de door het Plan vereiste nationalisatie van het krediet.⁶⁸⁶

1.1.2 ACV en ACW

In zijn redevoering op het kerstcongres in 1933 zegt Hendrik de Man het volgende. Het ACW heeft een brief verspreid waarbij ze het Plan van de Arbeid als een oproep tot een eenheidsfront beschouwt. Volgens Hendrik de Man vinden de christelijke democraten niets in het Plan dat indruist tegen hun christelijke leer. In tegendeel, het Plan van de Arbeid en de christelijke leer streven hetzelfde na. Laconiek vermeldt Hendrik de Man dat het christelijk werkersverbond de BWP met haar Plan ziet als letterdieven. Volgens het ACW hebben de ontwerpers van het plan inspiratie gehaald bij *Rerum Novarum* en *Quadragesimo Anno*. In het blad staat laconiek:

“De socialisten gaan bij de heiligen vader te rade! Dit gebeurt niet alle dagen.”

✎ ACW ✎

Hendrik de Man antwoordt hierop laconiek het volgende:

“Het is me er niet om te doen op dit ogenblik met den Paus over een zaak van auteursrechten te twisten.”

✎ Hendrik de Man ✎

⁶⁸³ I. DELVIGNE, “En de loonen in de privaattijverheid” in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 december 1935, (1935)12.

⁶⁸⁴ E. GRYSOON, “Onze toestand” in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 december 1935, (1935)12.

⁶⁸⁵ X., “En nu aan den arbeid” in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 25 mei 1936, (1936)05.

⁶⁸⁶ X., “Programma van eischen door de Syndikale Kommissie onderworpen aan de Algemeenen Raad der B.W.P. met het oog op de samenstelling eener nieuwe regeering” in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 25 mei 1936, (1936)05.

Volgens de Man kan de christelijke werknemersbeweging zich zeker vinden in het Plan van de Arbeid. Hendrik de Man vraagt niet om hun programma naast zich neer te leggen, maar het hunne uit te voeren aangezien het toch hetzelfde is.⁶⁸⁷ Toch vraagt het ACW meer. Zij hebben dan wel geen problemen met het Plan, maar willen in ruil dat de BWP haar standpunten verandert op vlak van klassenstrijd, eigendomsrecht, antiklerikalisme en de toelagen van het vrij onderwijs. Hendrik de Man gaat in zijn redevoering verder over de houding van het ACW. Volgens hem focust het ACW zich op afleidingsmanoeuvres, het werkelijke probleem is de hoge werkloosheidsgraad. Wil het ACW meewerken aan een oplossing voor deze problematiek, moet ze het Plan aanvaarden. Wanneer het ACW het Plan aanvaardt, zal ze vanzelfsprekend betrokken worden bij de uitvoering van het Plan.

Volgens Dirk Luyten strookt de redevoering van Hendrik de Man niet met de werkelijkheid. Dat komt door de dubbele taak van het ACV en ACW: enerzijds het behartigen van de belangen van de arbeiders, anderzijds de klassenverzoening. Beide taken verzoenen was niet altijd even makkelijk, zeker na *Quadregesimo Anno*. Sommigen binnen de Katholieke Unie wouden het politiek corporatisme gebruiken om de arbeidersbeweging het zwijgen op te leggen. Het politiek corporatisme werd binnen het ACV en ACW afgezworen, maar het ACV en ACW ontwikkelden wel een eigen corporatistisch model (de wetsvoorstellen Heyman) om haar beide taken te verzoenen.⁶⁸⁸ Dat corporatistisch regime was gestoeld op de uitbreiding van de bevoegdheden van de paritaire comités, gecombineerd met rechtspersoonlijkheid en aansprakelijkheid voor vakbonden. Paritaire comités zouden door collectieve arbeidsovereenkomsten bindende economische en sociale richtlijnen kunnen opleggen in hun sector of industrie. De uitbreiding van de bevoegdheden van de paritaire comités moest de arbeidersbeweging medezeggenschap geven in de sectorale economie en op zijn minst adviesbevoegdheid in nationale economie.⁶⁸⁹ Op basis van het subsidiariteitsbeginsel kon de overheid ook bevoegdheden overhevelen naar de paritaire comités.⁶⁹⁰ De planeconomie, die bestaat uit een geleide economie met nationalisaties, was voor het ACV een te grote inperking op de individuele vrijheid en de vrije concurrentie.⁶⁹¹

Het doel van de corporatistische voorstellen was klassenverzoening bereiken, de doelstelling van de christelijke leer. De voorstellen waren dus gericht tegen de socialisten en de socialistische leer, de klassenstrijd. *Quadregesimo Anno* deed hier nog een schep bovenop door te melden dat socialisme, in wat voor vorm ook, in geen enkel geval te verzoenen was met het christendom. Daarbij was het volgens de Paus ook niet mogelijk dat het socialisme en christendom elkaar in het midden vonden, door allebei water bij de wijn te doen. De christelijke leer is ondeelbaar, dus het christendom kon geen toegevingen doen.⁶⁹² Het Plan van de Arbeid was volgens het

⁶⁸⁷ Gent, AMSAB, Het Plan van de Arbeid, Stenographisch verslag van de redevoering gehouden door Hendrik de Man op het Kerstcongres 1933 der Belgische Werkliedenpartij, MAD/180.35, 21.

⁶⁸⁸ D. LUYTEN, "Politiek corporatisme en de crisis van de liberale ideologie (1920-1944)", *BTNG* 1992, (493) 532.; C. DE BORGHGRAVE, *Zalig zijn de armen van Geest*, Antwerpen, uitgeverij Vrijdag, 2019, 43, 138-139, 143.

⁶⁸⁹ D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 114-117, 121-122.

⁶⁹⁰ *Zie supra* Deel II, 6.1.2.2, B Sociaal corporatisme: instrument van de christelijke werknemers?, 105.

⁶⁹¹ C. DE BORGHGRAVE, *Zalig zijn de armen van Geest*, Antwerpen, uitgeverij Vrijdag, 2019, 144.

⁶⁹² D. LUYTEN, "Wetgevende initiatieven met betrekking tot bedrijfsorganisatie in de dertiger jaren in België", *BTNG* 1988, (587) 593- 594, 596, 600-601.; D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 110.

⁶⁹² *Quadregesimo Anno*, §116, 120.

ACW een tussenstap naar een collectivistische samenleving. Daarbovenop vond het ACW de staats tussenkomst en nationalisaties in strijd met de christelijke leer.⁶⁹³ Deze reden lijkt een drogreden want de paus zette in *Quadragesimo Anno* de deur open voor meer staatsinterventie in de economie.⁶⁹⁴ Bijgevolg kon het Plan van de Arbeid op weinig steun van het ACW rekenen, door de principiële onverenigbaarheden tussen katholieken en socialisten. Het feit dat het Plan van de Arbeid zelf de klassenstrijd afzweert, kon de onverenigbaarheden niet overbruggen.⁶⁹⁵

Hendrik de Man sloeg in 1934 een heel andere toon aan in een reeks artikelen over het corporatisme. In die reeks trok hij verbanden tussen het middeleeuws corporatisme en het syndicalisme. Hij zag het syndicalisme als opvolger van het middeleeuws corporatisme, aangezien beide anti-kapitalistisch waren en een verbetering van de rechten van de arbeider tot doel hadden. Verder schreef hij in deze reeks iets heel vreemd. Bij het middeleeuws corporatisme bestond geen klassenstrijd tussen de verschillende corporaties.⁶⁹⁶ Eigenlijk liet hij hier uitschijnen dat een klassenstrijd voor hem helemaal niet hoefde. Het lijkt alsof hij hier ingaat op de eis van het ACW om van standpunt te veranderen op vlak van de klassenstrijd. Misschien zag Hendrik de Man dat de volksfrontvorming met de christelijke arbeidersbeweging toch niet zo vlot liep. Misschien dacht hij hiermee de christelijke arbeidersbeweging toch nog te overtuigen om mee te stappen in het volksfront. Een kleine nuance is hier op zijn plaats. Het gaat hierboven enkel om het standpunt van Hendrik de Man niet dat van de BWP of de Syndicale Commissie. De Man oogstte heel wat kritiek met bovenstaand standpunt, zowel binnen de BWP, als binnen de Syndicale commissie.⁶⁹⁷

I.1.3 Clash in de verbetering van de positie van de werkenden en werklozen: vakbonden vs. werkgevers

De regering Van Zeeland I stond onder druk langs twee kanten. Zowel de werkgevers als de vakbonden kwamen hun eisen presenteren. Binnen de regering botste het regelmatig hierover. Delattre kreeg bijvoorbeeld vaak het verwijt te veel mee te gaan met de eisen van de vakbonden. Gérard kon zich vaak niet vinden in de eisen van de vakbonden.⁶⁹⁸ De zoektocht naar compromissen was vaak lang en vol hindernissen.

Toch leek de regering van Zeeland I een omslag voor de werklozen en werkenden. Niet lang na het aantreden deed de regering enkele aanpassingen aan de werkloosheidsverzekering en het arbeidsrecht. Al zorgden de aanpassingen van de regering vooral voor het verdwijnen van enkele scherpe randjes. Een echte hervorming van de werkloosheidsverzekering en het

⁶⁹³ E. GERARD en J. BLANCHE, *De christelijke arbeidersbeweging in België deel I*, Leuven, Universitaire pers, 1991, 210.

⁶⁹⁴ *Quadragesimo Anno*, §104-109, 114.

⁶⁹⁵ D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 107-108.; E. GERARD en J. BLANCHE, *De christelijke arbeidersbeweging in België deel I*, Leuven, Universitaire pers, 1991, 210.

⁶⁹⁶ D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 132.

⁶⁹⁷ D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 132- 133.

⁶⁹⁸ G. VANTHEMSCHE, *De werkloosheid in België tijdens de crisis van de jaren 1930*, onuitg. Doctoraatsthesis faculteit letteren en wijsbegeerte VUB, 1987, 407.

arbeidsrecht bleef uit. Voor grondige hervormingen van de werkloosheidsverzekering en het arbeidsrecht was het wachten tot na de algemene staking in juni 1936.⁶⁹⁹

Een aantal kleine aanpassingen voor werklozen en werkenden worden hier verder besproken. De eerste maatregel was de inrichting van een commissie voor vrouwenarbeid. De commissie moest een aantal prangende vraagstukken bestuderen in verband met de tewerkstelling van vrouwen. De vraagstukken hadden betrekking op als ongezond erkende werkzaamheden, werkzaamheden die *'de krachten van vrouwen te boven gaan'* of waarvan de uitvoering enig gevaar opleverde.⁷⁰⁰ Een tweede maatregel had betrekking op de bescherming van werknemers in de fabrieken van elektrische loodaccumulatoren. De werkgever moest op basis van dit koninklijk besluit voorzien in een specifieke bescherming voor zijn werknemers. Dat koninklijk besluit is niet zo vernieuwend als gedacht. Het is de verdere uitwerking van een koninklijk besluit uit 1933, dat werknemers in gevaarlijke, ongezonde en hinderlijke inrichtingen wil beschermen.⁷⁰¹ Een derde maatregel was de afschaffing van een gehaat koninklijk besluit uit 1934. Door middel van een koninklijk besluit uit 1934 kon de minister van Arbeid en Sociale Voorzorg het percentage tewerkgestelde vrouwen, gehuwd en ongehuwd, in elk bedrijf vastleggen.⁷⁰² Het doel van dat koninklijk besluit was de vervanging van vrouwelijke werknemers door mannelijke werklozen. Het koninklijk besluit oogstte vanaf zijn inwerkingtreding al veel kritiek. In 1935 werd het door de regering Van Zeeland afgeschaft.⁷⁰³ Tot slot maakte de regering Van Zeeland I de voorwaarden om in te schrijven in een werklozenkas soepeler door verzekeringsproblemen in de nijverheidssector. In datzelfde koninklijk besluit werd ook de daling van de werkloosheidsuitkering, wanneer de echtgenote werkte, afgeschaft.⁷⁰⁴ Door de daling van de werkloosheidsuitkering van hun echtgenoot weigerden veel vrouwen te werken. De regering schafte de daling af omdat ondernemingen te weinig vrouwen vonden om een goede werking te verzekeren.

De werkgevers waren helemaal niet tevreden met al deze kleine wijzigingen en wouden een hertekening van het hele werkloosheidssysteem. Ook de vakbonden waren niet tevreden met deze kleine kruimels. Zij hoopten op een snelle verbetering voor de situatie van de werklozen. Na enkele kleine verbeteringen viel de motor van de regering echter stil en de vakbonden bleven op hun honger zitten. De economie herleefde, maar de vakbonden bleven meer en meer met het gevoel zitten dat de werknemers en werklozen geen graantje mochten meepikken. Terwijl de werknemers en werklozen door het deflatiebeleid en de devaluatie serieuze opofferingen moesten doorstaan. De pil was nog moeilijker door te slikken voor de socialistische vakbond,

⁶⁹⁹ G. VANTHEMSCHE, *De werkloosheid in België tijdens de crisis van de jaren 1930*, onuitg. Doctoraatsthesis faculteit letteren en wijsbegeerte VUB, 1987, 408-409.

⁷⁰⁰ KB 13 juli 1935 tot instelling der commissie voor den vrouwenarbeid, *BS* 13 juli 1935, 4752, 4752.

⁷⁰¹ KB 27 juni 1935 waarbij speciale voorwaarden worden opgelegd aan de fabrieken van elektrische loodaccumulatoren, *BS* 13 juli 1935, 4749.

⁷⁰² KB 8 december 1934 waarbij de Minister van Arbeid en Sociale Voorzorg er toe gemachtigd wordt om voor elk bedrijf het percentage vast te stellen van de gehuwde en ongehuwde arbeidsters, die daarin mogen worden tewerkgesteld met het oog op het vervangen hunner excedenten door werklozen, *BS* 9 december 1934, 6505.

⁷⁰³ KB 22 november 1935 tot intrekking van het besluit nr. 40 van 8 december 1934 waarbij de Minister van Arbeid en Sociale Voorzorg er toe gemachtigd wordt om voor elke bedrijf het percentage vast te stellen van de gehuwde en ongehuwde arbeidsters, die daarin mogen worden tewerkgesteld, met het oog van het vervangen hunner excedenten door werklozen, *BS* 25-26 november 1935, 7523.

⁷⁰⁴ KB 1 februari 1936 houdende wijziging van ons besluit van 31 mei 1933 betreffende het regime van de onvrijwillige werkloosheid, gewijzigd bij ons besluit van 29 januari 1935, *BS* 16 februari 1936, 838.

gezien het grote aantal socialistische ministers in de regering Van Zeeland I. Het gevoel van ontevredenheid bereikte zijn toppunt bij de algemenestaking van 1936.⁷⁰⁵

1.2 De middenstandsbeweging

De middenstandsbeweging slaat op de organisaties die de belangenverdediging van de zelfstandigen op zich namen. Deze zelfstandigen waren een zeer verscheiden groep: de kleinhandel, ambachten, horeca, etc.⁷⁰⁶ Gezien de verscheidenheid van de groep, liep de organisatie van hun belangenverdediging mank. Daarnaast was de middenstand ook ideologisch verdeeld. Vooral de christelijke middenstandsbewegingen hadden het moeilijk, mede door problemen bij hun bank- en spaarinstellingen.⁷⁰⁷ De roep naar een performante eenheidsorganisatie werd steeds luider.⁷⁰⁸

De interesse van de politieke partijen in de middenstandsbeweging bleef gedurende het interbellum zeer groot. De middenstand was een geliefde visvijver voor stemmen. Ook de BWP kreeg steeds meer interesse in de middenstand. Mede omdat steeds meer arbeiders op zoek gingen naar een bijberoep als zelfstandige, in bijvoorbeeld de kleinhandel. Daarnaast had de BWP schrik voor een snelle radicalisering van de middenstandsbeweging, zoals in nazi-Duitsland. De planpropaganda richtte zich als gevolg actief op de middenstand. De middenstand kampte historisch met de economische monopolies, de moeilijke kredietverlening en de hoge belastingdruk. Als de middenstand zich zou verenigen met een front van loontrekkenden, was het via het Plan van de Arbeid mogelijk om al hun eisen te realiseren.⁷⁰⁹ Het was inderdaad zo dat het Plan aansloot bij veel wensen van de middenstandsbeweging. De middenstandsbeweging wou ook een hervorming van de liberale economie tot een morele economie. Bijgevolg wou ook de middenstandsbeweging een einde stellen aan de macht van de monopolies en holdings. Beide maakten volgens de middenstandsbeweging vrije concurrentie onmogelijk.⁷¹⁰

Het water tussen de BWP en de middenstandsbewegingen bleef echter te diep. De middenstand of de burgerij had een grote aversie voor de arbeiders en bij uitbreidingen de partijen die opkwamen voor de arbeiders. De middenstand was inderdaad slachtoffer van de crisis, toch overtuigde het Plan van de Arbeid hen niet om zich bij de BWP aan te sluiten. Simpelweg omdat het Plan gekoppeld was aan de BWP. De middenstand legde de schuld van alle economische malaise mede bij de arbeiders en de macht die deze gekregen hadden door het algemeen enkelvoudig stemrecht. Via deze macht ontstond meer en meer sociale wetgeving.

⁷⁰⁵ G. VANTHEMSCHE, *De werkloosheid in België tijdens de crisis van de jaren 1930*, onuitg. Doctoraatsthesis faculteit letteren en wijsbegeerte VUB, 1987, 409-411.

⁷⁰⁶ P. HEYRMAN, *Middenstandsbeweging en beleid in België 1918-1940: tussen vrijheid en regulering*, Leuven, Universitaire pers, 1998, 24-25.

⁷⁰⁷ P. HEYRMAN, *Middenstandsbeweging en beleid in België 1918-1940: tussen vrijheid en regulering*, Leuven, Universitaire pers, 1998, 234-249; de katholieke partij in crisis, 360.

⁷⁰⁸ P. HEYRMAN, *Middenstandsbeweging en beleid in België 1918-1940: tussen vrijheid en regulering*, Leuven, Universitaire pers, 1998, 234, 244, 262-263.

⁷⁰⁹ P. HEYRMAN, *Middenstandsbeweging en beleid in België 1918-1940: tussen vrijheid en regulering*, Leuven, Universitaire pers, 1998, 271-277.

⁷¹⁰ C. DE BORGHGRAVE, *Zalig zijn de armen van Geest*, Antwerpen, uitgeverij Vrijdag, 2019, 140.; P. HEYRMAN, *Middenstandsbeweging en beleid in België 1918-1940: tussen vrijheid en regulering*, Leuven, Universitaire pers, 1998, 368.

Als gevolg stegen de kosten voor de werkgever en de belastingen voor de gehele bevolking.⁷¹¹ Binnen de middenklasse waren velen dus niet gewonnen om zich aan te sluiten bij een partij die gekoppeld was aan de arbeidersklasse. Het Plan van de Arbeid had oog voor deze grieven en maakte een opening naar het corporatisme, om de middenstandsbewegingen in het economisch en sociaal beleid te betrekken. Een voorbeeld hiervan is de economische raad.⁷¹² Het corporatistisch gedeelte van het Plan was echter veel te vaag, waardoor het de middenklasse niet kon overtuigen.

2 Financieel- economische belangengroepen

2.1 Wie zijn deze belangengroepen?

In België waren verschillende financieel- economische belangengroepen actief. De holdings van deze groepen domineerden de Belgische economie door hun participaties in allerlei ondernemingen.⁷¹³ De bekendste groep is de Société Générale (in het Nederlands Generale Maatschappij), bekend als de ‘oude dame’. De Société Générale was het prototype van een gemengde bank. De Société Générale kwam versterkt uit de eerste wereldoorlog en genoot een groot prestige bij de Belgische bevolking. Einde jaren 20 was de Société Générale op het toppunt van haar macht, de holding had participaties in 3500 Belgische ondernemingen en een nominaal kapitaal van 125 miljard Belgische Frank. Emile Francqui de gouverneur van de Generale had zelfs de leuzennaam ‘onderkoning van België’. De economische crisis begin de jaren 30 kwam hard aan bij de Société Générale. Zij leed verliezen op haar industriële participaties en had niet genoeg kapitaal om alle aan haar verbonden ondernemingen te hulp te komen. Daarnaast verloor ze haar goede reputatie door de beschuldigingen van machtsmisbruik en geldgewin. De Société Générale koos door deze twee factoren voor een defensieve en behoudsgezinde houding gedurende de jaren 30.⁷¹⁴ Van oudsher had de Société Générale een zeer sterk netwerk. Tot dat netwerk behoorden heel wat parlementairen en leden van de verschillende regeringen.⁷¹⁵ Zo had Emile Francqui zelf goede banden met Emile Vandervelde, voorzitter van de BWP en minister zonder portefeuille in de regering Van Zeeland I. Ook de Koning behoorde tot het netwerk van de Société Générale. Het koningshuis was geschiedkundig een belangrijke aandeelhouder van de Société Générale, maar ook heel wat mensen uit de hofhouding waren verbonden met de Société Générale. Op de kop toe werd Francqui een aantal keer minister zonder portefeuille. Het systeem van ministers zonder portefeuilles had tot doel de regering meer geloofwaardigheid te geven door de toevoeging van politieke en economische zwaargewichten. Francqui werd bijvoorbeeld toegevoegd aan de regering Theunis II, die tot doel had de val van de Belgische Frank te voorkomen. Om deze

⁷¹¹ C. DE BORGHGRAVE, *Zalig zijn de armen van Geest*, Antwerpen, uitgeverij Vrijdag, 2019, 140.; D. LUYTEN, *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 82.

⁷¹² P. HEYRMAN, *Middenstandsbeweging en beleid in België 1918-1940: tussen vrijheid en regulering*, Leuven, Universitaire pers, 1998, 365-366.

Zie *supra* Deel I, 2.2 Inhoud van het Plan van den Arbeid, 17.

⁷¹³ N. MATHEVE, *Tentakels van de macht. Elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*, Heule, INNI Publishers, 2016, 257-258.

⁷¹⁴ N. MATHEVE, *Tentakels van de macht. Elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*, Heule, INNI Publishers, 2016, 257- 265.

⁷¹⁵ N. MATHEVE, *Tentakels van de macht. Elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*, Heule, INNI Publishers, 2016, 264.

strijd geloofwaardig te maken, moest de grootste financieel-economische belangengroep toegevoegd worden aan de regering.⁷¹⁶

De grote concurrent van de Société Générale was de Bank van Brussel, ook een gemengde bank. De Bank Van Brussel had sterke banden met minister van Financiën Max- Leo Gérard. Na zijn ministerschap schopte hij het tot ondervoorzitter van Brufina, de holding van de Bank Van Brussel ontstaan na de splitsing van de depositobank en de holding.⁷¹⁷

Heel wat partijen richtten ook banken op om hun eigen organisatie te ondersteunen. Het beste voorbeeld hiervan was de Bank van de Arbeid, opgericht door de BWP. De BWP werd hierdoor deel van een kapitalistisch systeem.⁷¹⁸ Deze banken waren jonge banken zonder veel ervaring. Door hun ambitieuze investeringsstrategieën voor de crisis, werden zij door de crisis in hun bestaan bedreigd.

Tot slot had ook de NBB heel wat invloed. Deze bank verkreeg midden 19e eeuw het emissierecht ten koste van de Société Générale. Daarnaast was de NBB ook beheerder van de publieke financiën. De NBB was in zekere mate de tegenpool van de private banken. De NBB kwam verzwakt uit Wereldoorlog I. Toch speelde de Nationale Bank een sleutelrol in het economisch herstel na Wereldoorlog I. Door het emissierecht had de overheid de NBB nodig om een budgettaire politiek te voeren, die het economisch herstelbeleid ondersteunde. De overheid probeerde de bevoegdheden van de NBB uit te breiden om haar de mogelijkheid te bieden om deze budgettaire politiek ook te voeren. Deze hervormingen werden echter niet gedragen door de andere financieel- economische belangengroepen. De Société Générale in het bijzonder, had schrik dat de NBB zich zou ontpoppen tot een centrale bank met een eigen economische politiek die een vergaande controle over de bankwereld zou uitoefenen. De Société Générale verhinderde actief een sterke NBB en zorgde ervoor dat de bank zich terugplooidde op haar emissiefunctie.⁷¹⁹ De Société Générale verzwakte door de crisis in de jaren 30, waardoor de ster van de NBB begon te rijzen. Daarbovenop was eerste minister van Zeeland vicegouverneur van de NBB. Van Zeeland wou gebruik maken van de zwakte van de Société Générale, om met de bankcontrole de NBB een controlerol te geven. De weg naar een sterkere NBB lag open, tot de NBB in de problemen kwam door een reeks schandalen.⁷²⁰

⁷¹⁶ N. MATHEVE, “Une république des Camarades? Selectie van ministers in het tussenoorlogse België”, *RBPH* 2014, (475) 479.; N. MATHEVE, *Tentakels van de macht. Elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*, Heule, INNI Publishers, 2016, 400.

⁷¹⁷ N. MATHEVE, *Tentakels van de macht. Elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*, Heule, INNI Publishers, 2016, 267-269, 299-302.

⁷¹⁸ N. MATHEVE, *Tentakels van de macht. Elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*, Heule, INNI Publishers, 2016, 281.

⁷¹⁹ N. MATHEVE, *Tentakels van de macht. Elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*, Heule, INNI Publishers, 2016, 292- 293.

⁷²⁰ K. VAN NIEUWENHUYSE, “Sap versus van Zeeland: politieke titanen kruisen de degen in de jaren ‘30”, *BTNG* 2002, (195) 236-237.; N. MATHEVE, *Tentakels van de macht. Elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*, Heule, INNI Publishers, 2016, 269- 274.

2.2 Financieel- economische belangengroepen en machtsuitoefening

Invloed van de financieel- economische belangengroepen is van alle tijden en zal er wellicht ook altijd zijn. Na wereldoorlog I werd deze invloed met meer en meer argwaan bekeken. De mensen uit de financieel economische groepen hadden vaak een enorme expertise op financieel economisch vlak. Net zoals bij de coronacrisis de dag van vandaag, had de politiek experts nodig om het hoofd te bieden aan een economische crisis die België in zijn bestaan bedreigde.⁷²¹ Deze mensen waren ondernemers en streefden naar een gunstig economisch klimaat, waarin de economie kon bloeien. Francqui vond sociale vrede een cruciale factor voor economische groei. Om deze vrede te bekomen probeerde hij actief om de socialisten te integreren in het politiek systeem.⁷²²

Het is heel moeilijk de invloed die financieel- economische belangengroepen in het beleid hadden te meten. De mensen die deze invloed uitoefenden liepen niet te koop met informatie, liepen niet in de kijker en de overheid hield geen lobbyregister bij. Deze mensen vermeden zoveel mogelijk directe machtsuitoefening, zodat de bevolking zich niet tegen hen zou keren.⁷²³ Toch bestaan heel wat indirecte bewijzen. Het duidelijkste voorbeeld was de uitoefening van mandaten in financieel- economische belangengroepen. Vaak oefenden belangrijke politici een belangrijk mandaat uit bij een financieel- economische belangengroep. Minister van Financiën, Gérard, werd bijvoorbeeld na zijn ministerschap hoofd van Brufina, holding van de Bank van Brussel.

“In februari 1930 hield communistisch volksvertegenwoordiger Joseph Jacquemotte een interpellatie van maar liefst 40 minuten waarin hij de lijst van alle bestuursmandaten van de zetelende Kamerleden overliep ... De lijst op zich was indrukwekkend, terwijl Jacquemotte nog enkel rekening hield met de Mandaten die deze politici zelf bekleden. Heel wat onder hen hadden immers ook (schoon)familieleden die nauw waren gelieerd aan een of meerdere vennootschappen.”

Tentakels van de macht- 303

Een ander teken van verbondenheid is het feit dat belangrijke personen uit financieel- economische belangengroepen vaak meegingen met Belgische delegaties. Emile Francqui was deel van de Belgische delegatie voor het verdrag van Versailles (1919). Ook werden belangrijke personen uit financieel- economische belangengroepen opgenomen in de regering als minister zonder portefeuille, zetelden ze in onderzoekscommissie of waren ze lid van door de overheid opgerichte comités.⁷²⁴ De regering kon zich op die manier verzekeren van de steun van de financieel- economische belangengroepen. Natuurlijk had iedere regering ook geld nodig,

⁷²¹ Aangehaald door Emile Vandervelde op de vergadering van de Algemene Raad op 20/03/1935, 3.; N. MATHEVE, “Une république des Camarades? Selectie van ministers in het tussenoorlogse België”, *RBPH* 2014, (475) 13.; N. MATHEVE, *Tentakels van de macht. Elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*, Heule, INNI Publishers, 2016, 313.

⁷²² N. MATHEVE, *Tentakels van de macht. Elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*, Heule, INNI Publishers, 2016, 292.

⁷²³ N. MATHEVE, *Tentakels van de macht. Elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*, Heule, INNI Publishers, 2016, 302.

⁷²⁴ N. MATHEVE, “Une république des Camarades? Selectie van ministers in het tussenoorlogse België”, *RBPH* 2014, (475) 479.; A. VAN DE VOORDE, “Het beleid, het profiel en de loopbaan van de ministers die Financiën bestuurden tijdens de periode 1944 tot 2011”, Documentatieblad 2011, (29) 39.; N. MATHEVE, *Tentakels van de macht. Elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*, Heule, INNI Publishers, 2016, 289.

leningen aan de staat waren de beste manier om op een subtiële manier druk uit te oefenen.⁷²⁵ Daarnaast hadden financieel- economische belangengroepen enorme netwerken tot aan het koningshuis toe. De financieel- economische belangengroepen waren dus perfect in staat om hun invloed uit te oefenen op de verdeling van de ministerportefeuilles. Ze lieten die kans niet onbenut. Gedurende het interbellum was de minister van Financiën altijd verbonden met een of andere financieel- economische belangengroep.⁷²⁶

Toch mag de invloed niet overschat worden. De financieel- economische belangengroepen trokken niet aan dezelfde kar. Financieel- economische belangengroepen vochten vaak onderling voor macht. Iedere financieel- economische belangengroep wou zijn macht vergroten. Deze rivaliteit vertaalde zich ook in de politieke wereld. Afhankelijk met welke groep de politicus verbonden was, voerde hij een andere politiek om de groep waaraan hij verbonden was te bevoordelen.⁷²⁷

2.3 Financieel- economische belangengroepen en politiek

Na het socialistisch kerstcongres van 1933 begon het bankwezen het spook van de nationalisatie door de overheid te vrezen. De roep naar een hervorming van het Belgische bankstelsel, was aanwezig bij alle partijen. Francqui wist dat een herstructurering van het gemengde bankensysteem onvermijdelijk was. Om zelf een leidende rol te spelen in de herstructurering liet hij zijn diensten onderzoeken hoe deze herstructurering eruit moest zien. Hij deed dit natuurlijk mede om de gemengde bank uit handen van de staat te houden. Als hij zelf een adequate herstructurering kon voorzien, zou niemand nog een nationalisatie van het bankwezen willen. Om een adequate herstructurering te zijn moest ze het vertrouwen van de bevolking in de banken en spaarkassen herstellen. Dat vertrouwen was ook nodig om een liquiditeitsprobleem bij de banken en spaarkassen te voorkomen. Door het gebrek aan vertrouwen bleven deposanten hun deposito's opvragen bij de banken en spaarkassen. Op termijn kon dit leiden tot een ware systeemcrisis.⁷²⁸

Uit dit onderzoek kwam het idee om de depositobank en de holding te splitsen. Participaties die banken hadden in ondernemingen zouden ondergebracht worden in een aparte entiteit, namelijk de holding. Via vertrouwensman Sap, minister van Financiën, en Jaspar, eerste minister, werd zijn idee in 1934 omgezet in wetgeving. Aangezien het idee kwam uit de bankenwereld was het ook een splitsing op maat van de bankenwereld, zeker op maat van de Société Générale. De splitsing van de gemengde bank werd het gedroomde excuus voor Francqui om de Société Générale en al haar dochtervennootschappen fiscaal interessant te hervormen.⁷²⁹ Dit terwijl de bevolking het gevoel kreeg dat de bankenwereld werd gestraft. Dat

⁷²⁵ N. MATHEVE, *Tentakels van de macht. Elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*, Heule, INNI Publishers, 2016, 287-298, 302.

⁷²⁶ N. MATHEVE, *Tentakels van de macht. Elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*, Heule, INNI Publishers, 2016, 408-409. (Twee uitzonderingen waren: Hendrik de Man en Eugene Soudan, ministers van financiën tussen 1936-1938.)

⁷²⁷ N. MATHEVE, *Tentakels van de macht. Elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*, Heule, INNI Publishers, 2016, 301-302.

⁷²⁸ H. VAN DER WEE en M. VERBREYT, *De Generale bank 1822-1997: een permanente uitdaging*, Brussel, Lannoo, 1997, 210- 212.

⁷²⁹ H. VAN DER WEE en M. VERBREYT, *De Generale bank 1822-1997: een permanente uitdaging*, Brussel, Lannoo, 1997, 215-220.

laatste was mooi meegenomen, door het gevoel van bestraffing nam bij de bevolking de vraag naar een nationalisatie van het bankensysteem af.⁷³⁰ De splitsing had nog een derde voordeel het was een bescherming tegen een mogelijke nationalisatie. Moesten de depositobanken genationaliseerd worden, dan bleef de holding altijd in private handen.⁷³¹

Toch was de opluchting van korte duur. De splitsing kon de bankruns niet stoppen. De splitsing was bijgevolg niet genoeg om het vertrouwen van depositohouders terug te winnen. Bovendien bleef de deflatiepolitiek verder duren. Naarmate deze aangehouden bleef, drukte deze meer en meer op de export van Belgische producten en de interne vraag naar producten.⁷³² Omdat de problemen niet opgelost geraakten, waren banken bereid om meer verregaande maatregelen te nemen en te steunen. Een voorbeeld hiervan is de devaluatie, waarvan Francqui grote voorstander was. Een bankcontrole werd ook als aanvaardbaar beschouwd. Deze moest het noodzakelijke vertrouwen in de financiële sector herstellen.

Ondanks de Man zijn aversie voor de financieel- economische belangengroepen, hadden deze ook bij de regering Van Zeeland I een vinger in de pap te brokken. Dat was zeker het geval bij het koninklijk besluit dat een bankcontrole voorzag (koninklijk besluit nr. 185). Een eerder voorstel gelanceerd door de DEH, dat voorzag in een sterke inmenging van de overheid in het bankwezen, werd door de banken geblokkeerd. Het voorstel van de DEH voorzag zelfs in de herinvoering van de gemengde bank om een efficiëntere en effectievere overheidscontrole mogelijk te maken.⁷³³ Liberaal Gérard, die optrad als tussenpersoon tussen de regering en de banken en deze laatste een stem gaf in het beleid, stak hier een stokje voor. Intensief gelobby tegen een te vergaande controle, een herinvoering van de gemengde bank of een kredietpolitiek was het gevolg.⁷³⁴ Koninklijk besluit nr. 185 draaide bijgevolg de splitsing tussen bank en holding niet terug. Om een controle op de holding uit te oefenen, werd als compromis wel een controle op de kapitaalmarkten voorzien. Koninklijk besluit nr. 185 kwam dus tot stand door een samenwerking met de bankiers.⁷³⁵ Als gevolg van deze samenwerking was de bankcontrole helemaal geen straf voor de bankiers, toch werd dit zo gepresenteerd.⁷³⁶

Het is niet zo dat de Man geen weet had van deze inmenging, vaak zat hij het comité, waar de bankhervorming werd besproken voor. Ook de DEH was nauw betrokken bij de voorbereiding.⁷³⁷ Toch spreekt Hendrik de Man in zijn memoires vaak zijn aversie uit tegen Francqui. Mensen zoals Francqui waren de oorzaak van alle economische problemen, waar het

⁷³⁰ H. VAN DER WEE en M. VERBREYT, *De Generale bank 1822-1997: een permanente uitdaging*, Brussel, Lannoo, 1997, 221.

⁷³¹ H. VAN DER WEE en M. VERBREYT, *De Generale bank 1822-1997: een permanente uitdaging*, Brussel, Lannoo, 1997, 231.

⁷³² H. VAN DER WEE en M. VERBREYT, *De Generale bank 1822-1997: een permanente uitdaging*, Brussel, Lannoo, 1997, 230.

⁷³³ H. VAN DER WEE en M. VERBREYT, *De Generale bank 1822-1997: een permanente uitdaging*, Brussel, Lannoo, 1997, 231-232.

⁷³⁴ Zie onderzoek van Guy Vanthemsche in: G. VANTHEMSCHE, *De bankhervorming in België (1934-1935)*, onuitg. Masterthesis, Diss. Lic. VUB, 1979, 158-164, 173-181.

⁷³⁵ H. VAN DER WEE en M. VERBREYT, *De Generale bank 1822-1997: een permanente uitdaging*, Brussel, Lannoo, 1997, 232-233.

⁷³⁶ **Bewoording** verslag aan de Koning bij KB nr. 185: “*De na-oorlogse gebeurtenissen, de bovenmatige uitbreiding van de bedrijven en kredieten.*” (Verslag aan de Koning bij het KB nr. 185, BS 19 juli 1935, 4357.)

⁷³⁷ H. VAN DER WEE en M. VERBREYT, *De Generale bank 1822-1997: een permanente uitdaging*, Brussel, Lannoo, 1997, 232.

land mee werd geconfronteerd. Het frustreerde de Man enorm dat Francqui en Vandervelde het zo goed konden vinden. Vlak voor de regeringsvorming van Zeeland I, spraken Vandervelde en Francqui af om een aantal voorstellen te bespreken om de werkloosheid aan te pakken. Een van deze voorstellen was een commissie tegen werkloosheid, maar geleid door Francqui, lees gedomineerd door Francqui. De Man die een aversie had voor invloed van het financieuzen in de politiek, voelde de bui hangen.⁷³⁸ Misschien was de stap in de regering ook een poging om de invloed van Francqui een halt toe te roepen.

3 BWP en het Plan: Trekt de BWP eensgezind ten strijde?

Volgens de Man is de BWP de reden waarom het Plan van de Arbeid niet is uitgevoerd. In dit hoofdstuk wordt bovenstaande these onderzocht. Eerst wordt hiervoor de houding van de BWP tegenover het Plan onderzocht. Daarna wordt de planpropaganda en de gevolgen hiervan kort besproken. Ook de houding van de Man tijdens de regeringsonderhandelingen, -vorming en zijn ministerschap wordt onder de loep genomen aan de hand van zijn memoires en geschiedschrijving.

Tot slot worden de memoires van de Man en geschiedschrijving over de regeringsonderhandeling en -vorming getoetst aan de verslagen van het Bureau en de Algemene Raad van de BWP. Dit moet helpen om inzicht te krijgen in welke factoren ertoe geleid hebben dat de BWP in de regering stapte. Tevens kan op die manier ook onderzocht worden of de uitvoering van het Plan van de Arbeid een twistpunt was bij de regeringsonderhandelingen? Om de lezer bij het verhaal te betrekken, worden de verslagen in dagboekvorm besproken.

3.1 Iedere BWP'er voorstander van het Plan?

Het Plan van de Arbeid deed afstand van de tot dan toe geldende ideologie van de BWP en wilde dus geen algemene nationalisatie van de economie en een klassenstrijd. Het Plan voorzag enkel de nationalisatie van bepaalde sectoren. Naast de genationaliseerde sectoren voorzag het Plan van de Arbeid een private sector, gereguleerd door vraag en aanbod. Om het Plan uit te voeren was een volksfront nodig. Dat volksfront moest bestaan uit de arbeiders, de middenklasse en de landbouwers. Samen moest het volksfront met het Plan als basis samen vechten tegen de gemeenschappelijke vijand: 'de geldmuur'.⁷³⁹

De BWP was geen eenheidsworst. Ten tijde van het Plan van de Arbeid was er een clash van generaties binnen het BWP, wat van de BWP een verdeelde partij maakte. De leden konden opgesplitst worden in de oude en de nieuwe garde. De oude garde stond onder leiding van Emile Vandervelde. Zij waren aanhangers van een complete nationalisatie en de klassenstrijd. De nieuwe garde stond onder leiding van Hendrik de Man. Zij waren aanhanger van het nieuwe socialisme op basis van het Plan van de Arbeid.⁷⁴⁰

⁷³⁸ H. DE MAN, *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d'or, 1941, 239.

⁷³⁹ **Zie** *supra* Deel I, 2.1 Inhoud van het Plan van den Arbeid, 14.;

'De resolutie van Kerstmis 1933 en het Plan van den Arbeid' in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 466.; K. SMEYERS en E. BUYST, *Het gestolde land*, Kalmthout, Polis, 2016, 57-59.; H. DE MAN, *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d'or, 1941, 210.

⁷⁴⁰ X. MABILLE, *Histoire politique de la Belgique facteurs et acteurs de changement*, Brussel, CRISP, 1986, 238-239.; M. DUMOULIN, E. GERARD, M. VAN DEN WIJNGAERT en V. DUJARDIN, *Nieuwe Geschiedenis Van België II*

De BWP was dus intern verdeeld over het Plan van de Arbeid. Vooral het feit dat het Plan geen complete nationalisatie, maar een geleide economie voorschreef en de klassenstrijd achter zich liet, zorgden voor oproering.⁷⁴¹ De interne fricties binnen de BWP kwamen duidelijk naar boven wanneer het ging over de financiering van het Plan. Binnen de partij blijven hierover uiteenlopende visies. De oude garde van de BWP waaronder Vandervelde wilden niet weten van een devaluatie, terwijl Hendrik de Man daar wel voor te vinden was. Ook het feit dat het Plan de hand wou uitreiken naar de middenstand en de landbouwers om een waar volksfront te creëren, werd niet door elke BWP'er met enthousiasme onthaald. Volgens de Man was het opnieuw de oude garde, die zich verzette tegen de uitbreiding van het doelpubliek.⁷⁴²

Binnen de partij zagen een aantal leden het Plan van de Arbeid louter als een manier om stemmen te lokken. Zij waren geen voorstander van de uitvoering. Volgens de Man behoorde 'patron' Emile Vandervelde tot deze groep. Hieruit blijkt dat zeker niet elke BWP'er de uitvoering van het Plan in zijn hart droeg. Volgens sommige auteurs zag de Man zelf het Plan als een manier om stemmen te lokken. Deze laatste visie is wellicht te kort door de bocht. Het Plan van de Arbeid was het levenswerk van Hendrik de Man, voorbereid in verschillende eerder verschenen werken. Uit de lange voorbereiding kan afgeleid worden dat de Man meer wou dan enkel de macht verkrijgen. Op het kerstcongres van 1933 werd het Plan van de Arbeid aangenomen met een meerderheid van 567.451 stemmen en geen enkele tegenstem. Een iets is zeker, de eendracht die dit goedkeuringscijfer lijkt aan te tonen was niet aanwezig.⁷⁴³

De verschillen tussen het voorbereidend rapport van *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, geschreven door Camille Huysmans en het uiteindelijke boek *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* bewijzen subtiel het gebrek aan eendracht bij de BWP. Een voorbeeld is de verschillende invulling van de commissariaten in beide documenten. Het rapport voorzag een louter uitvoerende functie voor de commissarissen.⁷⁴⁴ Terwijl het Plan van de Arbeid duidelijk een sturende functie voor de commissariaten voorschreef. De commissariaten hadden in het Plan de taak gekregen hun sector te onderwerpen aan de doelstellingen van het Plan. Met andere woorden, zij moesten ervoor zorgen dat de economie ten dienste stond van het algemeen belang. Duidelijk hadden de commissariaten hiervoor een sturende functie nodig.⁷⁴⁵ Het voorafgaand rapport was wellicht voer voor discussie tussen de vleugel onder leiding van Hendrik de Man, die de Belgische staat en economie wouden hervormen, en de oude garde, waartoe Huysmans behoorde, die de verandering binnen de perken wilde houden.⁷⁴⁶ De niet-

1905- 1950, Tielt, Lannoo, 2006, 1062.; H.B. COOLS, *Op zoek naar het Verloren Plan van het "Plan de Man" tot de Naoorlogse Economische Planning*, S.l., Vereniging voor de Studie van het Werk van Hendrik de Man, 2005, 27-28.

⁷⁴¹ H. DE MAN, *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d'or, 1941, 206.

⁷⁴² H. DE MAN, *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d'or, 1941, 214.; K. SMEYERS, E. BUYST, *Het gestolde land*, Kalmthout, Polis, 2016, 58.; P. HEYRMAN, *Middenstandsbeweging en beleid in België 1918-1940: tussen vrijheid en regulering*, Leuven, Universitaire pers, 1998, 365.; M. BRELAZ, *Henri De Man, une autre idée du socialisme*, Genève, Editions des Antipodes, 1985, 733-734.

⁷⁴³ Het Plan werd goedgekeurd met een meerderheid van 567.451 stemmen, geen enkele tegenstem maar wel 8500 onthoudingen (M. BRELAZ, *Henri De Man, une autre idée du socialisme*, Genève, Editions des Antipodes, 1985, 710.)

⁷⁴⁴ Art. 1-5 Avant projet de loi sur les pouvoirs gouvernementaux nécessaires au redressement économiques in Gent, AMSAB, Huysmans Camille, Rapport voor de Algemene Raad over de uitvoering van het Plan van de Arbeid, 625.0593, 10.

⁷⁴⁵ 'Plan van den Arbeid' in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 468-470.

⁷⁴⁶ **Zie** *Supra* Deel II, 2.2.1.3 Totstandkoming van het Voorontwerp van wet, 33. J.W. STUTJE, *Hendrik De Man, Een man met een Plan*, Kalmthout, Polis, 2018, 186.

sturende rol die Huysmans toeschreef aan de commissarissen was te verklaren door zijn persoonlijke opvattingen. Camille Huysmans had het moeilijk met de splitsing van de economische en politieke macht, door middel van de commissariaten en een economische raad.⁷⁴⁷ Hij ging ervan uit dat op die manier de financieel- economische belangengroepen nog meer invloed zou kunnen uitoefenen op de politieke macht. Hij wou via wetten, bijgevolg via de democratische werking van het parlement, de economie aan regels binden.⁷⁴⁸ Het parlement moest te allen tijde de touwtjes in handen houden, beslissingsbevoegdheid overdragen naar commissariaten was voor hem een gevaarlijke brug te ver. Ongetwijfeld was Huysmans niet de enige die hier zo over dacht.

“Wij staan machteloos tegenover de werking van de economische wetten. Maar de wetten van de economie zijn de wetten van de economisch machtigen en deze kunnen door de democratie onder controle geplaatst worden.”

✎ Camille Huysmans tegen Hendrik de Man⁷⁴⁹ ✎

In zijn autobiografieën is de Man het meest kritisch voor zijn eigen partij en in het bijzonder voor Emile Vandervelde. De Man zag de socialisten, met hun verdeeldheid, als het grootste obstakel voor de uitvoering van het Plan.⁷⁵⁰ Zoals gezegd stond Emile Vandervelde aan het hoofd van de traditionele vleugel van de BWP. Hij probeerde een klassieke driepartijen regering op de been te brengen met de hulp van zijn vriend Emile Francqui (gouverneur van de Société Générale). Dat mislukte, onder andere door het hevige verzet van Hendrik de Man. De mislukking betekende een tijdelijke nederlaag voor de traditionele vleugel van de BWP, ten voordele van de vernieuwende vleugel onder leiding van Hendrik de Man. De mislukking is een mooi voorbeeld van de interne machtsstrijd binnen de BWP.⁷⁵¹ Daarnaast spreekt de Man in zijn autobiografieën ook van een zekere jaloezie bij Vandervelde. Vandervelde wou volgens de Man geen tweede viool spelen. Aangezien de propaganda de Man op de eerste plaats zette, zorgde dat voor opgekropte frustraties bij Vandervelde.⁷⁵² Bijgevolg konden de socialisten door hun interne verdeeldheid, ondanks hun groot aantal ministers in de regering Van Zeeland I, moeilijk socialistische standpunten verwezenlijken.

⁷⁴⁷ **Zie** *supra* Deel I, 2.2 Inhoud van het Plan van den Arbeid, 17.

⁷⁴⁸ L. PICARD, “Tussen de twee oorlogen” in J. DHONDT (ed.) *Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in België*, Antwerpen, uitgeverij S.M. Ontwikkeling, 1960, 509.

⁷⁴⁹ L. PICARD, “Tussen de twee oorlogen” in J. DHONDT (ed.) *Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in België*, Antwerpen, uitgeverij S.M. Ontwikkeling, 1960, 509.

⁷⁵⁰ H. DE MAN, *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d’or, 1941, 212.

⁷⁵¹ M. DUMOULIN, E. GERARD, M. VAN DEN WIJNGAERT en V. DUJARDIN, *Nieuwe Geschiedenis Van België II 1905- 1950*, Tiel, Lannoo, 2006, 1062, 1064-1065; G. VANTHEMSCHE, *De bankhervorming in België (1934-1935)*, onuitg. Masterthesis, Diss. Lic. VUB, 1979, 121., N. MATHEVE, *Tentakels van de macht. Elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*, Heule, INNI Publishers, 2016, 501.

⁷⁵² H. DE MAN, *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d’or, 1941, 230.

3.2 Planpropaganda

Volgens Hendrik de Man was een ‘grote’ meerderheid in het parlement noodzakelijk om het Plan van de Arbeid uit te voeren.⁷⁵³ Daarvoor moest het Plan gedragen worden door alle lagen van de bevolking en een waar volksfront op de been brengen, bestaande uit alle slachtoffers van de zogenaamde ‘geldmuur’ of *haute finance* (met andere woorden de financieel-economische belangengroepen).

“Noch een minderheid, noch een kleine meerderheid zelfs, kunnen deze goede werking verzekeren”

✎ Hendrik de Man tijdens een redevoering ✎

3.2.1 Propagandamachine

Na de aanname van het Plan van de Arbeid op het kerstcongres van de BWP in 1933, werd de propagandamachine in gang getrapt. Het Nationaal Actiecomité werd opgericht en kreeg vijf miljoen Belgische Frank toegeschoven. Het Nationaal Actiecomité zorgde voor een nooit gezien vertoon van propaganda rond het Plan van de Arbeid. Er was een planlied, er vonden planfietstochten plaats, er waren plancabaretten en planmarsen, kortom voor *elk wat wils*. Het Nationaal Actiecomité gebruikte hiervoor de nieuwste psychologische campagnetechnieken. Een personencultus rond Hendrik de Man was het grote gevolg. Het Nationaal Actiecomité ging een beeld op van Hendrik de Man als messias van de Belgische samenleving. Het Plan van de Arbeid werd bijgevolg al snel het Plan de Man. Deze personencultus werd aangewakkerd door slogans als *‘Vader van het Plan, wij volgen u’*. De personencultus bleef niet zonder effect, al snel gingen de aanhangers van het Plan, de Man behandelen als hun redder in nood.⁷⁵⁴ De propaganda bereikte volgens de Man haar hoogtepunt in maart 1935 en kreeg een eerste knauw door de deelname aan de regering Van Zeeland I.⁷⁵⁵

3.2.2 Gevolgen van het de propaganda

De propaganda zorgde voor twee illusies. Ten eerste leek het door de grootsheid van de campagne alsof het Plan van de Arbeid door een groot deel van de Belgische bevolking gedragen werd. Het volksfront dat Hendrik de Man voor ogen had, leek binnen handbereik. De realiteit was anders. De verhoopte steun van de middenklasse en de landbouwers kwam er niet, dus het volksfront bleef uit. Evenwel was dit volksfront een belangrijke realisatievoorwaarde voor de uitvoering van het Plan. Ten tweede creëerde de plancampagne ook te hoge verwachtingen bij de aanhangers van het Plan. In zijn memoires vermeldt de Man dat hij gezien werd als de bringer van een mirakel.⁷⁵⁶ De Man speelde hierbij ook een rol door te spreken van *‘une plat-forme immédiate’*. Terwijl hij heel goed wist dat een reorganisatie van de staat en economie nooit van de ene dag op de andere in praktijk kon worden omgezet. Zonder twijfel zag het publiek het volledige Plan dan ook als *‘une plat-forme immédiate’* wat de euforie en

⁷⁵³ Gent, AMSAB, Het Plan van de Arbeid, Stenographisch verslag van de redevoering gehouden door Hendrik de Man op het Kerstcongres 1933 der Belgische Werkliedenpartij, MAD/180.35, 12.

⁷⁵⁴ P.VAN DAMME, *Propaganda in België 1934- 1951*, Antwerpen, Davidsfonds, 2018, 44

⁷⁵⁵ H. DE MAN, *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d’or, 1941, 230.

⁷⁵⁶ H. DE MAN, *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d’or, 1941, 230.

de verwachtingen alleen nog maar vergrootte. De propaganda lag aan de basis van verwachtingen die het Plan niet kon inlossen.⁷⁵⁷

De propaganda stelde het hele Plan van de Arbeid ook zeer simpel voor, waardoor misopvattingen ontstonden bij zowel voor- als tegenstanders.⁷⁵⁸ Deze misopvattingen maakten een debat over de uitvoering van het Plan van de Arbeid natuurlijk moeilijk. Daarnaast hadden ook niet veel mensen kaas gegeten van economie. Aangezien de kennis ontbrak werd het debat vaak gedomineerd door emotionele argumenten. Daarbovenop creëerde de propaganda bij de voorstanders van het Plan, de illusie van een simpele mirakeloplossing. Aangezien het Plan van de Arbeid zo simpel werd gepresenteerd, begreep de bevolking niet waarom er zoveel problemen rezen bij de uitvoering ervan.⁷⁵⁹

Het Plan van de Arbeid werd ook hevig bekritiseerd in de pers en de politiek.⁷⁶⁰ Vooral de angst voor inflatie had veel effect. Met onderstaande quote uitte de Man zijn frustratie.⁷⁶¹ De propaganda leidde de aandacht weg van al deze kritiek, waardoor deze kritiek onbeantwoord bleef. Het Plan werd soms bestempeld als een plan voor een autoritaire staat.⁷⁶² Dit creëerde een beeld van Hendrik de Man als machtswellusteling. De campagne heeft dat beeld nooit kunnen verwerpen. Gezien de machtsvername van Hitler in Duitsland, schrok dat wellicht een deel van de bevolking af.

“Het is in België voldoende om het woord inflatie te roepen om, om het even wat in diskrediet te brengen.”

✎ Hendrik de Man ✎

Daarnaast kreeg de propaganda ook een felle tegenslag te verwerken: het faillissement van de Bank Van de Arbeid. De bank was diep verweven met de BWP. Tegenstanders van het Plan buiten dit faillissement zeer goed uit. Hoe kon de BWP immers de economie besturen, terwijl haar eigen bank failliet was gegaan?⁷⁶³

Tot slot was het de BWP die campagne voerde voor het Plan van de Arbeid. Het Plan heeft zich nooit kunnen loswaken van de verbondenheid met de BWP. Een stem voor het Plan, bleef een stem voor de BWP. Voor bepaalde bevolkingsgroepen was stemmen voor de BWP of zich aansluiten bij een campagne van de BWP, meer dan een brug te ver. De BWP was klassiek gericht op arbeiders en dan nog vooral op werklieden (zoals uit de naam van de partij blijkt). Uit de gehanteerde definitie van arbeiders blijkt dat arbeiders zelf een zeer verscheiden groep waren, waaronder ook de bedienden vielen.⁷⁶⁴ Bedienden stonden klassiek dicht bij de

⁷⁵⁷ H.B. COOLS, *Op zoek naar het Verloren Plan van het “Plan de Man” tot de Naoorlogse Economische Planning*, Vereniging voor de Studie van het Werk van Hendrik de Man, 2005, 29-31.; Overgenomen uit D. D’HOINE, *onderzoeksplan Plan van de Arbeid: theorie of praktijk?* onuitg. 20.

⁷⁵⁸ H. DE MAN, *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d’or, 1941, 209, 212.

⁷⁵⁹ H. DE MAN, *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d’or, 1941, 231-232.

⁷⁶⁰ M. DUMOULIN, E. GERARD, M. VAN DEN WIJNGAERT en V. DUJARDIN, *Nieuwe Geschiedenis Van België II 1905- 1950*, Tielt, Lannoo, 2006, 1064.; K. SMEYERS en E. BUYST, *Het gestolde land*, Kalmthout, Polis, 2016, 58.

⁷⁶¹ Gent, AMSAB, Het Plan van de Arbeid, la réforme bancaire et le plan du travail, MAD/015.11 en MAD/5177.12, 23.

⁷⁶² H.B. COOLS, *Op zoek naar het Verloren Plan van het “Plan de Man” tot de Naoorlogse Economische Planning*, Vereniging voor de Studie van het Werk van Hendrik de Man, 2005, 27.

⁷⁶³ H. DE MAN, *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d’or, 1941, 217.

⁷⁶⁴ **Zie** *infra* Bijlagen, 1 Een aantal begrippen, 173.

werkgevers en waren vaker aangesloten bij het ACV.⁷⁶⁵ In *Quadragesimo Anno* noemde de paus socialisten een kwaad. Een verzoening tussen de christelijke leer en socialistische leer was niet mogelijk. Een echte christen kon volgens de Paus geen socialist zijn.⁷⁶⁶ Een ACV lid kon zich dus niet achter een socialistisch Plan scharen. Daarnaast hadden ook andere groepen van de samenleving, zoals de middenstand een aversie voor de BWP. Een eensgezind volksfront was om ideologische redenen onmogelijk.⁷⁶⁷

3.3 De Man en het Plan

Hendrik de Man speelde als persoon zeker rol in de uitvoering van het Plan van de Arbeid. Hij had heel weinig aanleg tot introspectie, legde de schuld graag bij anderen en minimaliseerde zijn bijdragen. In zijn autobiografieën krijgt de *haute finance* in zijn woorden de ‘geldmuur’, met andere woorden de financieel- economische belangengroepen de schuld van alle economische malaise. Met het Plan van de Arbeid wou hij de strijd aangaan met die ‘geldmuur’.⁷⁶⁸ In de jaren 30 bevond de liberale democratie zich in een crisis, ze vond geen antwoorden op de blijvende economische crisis. Hendrik de Man verwoordt het in zijn autobiografie alsof hij de enige was die wist wat de oplossing was. In *Après Coup* vermeldt hij dat Vandervelde hem bijna smeekte om een oplossing voor de economische crisis.⁷⁶⁹ Hij formuleerde ‘de oplossing’ in het Plan van de Arbeid.⁷⁷⁰

Toch bleef het Plan heel vaag en heel kort. Met zijn twaalf pagina’s wou het de hele economie hervormen. Zeker het gedeelte over de structuurhervormingen miste detail. Het BSO publiceerde wel een uitvoeringsdocument met concrete voorstellen en voorontwerpen van wet, maar dat was enkel voor de hervormingen waarvoor geen grondwetswijziging nodig was. De structuurhervormingen bevatten ook andere maatregelen waarvoor wel een grondwetswijziging nodig was, zoals de afschaffing van de senaat, de oprichting van een economische raad en de toevoeging van adviserende raden aan het parlement, etc. Het Plan van de Arbeid vermeldde al deze hervormingen, maar zweeg over hoe deze moesten worden gerealiseerd.⁷⁷¹

Het Plan van de Arbeid kwam niet uit de lucht, maar was een sluitstuk van Hendrik de Man zijn voorgaande werken. Het was als het ware een levenswerk.⁷⁷² Waarom liet Hendrik de Man de volledige uitvoering van zijn levenswerk vallen om in de regering Van Zeeland I te stappen?⁷⁷³

⁷⁶⁵ G. VANTHEMSCHE, *De werkloosheid in België tijdens de crisis van de jaren 1930*, onuitg. Doctoraatsthesis faculteit letteren en wijsbegeerte VUB, 1987, 176.; . DUMOULIN, E. GERARD, M. VAN DEN WIJNGAERT en V. DUJARDIN, *Nieuwe Geschiedenis Van België II 1905- 1950*, Tielt, Lannoo, 2006, 1053.

⁷⁶⁶ *Quadragesimo Anno*, §55, 98, 116, 114, 120.

⁷⁶⁷ H. DE MAN, *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d’or, 1941, 214.

⁷⁶⁸ H. DE MAN, *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d’or, 1941, 203.

⁷⁶⁹ H. DE MAN, *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d’or, 1941, 204-205.

⁷⁷⁰ H. DE MAN, *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d’or, 1941, 204.

⁷⁷¹ **Zie** *supra* Deel I, 2.2 Inhoud van het Plan van den Arbeid, 17.

‘Plan van den Arbeid’ in BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 473, 476-477.

⁷⁷² M. BRELAZ, *Henri De Man, une autre idée du socialisme*, Genève, Editions des Antipodes, 1985, 773- 774.

⁷⁷³ H. DE MAN, *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d’or, 1941, 208.

3.3.I Achter de schermen: de Man, zijn memoires en geschiedschrijving over de regeringsvorming

Volgens de Man werd vanaf 24 februari 1935 gezocht naar een opvolger voor de regering Theunis II. Op dat moment stond al vast dat de regering zou vallen. Gezien de slechte economische en financiële situatie waren nieuwe verkiezingen uit den boze. De nieuwe regering zou onderhandeld worden op basis van de verkiezingsuitslagen van 1932. De winnaar van de verkiezingen in 1932 was de Katholieke Unie met 38,55% van de stemmen. De Katholieke Unie werd op de voet gevolgd door de BWP, die 37,11% van de stemmen behaalde. De liberalen moesten het doen met 14,28% van de stemmen.⁷⁷⁴ Een devaluatie was onafwendbaar, alleen was hiertegen veel tegenstand. Theunis werd door de Koning aangesteld als informateur. Hij had zijn lot verbonden aan het deflatiebeleid, maar dat had gefaald. Hij stelde daarom zelf een regering van nationale unie onder leiding van de *devulationist* Van Zeeland voor. Wanneer voor de politieke partijen duidelijk werd dat de devaluatie onafwendbaar was, werd Van Zeeland formateur van de nieuwe ploeg.⁷⁷⁵

De Man dacht aan nieuwe verkiezingen om het Plan uit te laten voeren. Volgens hem was voor de uitvoering van het plan een absolute meerderheid van de BWP nodig. Hij liet het idee varen omdat het behalen van een absolute meerderheid volgens hem door het Belgische kiessysteem onmogelijk was. Daarenboven had hij heel weinig vertrouwen in zijn eigen partij. Vanaf het moment dat hij het verkiezingsidee liet varen probeerde hij zelf mee te werken aan een driepartijenregering. De Man ging actief rond bij andere partijen om hen warm te maken voor de uitvoering van het Plan van de Arbeid. Bij alle partijen ving hij bod.⁷⁷⁶ De volledige uitvoering van het Plan was dus volgens hem niet meer mogelijk, om iets uit te voeren moest hij bereid zijn om een compromis te sluiten.⁷⁷⁷ Een aantal mensen, onder andere ook in de Syndicale Commissie, verweten de Man en bij uitbreiding de hele BWP hun compromiszoekende houding. De geringe uitvoering van het Plan was volgens hen te wijten aan de toegevingen die de BWP gedaan heeft tijdens de regeringsonderhandelingen.⁷⁷⁸

De Man laat het in zijn memoires uitschijnen alsof hij geen andere keuze had dan in de regering Van Zeeland te stappen, zodat bepaalde delen van het Plan toch uitgevoerd zouden worden. Hij had evenwel wel een keuze. Hij kon dreigen met nieuwe verkiezingen. Geen enkele andere partij had iets te winnen bij nieuwe verkiezingen. Daarnaast vonden de andere partijen een regering van nationale unie noodzakelijk, zodat de schuld voor de devaluatie verdeeld was over de drie partijen. De Man had dus de perfecte kaarten in handen om zijn huid duur te verkopen.⁷⁷⁹ De Man schrijft in zijn autobiografieën deze keuze rap weg door te zeggen dat hij zich niet gesteund voelde door zijn eigen partij. Dat stemt niet overeen met de feiten. Voorzitter

⁷⁷⁴ E. GERARD en J. BLANCKE, *De christelijke arbeidersbeweging in België deel I*, Leuven, Universitaire pers, 1991, 216.

⁷⁷⁵ B. HENKENS, "De vorming van de eerste regering- van Zeeland (maart 1935) een studie van het proces van de kabinetsformatie", *BTNG* 1996, (209) 221-224, 229.

⁷⁷⁶ H. DE MAN, *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d'or, 1941, 245.

⁷⁷⁷ H. DE MAN, *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d'or, 1941, 242.

⁷⁷⁸ G. VANTHEMSCHÉ, *De bankhervorming in België (1934-1935)*, onuitg. Masterthesis, Diss. Lic. VUB, 1979, 196.

⁷⁷⁹ M. DUMOULIN, E. GERARD, M. VAN DEN WIJNGAERT en V. DUJARDIN, *Nieuwe Geschiedenis Van België II 1905- 1950*, Tielt, Lannoo, 2006, 1071.

Vandervelde was vanaf het begin geen voorstander van de regering van nationale unie en ijverde openlijk voor nieuwe verkiezingen om het Plan van de Arbeid uit te voeren.⁷⁸⁰

Ook dacht de Man een medestander te zien in Van Zeeland, vooral op het vlak van de Dienst voor Economisch Herstel en de kredietpolitiek.⁷⁸¹ Volgens Henau was Van Zeeland aanvankelijk een voorstander van de deflatiepolitiek, mits gecombineerd met een verlichting van de belastingdruk en een ruime kredietverlening. Net zoals in het Plan van de Arbeid, was volgens Van Zeeland een goedkope en soepele kredietverlening essentieel voor het economisch herstel. Later keerde Van Zeeland zijn kar en werd net als de Man voorstander van een devaluatie. Beide hadden geen kaas gegeten van de partijpolitiek in het parlement en waren bijgevolg voorstander van een sterke uitvoerende macht.⁷⁸² Daarnaast waren ze beide gewonnen voor een betere organisatie en coördinatie van de economie.⁷⁸³ Volgens de Man wou Van Zeeland ook de macht van de financieel- economische belangengroepen breken en de inmenging van het financiewezen in het economisch beleid een halt toe roepen. Henau nuanceert, Van Zeeland wou vooral een einde stellen aan de monopolies en de overdreven machtsconcentratie in de financieel- economische belangengroepen.⁷⁸⁴ Hierover vertelt de Man in zijn memoires iets heel raars. Hij vond in Van Zeeland een medestander omdat ook Van Zeeland een verregaande controle voor de banken wou invoeren. Hieruit blijkt dat Hendrik de Man bereid was om de nationalisatie van het krediet te laten vallen en te vervangen door een controlemechanisme. Volgens de Man was dit helemaal niet in strijd met het Plan, want het Plan voorzag een uitvoering in stapjes.⁷⁸⁵ Het was voor hem bijgevolg geen probleem te beginnen bij een economisch herstel, de rest mocht later komen. Evenwel is dit in strijd met *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*. Dat stelt dat de bezetting van de commandoposten (Dienst voor Economisch Herstel en nationalisatie van het krediet) een eerste noodzakelijke voorwaarde is voor de uitvoering van het Plan van de Arbeid.⁷⁸⁶

In zijn memoires schrijft de Man dat hij en Van Zeeland het eens raakten over dirigistische en planistische denkbelden. Van Zeeland wou volgens hem andersgezinde ministers in de regeringsploeg opnemen. Vanthemsche heeft de indruk dat Van Zeeland en de Man niet per se gelijkgezinden waren of samen iets wouden realiseren. Vooral Van Zeeland zag dat het land nood had aan eensgezindheid tussen de partijen en iets nieuws om het hoofd te bieden aan de crisis. Hij wou aan die nood tegemoetkomen door een regering van nationale unie. Zijn

⁷⁸⁰ B. HENKENS, "De vorming van de eerste regering- van Zeeland (maart 1935) een studie van het proces van de kabinetsformatie", *BTNG* 1996, (209) 220.

⁷⁸¹ H. DE MAN, *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d'or, 1941, 242-243.

⁷⁸² K. VAN NIEUWENHUYSE, "Sap versus van Zeeland: politieke titanen kruisen de degenen in de jaren '30", *BTNG* 2002, (195)239-241.

⁷⁸³ B. HENAU, *Paul van Zeeland en het monetaire, sociaal- economische en Europese beleid van België, 1920- 1960*, Wetteren, Universia Press, 1995, 109, 119, 127-128.

⁷⁸⁴ B. HENAU, *Paul van Zeeland en het monetaire, sociaal- economische en Europese beleid van België, 1920- 1960*, Wetteren, Universia Press, 1995, 128.

⁷⁸⁵ B. HENKENS, "De vorming van de eerste regering- van Zeeland (maart 1935) een studie van het proces van de kabinetsformatie", *BTNG* 1996, (209) 226-227.; H. DE MAN, *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d'or, 1941, 243.

⁷⁸⁶ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell 1935, 15.

akkoorden met de Man en de BWP waren hierdoor ingegeven door politieke opportunisme.⁷⁸⁷ Of het nu gelijkgezinden waren of niet, in zijn memoires minimaliseert Hendrik de Man alleszins de verschillen tussen hem en Van Zeeland. Van Zeeland was een traditionalist, die de overheid enkel een corrigerende rol in de economie wou toebedelen en geen sturende rol.⁷⁸⁸

De ernst van de economische en financiële situatie maakte dat alle partijen het snel eens waren met de vorming van een regering van nationale unie.⁷⁸⁹ Ook de BWP stond snel achter de regeringsonderhandelingen. Het Plan van de Arbeid was volgens de BWP te vaag om een basis te vormen voor de regeringsonderhandelingen. De BWP ging onderhandelen op basis van een aantal condities. Daarin bepaalde de BWP dat de toekomstige regering moest voorzien in meer staatscontrole, een programma van openbare werken en hulp voor bedrijven die niet onder een financieel monopolie zaten.⁷⁹⁰ Geen twijfel dat het Plan te vaag was, maar de voorontwerpen en voorstellen uit *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* hadden juist als doel om een basis te vormen voor regeringsonderhandelingen. Natuurlijk was *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* pas af in maart 1935, en dus te laat om echt een rol te spelen in de regeringsonderhandelingen.⁷⁹¹ De toegevingen van de BWP maakten dat de drie partijen snel akkoord waren over een regeringsprogramma. De regeringsvorming, het bepalen wie er in de regering mocht plaatsnemen, was veel moeilijker. Elke partij had wel een aantal persoonlijke veto's.⁷⁹² De BWP wou bijvoorbeeld geen ministers die een link hadden met banken die overheidssteun hadden gekregen of zouden krijgen. De BWP eiste ook dat alle ministers tegenstander zouden zijn van de deflatiepolitiek en inflatie wouden tegengaan.⁷⁹³

Ondanks dat de Man de regeringsvorming onderhandelde en zijn partij in 1932 37% van de stemmen behaalde, kon hij geen grote rol binnen de regering veroveren. Hij moest zich, door het toedoen van de Katholieke Unie, tevredenstellen met minister voor Openbare Werken en Werkloosheidsbestrijding. Vanuit dat ministerie kon hij weinig invloed uitoefenen, toch presenteerde de Katholieke Unie dit als een overkoepelend en belangrijk ministerie. Ook voor de regering Van Zeeland I bestond er een Ministerie van Openbare Werken. De Man drong aan om de naam van het Ministerie te wijzigen naar Ministerie van Openbare Werken en Werkloosheidsbestrijding.⁷⁹⁴

⁷⁸⁷ G. VANTHEMSCHE, "L'élaboration de l'arrêté royal sur le contrôle bancaire (1935)", *BTNG* 1980, (389) 396.; M. DUMOULIN, E. GERARD, M. VAN DEN WIJNGAERT en V. DUJARDIN, *Nieuwe Geschiedenis Van België II 1905- 1950*, Tielt, Lannoo, 2006, 1071.; B. HENKENS, "De vorming van de eerste regering- van Zeeland (maart 1935) een studie van het proces van de kabinetsformatie", *BTNG* 1996, (209) 225-226.

⁷⁸⁸ B. HENAU, *Paul van Zeeland en het monetaire, sociaal- economische en Europese beleid van België, 1920- 1960*, Wetteren, Universia Press, 1995, 110, 128.

⁷⁸⁹ B. HENKENS, "De vorming van de eerste regering- van Zeeland (maart 1935) een studie van het proces van de kabinetsformatie", *BTNG* 1996, (209) 221.

⁷⁹⁰ G. VANTHEMSCHE, "L'élaboration de l'arrêté royal sur le contrôle bancaire (1935)", *BTNG* 1980, (389) 397-398.

⁷⁹¹ R., "Boekbespreking: de Uitvoering van het Plan van den Arbeid" in Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 juli 1935, (1935)07.

⁷⁹² B. HENKENS, "De vorming van de eerste regering- van Zeeland (maart 1935) een studie van het proces van de kabinetsformatie", *BTNG* 1996, (209) 230- 238.

⁷⁹³ G. VANTHEMSCHE, "L'élaboration de l'arrêté royal sur le contrôle bancaire (1935)", *BTNG* 1980, (389) 397-398.

⁷⁹⁴ K. SMEYERS, E. BUYST, *Het gestolde land*, Kalmthout, Polis, 2016, 62.

Ook Spaak moest zich tevredenstellen met het Ministerie van Verkeerswezen, Posterijen, Telegrafie en Telefonie. Een aantal liberalen hadden zich verzet tegen een belangrijke ministerpost voor Spaak, omdat hij de advocaat was van de terrorist die een aanslag had gepleegd op de Italiaanse prins Umberto.⁷⁹⁵ Daarnaast kreeg de conservatieve liberaal Max-Léo Gérard het Ministerie van Financiën. Gérard was iemand die niet te vinden was voor een grote inmenging van de staat in de economie en bijgevolg tegenstander van het reformistisch programma dat de Man voor ogen had.⁷⁹⁶ Op de kop toe stond Gérard bekend om zijn felle campagne tegen het Plan van de Arbeid.⁷⁹⁷ De Man zag geen graten in de toewijzing van Financiën aan Gérard. Volgens hem voldeed Gérard helemaal aan de eisen die door de BWP werden gesteld: hij had geen link met banken die overheidssteun zouden krijgen of hadden verkregen, hij was tegen deflatie en wou inflatie voorkomen.⁷⁹⁸ Toch had Gérard sterke banden met financieel- economische belangengroepen, na zijn functie als minister oefende hij zelfs verschillende mandaten uit bij de Bank van Brussel.⁷⁹⁹ Gérard vormde in de regering van Zeeland I vaak de spreekbuis van de financiële- economische belangengroepen, bijvoorbeeld in het geval van de bankcontrole.⁸⁰⁰ Op 25 maart 1935 was zowel regeringsprogramma als de regeringsvorming in kannen en kruiken. Het regeringsprogramma was compleet verschillend van de afspraken tussen de Man en Van Zeeland. Volgens Vanthemsche was dat het gevolg van de invloed van Gérard.⁸⁰¹

3.3.2 In de regering

De Man zette zich vanaf zijn eerste dag als minister in om het kapitalistisch stelsel te wijzigen. Zijn doel was het kapitalistisch systeem ten dienste stellen van het algemeen belang, in plaats van het eigen belang van enkelen. Ten tijde van de regering Van Zeeland I pleitte hij dus geenszins voor de omverwerping van het kapitalistisch systeem. Alleen deelde niet iedereen binnen de regering bovenstaande doelstelling. Een aantal ministers wouden het systeem van de ondergang redden en versterken. Botsingen tussen de verschillende leden van de regering waren bijgevolg onvermijdelijk.⁸⁰² Deze botsingen worden bevestigd in de memoires van de Man. Volgens de Man begon de regering zeer goed, maar verliep het steeds slechter. De regering kon enkel haar conjunctuurpolitiek (het systeem redden) waarmaken. De structuurhervormingen

⁷⁹⁵ B. HENKENS, “De vorming van de eerste regering- van Zeeland (maart 1935) een studie van het proces van de kabinetsformatie”, *BTNG* 1996, (209) 253.

⁷⁹⁶ H. DE MAN, *Herinneringen*, Antwerpen, De Sikkels, 1941, 209.; G. VANTHEMSCHE, *De bankhervorming in België (1934-1935)*, onuitg. Masterthesis, Diss. Lic. VUB, 1979, 126.

⁷⁹⁷ Gent, AMSAB, Het Plan van de Arbeid, la réforme bancaire et le plan du travail, MAD/015.11 en MAD/5177.12, 20.; G. VANTHEMSCHE, “L’élaboration de l’arrêté royal sur le contrôle bancaire (1935)”, *BTNG* 1980, (389) 125.; M. DUMOULIN, E. GERARD, M. VAN DEN WIJNGAERT en V. DUJARDIN, *Nieuwe Geschiedenis Van België II 1905- 1950*, Tielt, Lannoo, 2006; 1072.

⁷⁹⁸ G. VANTHEMSCHE, “L’élaboration de l’arrêté royal sur le contrôle bancaire (1935)”, *BTNG* 1980, (389) 399.

⁷⁹⁹ G. VANTHEMSCHE, “De mislukking van een vernieuwde economische politiek in België voor de tweede wereldoorlog: de OREC (Office de Redressement Economique) van 1935-1938”, *BTNG* 1982, (339) 341.; N. MATHEVE, *Tentakels van de macht. Elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*, Heule, INNI Publishers, 2016, 268.;

⁸⁰⁰ **Zie** *supra* Deel II, 2.3.2..3 Vergelijk tussen koninklijk besluit nr. 185 en het Voorontwerp van wet, 55.

G. VANTHEMSCHE, “L’élaboration de l’arrêté royal sur le contrôle bancaire (1935)”, *BTNG* 1980, (389) 410-412.

⁸⁰¹ G. VANTHEMSCHE, “L’élaboration de l’arrêté royal sur le contrôle bancaire (1935)”, *BTNG* 1980, (389) 400.

⁸⁰² L. PICARD, “Tussen de twee oorlogen” in J. DHONDT (ed.) *Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in België*, Antwerpen, uitgeverij S.M. Ontwikkeling, 1960, 509.

(de wijziging van het systeem) bleven volgens de Man uit.⁸⁰³ Dat de structuurhervormingen uitbleven, is overigens geen verrassing. In de regeringsverklaring meldde Van Zeeland duidelijk dat het enige doel van de regering economisch herstel was, niet de hervorming van de Belgische staat en economie.

Volgens de Man bereikte de regering economisch herstel door de Man zijn programma van openbare werken. Volgens hem haalde zijn programma 84.000 mensen uit de werkloosheid. In zijn memoires presenteert de Man zijn programma ook als een echte strijd. Hij heeft het over steeds groter wordende moeilijkheden die hij moest overwinnen om zijn doel te bereiken. Zoals gesteld is het onmogelijk te achterhalen of het door hem aangehaalde cijfer ook overeenstemt met de realiteit, maar de daling van het aantal werklozen wordt wel bevestigd in de literatuur.⁸⁰⁴

Binnen de regering boterde het duidelijk niet altijd even goed. Zolang het ging over economisch herstel verliep alles goed want daar was iedereen het over eens. Bij onderwerpen buiten het economisch herstel werd de zwakheid van de driepartijenregering duidelijk. Over structuurhervormingen was binnen de regering geen eensgezindheid, ook niet binnen de regeringspartijenpartijen. Hendrik de Man vermeldt in zijn memoires vooral de tegenstrubbelingen van Vandervelde en Max-Leo Gérard bij de Dienst voor Economisch Herstel.⁸⁰⁵ Ook Van Zeeland bleek niet zo een grote medestander te zijn. Volgens de Man gaf van Zeeland bij de bankcontrole toe aan de ‘geldmuur’ waardoor de bankcontrole slechts een schim werd van wat eerst was voorgesteld.⁸⁰⁶

3.4 Achter de schermen: de regeringsvorming dag per dag

Vooraf is de regeringsvorming van Van Zeeland I aan bod gekomen vanuit de hoek van de memoires van de Man en de geschiedschrijving. Hieronder volgt geen herhaling, maar een heel ander uitgangspunt. De regeringsvorming wordt besproken vanuit de verslagen van het Bureau en de Algemene Raad van de BWP. De resultaten zijn verrassend en het verschil met de memoires van de Man en de geschiedschrijving is soms groot. Om de lezer zoveel mogelijk te betrekken wordt een dagboekstijl gehanteerd. Elke titel is ook een veelzeggende passage uit de vergaderingen. Onderstaande analyse maakt een onderscheid tussen regeringsonderhandelingen en de regeringsvorming. Regeringsonderhandelingen gaan over de onderhandeling van het regeringsprogramma. Regeringsvorming gaat over de verdeling van de ministerposten.

De BWP is hiërarchisch opgebouwd. Bovenaan staat theoretisch het Congres. Het Congres neemt alle principebeslissingen, zoals bijvoorbeeld de aanname van het Plan van de Arbeid op het kerstcongres in 1933. Onder het Congres staat de Algemene Raad. De Algemene Raad bestaat uit verkozenen van het Congres en vertegenwoordigers van de verschillende

⁸⁰³ H. DE MAN, *Herinneringen*, Antwerpen, De Sikkels, 1941, 207.

⁸⁰⁴ **Zie** *supra* Deel II, 3.1.4 De politiek van openbare werken door de regering Van Zeeland I, 61.

L. PICARD, “Tussen de twee oorlogen” in J. DHONDT (ed.) *Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in België*, Antwerpen, uitgeverij S.M. Ontwikkeling, 1960, 508.; H.B. COOLS, *Op zoek naar het Verloren Plan van het “Plan de Man” tot de Naoorlogse Economische Planning*, Vereniging voor de Studie van het Werk van Hendrik de Man, 2005, 33.

⁸⁰⁵ **Zie** *Supra* Deel II, 2.2.2.3 Bespreking van de door koninklijk besluit nr. 160 opgerichte Dienst voor Economisch Herstel, 36.

⁸⁰⁶ H. DE MAN, *Herinneringen*, Antwerpen, De Sikkels, 1941, 209-211.; N. MATHEVE, *Tentakels van de macht. Elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*, Heule, INNI Publishers, 2016, 501.

socialistische belangengroepen. Zij bekijken welke beslissingen nodig zijn principebeslissingen van het Congres uit te voeren. Onder de Algemene Raad staat het Bureau, dat instaat voor het dagelijks bestuur van de Partij. *De facto* blijkt dat vooral het Bureau de beslissingen neemt en die ter goedkeuring voorlegt aan de Algemene Raad en het Congres. Daarnaast blijkt ook dat er bevoegdheidsvervaging is tussen Algemene Raad en het Bureau. Deze vervaging wordt versterkt door het feit dat veel mensen zowel in de Algemene Raad als in het Bureau zetelen.⁸⁰⁷

3.4.I 2 maart 1935: “Si un moment donné on se trouvait devant une catastrophe, ce serait une autre chose”

Op 2 maart 1935 sijn bij het Bureau van de BWP de eerste geruchten binnen over de komende val van de regering Theunis II en de vorming van een nieuwe regering van nationale unie.⁸⁰⁸ Een aantal dagen voor de vergadering polste Theunis bij de BWP om deel te nemen aan deze regering van nationale unie die een devaluatie zou uitvoeren. Theunis zag de devaluatie als een persoonlijk falen en zag zichzelf liever niet als frontman van de nieuwe regering. Op de vergadering van het Bureau op 2 maart bespreekt de BWP hoe de uitnodiging van Theunis te beantwoorden. De BWP is enorm begaan met de instorting van de banken. Hendrik de Man spreekt van een nieuwe situatie. De Man ziet zelf geen andere oplossing dan in te gaan op de uitnodiging van Theunis. Hij wordt hier bijgetreden door andere leden van het Bureau. Emile Vandervelde verdedigt een andere visie. Vandervelde vindt een regering met Theunis of Francqui moreel en politiek onmogelijk, tenzij in geval van een echte catastrofe. De situatie is ernstig, maar lang nog geen catastrofe. Francqui, al sinds jaar en dag grote fan van een regering van nationale unie, probeert het te doen lijken alsof er een catastrofe op komst is. Om beide visies te verzoenen, oppert de Man een tweeledige oplossing. De Man wil langs de ene kant praten over een regering van nationale unie, langs de andere kant wil hij de politiek van de regering Theunis II op de korrel nemen in de Kamer. Het Bureau raakt het op twee maart niet eens en vraagt om inlichtingen van andere organen binnen de BWP. Het verslag van de vergadering van het bureau is het bewijs van de spreadstand binnen de BWP. Twee visies staan op botsten. Vandervelde ziet geen heil in een regering van nationale unie. Terwijl de Man net aanstuurt op regeringsonderhandelingen met de twee andere partijen. Wat opvalt is dat Theunis de aanzet heeft gegeven tot de regering van nationale unie. De naam Van Zeeland komt tijdens de vergadering geen enkele maal aan bod.

⁸⁰⁷ Op beide vergaderingen spreken komen dezelfde mensen aan het woord. Bijvoorbeeld: Gent, AMSAB, Notulen Algemene Raad van de BWP van 20 maart 1935, 118.Z.040.018 (geraadpleegd via <http://opac.amsab.be/Record/118.Z>); Gent, AMSAB, Notulen Bureau van de Algemene Raad van de BWP van 20 maart 1935, 118.Z.040.019 (geraadpleegd via <http://opac.amsab.be/Record/118.Z>).

⁸⁰⁸ Gent, AMSAB, Notulen Bureau van de Algemene Raad van de BWP van 2 maart 1935, 118.Z.040.015 (geraadpleegd via <http://opac.amsab.be/Record/118.Z>). Hendrik de Man spreekt in zijn memoires van 24 februari 1935. Zie *supra* Deel III, 3.3.1 Achter de schermen: de Man, zijn memoires en geschiedschrijving over de regeringsvorming, 141.

3.4.2 In het Bureau 15 maart 1935: “il y a une situation catastrophique dont tout le monde se rend compte”

Op 15 maart 1935 komt het Bureau opnieuw samen om zich te buigen over de politieke situatie.⁸⁰⁹ De sfeer is vanaf het begin bedrukt. De Man vindt er geen doekjes om, een financieel- economische catastrofe is op komst. De enorme kapitaalvlucht en de opeenvolgende bankruns zijn hiervan het bewijs. Elke dag verdwijnen grote volumes goud van de balans van de NBB. Een aantal dagen terug was de BWP aan het debatteren over de financiering van een politiek van openbare werken, maar dat is nu verleden tijd. ‘*Geen inflatie, geen deflatie, maar circulatie*’ is volgens de Man voorbijgestreefd. Het nodige geld is weg, waardoor het geen zin meer heeft hierover te discussiëren. Ook over de hervorming van het bankstelsel moet niet meer gedebatteerd worden. De samenleving zal opdraaien voor de redding van het bankensysteem, logischerwijs zullen banken in ruil voor steun autoriteit moeten afstaan aan de overheid.

“Il y en a qui considèrent qu’au point de vue de la politique bancaire, le Plan est déjà dépassé. On se trouve devant une socialisation de pertes telle que la conséquence logique devrait entraîner un transport de l’autorité en faveur de l’état en défaveur des banques, mais allant plus loin que le projet du Plan.”

✎ Hendrik de Man – Vergadering Bureau 15 maart 1935 ✎

Volgens de Man moet de BWP een antwoord formuleren op het vraagstuk van de huidige situatie: inflatie of devaluatie. De Man stelt voor zich uit te spreken voor de devaluatie. Daarvoor is volgens hem een nieuwe regering met de socialisten aan boord noodzakelijk. Het is tijd dat de BWP zijn voorwaarden en eisen bepaalt. Hendrik de Man doet volgend voorstel, hij maakt een onderscheid tussen na te streven voorwaarden en minimale voorwaarden. Beide zijn als volgt samen te vatten.

- Na te streven voorwaarden: deze vormen de richtlijnen voor de onderhandelingen over het regeringsprogramma.
 - De verantwoordelijken van de crisis identificeren en straffen
 - Een goed doordachte devaluatie met de nodige maatregelen
 - Verdedigen van de koopkracht van de werknemers
 - Saneren van de kapitaalmarkt. Hieronder valt: een bankcontrole ‘in de zin van ons project’, reglementering van beursoperaties om speculatie tegen te gaan, rentedaling en de organisatie van kredietverlening als openbare dienst.
 - Schrappen van de gouddekking
 - Mobiliseren van de reserves van de NBB. De reserves moeten worden gebruikt voor de financiering van een programma van openbare werken.
 - De oprichting van een Dienst voor Economisch Herstel, de Dienst moet een programma van openbare werken uitvoeren. Daarbij moet de Dienst gebruik maken van de opbrengst van de devaluatie en langlopende leningen.
 - Een evenwichtige begrotingspolitiek
 - Een prijzenpolitiek

⁸⁰⁹ Gent, AMSAB, Notulen Bureau van de Algemene Raad van de BWP van 15 maart 1935, 118.Z.040.017 (geraadpleegd via <http://opac.amsab.be/Record/118.Z>).

- Een politiek gericht op economische expansie met als doel de handelsbarrières op te heffen.
- Een nieuwe regering zonder mensen uit financieel- economische belangengroepen, met een doel: economisch herstel. De BWP kondigt een *status quo* af voor alle vraagstukken die los staan van het economisch herstel.
- Minimale voorwaarden: indien deze niet vervuld zijn, stapt de BWP niet in de regering.
 - Devaluatie
 - Wet die de lonen en uitkeringen koppelt aan een index
 - Streng optreden tegen elke vorm van speculatie
 - De reserves van de NBB gebruiken voor een programma van openbare werken gericht op de opslorping van werkloosheid.
 - Een actieve economische politiek ‘volgens de principes van het Plan van de Arbeid’
 - Een regering gericht op economisch herstel zonder leden van het financiewezen
 - Een regering volledig onafhankelijk van de financieel- economische belangengroepen

De na te streven voorwaarden dekken zijn zeer zodat ze heel wat interpretatievraagstukken doen rijzen. Toch bevatten ze al een aantal belangrijke verschillen ten aanzien van het Plan van de Arbeid. Meteen wordt duidelijk dat de Man bereid is om een bankcontrole te aanvaarden, in de plaats van een nationalisatie van het krediet. Wat met ‘in de zin van ons project’ (bij saneren van de kapitaalmarkt) wordt bedoeld, is onduidelijk. Daarnaast verdwijnt ook de sturende rol van de Dienst voor Economisch Herstel, de Dienst moet enkel een programma van openbare werken uitvoeren. De minimale voorwaarden wijken nog verder af van het Plan van de Arbeid. Een bankhervorming wordt zelfs niet meer vermeld. De bankhervorming en politiek van openbare werken lijkt vervangen door de ‘vage actieve economische politiek volgens de principes van het Plan van de Arbeid’. De structuurhervormingen komen niet voor in zowel de na te streven voorwaarden als de minimale voorwaarden. Meer nog de Man kondigt in de na te streven voorwaarden een *status quo* aan op alle beleidsdomeinen buiten het economisch herstel. Opvallend wordt in de voorwaarde geen enkele maal verwezen naar de uitgewerkte voorontwerpen van wet en voorstellen uit *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*. De Man wil duidelijk zoveel mogelijk opties openlaten en vooraf zo weinig mogelijk eisen stellen.

Na de voorstelling van de Man zijn na te streven en minimale voorwaarden breekt de discussie los. Vooral de devaluatie is een twistpunt. Volgens Mathieu vormen de monetaire problemen een nieuwe politieke situatie. De devaluatie valt volgens hem niet tegen te houden.⁸¹⁰ Mathieu stelt wel de vraag wat met de buitenlandse en binnenlandse Belgische schulden? De devaluatie zal iedere burger raken, maar kan voor de arbeiders verzacht worden door een algemene koppeling van de lonen aan een prijzenindex. Volgens Mathieu is de keuze simpel: ofwel een devaluatie met de socialisten, ofwel een devaluatie zonder socialisten. Bij deze laatste situatie

⁸¹⁰ **Mathieu** is Kamerlid voor de BWP. Hij werkt actief mee aan de *Uitvoering van het Plan van de Arbeid*. Hij zetelt in de Commissie voor de nationalisatie van het krediet en de bescherming van het spaarwezen. (BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 479.)

zullen de arbeiders de rekening betalen. Ook Hubin maakt dezelfde conclusie.⁸¹¹ Ook wordt duidelijk dat de regeringsvorming een twistpunt zal worden. Spaak maakt er zelf een essentiële voorwaarde van voor een regeringsdeelname, de BWP mag niet samenwerken met bankiers en *deflationisten* (aanhangers van de deflatiepolitiek). De BWP moet consistent blijven. Na een continue aanval van de BWP op de bankiersregering en haar aanpak, ligt samenwerking met bankiers en *deflationisten* gevoelig. Sommigen vinden zelfs dat de gesprekken met de regering Theunis al uiting geven aan een niet- consistente houding van de BWP. Theunis is immers het gezicht van de bankiersregering en deflatiebeleid. Wel begrijpen de meeste leden van het partijbureau dat Theunis voor zijn vertrek, zijn stempel wil drukken op de nieuwe regering en haar programma. De BWP staat voorlopig weigerachtig tegenover officiële gesprekken, maar wil wel officieus te kennen geven aan Theunis dat de partij openstaat voor privégesprekken. Een groot aantal leden van het partijbureau geeft deze gesprekken weinig kans.

Bij de discussie passeert ook het Plan van de Arbeid de revue. Volgens de Man kan de BWP blijven strijden voor het Plan en tegen de bankiersregering. De Man is absoluut geen voorstander van deze mogelijkheid, hij noemt ze zelf *'odieuse'*. Anderen zullen immers de devaluatie doorvoeren, zonder rekening te houden met de arbeidersklasse. De aanwezigheid van de BWP is noodzakelijk om de arbeiders te beschermen. Ook is het Plan van de Arbeid niet realiseerbaar in het huidige parlement en bieden verkiezingen, gezien de economische situatie geen oplossing. Daarbovenop heeft de economie nood aan continuïteit. België is gewoonweg niet in staat een drastische hervorming door te voeren. De nieuwe regering zal sowieso delen van het Plan van de Arbeid uitvoeren. Veel tegenstand zullen de andere twee partijen niet bieden. Zij kunnen namelijk niet anders dan bepaalde delen van het Plan uitvoeren. De verliezen van de banken worden immers door de hele samenleving gedragen, met andere woorden generationaliseerd. De banken zullen offers moeten brengen voor deze redding. De Man ziet het heel rooskleurig in. Volgens hem accepteert Theunis 70% van de inhoud van het Plan van de Arbeid. Anderen wijzen op de planbelofte en de nood aan consistentie van de BWP. Een regering van nationale unie vormen is volgens hen onmogelijk en niet wenselijk. De zitting wordt afgesloten en de beslissing wordt doorgeschoven naar de volgende zitting.

“Vouloir subordonner cela à notre campagne pour le Plan, c’est vouloir continuer une partie d’échec quand la maison est occupée à brûler.”

✎ Hendrik de Man – Vergadering Bureau 15 maart 1935 ✎

3.4.3 20 maart 1935

Op 20 maart 1935 komt achtereenvolgens het Bureau en de Algemene Raad samen om zich te buigen over een mogelijke regering van nationale unie met de BWP.⁸¹² Opmerkelijk is de volgorde, eerst komt het Bureau samen dan pas de Algemene Raad. De volgorde doet vermoeden dat het Bureau eigenlijk de beslissing voorschotelt aan de Algemene Raad, die dan louter moet bevestigen.

⁸¹¹ **Hubin** werkt niet mee aan *Uitvoering van het Plan van de Arbeid*. (BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 8-9, 478-484.)

⁸¹² Gent, AMSAB, Notulen Algemene Raad van de BWP van 20 maart 1935, 118.Z.040.018 (geraadpleegd via <http://opac.amsab.be/Record/118.Z>); Gent, AMSAB, Notulen Bureau van de Algemene Raad van de BWP van 20 maart 1935, 118.Z.040.019 (geraadpleegd via <http://opac.amsab.be/Record/118.Z>).

3.4.3.I In het Bureau: “une situation de tension qui devient de plus en plus grave”

Op 20 maart 1935 wordt de druk opgevoerd. ‘Patron’ Emile Vandervelde wijst op de slechte budgettaire situatie. Daarbovenop komt de kapitaalvlucht, die steeds van tempo versnelt. Alsof dat nog niet genoeg is, bedraagt het opgepote kapitaal in België 8 miljard Belgische Frank. Koning Leopold III heeft Emile Vandervelde benaderd en stelt hem voor de keuze: ofwel neemt de BWP deel aan de regering van nationale unie, ofwel kiest de BWP voor de dictatuur.⁸¹³ De BWP moet zijn verantwoordelijkheid opnemen. Bij het dreigement van de Koning kunnen volgende vragen gesteld worden: dictatuur van wie en waarom is de dictatuur zo schrikwekkend voor de BWP? Uit het verslag leiden we af dat Koning Leopold III openlijk dreigt met een dictatuur. De Koning zou in de creatie van een dictatoriale regering een sturende rol kunnen spelen. De Koning kiest immers wie hij benoemt als minister.⁸¹⁴ Een vertrouwensstemming in het parlement staat niet in de Belgische grondwet, maar is wel een grondwettelijke gewoonte.⁸¹⁵ In conservatieve middens zijn heel wat voorstanders te vinden van een autoritaire regering. Vandervelde wil zelf een naam op deze mensen plakken: Devèze, Bovesse en Pierlot. Wat opvalt is dat zowel Devèze en Bovesse behoren tot de liberale partij. Bovendien hebben deze mensen volgens Vandervelde een diepe haat voor de BWP en zijn ze tot alles bereid. De angst van de BWP voor een dictatuur, wordt wellicht mede verklaard door wat in buurland nazi- Duitsland gebeurd is met de SPD.⁸¹⁶

“En somme vous pouvez choisir entre votre participation et une dictature. Bien entendu il n’a pas dit qu’il était prêt à créer un gouvernement dictatorial, mais il a insisté sur le péril d’une dictature dans des termes qui m’ont fait la plus désagréable impression.

...

Il y a des gens qui nous détestent et qui seraient prêts à n’importe quoi.”

✎ Emile Vandervelde— Vergadering Bureau 20 maart 1935 ✎

Volgens Vandervelde is een regering van nationale unie, gezien de huidige machtsverdeling in het parlement en standpunten van de politieke partijen niet mogelijk en niet opportuun voor de BWP. Daarnaast heeft het partijcongres beslist dat voor de uitvoering van het Plan van de Arbeid een ontbinding van beide Kamers nodig is. Vandervelde wil de beslissing van het partijcongres uitvoeren. Nieuwe verkiezingen zijn niet te organiseren van vandaag op morgen. Bijgevolg pleit hij voor de deelname van de de BWP aan een regering die de periode tot aan de verkiezingen overbrugt.

De Man is het niet eens met de ontbinding van de Kamers en nieuwe verkiezingen. Het is volgens hem niet mogelijk om op korte termijn verkiezingen te organiseren. De kapitaalvlucht, de budgettaire problemen en opeenvolgende bankruns laten dat gewoonweg niet toe. Het heeft volgens hem geen zin om rekening te houden met de resolutie van het partijcongres, omdat die

⁸¹³ In de verslagen staat enkel ‘le Roi’, maar het gaat duidelijk nog om Koning Leopold III (Koning Albert is immers overleden op 17 februari 1934: MEDEDELING REGERING, *Dood van K.M. Albert*, BS 19 februari 1934, 779.)

⁸¹⁴ Art. 65 Gw. 7 februari 1831 (de Belgische Grondwet zoals die gold in 1935-1936).

⁸¹⁵ J. GOOSSENS, J. “België, quo vadis? Het relaas van een regerings-, migratie- en systeemcrisis”, *TvCR* 2019, (379) 384.

⁸¹⁶ De SPD bleef langs langs de zijlijn bij de opkomst van de NSDAP, tot het te laat was. Al in 1933 wordt het hoofd van de SPD, Kurt Schumacher, opgepakt. Tot aan de bevrijding zit hij in een concentratiekamp. (R. BARTH n H. FRIEDERICH, *De Grafdekkers*, Amsterdam, Hollands Diep, 201, 386, 389, 403)

genomen is onder omstandigheden. Hij wil dat de BWP openlijk communiceert te willen praten over een regering van nationale unie, wanneer bepaalde essentiële voorwaarden worden vervuld. Deze essentiële voorwaarden komen in de plaats van de door hem opgestelde minimale voorwaarden. Bij de regeringonderhandelingen moet het onderwerp devaluatie gedurende de beginfase zoveel mogelijk uit de weg gegaan worden. De BWP moet daarom communiceren dat ze bereid is al het mogelijke te doen om inflatie te vermijden. De essentiële voorwaarden worden hieronder vermeld.

1. Een regering waarvan geen enkel lid financiële banden heeft met banken of andere ondernemingen, die staatshulp ontvangen of in aanmerking komen voor staatshulp (inclusief hulp van officiële kredietagentschappen)
2. Een regering die enkel bestaat uit mannen die allemaal tegen de huidige economische politiek zijn, met andere woorden de deflatiepolitiek. Daarnaast voert de regering loyaal de richtlijnen van het Plan van de Arbeid voor de strijd tegen de werkloosheid, de aanwakking van de binnenlandse vraag en de hervorming van het kredietstelsel.
3. Een regering die bereid is om de Belgische Frank te beschermen tegen elke vorm van inflatie en daarbij de stabiliteit van de Belgische Frank herstelt. Hiervoor moet het opgepote kapitaal terug in omloop gebracht worden, de prijzen gestabiliseerd en de koopkracht van de arbeiders worden beschermd.

Wat opvalt aan deze essentiële voorwaarden is dat ze verschillend zijn van de minimale voorwaarden, die ze vervangen.⁸¹⁷ De essentiële voorwaarden zijn veel preciezer dan de minimale voorwaarden. Daarnaast is de devaluatie niet opgenomen in de essentiële voorwaarden. Wellicht omdat een devaluatie zo gecontesteerd is. Ze is vervangen door de strijd tegen inflatie met specifieke richtlijnen. Wat de leden van de regering betreft, wordt nu bepaald dat ze geen financiële banden mogen hebben met een onderneming die staatshulp ontvangt, of dreigt te ontvangen. Dat is heel wat preciezer, maar ook minder vergaand dan een regering zonder banden met het financiewezen uit de minimale voorwaarden. Ook de vage ‘actieve economische politiek volgens de richtlijnen van het Plan van de Arbeid’ is vervangen. De essentiële voorwaarden vermelden in de plaats het einde van de deflatiepolitiek. De deflatiepolitiek ruimt plaats voor de economische politiek van het Plan van de Arbeid voor de strijd tegen werkloosheid, de aanwakking van de binnenlandse vraag en de hervorming van het kredietstelsel.

“Nous devons dire publiquement dès aujourd’hui, nous sommes disposés à négocier; nous ne sommes pas opposés à entrer dans un gouvernement national à condition que ce ne soit pas un gouvernement de banquiers, pas de déflation et pour éviter l’inflation.”

✎ Hendrik de Man- vergadering Bureau 20 maart 1935 ✎

Dan rest nog de vraag: wat met de volledige uitvoering van het Plan van de Arbeid? De Man wil het antwoord op deze vraag liefst in het midden laten. De volledige uitvoering kan namelijk afschrikwekkend werken. Volgens hem is het beter om de regeringsonderhandelingen te sturen in de richting van de uitvoering van het Plan van de Arbeid. Grote delen van het Plan worden door de Man namelijk ook door de andere partijen als noodzakelijk gezien. De gecontesteerde

⁸¹⁷ **Minimale voorwaarden:** *supra* Deel III, 3.4.2 In het Bureau 15 maart 1935: “il y a une situation catastrophique dont tout le monde se rend compte”, 148.

delen van het Plan kunnen gezien de economische situatie niet uitgevoerd worden. Om de onderhandelingen op een goeie manier te leiden, moet de BWP interne richtlijnen opstellen. Hij doet een voorstel voor deze interne richtlijnen, die volgens hem de essentie van het Plan van de Arbeid bevatten. Deze richtlijnen komen in de plaats van de na te streven voorwaarden.

1. Vestiging van staatsgezag op het bancaire systeem, met het oog op een overvloedig krediet, een efficiëntere markt en de opslorping van werkloosheid door een programma van openbare werken
2. Een sterke en stabiele regering, aangeduid door een parlement dat zijn controlefunctie beter uitoefent. Zodat het parlement controleert of de regering haar economische herstelbelofte nakomt.
3. Overheveling van de economische macht, die uitgeoefend wordt door de holdings en monopolies, naar de staat. De overheid moet op zijn beurt deze macht gebruiken om de prijs van grondstoffen te laten dalen en een einde te stellen aan de misbruiken in de wapenindustrie.
4. Daling van de financiële lasten, zowel publiek als privé, door een daling van de rente, de daarbijkomende conversie van rente en een daling van hypotheeklasten
5. Stijging van de export door onder andere de erkenning van de USSR
6. Landbouwbeleid dat de prijzen aanpast aan de productiekosten.
7. Een arbeidsorganisatie voor industriële arbeid, gebaseerd op de juridische erkenning van werknemers- en werkgeversorganisaties, collectieve arbeidsovereenkomsten die minimumlonen vastleggen en de uitbreiding van de paritaire comités die de collectieve conflicten oplossen en de gemeenschappelijke belangen verdedigen.
8. Het einde van elke politiek gebaseerd op loon- en uitkeringsdaling. In de plaats komt een beleid dat de inkomsten van arbeiders laat stijgen door een programma van openbare werken.
9. Onmiddellijk daling van de arbeidsduur
10. Voor alle vraagstukken die niet behoren tot economisch herstel een *status quo* of onder voorwaarde van unanimité binnen de regering

De richtlijnen bevatten een aantal relevante verschillen in vergelijking met de ‘na te streven voorwaarden’.⁸¹⁸ Een eerste belangrijk verschil is de terminologie. Op 15 maart was er sprake van voorwaarden, nu is er sprake van interne richtlijnen. Een richtlijn klinkt veel vrijblijvender dan een voorwaarde. Een tweede belangrijk verschil is de vestiging van staatsgezag op het bancaire systeem, in plaats van ‘een bankcontrole in de zin van ons project’. Los van de vage bewoording, valt het op dat de Man de voorwaarde heeft versoepeld. Waar voordien een bankcontrole was vereist in plaats van een nationalisatie van het krediet, is nu een vestiging van staatsgezag die geen controle is al voldoende. De richtlijnen bevatten ook geen vermelding meer van speculaties. De vestiging van staatsgezag op het bancaire systeem moet gericht zijn op een overvloedige kredietverlening. Bij de ‘na te streven voorwaarden’ was nog vereist dat de kredietverlening georganiseerd moet worden als openbare dienst. Een derde belangrijk verschil is de overdracht van het economisch gezag uitgeoefend door monopolies en holdings. Dat was niet opgenomen in de ‘na te streven voorwaarden’. Eventueel kan deze richtlijn gezien worden

⁸¹⁸ **Na te streven voorwaarden:** *supra* Deel III, 3.4.2 In het Bureau 15 maart 1935: “il y a une situation catastrophique dont tout le monde se rend compte”, 147.

als een compensatie voor het verdwijnen van de nationalisatie van het krediet. Een vierde belangrijk verschil is de verdwijning van de Dienst voor Economisch Herstel uit de voorwaarden. Het programma van openbare werken wordt wel nog vermeld, maar wordt dus volledig losgekoppeld van de Dienst voor Economisch Herstel. Een vijfde belangrijk verschil is de niet vermelding van de devaluatie. Bij de ‘na te streven voorwaarden’ zou de opbrengst van de devaluatie gebruikt worden voor het programma van openbare werken. Aangezien de devaluatie is verdwenen, rest de vraag hoe dit programma zal gefinancierd worden. De richtlijnen voorzien een financiering door een overvloedige kredietverlening, maar verdere uitwerking ontbreekt. Tot slot zijn er twee opvallende gelijkenissen tussen de ‘na te streven voorwaarden’ en de richtlijnen. Ten eerste wil de BWP duidelijk een *status quo* van alle andere vraagstukken die niet tot het economisch herstel behoren. Ten tweede bevatten de richtlijnen opnieuw geen enkele verwijzing naar *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*.

Spaak gaat nog verder, volgens hem zijn er maar twee voorwaarden waar de BWP niet op mag toegeven. Ten eerste kan de BWP niet deelnemen aan een regering van bankiers. Een regering zonder bankiers, betekent een regering zonder Theunis, zonder Francqui en zonder Gutt. Ten tweede kan de BWP niet samenwerken met een regering die de deflatiepolitiek verderzet. Voor andere voorwaarden, eisen of richtlijnen is het te vroeg, de BWP heeft hiervoor te weinig informatie. Spaak wil daarom dat de Algemene Raad openlijk volgende verklaring aflegt: *“De Algemene Raad verklaart dat de BWP bereid is om deel te nemen aan gesprekken over een mogelijke regeringsvorming met als doel een meerderheid te vinden in het parlement en het vertrouwen te herstellen.”* Deze verklaring is nog verregaander dan de essentiële voorwaarden van Hendrik de Man. Elke regering wil immers het vertrouwen herstellen en een meerderheid vinden in het parlement. De Man is het eens om deze verklaring publiek te maken. Bij de regeringsonderhandelingen en regeringsvorming moeten wel zijn essentiële voorwaarden en richtlijnen gebruikt worden. Voor de rest moet er volgens hem niet te veel vastgelegd worden, de essentie is onderhandelen. Buset is sterke tegenstander.⁸¹⁹ Als de BWP zulke vage voorwaarden communiceert zullen mensen denken dat het Plan van de Arbeid begraven wordt. De BWP moet duidelijke eisen stellen.

Hierna barst de discussie opnieuw los, de vrees voor dictatuur wordt verschillende malen aangehaald. Vandervelde blijft voorstander van nieuwe verkiezingen. Hij wordt hier bijgestaan door Debunne.⁸²⁰ Beide vinden een regering van nationale unie enkel nodig om de periode tot aan de verkiezingen te overbruggen, daarom moet de regering volgens hen ook zonder programma blijven. Volgens Delattre heeft het geen zin te wachten op nieuwe verkiezingen, deze bieden immers geen garantie op een andere mogelijkheid dan een regering van nationale unie.⁸²¹ De focus moet volgens hem liggen op onderhandelingen. Het compromis komt er onder invloed van Bouchery.⁸²² Volgens hem moet de BWP op twee fronten spelen,

⁸¹⁹ **Buset** is Kamerlid voor de BWP en werkt actief mee aan de *Uitvoering van het Plan van de Arbeid*. Hij zetelt in de Commissie voor de nationalisatie van het krediet en de bescherming van het spaarwezen. (BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 478.)

⁸²⁰ **Hubin** werkt niet mee aan de *Uitvoering van het Plan van de Arbeid*. (BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 8-9, 478-484.)

⁸²¹ **Delattre** werkt niet mee aan de *Uitvoering van het Plan van de Arbeid*. (BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 8-9, 478-484.)

⁸²² **Bouchery** is Kamerlid voor de BWP en werkt actief mee aan de *Uitvoering van het Plan van de Arbeid*. Hij zetelt in de Algemene Commissie van het Plan en in de Commissie voor de verzekeringen. (BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 7, 483.)

regeringsonderhandelingen sluiten volgens hem een ontbinding van de Kamers en nieuwe verkiezingen niet uit. Bij de andere partijen zal er weinig animo zijn om een regering te vormen louter om de periode tot aan de nieuwe verkiezingen te overbruggen. Daarom is het beter te proberen een regering te vormen met een regeringsprogramma, lukt dit niet is ontbinden de enige optie. Vandervelde en Debunne keren hun kar en sluiten zich aan bij het standpunt van Bouchery. Toch blijft Vandervelde sceptisch over een regering van nationale unie met een regeringsprogramma. Hoen gaat zelfs verder, wanneer de ontbinding niet expliciet wordt vermeld, zal de aanhang van het Plan van de Arbeid denken dat de BWP het Plan verloochent.⁸²³ Balthazar bepaalt een aantal voorwaarden voor de regering van nationale unie. De regering moet van welbepaalde korte duur zijn met een welbepaald programma, met als enige doel de redding van het Belgische Frank. Daarnaast moet de BWP verder gaan met het Planpropaganda. Uiteindelijk is iedereen het eens: de BWP moet zijn verantwoordelijkheid nemen en praten met de andere partijen.

Uiteindelijk komt het tot een stemming. De communicatie van Spaak wordt goedgekeurd.⁸²⁴ Buset stemt tegen samen met twee anderen. De Algemene Raad zal de richtlijnen definitief vastleggen. Het Bureau stelt volgende mensen voor als onderhandelaar: Vandervelde, Wauters, Spaak, de Man en Bouchery.⁸²⁵

3.4.3.2 In de Algemene Raad: “le Congrès qui réclamait la dissolution des Chambres et une consultatitons du pays”

Het Partijcongres wil nieuwe verkiezingen, maar het Bureau wil onderhandelen over een regering van nationale unie. Het Bureau vraagt daarom aan de Algemene Raad de goedkeuring van de verklaring van Spaak.⁸²⁶ Deze verklaring heeft als gevolg dat de BWP met een volledig open vizier de onderhandelingen zal aanvatten. Voor de regeringsonderhandelingen vraagt het Bureau de bekrachtiging van de interne richtlijnen opgesteld door Hendrik de Man. De Man en Spaak willen de essentiële voorwaarden beperken tot twee zaken: het einde van de deflatiepolitiek en een regering zonder bankiers. De regering zonder bankiers betekent een regering zonder Gutt, Francqui en Theunis. Opnieuw keert Vandervelde zijn kar. De crisis vereist ervaring en op korte termijn een regering samenstellen zonder mensen gelinkt aan het financiewezen is onmogelijk. Daarbovenop komen nog de interne richtlijnen die volgens Vandervelde voor de andere partijen onaanvaardbaar zijn. Dus volgens hem mag de Algemene Raad kiezen: ofwel kiest de Algemene Raad voor regeringsonderhandelingen op basis van onmogelijke voorwaarden, met een machtsverhouding in het parlement waar niets mee te doen valt, ofwel kiest de Algemene Raad voor de voortzetting van de Plancampagne, met nieuwe verkiezingen en de vorming van een planregering. Natuurlijk heeft de tweede mogelijkheid ook

⁸²³ **Hoen** is Kamerlid voor de BWP en werkt actief mee aan de *Uitvoering van het Plan van de Arbeid*. Hij zetelt in de Algemene Commissie van het Plan BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 8.)

⁸²⁴ **Communicatie Spaak:** *supra* Deel III, 3.4.3.1 n het Bureau: ‘une situation de tension qui devient de plus en plus grave’, 153.

⁸²⁵ **Wauters** is senator voor de BWP en werkt actief mee aan de *Uitvoering van het Plan van de Arbeid*. Hij zetelt in de Algemene Commissie van het Plan, de Commissie der landbouvvraagstukken en de Commissie voor de buitenlandse handel. (BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 8, 483.)

⁸²⁶ **Communicatie Spaak:** *supra* Deel III, 3.4.3.1 n het Bureau: “une situation de tension qui devient de plus en plus grave”, 153.

zijn nadelen. De andere partijen hebben niets te winnen bij nieuwe verkiezingen. Door het verlies van de strijd om de Belgische Frank vrezen ze een verkiezingsnederlaag. Bovendien heeft de economie al te kampen met kapitaalvluchten. Nieuwe verkiezingen zouden deze, door nog meer onzekerheid, aanwakkeren.

Debunne wijst op de noodzakelijkheid van een tussenweg. De BWP moet haar verantwoordelijkheid nemen om de dictatuur te vermijden. Hij verwijst naar Koning Leopold III, die de druk op Emile Vandervelde verhoogt. Daarbij mag de BWP niet het Plan verloochenen. De BWP moet daarom de gesprekken tussen de drie partijen een eerlijke kans geven. De uitvoering van het Plan van de Arbeid moet wel een essentiële voorwaarde vormen bij de regeringsonderhandelingen.⁸²⁷ Wanneer na een korte termijn blijkt dat een regering vormen niet lukt, moet het parlement ontbonden worden en komen er nieuwe verkiezingen. Op die manier neemt de BWP haar verantwoordelijkheid en respecteert ze ook de beslissing van het Partijcongres.

“Un gouvernement national s'impose et si le P.O.B. refusait à prendre sa responsabilité, il risquerait de porter un préjudice grave à nos institutions constitutionnelles... Car, vous devez vous rendre compte que le Parlement est actuellement complètement discrédité et qu'en réalité, si vous n'entrez pas au gouvernement, il n'y aura plus d'autre issue qu'une dictature.”

✎ Koning Leopold III tegen Emile Vandervelde- 20 maart 1935 ✎

Buset wil niet dat de BWP zich onder druk laat zetten. De interne richtlijnen voor de regeringsonderhandelingen zijn vaag en een vodje papier. De BWP moet er rekening met houden dat ze openlijk en eensgezind maanden aan een stuk heeft gestreden voor het Plan van de Arbeid. Door vage en nietszeggende communicatie geeft de BWP het signaal naar de buitenwereld dat de BWP de strijd voor het Plan van de Arbeid staakt. Door onderhandelingen te voeren versterkt de BWP dat signaal zowel naar de buitenwereld, als binnen haar eigen rangen. Hij ziet geen graten in nieuwe verkiezingen. In tegendeel een regering van nationale unie valt volgens hem niet te vormen, beter geen tijd verspillen aan onderhandelingen gezien de precaire economische en politieke situatie. De BWP moet daarom openlijk communiceren dat ze bereid is haar verantwoordelijkheid te nemen, maar in lijn met het Plan van de Arbeid. Anseele wijst fijntjes op de toegevingen die al vervat zitten in de interne richtlijnen ten opzichte van het Plan van de Arbeid. Hij vraagt zich dan ook luidop af waarom de huidige omstandigheden de uitvoering van het Plan van de Arbeid onmogelijk maken. Daarnaast wijst hij op het belang van de regeringsvorming. Hij vraagt zich daarbij af wat de waarde is van de essentiële voorwaarden. Zal de BWP haar regeringsdeelname hieraan koppelen?⁸²⁸

⁸²⁷ Volgens de Man is de uitvoering van het Plan van de Arbeid niet mogelijk en is verder campagne voeren niet wenselijk. (*supra* Deel III, 3.4.2 In het Bureau 15 maart 1935: ‘il y a une situation catastrophique dont tout le monde se rend compte’, 147, 149.)

⁸²⁸ **Essentiële voorwaarden:** *supra* Deel III, 3.4.3.1 In het Bureau: “une situation de tension qui devient de plus en plus grave”, 151.

Pour la question essentielle qui est la grosse question révolutionnaire, le Plan dit je veux posséder les banques et dans les directives il est dit: je veux l'autorité sur les banques. Si nous pouvons arriver à mettre dans les mains d'un gouvernement national dans lequel nous serions représentés fortement, l'autorité sur les banques, ainsi que les leviers de commande de tout le régime; je voudrais bien savoir en quoi le Plan de Man n'aurait pas été exécuté vu les circonstances actuelles.

✉ Anseele- 20 maart 1935 ✉

Spaak vernietigt de hoop op nieuwe verkiezingen. De Koning staat onder invloed van de katholieken en die hebben niets te winnen bij nieuwe verkiezingen. De BWP kan volgens hem haar verantwoordelijkheid enkel nemen door verder te onderhandelen. De politieke en economische situatie laat niets anders toe. Verder dient Spaak Buset van repliek en verdedigt zijn voorstel voor de openbare verklaring van de Algemene Raad. Bij de BWP loopt het altijd mis omdat de partij overvloedig communiceert. Andere partijen maken gretig gebruik van de openlijke communicatie om de teksten van de BWP in een negatief daglicht te plaatsen. Beter beperkt de BWP haar communicatie en houdt ze haar details intern. Toch even opmerken dat deze redenering niet opgaat. De andere partijen hebben bij een beperkte communicatie misschien minder de kans om de BWP in een negatief daglicht te stellen. Dat zal evenwel worden gecompenseerd door de kritiek in eigen rangen op de vage communicatie. Een beperkte en vage communicatie vermijdt wel dat de BWP gebonden is aan sterke voorwaarden. Spaak zoekt dus eerder naar een redenering om de communicatie zoveel mogelijk te beperken en de onderhandelingen met een zo openlijk mogelijk vizier te voeren. Spaak herhaalt dat de BWP geen eisen of richtlijnen opstellen omdat ze de situatie niet kent. Spaak eist een grote beperking. De regering moet het herstel van het vertrouwen als doel hebben, dat kan enkel door openlijke veranderingen. De nieuwe regering mag daarom niet bestaan uit leden van de vorige bankiersregering of deflationisten, want zij zijn het gezicht van het gefaalde beleid.

De Man sluit zich volledig aan bij de vage communicatie naar de buitenwereld, maar wil intern duidelijkere voorwaarden verbinden aan de regeringsdeelname. Hiervoor herhaalt hij de drie essentiële voorwaarden die hij voorgesteld heeft tijdens de vergadering van het Bureau.⁸²⁹ Hij maakt wel een lichte wijziging aan de derde voorwaarde. Deze verandert naar: een regering die de Belgische Frank moet beschermen tegen elke vorm van inflatie. Stabiliteit van de Belgische Frank herstellen en de manier waarop verdwijnt dus. De Man maakt duidelijk dat hij ook met het Plan van de Arbeid in de regering wil, maar hij ziet het nut van bindende richtlijnen niet in. De andere partijen hebben geen andere mogelijkheid meer dan bepaalde delen van het Plan van de Arbeid uit te voeren, waardoor bindende richtlijnen alleen maar afschrikwekkend werken. Daarnaast wat is de meerwaarde van verkiezingen, als de BWP onmiddellijk in een regering kan stappen die tegemoet komt aan de verwachtingen. De beslissing van het Partijcongres moet dan ook breed worden geïnterpreteerd. De ontbinding van de Kamers is bovenal een drukingsmiddel. Hendrik de Man wil dit drukingsmiddel ook in de regering gebruiken. Daarvoor wil hij dat de BWP bedingt, dat de regering op elk moment kan ontbonden worden wanneer de BWP dit nodig acht. Tot slot onderschrijft de Man de tussenweg van Debunne: enerzijds moet de BWP actief meewerken aan een nieuwe regering, anderzijds moet de BWP haar Planpropaganda voortzetten.

⁸²⁹ **Essentiële voorwaarden:** *supra* Deel III, 3.4.3.1 In het Bureau: “une situation de tension qui devient de plus en plus grave”, 151.

“Il faut fixer noir sur blanc le moins de conditions possible; la grosse question c’est de les faire admettre. ... le Plan exige ce moment, que l’on fasse l’expérience du Plan au pouvoir, même s’il faut une collaboration. La fidélité au Plan est facile pour la propagande, mais je voudrais faire l’expérience dans un gouvernement, d’autant plus que cela ne mettra pas fin à la propagande pour le Plan.”

☞ Hendrik de Man- 20 maart 1935 ☞

Wat is de prijs die de BWP moet betalen om in een regering te stappen. Welke delen van het Plan van de Arbeid kunnen niet anders dan uitgevoerd worden? Van bij het begin is duidelijk dat dit vooral gaat over de conjunctuurpolitiek, met andere woorden het programma van openbare werken. Aan de structuurhervormingen wordt een veel lager gewicht gehangen. Volgens Delattre zijn zulke structuurhervormingen gewoonweg, gezien de huidige economische toestand, niet mogelijk. Wanneer de BWP in de regering stapt moet ze in de Planpropaganda maar laten uitschijnen dat het de start is van de uitvoering van het Plan.

“Je crois qu’il ne faut pas prendre le Plan pour commencer au A et finir au Z, on peut commencer par la fin. Il faut occuper les ouvriers. Nous devons discuter sur toutes choses, car je ne pense pas que nous puissions commencer par les réformes de structure profondes.”

☞ Delattre- 20 maart 1935 ☞

Uit de vergadering van de Algemene Raad valt af te leiden dat de volledige uitvoering van het Plan van de Arbeid afschrikkend werkt voor de Katholieke Unie en de liberale partij. De uitvoering van het Plan wordt bestempeld als onmogelijke eisen stellen. Uiteindelijk beseft de Algemene Raad (grotendeels) dat de BWP haar verantwoordelijkheid enkel kan nemen door deel te nemen aan de gesprekken voor de regeringsvorming. De vraag is tegen welke prijs is de BWP bereid in de regering te stappen, want een regering van nationale unie vereist een compromis. Daarbij hoort de strategie voor de regeringsonderhandelingen en de interne en externe communicatie. De discussie in de BWP wordt niet gedomineerd door de uitvoering van het Plan van de Arbeid, maar door externe communicatie, interne richtlijnen en wie er in de regering mag. Binnen de BWP zijn er twee strekkingen. Degene die bereid zijn veel offers te brengen om in een regering te stappen, behoren tot de eerste strekking. Hierbij horen zelfs een aantal onderhandelaars. Zij zijn voorstanders van een vage communicatie naar de buitenwereld, niet bindende richtlijnen die al toegevingen bevatten en niet verregaande essentiële voorwaarden. Zij zien de uitvoering van het Plan van de Arbeid meer als een belemmering om in de regering te stappen. Ze beseffen dat ze het Plan niet achter zich kunnen laten, dus gaan ze op zoek naar manieren om te verkopen dat ze trouw blijven aan het Plan. Voor de delen van het Plan die niet kunnen uitgevoerd worden (de zogenaamde structuurhervormingen), wijzen ze op de gevaarlijke economische en politieke context die de niet-uitvoering rechtvaardigt. Zij offeren als het ware het Plan van de Arbeid op voor het algemeen belang, zonder van de uitvoering een essentiële voorwaarde te maken. De echte voorvechters van het Plan van de Arbeid, behoren tot de tweede strekking. Zij willen een duidelijke communicatie naar de buitenwereld toe, waarin de BWP duidelijk stelt dat de uitvoering van het Plan een essentiële voorwaarde is voor regeringsdeelname. Zij beseffen ook dat de BWP haar verantwoordelijkheid moet nemen, maar dat wil niet zeggen dat de BWP haar huid niet duur moet verkopen. Lukken de gesprekken niet, dan moet overgegaan worden tot ontbinding van de Kamers met nieuwe verkiezingen.

Met slechts twee tegenstemmen en twee onthoudingen wordt de communicatie van Spaak goedgekeurd. Bijgevolg communiceert de BWP volgende boodschap naar de buitenwereld: *“De Algemene Raad verklaart dat de BWP bereid is om deel te nemen aan gesprekken over een mogelijke regeringsvorming met als doel een meerderheid vinden in het parlement en het herstel van vertrouwen.”* Intern worden de richtlijnen gecommuniceerd aan de onderhandelaars.⁸³⁰ Alle leden van de Algemene Raad zijn akkoord om het volgende toe te voegen aan de interne richtlijnen: wanneer de onderhandelingen vastlopen op voor de BWP essentiële punten, worden de Kamers ontbonden. Voor deze essentiële voorwaarden moet terugverwezen worden naar de voorwaarden opgesteld door de Man.⁸³¹ De BWP stelt dus maar drie essentiële voorwaarden, die wat de inhoud betreft niet verregaand zijn. De interne richtlijnen worden niet gepubliceerd aan de buitenwereld, vier leden van de Algemene Raad stemmen tegen deze niet-publicatie. Tot slot worden de onderhandelaars aangeduid: de Man, Wauters, Spaak, Delattre en Bouchery. Opvallend ‘patron’ Emile Vandervelde maakt geen deel uit van het onderhandelingssteam.

3.4.4 In het Bureau 24 maart 1935: “Van Zeeland a obtenu l’accord de principe du groupe liberal et du groupe catholique”

Tussen 20 en 24 maart is er heel wat gebeurd. Uit het niets komt de naam Van Zeeland. Van Zeeland heeft de fakkel van Theunis overgenomen en leidt nu de regeringsonderhandelingen. Op 23 maart staat vast dat hij de nieuwe premier zal worden.⁸³² Op 24 maart worden de plannen van Van Zeeland al voorgelegd aan het Partijbureau.⁸³³ Vandervelde valt met de deur in huis en meldt dat Van Zeeland al een principeakkoord heeft met de liberalen en katholieken. Hij vraagt aan het Partijbureau om een beslissing over het programma te nemen, zodat hij die kan te kennen geven aan Van Zeeland. Op deze vergadering beslist de BWP al over het programma van de regering Van Zeeland I. Daarnaast moet de BWP ook een lijst geven met kandidaatministers. Het belooft een lange vergadering te worden. Meteen is de machtsverhouding tussen de organen van de BWP duidelijk. De plannen worden eerst beoordeeld door het Partijbureau die de beslissing over de regeringsdeelname zal nemen, dat maakt het Partijbureau het belangrijkste orgaan binnen de BWP. Spijtig genoeg zijn heel wat delen uit de notulen van deze vergadering onleesbaar, waardoor een volledige analyse niet mogelijk is.

Wat opvalt is dat ‘patron’ Vandervelde definitief zijn kar heeft gekeerd. Nieuwe verkiezingen zijn uit den boze, de enige optie is de regering Van Zeeland. Hij wordt bijgestaan door de Man en door Spaak. De BWP moet loyaal meehelpen en redden wat er te redden valt. Slagen de onderhandelingen niet of slaagt de regering niet in haar opzet, dan kan de Kamer ontbonden worden.

⁸³⁰ **Richtlijnen:** *supra* Deel III, 4.3.1 In het Bureau: “une situation de tension qui devient de plus en plus grave”, 152.

⁸³¹ **Essentiële voorwaarden:** *supra* Deel III, 3.4.3.1 In het Bureau: “une situation de tension qui devient de plus en plus grave”, 151.; 3.4.3.2 In de Algemene Raad: “le Congrès qui réclamait la dissolution des Chambres et une consultations du pays”, 156.

⁸³² Gent, AMSAB, Notulen Bureau van de Algemene Raad van de BWP van 23 maart 1935, 118.Z.040.020 (geraadpleegd via <http://opac.amsab.be/Record/118.Z>).

⁸³³ Gent, AMSAB, Notulen Bureau van de Algemene Raad van de BWP van 24 maart 1935, 118.Z.040.021 (geraadpleegd via <http://opac.amsab.be/Record/118.Z>).

De Man legt de nadruk op het programma, over de verdeling van de ministerposten wordt later beslist. Hij verduidelijkt dat het gaat over een louter economisch programma, voor een jaar. Op alle andere domeinen wordt een *status quo* behouden, een eis van de BWP. Wat de bijzondere machten betreft, wil Van Zeeland louter gebruik maken van gewone koninklijke besluiten, dit in tegenstelling tot vorige regeringen. Koninklijke besluiten moeten nog bekrachtigd worden door een wet, op die manier wordt het democratisch deficit van bijzondere machten deels gecompenseerd. De devaluatie wordt niet meer gecontesteerd en zal grote voordelen opleveren voor de Belgische schatkist. Nu al wordt een devaluatie rond de 30% vooropgesteld. De voordelen worden gebruikt voor een programma van openbare werken. Wat de controle van de banken betreft, heeft de BWP ook een overwinning geboekt, deze zal uitgeoefend worden door een autonoom en nieuw op te richten mechanisme, net zoals volgens de Man door het Plan van de Arbeid vereist wordt. Wat de reorganisatie van het bedrijfsleven betreft, is Van Zeeland akkoord met het Plan en gebruikt hij zelfs de terminologie van het Plan. De Dienst voor Economisch Herstel is een ander verhaal. Van Zeeland is volgens hem voorstander, maar de andere onderhandelaars niet. Van Zeeland wil samen met de onderhandelaars van de BWP hiervoor druk zetten op de andere partijen. Alleen op vlak van de aanpak van monopolies staat Van Zeeland op de rem. Van Zeeland heeft duidelijk gemaakt dat zijn programma een blok is, *cherrypicking* is bijgevolg niet toegestaan.

De Man stelt het programma van Van Zeeland voor. Grote delen van het programma en de discussie zijn verloren gegaan. Hier worden achtereenvolgens het programma voor de muntproblematiek, bankenproblematiek, economische expansie en bedrijfsorganisatie geschetst.

Ten eerste wat het muntvraagstuk betreft. Niet verrassend schrijft het programma een devaluatie voor, gekoppeld aan een deviezencontrole. Het programma zwijgt over een algemene koppeling van de lonen en uitkeringen aan een prijzenindex, dat de algemene prijsstijging moet opvangen.

Ten tweede behandelt het programma de plannen voor een reorganisatie van het banksysteem. Het programma schrijft hiervoor vier acties voor. De twee belangrijkste zijn de bankcontrole en een kredietpolitiek. De bankcontrole is gebaseerd op een verplicht statuut (inclusief verplichte ratio's) voor banken, verbonden aan een negatieve controle door een aangeduide overheidsinstelling. De voorkeur van Van Zeeland gaat niet verrassend uit naar de NBB als controleorgaan.⁸³⁴ De kredietpolitiek werkt overkoepelend. De overheid heeft de bevoegdheid om maximale rentevoeten vast te leggen en ervoor te zorgen dat krediet stroomt naar waar het moet.

Ten derde bevat het programma vereisten voor de economische expansie, met andere woorden de verhoging van de macro-economische vraag. Hiervoor wil de regering het privaat initiatief aanmoedigen door financieringsbevorderende maatregelen. Daarvoor is een overvloedige kredietverlening noodzakelijk, zowel op korte en de lange termijn. Voor krediet op de korte termijn moet de overheid een herdisconterings- en waarborgsinstituut oprichten. Voor krediet op de lange termijn moet de overheid een centraal instituut voor hypothecair krediet oprichten.

⁸³⁴ Van Zeeland is verbonden aan de NBB. (K. VAN NIEUWENHUYSE, "Sap versus van Zeeland: politieke titanen kruisen de degens in de jaren '30", *BTNG* 2002, (195) 236-237.)

Naast kredieten moet financiering via de kapitaalmarkten ook efficiënter worden. Contradictorisch wil Van Zeeland wel een rentestijging ondersteunen. Ondanks dat een hogere rente economisch leidt tot minder investeringen. Ook zal de overheid ook zelf actief de macro-economische vraag aanzwengelen. Het belangrijkste instrument hiervoor is een programma van openbare werken ter waarde van 1 miljard Belgische Frank. Dat programma wordt ook de belangrijkste tool in de strijd tegen werkloosheid. Om de uitval van jonge werklozen te vermijden, moeten bovenop het programma van openbare werken centra worden ingericht die voorzien in relevante opleidingen. Behoud van de koopkracht van werknemers is cruciaal voor een stijging van de macro-economische vraag. Daarnaast zijn ook de winstmarges van bedrijven een drijfveer voor investeringen. Om deze veilig te stellen moet de overheid gecontroleerde prijsstijgingen ondersteunen, gecombineerd met een daling van de fiscale lasten. Zowel de financieringsstimulerende als vraagstimulerende maatregelen worden gecoördineerd en gecontroleerd door een centrale Dienst voor Economisch Herstel.

Ten vierde bevat het programma ook structuurhervormingen. Van belang zijn de sociaal-economische hervormingen. Het programma pleit voor de organisatie van beroepen, een economische beslissingsmacht, een overkoepelende economische raad, uitbreiding van de paritaire comités, verplicht syndicalisme en sectorale minimumlonen. Meteen valt op hoeveel vager dit stuk is, in vergelijking met de vorige drie. Het lijkt meer op een opeenstapeling van vage begrippen, dan een regeringsprogramma.

Balthazar vindt dat de tekst van het programma moet vergeleken worden met de richtlijnen en essentiële voorwaarden die goedgekeurd zijn door de Algemene Raad.⁸³⁵ Buset vindt een vergelijking een subjectief gegeven afhankelijk van wie de vergelijking doet. De Man ziet hier het nut niet van in en vraagt om te focussen op bezwaren en voorstellen die tegemoet komen aan deze bezwaren. Toch hebben heel wat leden vragen bij het programma van Van Zeeland. Vooral de sociaal- economische hervormingen, met het verplicht syndicalisme en de verwijzingen naar het corporatisme roepen heel wat vragen op. De Man sust door aan Van Zeeland de garantie te vragen dat alle sociaal-economische veranderingen door het parlement vastgelegd worden.

Uiteindelijk komen nog een aantal relevante bezwaren naar boven. Vooral de devaluatie blijft een twistpunt en vol misverstanden. In het programma staat '*laisser aller le Belga*'. De BWP vraagt zich af wat hiermee wordt bedoeld. Los van de betekenis, vinden zij dat de pariteit onmiddellijk door de overheid moet worden bepaald. Daaraan gekoppeld wil de BWP dat de lonen en uitkeringen effectief gekoppeld worden aan de levensduurte. Wat de bankhervorming betreft, is de BWP niet mild in haar kritieken. De BWP verwachtte geen tegemoetkoming aan al haar richtlijnen omtrent de bankhervorming, maar het programma slaat door naar de andere kant van het spectrum. In plaats van een hervorming gaat het over een redding van de banken met staatsgaranties. Om effectief te zijn, moet de bankhervorming gekoppeld worden aan

⁸³⁵ **Balthazar** werkt niet mee aan de *Uitvoering van het Plan van de Arbeid*. (BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkell, 1935, 7-8, 478-484.)

Richtlijnen: *supra* Deel III, 4.3.1 In het Bureau: "une situation de tension qui devient de plus en plus grave", 152.

Essentiële voorwaarden: *supra* Deel III, 3.4.3.1 In het Bureau: "une situation de tension qui devient de plus en plus grave", 151.; 3.4.3.2 In de Algemene Raad: "le Congrès qui réclamait la dissolution des Chambres et une consultation du pays", 156.

hervormingen bij alle relevante instellingen, zoals bijvoorbeeld de NBB. Daarnaast wijst de BWP ook op de afwezigheid van een positieve controle, waardoor de bankcontrole een lege doos wordt. Ook ontbreekt de garantie dat de hervormingen een blijvend karakter hebben. Tevens mist de BWP bepalingen over de aanpak van monopolies. De BWP is akkoord met de bijzondere machten, maar wil garanties dat deze enkel gebruikt worden voor economisch herstel. Gelinkt aan het economisch herstel, is het voorgesteld programma van openbare werken gewoonweg ontoerijkend voor een grootschalig programma van openbare werken. Ook zijn er twijfels over de effectiviteit van de centrale Dienst voor Economisch Herstel. De BWP vreest voor een politieke papieren tijger. De bal gaat helemaal aan het rollen wanneer de Man meldt dat Van Zeeland aan de Dienst voor Economisch Herstel een propagandadienst wil toevoegen. Vooral Wauters en Huysmans stijgeren wanneer ze dit horen. Voor hen staat de propagandadienst gelijk met een aanval op de persvrijheid en een bijna dictatuur.

Toch verdwijnt, gedurende de debatten in het Bureau, het programma regelmatig naar de achtergrond en vervalt het Bureau in een discussie over ministerposten. Vandervelde geeft hier niet het goede voorbeeld. Van Zeeland heeft hem een post als minister zonder portefeuille aangeboden gekoppeld aan vice-voorzitterschap van de ministerraad. Vandervelde wil weigeren omdat hij bij deze post niets om handen heeft. Van Zeeland wil een jonge ploeg, die vernieuwing uitstraalt. Van Belle en Spaak vinden dat de BWP het recht heeft om belangrijke ministerposten te claimen, zoals minister van Binnenlandse Zaken, minister van Justitie en minister van Defensie.⁸³⁶ Buset vindt een focus op economie (inclusief openbare werken), arbeid en Binnenlandse Zaken meer opportuun. Huysmans heeft zijn lijstje al klaar, rekening houdende met een evenwicht tussen vlamingen en walen: Barnich, Bouchery, Wauters, Soudan en Delattre.⁸³⁷ Voor hem ligt de nadruk niet op vernieuwing, maar op competentie. Sprekend is wel dat de Man niet in het lijstje van Huysmans voorkomt. In tegenselling tot Huysmans wil Buset de Man als vice-president en minister van Economische Zaken, aangezien hij het gezicht is van de Planbeweging. Andere hebben ook al hun lijstje klaarliggen. Voor de eerste keer worden ook veto's gesteld. Spaak wil niet samenwerken met de katholieke Bus de Warnaffe. Wauters neemt niet deel aan de regering die een propagandadienst wil invoeren.

Op de vergadering van het Bureau vindt ook een felle discussie plaats over de bevoegdheid van de organen van de BWP. Welk orgaan bepaalt, wie de ministers zullen zijn? Bepaalde leden vinden deze bevoegdheid een prerogatief van de Algemene Raad. Anderen vinden dat enkel het Congres hierover kan beslissen. Gezien de situatie nogal accuut is, stellen zij voor op zondag een Partijcongres te organiseren om de nieuwe regering te bekrachtigen. Daarnaast zijn een aantal leden op zoek naar dekking van de Algemene Raad. Zij willen dat het Bureau gedekt is

⁸³⁶ **Van Belle** is senator voor de BWP en werkt actief mee aan de *Uitvoering van het Plan van de Arbeid*. Hij zetelt in de Algemene Commissie van het Plan en de Commissie voor werken en bestellingen. (BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 47.) Van Belle is helemaal niet tevreden met de regering Van Zeeland I. Hij wil zijn vertrouwen niet geven aan de regering Van Zeeland en onthoudt zich. (*Hand. Kamer 1935-35*, 29 maart 1935, 30K34350687, 751.)

⁸³⁷ **Barnich** is senator voor de BWP en werkt actief mee aan de *Uitvoering van het Plan van de Arbeid*. Hij zetelt in de Commissie voor de hervormingen der staatsmachten en de Commissie voor de buitenlandse handel. (BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 478, 483.) **Soudan** is Kamerlid voor de BWP en werkt actief mee aan de *Uitvoering van het Plan van de Arbeid*. Hij zetelt in de Commissie voor de nationalisatie van het krediet en de hervorming van het spaarwezen. (BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 478.)

wanneer het regeringsprogramma niet overeenstemt met de richtlijnen opgesteld door de Algemene Raad.

Uit deze vergadering blijkt dat de regeringsvorming vaak belangrijker is dan het programma. Binnen het Bureau rijzen geen onoverkomelijke bezwaren tegen het voorgestelde programma. Een aantal punten moeten wel aangepast en verduidelijkt worden, maar met dit programma kan verder gewerkt worden. Bovendien zijn de interne richtlijnen een vodge papier. Een vergelijking tussen de interne richtlijnen en essentiële voorwaarden, wordt immers weggezet als subjectief. Daarbij valt op dat het programma grotendeels gelijk is aan het regeringsprogramma van de regering Van Zeeland I. Tot slot wil het Bureau de touwtjes in handen houden, maar wil het wel dekking. Aangezien het Bureau dekking zoekt, is het dus niet zeker over zijn acties.

3.4.5 25 maart 1935 een bewogen dag op het Partijbureau

3.4.5.1 Voormiddag: “Van Zeeland nous a fait des propositions fermes”

Op 25 maart 1935 legt Van Zeeland een eerste voorstel voor de verdeling van de ministerposten voor aan de drie partijen. Het voorstel is te nemen of te laten.⁸³⁸

- Minister zonder portefeuille: Janson (liberaal) en Poulet (katholiek)
- Socialisten
 - Wauters: Buitenlandse Zaken en Buitenlandse Handel
 - de Man: Economische Zaken
 - Spaak: Justitie
 - Delattre: Arbeid
- Katholieken
 - Van Isacker: Binnenlandse Zaken
 - De Schrijver: Landbouw
 - Du Bus de Warnaffe: Openbare Werken
 - Velge: Financiën
- Liberalen
 - Devèze: Defensie
 - Bovesse: Kolonies
 - Hoste: Onderwijs

Meteen vallen de grote verschillen met de uiteindelijke samenstelling van de regering Van Zeeland I op. Het voorstel was dus helemaal niet te nemen of te laten. Het begint al bij de BWP. Wauters weigert door de propagandadienst. Sommigen denken er zelfs aan hem te verplichten het ambt op te pakken. Vandervelde stelt als compromis voor om zelf het ambt van Wauters op te pakken. Daarnaast is ook het grote aantal katholieke ministers een doorn in het oog. Ook de aanduiding van Hoste roept vragen op. Bovendien roept de aanduiding van de Bus de Warnaffe, katholiek en advocaat zonder kennis van openbare werken, vragen op. Spaak beseft dat zijn persoon bij andere partijen moeilijk ligt en oppert Soudan als alternatief. Vandervelde steekt zijn hoofd uit voor Spaak: Spaak moet deel uitmaken van de regering. Daarnaast wijst hij het belang van eenheid binnen de partij. Hij wijst op de belangrijke ministerposten die de

⁸³⁸ Gent, AMSAB, Notulen Bureau van de Algemene Raad van de BWP eerste bijeenkomst op 25 maart 1935, 118.Z.040.022 (geraadpleegd via <http://opac.amsab.be/Record/118.Z>).

socialisten krijgen en is fervente voorstander van de goedkeuring. Ondanks de grote discussie stemt een overgrote meerderheid voor het voorstel Van Zeeland, met slechts één onthouding en één tegenstem.

“Il est indispensable que nous soyons au Gouvernement dans les circonstances tragiques où nous trouvons et l'autre, c'est qu'il est indispensable dans ces conditions que l'union la plus complète soit dans le parti ... Quand je vois le beau morceau qu'on nous offre et le prestige dans le parti, nous devons dire: marchons.”

☞ Vandervelde- 25 maart 1935 ☞

Na het voorstel over de verdeling van de ministerposten komt de discussie over het programma. Symboliseert deze volgorde wat voor de BWP het belangrijkste is? Spaak legt de druk hoog met volgende woorden:

“Van Zeeland m'a dit qu'il a dépassé la limite possible et qu'il a eu toutes les peines du monde d'avoir l'acquiescement des autres. Pendant que j'étais là, il a reçu une visite dont il ressort que la situation s'aggrave considérablement aujourd'hui au point de vue bancaire.”

☞ Spaak - 25 maart 1935 ☞

Spaak overloopt hierna de antwoorden op de vragen, onduidelijkheden en voorstellen die in de vorige vergadering van het Partijbureau naar voren kwamen. Een aantal memorabele passages uit de Q & A met Van Zeeland worden hieronder vermeld. Een eerste verduidelijking betreft het verplicht syndicalisme. Dat was een fout, het komt niet voor in de nota van Van Zeeland. Iedere reorganisatie van het bedrijfsleven zal bovendien via het parlement gebeuren. Een tweede verduidelijking gaat over de devaluatie. Van Zeeland maakt duidelijk dat hij de pariteit van de Frank niet voor lange tijd door vraag en aanbod zal laten bepalen. Natuurlijk is 'niet voor lange tijd' nog altijd vaag, wat is immers lange tijd? Een derde verduidelijking betreft het ontoerijkende karakter van de openbare werken. Van Zeeland antwoordt dat het gewoon niet mogelijk is om in een keer een bedrag van 5 miljard Belgische Frank te realiseren. Het programma moet stapsgewijs ontrold worden. Een vierde verduidelijking is voor de bankcontrole. Hiervoor is een verplicht statuut nodig. Banken verlenen kredieten aan particulieren, maar moeten hiervoor rekening houden met ratio's. Van Zeeland wil de naleving van het statuut verzekeren door een negatieve (met andere woorden reactieve) controle, uitgeoefend door een permanente en nieuwe instelling. De overheid heeft een positieve en proactieve controlerol door middel van de mogelijk om maximale rentevoeten te bepalen en de overkoepelende kredietpolitiek. Van Zeeland spreekt zich in dit verband ook uit voor de stopzetting van bestuursmandaten van private banken in openbare instellingen of diensten. Spaak heeft ten vijfde ook gevraagd naar de aanpak van monopolies. Van Zeeland herhaalt dat hij van de andere partijen niets meer kan vragen en vraagt hiervoor een toegeving van de BWP. Ten zesde wou de BWP ook een algemene koppeling van de lonen en uitkeringen aan een prijzenindex. Van Zeeland doet dit idee van de hand. De lonen en uitkeringen die al aan een prijzenindex gekoppeld zijn zullen stijgen, de rest niet. De werklozen, de ambtenaren en de werknemers met een collectieve arbeidsovereenkomst die in deze koppeling voorziet, hebben dus geluk. Tot slot bevestigt Van Zeeland dat de bijzondere machten met meer aandacht voor het democratisch deficit zullen uitgeoefend worden. Hij wil deze uitoefenen in samenspraak met de commissies in de Kamer. Van Zeeland blijft stil over de propagandadienst. De Man

verduidelijkt dat de propagandadienst niet in regeringsverklaring vermeld zal worden, maar wel zal vasthangen aan de Dienst voor Economisch Herstel.

Van Zeeland geeft dus een aantal verduidelijkingen, maar echte aanpassingen aan het regeringsprogramma op vraag van de socialisten komen er niet.⁸³⁹ Wel vraagt Van Zeeland een toegeving van de BWP op vlak van de monopolies omdat de andere partijen niet verder kunnen toegeven. Met deze vraag doet Van Zeeland het dus lijken alsof de BWP tot dan toe de minste toegevingen heeft gedaan. Tijdens de vergadering wordt het Plan van de Arbeid maar een keer vermeld. De Man verduidelijkt het verschil tussen het Plan van de Arbeid en het regeringsprogramma. Het regeringsprogramma wil tijdelijk de import verminderen, die zal namelijk duurder worden door de devaluatie. Terwijl het Plan zowel import als export wil laten stijgen. Het feit dat de import zal dalen neemt volgens de Man niet weg dat de regering Van Zeeland I gezien kan worden als het begin van de uitvoering van het Plan.

Een algemene kritiek blijft dat het regeringsprogramma te weinig rekening houdt met de arbeider. De arbeider is bezig met zijn loon en de arbeidsduur, op deze twee vlakken verandert er niets of gaat de situatie achteruit. Vooral het feit dat de devaluatie niet gekoppeld wordt aan een algemene koppeling van lonen en uitkeringen aan een prijzenindex, oogst dus veel krediet.

De tijd voor de stemming is gekomen, 23 leden brengen hun stem uit. 16 Leden van het Partijbureau stemmen voor het programma, vier stemmen tegen en drie onthouden zich. Zeven leden van het Partijbureau, ongeveer een derde, zijn het niet eens met het programma. In een voormiddag keurt de BWP zowel de voorgestelde regeringsvorming, als het regeringsprogramma goed.

3.4.5.2 Namiddag: “les difficultés sont grandes”

Spaak somt de moeilijkheden op, deze moeilijkheden gaan opvallend genoeg niet over het programma maar over de regeringsvorming.⁸⁴⁰ Opnieuw primeert regeringsvorming dus boven het programma.

“En réalité les mots importent peu, c’est la tête qui importe.”

☞ Huysmans - 25 maart 1935 ☞

Spaak doet volgende trieste meldingen: Wauters blijft weigeren, Pouillet weigert aan te treden als minister zonder portefeuille, de liberalen willen Spaak niet op Justitie en de Man niet op Economische Zaken. Vooral de katholieken willen de Man niet op Economische Zaken, maar bieden als troostprijs Openbare Werken met de toevoeging *‘Résorption de chômage’*. De reden is simpel. De Man op economische zaken, geeft de impressie dat het Plan van de Arbeid aan de macht komt. Opmerkelijk dat niemand in het Partijbureau de reactie geeft: “Dat is toch niet erg, de regering Van Zeeland is het begin van de uitvoering van het Plan?” Daarnaast willen de katholieken Brocqueville laten aantreden, een gezicht van de deflatiepolitiek. De BWP is bereid om heel wat toegevingen te doen. Het is bijgevolg nota bene de Man die zelf bereid is om Economische Zaken in te ruilen voor Openbare Werken en Werkloosheidsbestrijding.

⁸³⁹ **Voorgesteld regeringsprogramma:** *supra* Deel III, 3.4.4 In het Bureau 24 maart 1935: “Van Zeeland a obtenu l’accord de principe du groupe liberal et du groupe catholique”, 159.

⁸⁴⁰ Gent, AMSAB, Notulen Bureau van de Algemene Raad van de BWP tweede bijeenkomst bijeenkomst op 25 maart 1935, 118.Z.040.023 (geraadpleegd via <http://opac.amsab.be/Record/118.Z>).

“Nous devons aller au gouvernement, si nous avons une garantie suffisante, mais nous devons être gentils au maximum.”

✎ Jauniaux - 25 maart 1935 ✎

“Je ne sais pas si j’ai bien fait de prendre la position que j’ai prise en acceptant les Travaux Publics et la résorption du chômage. Ce département est une annexe de la politique économique. L’économie nationale indique que c’est une position centrale. Dans le programme de votre gouvernement il y a des idées du Plan.”

✎ de Man - 25 maart 1935 ✎

De andere leden van het Partijbureau hebben het moeilijker dan de de Man zelf. Bouchery zegt dat de hervorming van het bankensysteem het belangrijkste deel is uit het Plan van de Arbeid, de strijd tegen werkloosheid is ondergeschikt. Om hieraan tegemoet te komen voorziet Van Zeeland een ‘economische macht’, de Dienst voor Economisch Herstel. Daar zal de strijd tegen werkloosheid worden gevoerd en over het bankstatuut worden beslist. Daarbovenop zegt de Man dat het de strijd tegen de werkloosheid is die hem echt interesseert, niet de bankhervorming.

Velen hebben schrik voor de gevolgen van de devaluatie en willen daarom disclaimers in de kranten, die duidelijk maken dat de devaluatie noodzakelijk is en de BWP hieraan niets kon veranderen. De Man sust, volgens hem kan de devaluatie net iets goed zijn. Het echte gevaar zijn de andere partijen die zonder de BWP de devaluatie zouden doorvoeren. Dan zou de devaluatie gewoon gebeuren door het bijdrukken van biljetten, zonder verzachtend beleid. Door de daar opvolgende inflatiegolf, zou de arbeidersklasse het gelach betalen. Later die dag trekt Wauters de noodzakelijkheid van de devaluatie in vraag. Hij heeft navraag gedaan en volgens hem zijn er geen bankruns en ook de kapitaalvlucht is fake news. Volgens het discours van de BWP zou een nationalisatie van het krediet de kapitaalvlucht verergeren. Aangezien er geen kapitaalvlucht is, waarom dan akkoord gaan met een bankcontrole? Vandervelde verdedigt van Zeeland tegen de beschuldigingen van zijn partijgenoot. Van Zeeland heeft zijn programma opgesteld in samenspraak met de gouverneur van de NBB. Waarmee Vandervelde impliciet zegt: Wauters kan het niet beter weten dan de gouverneur van de NBB.

Ondertussen loopt een nieuw voorstel over de regeringsvorming binnen. Het voorstel bevat grote verschillen in vergelijking met het vorige.⁸⁴¹ De minsters zonder portefeuille worden vervangen door Vandervelde, Heymans en Van Overbergh. Bij de liberale leden worden de kaarten flink herschud. Bovesse wordt minister van Onderwijs in plaats van minister van Kolonies ten koste van Hoste. Max- Léo Gérard verschijnt op het toneel en krijgt Financiën toegewezen ten koste van de Katholiek Velge. Bij de katholieken verandert er ook heel wat. Van Zeeland neemt Buitenlandse Zaken over van de weigerende socialist, Wauters. Rubbens neemt kolonies over van Hoste. De Bus de Warnaffe verschuift van openbare werken naar landbouw, ten koste van De Schrijver . Van Isacker neemt Economische zaken over van de Man. Van Aspremont Linden neemt Binnenlandse Zaken over van Van Isacker en krijgt hierbij ook P.T.T.⁸⁴² Vooral de socialisten gaan erop achteruit. Soudan krijgt Justitie in plaats van partijgenoot Spaak. Spaak krijgt als troostprijs Transport. de Man verliest Economische Zaken

⁸⁴¹ **Vorig voorstel:** *supra* Deel III, 3.4.5.1 Voormiddag: ‘Van Zeeland nous a fait des propositions fermes’, 162.

⁸⁴² P.T.T.: betekent Posterijen Telegrafie en Telefonie

en krijgt als troostprijs Openbare Werken en Werkloosheidsbestrijding. Delattre behoudt Arbeid.

Duidelijk was het vorige voorstel niet te nemen of te laten, maar twee ministerposten blijven gelijk.⁸⁴³ Delattre op Arbeid en Devèze op Defensie. Spaak is geheel niet tevreden en dreigt te weigeren, omdat hij zelfs de post P.T.T. niet krijgt. Vandervelde verhoogt de druk op Spaak. Wanneer Spaak weigert, weigert de volledige BWP. Daarnaast ligt ook de katholieke Van Aspremont Linden moeilijk bij de BWP, hij wordt bestempeld als een tweede Pierlot. Daarbovenop komt de toevoeging van Gérard. Gérard staat volgens Buset bekend om zijn antiplanpropaganda. De Man verdedigt hierna Gérard met de woorden: “*C’est un bon technicien.*”

Het nieuwe voorstel wordt ter stemming voorgelegd en verrassend genoeg door alle leden van het Partijbureau aanvaard op uitzondering van een iemand. De donderwolken komen vanuit een andere hoek. Van Zeeland vindt geen grote meerderheid in het parlement en stapt daarom naar de Koning om de handdoek in de ring te gooien.

3.4.6 26 maart 1935: ‘le gouvernement était constitué’

De regering is gevormd. De regering wijkt licht af van bovenstaand voorstel, Van Aspremont Linden verdwijnt en wordt vervangen door de Bus de Warnaffe.⁸⁴⁴ Vandervelde meldt het ‘heugelijke’ nieuws aan het Partijbureau. Het lijkt erop dat de Koning een doorslaggevende rol heeft gespeeld. Het Partijbureau moet nu enkel een nieuwe stem uitbrengen over de regeringssamenstelling. Er liggen een aantal zaken zwaar op de maag bij Vandervelde, waardoor hij zelf tegen zal stemmen. Ten eerste ligt de samenstelling van de regering hem moeilijk, die is enkel opgebouwd uit voorstanders van de devaluatie. Ten tweede deed de weigering van Wauters hem pijn. Ten derde is de aanwezigheid van de Bus de Warnaffe een doorn in het oog. Tot slot is de troostprijs die de Man gekregen heeft de druppel, die de emmer doet overlopen. De arbeidersklasse zal de regering Van Zeeland I opvatten als het einde van het Plan van de Arbeid.

Bouchery hekelt de regering Van Zeeland. Zowel zijn regeringsprogramma als de regeringsvorming, waren niet te nemen of te laten. De BWP heeft hierdoor belangrijke toegevingen gedaan die ze niet had moeten doen. De BWP heeft zich bijzonder soepel opgesteld tijdens de regeringsvorming, in tegenstelling tot andere partijen, maar heeft hiervoor een prijs betaald. Vandervelde noemt de houding van Bouchery vijgen achter pasen.

Bij de regeringsvorming is niet Gérard, maar de Bus de Warnaffe het grote discussiepunt in de BWP. De Bus de Warnaffe staat bekend als een zeer religieus persoon, maar wel een goed technicus. Hij is geen voorstander van provinciale en gemeentelijke autonomie. Daarnaast doet het feit dat hij bevoegd is voor radio bij de BWP de wenkbrauwen fronsen. Bovendien blijft het feit dat Spaak enkel bevoegd is voor transport, zonder P.T.T., de gemoederen beroeren.

Het belooft een dubbeltje op zijn kant te worden voor de finale stemming over de regering Van Zeeland I. Slechts 6 leden van het Partijbureau stemmen voor, 4 onthouden zich en 4 stemmen tegen. Een van deze tegenstemmers is de voorzitter van de partij. Van een eensgezinde BWP is

⁸⁴³ **Vorig voorstel:** *supra* Deel III, 3.4.5.1 Voormiddag: ‘Van Zeeland nous a fait des propositions fermes’, 162.

⁸⁴⁴ Gent, AMSAB, Notulen Bureau van de Algemene Raad van de BWP van 26 maart 1936, 118.Z.040.024 (geraadpleegd via <http://opac.amsab.be/Record/118.Z>).

bijgevolg geen sprake. Tot slot beslist de BWP om zondag een publiek Congres te houden om de regering te bekrachtigen en de handelingen van het Bureau te dekken. *De facto* wordt het congres gewoon voor een voldongen feit geplaatst.

3.4.7 De verslagen vs. de memoires van de Man en geschiedschrijving

Wanneer het ontstaan van de regering Van Zeeland I door de bril van de BWP wordt bekeken vallen een aantal zaken op. Eerst en vooral wat de drijfveren van de BWP betreft. De eerste drijfveer voor de BWP was, merkwaardig, de dramatische economische en financiële situatie. De BWP wou alles doen om kapitaalvlucht te stoppen en de penibele situatie van de banken op te lossen. De BWP wou dus niet dat het systeem ten onder ging, om op de as van het oude systeem een nieuw systeem op basis van het Plan van de Arbeid op te bouwen. De BWP wou in tegendeel, vechten voor het oude systeem.⁸⁴⁵ De tweede grote drijfveer was de angst voor de dictatuur en de angst voor enige verantwoordelijkheid hierin. Gezien de BWP hier zoveel schrik voor had, moet de dreiging ook reëel zijn geweest. Wellicht speelde ook de vervolging van de SPD in nazi- Duitsland hier een rol. Opvallend is dat de dictatuurdreiging van Koning Leopold III zelf kwam.⁸⁴⁶ Duidelijk bleef Koning Leopold III tijdens de regeringsonderhandelingen en vorming helemaal niet aan de zijlijn staan. Wellicht forceerde hij ook de doorbraak van de regering Van Zeeland I in de nacht van 25 maart 1935 op 26 maart 1935. De actieve rol van de Koning tijdens de regeringsformatie in het interbellum wordt bevestigd in de literatuur.⁸⁴⁷

Bovendien valt op hoe snel de drie partijen een vergelijk bereiken over het regeringsprogramma en de regeringsvorming. Van Zeeland kwam pas op proppen op 24 maart 1935 en de regering was in kannen en kruiken op 26 maart 1935. Het was Theunis en niet Van Zeeland, die met het idee voor een regering van nationale unie op de proppen kwam op 2 maart 1935.⁸⁴⁸ Theunis stuurde immers aan op een regering van nationale unie, zodat alle partijen verantwoordelijk zouden zijn voor de devaluatie.⁸⁴⁹ Gezien de gesprekken maar een kleine maand hebben geduurd, waren alle partijen gedreven om een nieuwe regering te vormen. Van het zogenaamde voorakkoord tussen Van Zeeland en de Man is de notulen van de vergaderingen niets terug te vinden. Het feit dat het geheime voorakkoord een doorslaggevende reden was voor de vorming van de regering Van Zeeland I is minder plausibel geworden om twee redenen. Ten eerste gaf Theunis het startschot voor een regering van nationale unie. Wanneer de BWP besliste om wel of niet te onderhandelen, wordt de naam Van Zeeland niet genoemd, ook niet door de Man. Ten tweede is de Man lang niet de enige onderhandelaar.⁸⁵⁰ In de literatuur (inclusief zijn memoires) lijkt het of de Man de enige onderhandelaar was voor de BWP, uit de geanalyseerde verslagen blijkt het tegendeel. De BWP onderhandelde met een team van vijf onderhandelars: de Man, Wauters, Spaak, Delattre en Bouchery. Een voorakkoord met één van de

⁸⁴⁵ **Zie** *supra* Deel III, 3.4.2 In het Bureau 15 maart 1935: “il y a une situation catastrophique dont tout le monde se rend compte”, 147.; 3.4.3.1 In het Bureau: “une situation de tension qui devient de plus en plus grave”, 150.

⁸⁴⁶ **Zie** *supra* Deel III, 3.4.3.1 In het Bureau: “une situation de tension qui devient de plus en plus grave”, 149.

⁸⁴⁷ B. HENKENS, “De vorming van de eerste regering- van Zeeland (maart 1935) een studie van het proces van de kabinetsformatie”, *BTNG* 1996, (209) 209.

⁸⁴⁸ **Zie** *supra* Deel III, 3.4.1 2 maart 1935: “Si un moment donné on se trouvait devant une catastrophe, ce serait une autre chose”, 146.

⁸⁴⁹ M. DUMOULIN, E. GERARD, M. VAN DEN WIJNGAERT en V. DUJARDIN, *Nieuwe Geschiedenis Van België II 1905- 1950*, Tielt, Lannoo, 2006, 1071.

⁸⁵⁰ **Zie** *supra* Deel III, 3.4.3.2 In de Algemene Raad: “le Congrès qui réclamait la dissolution des Chambres et une consultatitons du pays”, 158.

onderhandelaars zal dus niet zoveel waarde gehad hebben. Zeker omdat de onderhandelaars er vaak verschillende meningen op na hielden. Verschillende onderhandelaars waren zeker niet tevreden over de onderhandelingen, de toegevingen van de BWP en de regeringsvorming. Een van de onderhandelaars Bouchery onthield zichzelf openlijk op de finale stemming over de regering Van Zeeland I.

De tegenstellingen kwamen vooral naar boven bij de regeringsvorming, zowel binnen de BWP als bij de andere partijen. De Man had op het eerste zicht oog op de post van minister van Economische Zaken.⁸⁵¹ Niet Gérard, maar de katholieken strooiden roet in het eten. De reden was simpel. Voor de katholieken was de Man op economie, het symbool van het Plan aan de macht.⁸⁵² Ook bij de BWP verdween het programma vaak naar de achtergrond. Sprekend is dat de essentiële voorwaarden bijna niets bevatten over het regeringsprogramma, maar wel bepaalden dat een regering met bankiers of deflationisten niet door de beugel kon.⁸⁵³ Verrassend in vergelijking met de geschiedschrijving was niet Gérard een twistpunt voor de BWP, maar wel de relatief onbekende de Bus du Warnaffe. Op de kop toe werd de regeringssamenstelling een beetje door het strot van de BWP gedrukt, door de ‘te nemen of te laten’ retoriek.

Hierbij aansluitend is het opmerkelijk hoeveel het voorstel van Van Zeeland lijkt op het regeringsprogramma.⁸⁵⁴ Na het voorstel veranderde er niets substantieels aan het programma. Het voorstel en het regeringsprogramma stemt niet overeen met het Plan van de Arbeid (bijvoorbeeld een bankcontrole in plaats van een nationalisatie van het krediet). De BWP heeft dus heel wat toegevingen gedaan, zowel op vlak van het programma als bij de regeringsvorming. Waar de BWP in eerste instantie oog had op belangrijke posten, stemt ze in met een troostprijs. De BWP was bereid om een hoge prijs voor regeringsdeelname te bepalen. Opmerkelijk stemde de Man zelf zonder veel strijd in met Openbare Werken en Werkloosheidsbestrijding. De vele toegevingen waren te verwachten door de weinigzeggende interne en externe communicatie.⁸⁵⁵ De BWP heeft vanaf de start van de gesprekken openlijk geen eisen geuit. Onder invloed van Spaak en de Man, wou de BWP vermijden om onmogelijke eisen te stellen. De Man en Spaak waren dus vaak een sturende factor in de toegevingen. Zij zochten naar manieren om het regeringsprogramma te linken aan het Plan van de Arbeid en te bestempelen als een begin van uitvoering van het Plan. De Man vocht verrassend vanaf het begin niet voor de uitvoering van het Plan van de Arbeid, de economische situatie maakte het volgens hem niet mogelijk om het hele Plan uit te voeren.⁸⁵⁶ Uit zijn memoires bleek dat hij voorstander was van nieuwe verkiezingen om het Plan uit te voeren. Later vond hij deze niet realiseerbaar. Uit de notulen van het Partijbureau en de Algemene Raad blijkt het omgekeerde. De Man is nooit aanhanger

⁸⁵¹ **Zie** *Supra* Deel III, 3.4.5.1 Voormiddag: “Van Zeeland nous a fait des propositions fermes”, 162.

⁸⁵² **Zie** *Supra* Deel III, 3.4.5.2 Namiddag: “Les difficultés sont grandes”, 164.

⁸⁵³ **Essentiële voorwaarden:** *supra* Deel III, 3.4.3.1 In het Bureau: “une situation de tension qui devient de plus en plus grave”, 151.; 3.4.3.2 In de Algemene Raad: “le Congrès qui réclamait la dissolution des Chambres et une consultation du pays”, 156.

⁸⁵⁴ **Regeringsprogramma voorstel Van Zeeland:** *supra* Deel III, 3.4.4 In het Bureau op 24 maart 1935: “Van Zeeland a obtenu l'accord de principe du groupe liberal et du groupe catholique”, 159.

⁸⁵⁵ **Interne en externe communicatie:** *supra* Deel III, 3.4.3.2 In de Algemene Raad: “le Congrès qui réclamait la dissolution des Chambres et une consultation du pays”, 158.

⁸⁵⁶ **Zie** *supra* Deel III 3.4.2 In het Bureau 15 maart 1935: “Il y a une situation catastrophique dont tout le monde se rend compte”, 147, 149.

geweest van nieuwe verkiezingen, maar wou vanaf het begin onderhandelen. In tegenstelling tot wat de memoires en de literatuur doen vermoeden, vocht Vandervelde wel voor de uitvoering van het Plan van de Arbeid.⁸⁵⁷ Vandervelde veranderde wel een paar keer van kar. Eerst was hij voorstander van nieuwe verkiezingen, daarna een fervente voorstander van de regeringsdeelname en uiteindelijk stemde hij tegen op de finale stemming. Mocht het nog niet duidelijk zijn de BWP was zeker niet eensgezind. Bewijs hiervan zijn ook de lage goedkeuringscijfers van de regering op de finale stemming in het Partijbureau en de zoektocht naar dekking door de Algemene Raad en het Partijcongres.⁸⁵⁸

3.5 Reactie van de BWP op de regering van Zeeland I

Binnen het BWP waren de reacties heel fel. De partij moest terug op een lijn komen. Op het buitengewoon Partijcongres focuste de Man op de toegevingen die de bankenwereld had gedaan, bijvoorbeeld het feit dat er een bankcontrole zou komen. Hij presenteerde deze zaken als een overwinning en kon zo de partij volledig overtuigen, zowel degene die het Plan als propaganda-instrument zagen als diegene die het Plan wouden realiseren.⁸⁵⁹ Bij de stemming over de regeringsverklaring klonk er dan ook vaak *très bien* vanop de socialistische banken in de Kamer van volksvertegenwoordigers.

4 Besluit over de beïnvloedingsfactoren

In het besluit over de uitvoering van het Plan van de Arbeid wordt vermeld dat het Plan niet volledig uitgevoerd werd. De conjunctuurmaatregelen, met name vooral het plan van openbare werken, werden uitgevoerd, maar de structuurmaatregelen niet. Daarop volgde de vraag: waarom stapte de BWP in de regering Van Zeeland I, zonder de uitvoering van het Plan van de Arbeid als essentiële voorwaarde? Dat terwijl de BWP de volledige uitvoering van het Plan beloofd had.

Op het voorblad staat een fragment uit de strup *Het eiland Amoras*. In het fragment vechten de onderdrukten, de mageren, met elkaar om een been zonder enig vlees. Tante Sidonia roept hen tot de orde. De onderdrukkers, de vetten, profiteren immers van de twisten tussen de mageren. Als de mageren de vetten willen verslaan moeten ze eensgezind zijn. De link naar het Plan van de Arbeid en uitvoering ervan is snel gemaakt. De mageren zijn de arbeiders, de BWP, de vakbonden en alle anderen die lijden onder de crisis. De vetten stellen de deflatiepolitiek, de banken en holdings voor, die volgens het Plan van de Arbeid de economie in een wurggreep houden. De mageren vechten onderling allerlei twisten uit. Tante Sidonia is het Plan van de Arbeid. Zij wil vechten voor een ander systeem dat de mageren een stem geeft in het beleid. Daarvoor moeten de mageren eensgezind een front vormen en samen vechten voor het nieuwe systeem. Enkel wanneer de mageren eensgezind zijn, kan het Plan van de Arbeid uitgevoerd worden. Daar zit meteen de hoofdreden van de niet uitvoering van het Plan van de Arbeid, de nodige eensgezindheid was er niet.

⁸⁵⁷ **Zie** *supra* Deel III 3.4.3.1 In het Bureau: “une situation de tension qui devient de plus en plus grave”, 150.

⁸⁵⁸ **Zie** *supra* Deel III, 3.4.6 26 maart 1935: “le gouvernement était consitué”, 166.

⁸⁵⁹ G. VANTHEMSCHE, “L’élaboration de l’arrêté royal sur le contrôle bancaire (1935)”, *BTNG* 1980, (389) 400-401.

Die eensgezindheid ontbrak in eerste instantie bij de vakbonden en bij uitbreiding de hele arbeidersbeweging. Het ACV en het ACW konden het Plan van de Arbeid niet omarmen omwille van ideologische redenen. Het Plan van de Arbeid was verbonden aan de socialistische partij, terwijl het ACV en ACW juist tegen de socialisten was gericht. Nochtans waren het ACV en ACW ook voorstander van een sterk geleide economie, maar op volledig corporatistische basis. Het Plan van de Arbeid kwam hier deels aan tegemoet, maar kon het antisocialisme van het ACV en ACW nooit overbruggen. De corporatistische ondertoon van het Plan van de Arbeid schrok de Syndicale Commissie af. De Syndicale Commissie was over het corporatisme intern verdeeld, waardoor ze ook niet eensgezind achter het Plan van de Arbeid stond. Voor de Syndicale Commissie zat het belang van het Plan in de daling van de werkloosheid en het einde van de deflatiepolitiek. Aangezien beide opgenomen werden in het programma van de regering Van Zeeland I, stond de Syndicale Commissie volledig achter de regering Van Zeeland I.

Ook de BWP was helemaal niet eensgezind. Het Plan van de Arbeid onderschreef niet langer de socialisatie van de hele economie, maar enkel een nationalisatie van de banken en sleutelsectoren. De nationalisatie ging ook niet over de overdracht van eigendom, maar over de overdracht van gezag. Bijgevolg had de 'oude garde' het hier wellicht heel moeilijk mee. Toch was het vooral de 'oude garde', waaronder Emile Vandervelde, die de uitvoering van Plan van de Arbeid verdedigde tijdens de vergaderingen over de regeringsonderhandelingen en regeringsvorming in het Partijbureau en de Algemene Raad van de BWP. De analyse van deze vergaderingen maakte ook duidelijk dat de BWP vooral in de regering stapte uit angst voor twee zaken. Ten eerste uit angst voor de instorting van de Belgische economie, door de bankruns en de immense kapitaalvlucht. Ten tweede uit angst voor de dictatuur. Ieder lid van het Partijbureau en de Algemene Raad voelde deze angst, maar de ene was bereid om meer toegevingen te doen dan de ander. De vage en weinigzeggende communicatie van de BWP stond symbool voor hun bereidheid tot compromis en toegevingen. Uiteindelijk ging het Partijbureau en de Algemene Raad op zoek naar uitvluchten om de regering Van Zeeland te zien als een begin van uitvoering van het Plan van de Arbeid. Ook bewezen de vergaderingen dat de BWP meer belang hechtte aan de ministerposten, dan aan het regeringsprogramma. Voor de BWP was Gérard verrassend genoeg geen twistpunt, maar du Bus de Warnaffe wel.

De tegenstanders van het Plan van de Arbeid profiteerden van het gebrek aan eensgezindheid, waardoor de uitvoering van het Plan vanaf het begin onmogelijk was. De liberale en katholieke partij zagen dat het Plan van de Arbeid vanaf het begin geen essentiële voorwaarde was voor regeringsdeelname. De Katholieke Unie profiteerde hiervan het meest. Niet alleen kwam het regeringsprogramma sterk overeen met het oorspronkelijke voorstel van Van Zeeland, maar slaagden ze er ook in de Man de ministerpost Economische Zaken te ontnemen. Ook de financieel- economische belangengroepen, onder andere Francqui en Theunis, stuurden actief aan op een regering van nationale unie. De inmenging van deze belangengroepen verminderde niet bij de regering Van Zeeland I. Het beste bewijs hiervan is de bankhervorming, die tot stand kwam door een samenwerking tussen de regering Van Zeeland I en de banken.

Tot slot was ook de houding van de Man zelf een probleem. De Man nam vanaf de start van de regeringsonderhandelingen een zeer compromiszoekende houding aan. Hij was geen voorstander van nieuwe verkiezingen en hij presenteerde de uitvoering van het Plan nooit openlijk een essentiële voorwaarde voor regeringsdeelname. Tot slot was samenwerken met

Plan van de Arbeid: theorie of praktijk?

grote tegenstanders van het Plan, zoals Gérard, voor hem geen probleem en stemde hij zelf in met de post minister van Openbare Werken en Werkloosheidsbestrijding.

De Man beloofde als ‘vader van het Plan’ de uitvoering van het Plan van de Arbeid met slogans zoals: ‘Een **de Man**, een woord’. Hij hield deze belofte echter niet. Daarbovenop bleef het front van de arbeid uit. Vooral de eensgezindheid binnen de BWP en de arbeidersbeweging ontbrak, waardoor de uitvoering van het Plan van de Arbeid ten onderging aan onderlinge twisten.

Samenvatting

Het Plan van de Arbeid wordt door de BWP aangenomen op het Kerstcongres van 1933. Het Plan van de Arbeid telt amper 12 pagina's, aan de hand waarvan de Belgische staat en economie volledig moeten hervormd worden. De structuurhervormingen omvatten een nationalisatie van het krediet, een nationalisatie van de sleutelsectoren en een staatshervorming. Naast deze structuurhervormingen omvat het Plan van de Arbeid ook een korte vermelding van een economische politiek. *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* moet het Plan van de Arbeid omzetten in concrete voorontwerpen van wet en voorstellen. Verschillende commissies buigen zich hierover. De economische politiek van het Plan wordt in *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* omgezet in een programma van openbare werken, gekoppeld aan een goedkope kredietverlening. *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* wordt een omvangrijk werk, maar blijft op sommige vlakken nog altijd vaag. De grote lijnen zijn duidelijk, maar de details ontbreken of zijn onduidelijk. Een voorbeeld hiervan zijn de controleparticipaties in het Voorontwerp van wet betreffende de nationalisatie en de openbare controle der banken.⁸⁶⁰ De vaagheid wordt verklaard door de interne verdeeldheid van de BWP (bijvoorbeeld over devaluatie). Wanneer het niet exact duidelijk is welke hervormingen het Plan van de Arbeid precies vooropstelt, is het ook moeilijk om het Plan van de Arbeid uit te voeren.

Eensgezindheid ontbreekt bij de BWP en bij de arbeidersbeweging. Grote hervormingen van de staat en economie moeten natuurlijk gedragen worden door een groot deel van de bevolking. Het Plan van de Arbeid roept daarvoor op tot een 'volksfront'. Binnen de arbeidersbeweging zijn er grote ideologische tegenstellingen, waardoor de inhoud naar de achtergrond verdwijnt. Deze ideologische tegenstellingen zorgen er ook voor dat de middenstandsbeweging zich niet achter het Plan van de Arbeid schaart. Uiteindelijk toont de analyse van de notulen van het Bureau en de Algemene Raad aan dat ook bij de BWP de inhoud van het Plan naar de achtergrond verdwijnt en wordt ingeruild voor discussies over wie er in de regering zal zetelen.

Daarbovenop kwam de zware economische en financiële crisis. De banken stonden op instorten dus moest er snel actie worden ondernomen. Ondernemers vereisten continuïteit en geen verregaande structuurhervormingen. De economie moest heropleven, dus tijd om te onderhandelen over structuurhervormingen was er ook niet. Een devaluatie was de enige overblijvende oplossing. Als de deflatiepolitiek werd verlaten, bleef als enige mogelijkheid de macro-economische vraag aanwakken over. Dat kon enkel door een programma van openbare werken, gekoppeld aan een goedkope kredietverlening. De regering Van Zeeland vertoonde de nodige continuïteit, vaak bouwde ze voort op bestaande wetgeving en koninklijke besluiten. De regering Van Zeeland I moest in haar wetgevend werk ook snel te werk gaan. Daarnaast was ze vaak intern verdeeld (bijvoorbeeld over de kredietaanwijzingen), waardoor sommige koninklijke besluiten vatbaar zijn voor verschillende interpretaties. Tot slot mist de regering de nodige eensgezindheid om verregaande structuurhervormingen door te voeren.

Concluderend, heeft de regering Van Zeeland I het Plan van de Arbeid deels uitgevoerd. De economische politiek van het Plan van de Arbeid is uitgevoerd, bij gebrek aan alternatief. Over

⁸⁶⁰ **Zie** *supra* Deel II, 2.3.1 Wat voorziet De uitvoering van het Plan van den Arbeid?, 41.

Plan van de Arbeid: theorie of praktijk?

de structuurhervorming bestaat binnen de regering geen consensus, bijgevolg blijven deze ten tijde van de regering Van Zeeland I uit.

Bijlagen: Definities, afkortingen en bibliografie

I Een aantal begrippen

Algemeen Christelijk Vakverbond: Christelijk syndicalisme bestaat in de 19^e eeuw uit een amalgaam van christelijke vakbewegingen. Pater Rutten ziet dat eenvormige vakvereniging nodig is om de werknemers uit socialistische handen te houden. Hij staat daarom mee aan de bakermat van het Algemeen Secretariaat der Christelijke Beroepsverenigingen. Onder dezelfde impuls verenigen een groot aantal beroepsverbonden zich in het Algemeen Christelijk Vakverbond in 1912. Na Wereldoorlog I neemt het ACV de rol van het Algemeen Secretariaat der Christelijke beroepsverenigingen over. Zo wordt het ACV de vereniging van het christelijk syndicalisme.⁸⁶¹

Algemeen Christelijk Werknemersverbond: Het ACW is de koepelorganisatie van het ACV, LCM en de Vrouwengilden gesticht in 1923. Deze organisaties willen met het ACW eendracht brengen in de christelijke werknemersbeweging. Het ACW is gericht op zowel politieke als sociale actie. Het ACW wordt bestuurd door een Middenraad waarin de verschillende organisaties zetelen.⁸⁶² Het ACW maakt ook deel uit van de Katholieke Unie en vertegenwoordigd daar de christelijke arbeider.⁸⁶³

Arbeider of werknemer: De term arbeider wordt in geen enkele wet gebruikt of gedefinieerd. Arbeider is dus niet de geldende benaming voor iemand die hoofzakelijk handarbeid verricht, hiervoor wordt de term werklid gebruikt. Bijgevolg is arbeider een overkoepelende term. Arbeiders zijn werknemers die onder gezag van een werkgever arbeid verrichten tegen de betaling van loon. De arbeiders bestaan dus uit werkliden, bedienden en de groep die geen werklid of bediende is, maar wel onder gezag arbeid verrichten.⁸⁶⁴ Dat volgt ook uit de titel van het boek van R. Geysen uit 1947: *De contracten der arbeiders*. In het boek gaat hij dan verder in op de verschillende deelgroepen.⁸⁶⁵ Bijgevolg is arbeider een synoniem voor de huidige term werknemer.

Bank: De definitie uit koninklijk besluit nr. 185 luidt als volgt: “*Belgische en buitenlandse ondernemingen, die gewoonlijk op zicht of op termijnen van hoogstens twee jaar terugbetaalbare gelddeposito’s ontvangen ten einde ze voor eigen rekening tot bank-, krediet- en beleggingsoperatiën aan te wenden.*”⁸⁶⁶ Het is de Bankcommissie die bepaalt of een bepaalde onderneming een bank is, gezien de vaagheid van de definitie heeft de commissie hierbij een zekere appreciatiemarge.⁸⁶⁷ Het zijn ook deze

⁸⁶¹ E. GERARD en J. BLANCKE, *De christelijke arbeidersbeweging in België deel I*, Leuven, Universitaire pers, 1991, 113, 124-129.

⁸⁶² E. GERARD en J. BLANCKE, *De christelijke arbeidersbeweging in België deel I*, Leuven, Universitaire pers, 1991, 160-166.

⁸⁶³ C. DE BORGHGRAVE, *Zalig zijn de armen van Geest*, Antwerpen, uitgeverij Vrijdag, 2019, 101.

⁸⁶⁴ Groep die geen werklid of bediende zijn: R. GEYSEN, *De contracten der arbeiders, bedienden, werkliden, schippers, zeeliden en de arbeidsgerechten wetgeving, commentaar, rechtsleer, rechtspraak (1921-1946)*, Antwerpen, Standaard-boekhandel, 1947, 79-99.

⁸⁶⁵ R. GEYSEN, *De contracten der arbeiders, bedienden, werkliden, schippers, zeeliden en de arbeidsgerechten wetgeving, commentaar, rechtsleer, rechtspraak (1921-1946)*, Antwerpen, Standaard-boekhandel, 1947, VII.

⁸⁶⁶ Art. 1. KB 9 juli 1935 op de bankcontrole en het uitgifte-regime voor titels en effecten, *BS* 19 juli 1935, 4362.

⁸⁶⁷ E.G. DE BARSY en D. PONLOT, *le statut légal des banques et le contrôle des émissions de titres et valeurs*, Court- St-Etienne, Oleffe, 1969, 5.

banken die sinds een koninklijk besluit uit 1934 geen portefeuille met participaties in industriële ondernemingen mogen bezitten.⁸⁶⁸ Dat verbod staat bekend als de splitsing tussen de depositobank en de holding en betekent het einde van de zogenaamde gemengde bank.

Bankrun: Het fenomeen waarbij deposanten massaal hun deposito's weghalen bij respectievelijk de bank of spaarkas waar ze klant zijn.⁸⁶⁹

Bediende: In de wet van 7 augustus 1922 op het bediendencontract wordt geen definitie gegeven van het begrip 'bediende'. Deze wet gebruikt enkel de Franse term *un employé* en heet in het Frans ook *loi relative au contrat d'emploi*.⁸⁷⁰ De wet op de werkrechtshraden bevat wel een definitie: 'bedienden' zijn arbeiders die overwegend hoofdarbeid, *un travail intellectuel*, uitvoeren.⁸⁷¹ In de Franse wettekst van de wet op de werkrechtshraden wordt ook de term *un employé* voor 'bediende' gebruikt. Verder worden een aantal voorbeelden gegeven van het criterium 'overwegend hoofdarbeid'.⁸⁷² Het gaat onder meer over typisten, verkopers, opzichters, verplegers en zaakvoerders. Zoals deze opsomming aantoont zijn 'bedienden' een zeer verscheiden groep.⁸⁷³ Toch bepaalt deze wet enkel de bevoegdheid van de werkrechtshraden. Het geeft een aanduiding hoe 'bediende' moet worden geïnterpreteerd. De interpretatie van 'bediende' wordt dus overgelaten aan de rechtspraak, die een zo breed mogelijke interpretatie geven aan het begrip.⁸⁷⁴

Belgische Werklieden Partij: In 1885 stichtten een aantal ambachtslieden en arbeiders de Belgische Werklieden Partij. De BWP is de Belgische socialistische partij. Theoretisch is het Congres het hoogste orgaan. Hierop kunnen alle leden aanwezig zijn. Het is het Congres dat beslist heeft over het Plan van de Arbeid en de regeringsdeelname aan de regering Van Zeeland I. Onder het Congres staat de Algemene Raad, die neemt de beslissingen die nodig zijn om uit te voeren wat het Congres heeft beslist. Het Congres duidt de leden van de Algemene Raad aan. Naast verkozenen zetelen ook vertegenwoordigers van de verschillende belangenorganisaties hierin. Tezamen staan de Algemene Raad en het Bureau in voor het dagelijks bestuur van de Partij. Onder de Algemene Raad staat het Bureau, het Bureau voert de beslissingen van de Algemene Raad uit. Het gezicht van de partij is de voorzitter. Begin jaren 30 is die voorzitter Emile Vandervelde. Hendrik de Man is ondervoorzitter. Hendrik de Man wil komaf maken met de logge partijstructuur. Onder zijn impuls vinden een aantal partijhervormingen plaats die de BWP performanter moeten maken. Ten eerste wordt boven het Bureau een Leidend comité geplaatst. Het Leidend Comité staat in voor het reëel dagelijks bestuur. Het Leidend Comité bevat weinig leden en moet ervoor zorgen dat de BWP snel op de bal kan spelen. Ten tweede komen twee nieuwe vacatures open voor de nieuwe functie: nationale secretaris. Deze secretarissen komen uit de twee verschillende landsdelen en zetelen

⁸⁶⁸ Art. 1 KB 22 augustus 1934 betreffende de bescherming van het gespaard vermogen en de bankbedrijvigheid, BS 24 augustus 1934, 4484.

⁸⁶⁹ K. SMEYERS en E. BUYST, *Het gestolde land*, Polis, Kalmthout, Polis, 2016, 52.

⁸⁷⁰ Loi de 7 août 1922 au contrat d'emploi, *pasinomie* 1922, 323-326.

⁸⁷¹ R. GEYSEN, *De contracten der arbeiders, bedienden, werklieden, schippers, zeelieden en de arbeidsgerechten wetgeving, commentaar, rechtsleer, rechtspraak (1921-1946)*, Antwerpen, Standaard-boekhandel, 1947, 42.

⁸⁷² Art. 4 Wet 9 juli 1926 op de werkrechtshraden, BS 19-20 juli 1926, 3773.

⁸⁷³ R. GEYSEN, *De contracten der arbeiders, bedienden, werklieden, schippers, zeelieden en de arbeidsgerechten wetgeving, commentaar, rechtsleer, rechtspraak (1921-1946)*, Antwerpen, Standaard-boekhandel, 1947, 51-66.

⁸⁷⁴ R. GEYSEN, *De contracten der arbeiders, bedienden, werklieden, schippers, zeelieden en de arbeidsgerechten wetgeving, commentaar, rechtsleer, rechtspraak (1921-1946)*, Antwerpen, Standaard-boekhandel, 1947, 52.

in het Leidend comité. De twee secretarissen vormen de brug tussen het partijbestuur en desbetreffende Vlaamse of Franstalige afdelingen. Al in 1936 wordt een einde gesteld aan het Leidend Comité.⁸⁷⁵

Commandoposten: *De uitvoering van het Plan van den Arbeid* doelt met commandoposten op de inrichting van de staatsmacht en de bankhervorming.⁸⁷⁶

Deflatie: Deflatie betekent een aanhoudende daling van het algemeen prijspeil. De economische depressie in de jaren 30 geeft door de lage vraag aanleiding tot een prijsdaling. Klassieke economen geloven dat de crisis hierdoor zichzelf zou oplossen en de prijsdaling moet gestimuleerd worden. Dalende prijzen zullen de vraag immers terug aanwakkeren. Keynesianen zijn het hier niet mee eens. Volgens hen zal een prijsdaling de algemene vraag nog doen dalen en aanleiding geven tot nog meer prijsdaling, met andere woorden een deflatoire spiraal. Dat wordt verklaard door het Fisher- Tobin effect. De Keynesianen halen hiervoor twee redenen aan. Ten eerste bevat de economie meer schuldenaars dan schuldeisers. Schuldenaars leiden onder een prijsdaling. Ten tweede zijn de inflatieverwachtingen negatief, wat weegt op de investeringen en de algemene vraag door onder andere een uitstel van consumptie.⁸⁷⁷ Een deflatorisch beleid betekent dus een beleid dat de productiekosten wil verlagen. Aangezien de overheidsinkomsten teruglopen, dalen ook de overheidsuitgaven om het budgettaire evenwicht te bewaren.

Devaluatie: Devaluatie betekent een muntontwaarding. Door de devaluatie wordt in 1935 de Belgische Frank aan een lagere pariteit aan het goud gekoppeld. Voor dezelfde hoeveelheid goud als voor de devaluatie, zijn na de devaluatie meer Belgische franken nodig. Devaluatie heeft als gevolg dat export goedkoper wordt door een daling van de wisselkoers, waardoor de macro-economische vraag toeneemt. Toch moet een devaluatie aangevuld worden met een daadkrachtig beleid dat prijsstijgingen moet tegenhouden. Prijsstijgingen als gevolg van de devaluatie ontstaan om twee redenen. Ten eerste betekent een muntontwaarding voor de eigen bevolking een koopkrachtdaling, waardoor hogere lonen nodig zijn om hun koopkracht te behouden. Ten tweede wordt import duurder, producenten zullen dit doorrekenen in de prijs naar de consument. De overheid moet bij een devaluatie dus krachtadig de negatieve effecten van de devaluatie compenseren. Dat kan bijvoorbeeld door een daling van de belastingdruk.⁸⁷⁸

Gemengde bank: De gemengde bank heeft twee activiteiten. Als eerste activiteit ontvangt de bank deposito's op zicht of op de korte termijn. Als tweede activiteit bezit de bank een portefeuille met participaties in het kapitaal van verschillende ondernemingen.⁸⁷⁹ In 1934 maakt een koninklijk besluit een einde aan de gemengde bank. Dat koninklijk besluit staat bekend als de splitsing tussen bank en holding. De splitsing is van toepassing op banken die gewoonlijk geldleningen op intrest accepteren, die terugbetaalbaar zijn binnen (maximaal) twee jaar. Het gaat hier met andere woorden om de depositobanken. Banken die onder bovenstaand

⁸⁷⁵ M. VERMOTE, *Achter de schermen van de Belgische Werkliedenpartij. De verslagen van Bureau en Algemene Raad 1892-1940. Historiek en duiding als bron*, S.I., S.i., Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis, 186-187, 210-214.

⁸⁷⁶ BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkel, 1935, 18.

⁸⁷⁷ F. HEYLEN, *Macro- economie*, Antwerpen, Garant, 2014, 411.

⁸⁷⁸ F. HEYLEN, *Macro- economie*, Antwerpen, Garant, 2014, 584-587.

⁸⁷⁹ X. MABILLE, *Histoire politique de la Belgique facteurs et acteurs de changement*, Brussel, CRISP, 1986, 237.

toepassingsgebied vallen mogen geen aandelen, obligaties of om het even welke deelnemingen in ondernemingen in hun bezit hebben.⁸⁸⁰ Depositobanken moeten bijgevolg hun aandelen, obligaties of andere effecten onderbrengen in een aparte maatschappij, de holding.⁸⁸¹

Gemengde economie: een economie die bestaat uit een genationaliseerde en een private sector. Enkel in de private sector blijven de economische principes van vraag en aanbod gelden.

Goudstandaard: De goudstandaard betekent dat de waarde van een munt bepaald wordt door de koppeling van de munt aan het goud. Landen die de goudstandaard hanteren, koppelen hun munt met een bepaalde pariteit of verhouding aan het goud. Alle landen die de goudstandaard hanteren vormen samen het ‘goudblok’. Natuurlijk stort het hele blok in elkaar wanneer één land de goudstandaard laat varen, door de waarde van zijn munt te laten bepalen door vraag en aanbod op de deviezenmarkt.⁸⁸²

Katholieke Unie: Katholieke Unie is de gebruikelijke naam voor het Katholiek Verbond van België.⁸⁸³ De Katholieke Unie start als het samenraapsel van vier katholieke groeperingen: het ACW, de Boerenbond, de Federatie van Kringen en de Christelijke Landsbond van de Belgische Middenstand. De Katholieke Unie is een zogenaamde standenpartij, die de democratisering van de katholieke partij als doel heeft.⁸⁸⁴ Dat doel ligt niet binnen handbereik, want de Katholieke Unie is georganiseerd als een lege doos. Daarnaast bestaan er grote tegenstellingen tussen de vier leden. Het botst bijvoorbeeld vaak tussen het progressieve ACW en de Federatie van Kringen, die de rechtervleugel van de Katholieke Unie vertegenwoordigt.⁸⁸⁵ Bovendien wordt het ACW steeds dominanter. In 1935 denken een aantal prominente katholieken aan de hervorming van de Katholieke Unie tot een moderne eenheidspartij. Pas na de verkiezingsnederlaag in 1936 is elk lid overtuigd dat een echte eensgezinde katholieke partij noodzakelijk is voor het voortbestaan van de katholieke partij in België.⁸⁸⁶

Keynesiaans Beleid: Keynesianen geloven in de noodzakelijk bijsturing van de markt door de overheid. Wanneer de economie in een laagconjunctuur belandt, moet de overheid de vraag naar goederen en diensten stimuleren. Een kenmerk van dit beleid is een anticyclisch begrotingsbeleid. Keynes schreef zijn basiswerk hierover pas in 1936.⁸⁸⁷

⁸⁸⁰ Art. 1 KB 22 augustus 1934 betreffende de bescherming van het gespaard vermogen en de bankbedrijvigheid, *BS* 24 augustus 1934, 4484.

⁸⁸¹ Art. 2 KB 22 augustus 1934 betreffende de bescherming van het gespaard vermogen en de bankbedrijvigheid, *BS* 24 augustus 1934, 4484.

⁸⁸² K. SMEYERS en E. BUYST, *Het gestolde land*, Polis, Kalmthout, Polis, 2016, 41.

⁸⁸³ M. DUMOULIN, E. GERARD, M. VAN DEN WIJNGAERT en V. DUJARDIN, *Nieuwe geschiedenis van België II 1905- 1950*, Tielt, Lannoo, 2006, 1061.

⁸⁸⁴ **Standenpartij** betekent dat de verschillende maatschappelijke klassen er in vertegenwoordigd zijn: de arbeiders, de werkgevers, de middenstand en de boeren (C. DE BORGHGRAVE, *Zalig zijn de armen van Geest*, Antwerpen, uitgeverij Vrijdag, 2019, 101.)

⁸⁸⁵ D. LUYTEN, “Politiek corporatisme en de crisis van de liberale ideologie (1920-1944)”, *BTNG* 1992, (493) 496-497.

⁸⁸⁶ E. GERARD en J. BLANCHE, *De christelijke arbeidersbeweging in België deel I*, Leuven, Universitaire pers, 1991, 167, 217-218.

⁸⁸⁷ F. HEYLEN, *Macro- economie*, Antwerpen, Garant, 2014, 53-56.

Klassensamenwerking: Klassensamenwerking betekent de samenwerking tussen arbeid en kapitaal. Klassensamenwerking vormt het doel van de christelijke arbeidersbeweging (ACV en ACW), maar ook van de christelijke werkgeversbeweging. Pater Rutten, grondlegger van het ACV, gebruikte klassensamenwerking om de christelijke werkgeversbeweging aan te zetten om samen te werken met het ACV. Door samenwerking zullen stakingen immers hun nut verliezen. Klassensamenwerking moet ook gebruikt worden in de strijd tegen het socialisme en om de socialistische arbeiders terug naar de katholieke stal te brengen.⁸⁸⁸

Liberalen partij: De liberale partij ontstaat in België in de 19^e eeuw, maar blijft lange tijd ongeorganiseerd. Het duurt niet lang eer binnen de liberale partij een tweespalt ontstaat tussen progressieve en conservatieve liberalen. Op de vooravond van de eerste wereldoorlog wordt de liberale partij grondig gereorganiseerd. Voortaan worden alle liberale partijleden overkoepeld door de Landsraad der Liberale Partij. De Landsraad moet de actie van de liberalen coördineren en een centraal aanspreekpunt vormen. Om de beslissingen van de Landsraad uit te voeren werd een Bestendige Comiteit en een Partijbureau opgericht. Toch blijven de liberale parlementsleden haantjes binnen hun partij, die hun eigen koers varen los van de partijleiding.⁸⁸⁹

Planeconomie en geleide economie: Volgens Hendrik de Man is planeconomie een term die vele ladingen dekt. Deze ladingen hebben het volgende gemeen. Ze willen de kapitalistische economie omvormen. De staat moet gecontroleerd ingrijpen in de economie om deze te leiden naar de uitvoering van een door de overheid opgesteld plan. Dit alles zonder privé- eigendom af te schaffen.⁸⁹⁰ Geleide economie gaat minder ver dan planeconomie. Gaston Eyskens geeft volgende definitie aan een geleide economie: het verlenen van economische leiding, hetzij door de staat, hetzij door maatschappelijke organen met het oog op de economische ordening.⁸⁹¹ Historisch is het concept geleide economie ontstaan om private en publieke belangen in evenwicht te brengen. Bijgevolg staat het concept los van de socialistische partijen. Het zijn de kapitalistische staten zelf die aan de bakermat liggen van het concept geleide economie.⁸⁹²

Planregering: een regering die de uitvoering van het Plan van de Arbeid als regeringsprogramma heeft.

Procuratiehouder: een synoniem voor lasthebber. In het kader van koninklijk besluit nr. 185 gaat het over lasthebbers van de bank die bijgevolg handelen in naam en voor rekening van de bank.⁸⁹³

Regering van nationale unie: een regering die bestaande uit katholieken, liberalen en socialisten.

⁸⁸⁸ C. DE BORGHGRAVE, *Zalig zijn de armen van Geest*, Antwerpen, uitgeverij Vrijdag, 2019, 43.

⁸⁸⁹ N. MATHEVE, *Tentakels van de macht. Elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918-1940*, Heule, INNI Publishers, 2016, 215-218.

⁸⁹⁰ H. DE MAN, "overwegingen over de geleide economie" in P. FRANTZEN (ed.), *Planisme*, Antwerpen, Standaard, 1975, 39.

⁸⁹¹ G. EYSKENS, *Economische theorie en economische politiek*, Leuven, S.n., 1956, 130.

⁸⁹² M. BRELAZ, *Henri De Man, une autre idée du socialisme*, Genève, Editions des Antipodes, 1985, 648-653.

⁸⁹³ Art. 1884 BW in D. Heirbaut, G. Baeteman (eds.), *Cumulative editie van het burgerlijk wetboek II*, TPR, Gent, 2004, 1873.; <https://www.juridischwoordenboek.be/zoek/procuratiehouder>, geraadpleegd op 20 mei 2020.

Spaarkassen: Spaarkassen zijn ondernemingen die deposito's ontvangen. In ruil betalen zij interesten. Bij hun taak maken zij gebruik van de benaming 'Spaarkas' of enig andere benamingen die in verband staat met het woord 'sparen'.⁸⁹⁴ Spaarkassen zijn dus kredietinstellingen die terugbetaalbare gelden inzamelen bij het publiek. De spaarkas gaat deze gelden opnieuw herbeleggen. Belangrijk is wel ondanks dat deze gelden worden herbelegd, de deposito's te allen tijde opvraagbaar zijn. Spaarkassen zijn meestal gebonden aan een bepaalde bevolkingsgroep. In de loop der jaren zijn zij zich evenwel meer en meer gaan richten op de algehele bevolking.⁸⁹⁵

Syndicale Commissie: De BWP beseft dat ze nood heeft aan een syndicale poot. De BWP richt daarom de Syndicale Commissie op in 1898. In de loop der jaren weekt de Syndicale Commissie zich los van de BWP en ontwikkelt eigen standpunten op verschillende thema's. In 1937 ontpopt de Syndicale Commissie zich tot het Belgisch Vakverbond. Later wordt het Belgisch Vakverbond het Algemeen Belgisch Vakverbond.⁸⁹⁶

Uitvoerende macht en bijzondere machten: De uitvoerende macht, zoals zij door de Grondwet is geregeld, berust bij de Koning.⁸⁹⁷ De uitvoerende macht neemt de verordeningen en besluiten die nodig zijn om de wetten uit te voeren.⁸⁹⁸ Door middel van een bijzondere machtenwet kan de wetgevende macht de uitvoerende macht discretionaire bevoegdheden toekennen voor een welbepaald beleidsdomein. Bijgevolg beschikt de uitvoerende macht over beleidsvrijheid voor dat specifieke domein. De bijzondere machten moeten uitgeoefend worden in lijn met een door de wetgever bepaald doel en gelden voor een welomschreven termijn.⁸⁹⁹ Aangezien de bijzondere machten op gespannen voet staan met de parlementaire democratie wordt vaak gewerkt met de techniek van de bekrachtiging. Op het einde van de termijn van de bijzondere machten bekrachtigt het parlement de genomen koninklijke besluiten.⁹⁰⁰

Werkgevers: Werkgevers zijn de personen die voor de uitoefening van hun beroep of bedrijf een of meerdere werklieden of bedienden in dienst hebben. Volgens de wet op de werkrechtshouders moeten volgende personen zeker worden beschouwd als werkgever: notarissen, vennootschappen, eigenaars en redere van koopvaardij of boten bestemd voor de handel en visserij, etc.⁹⁰¹ Deze wet bepaalt enkel de bevoegdheid van de werkrechtshouders, waardoor de wet slechts een richtinggevende bron is bij de interpretatie van het begrip werkgever.

⁸⁹⁴ Art. 1, 1° KB betreffende de controle op de private spaarkassen en de ondernemingen die zonder depositobanken te zijn, gelddeposito's ontvangen, *BS* 16 december 1934, 6631.

⁸⁹⁵ A. VAN PUT (ed.), *De Belgische spaarbanken: geschiedenis, recht, economische functie en instellingen*, Tielt, Lannoo, 1986, 302.

⁸⁹⁶ ABVV, *Een blik op het verleden*, <http://www.abvv.be/een-moderne-vakbond-met-100-jarige-tradities>, geraadpleegd op: 19 april 2020.; VLAAMS ABVV, *Geschiedenis van het ABVV in een notendop*, <https://www.vlaamsabvv.be/art.cfm?pid=13635#para170>, geraadpleegd op: 19 april 2020.

⁸⁹⁷ Art. 29 Gw. 7 februari 1831 (de Belgische Grondwet zoals die gold in 1935-1936).

⁸⁹⁸ Art. 67 Gw. 7 februari 1831 (de Belgische Grondwet zoals die gold in 1935-1936).

⁸⁹⁹ Art. 78 Gw. 7 februari 1831 (de Belgische Grondwet zoals die gold in 1935-1936); J. VANDE LANOTTE, G. GOEDERTIER, Y. HAECK, J. GOOSSENS, T. DE PELSMAEKER, T., *Belgisch publiekrecht*, Brugge, Die Keure, 2015, 130-133.

⁹⁰⁰ J. VANDE LANOTTE, G. GOEDERTIER, Y. HAECK, J. GOOSSENS, T. DE PELSMAEKER, T., *Belgisch publiekrecht*, Brugge, Die Keure, 2015, 138-140.

⁹⁰¹ Art. 2 Wet 9 juli 1926 op de werkrechtshouders, *BS* 19-20 juli 1926, 3773.

Werklieden: De Franse wettekst van wet van 10 maart 1900 op de arbeidsovereenkomst bakent zijn toepassingsgebied af door de term *un ouvrier*.⁹⁰² Volgens de wet op de werkrechtshraden zijn *des ouvriers* arbeiders die overwegend handarbeid verrichten.⁹⁰³ De Nederlandse vertaling van de wet op de werkrechtshraden gebruikt voor het Franse *un ouvrier*, de term ‘werklid’.⁹⁰⁴ Bijgevolg is de vertaling voor *un ouvrier* niet een arbeider, maar ‘een werklid’. Zoals gesteld bij de omschrijving van ‘bediende’, kan deze wet enkel een leidraad bieden in de interpretatie van het begrip ‘werklid’.

Wetgevende macht: De wetgevende macht wordt gezamenlijk uitgeoefend door de Koning, de Kamer van volksvertegenwoordigers en de Senaat.⁹⁰⁵ De wetgevende macht is als enige bevoegd voor het maken van wetten in de formele zin van het woord.⁹⁰⁶

2 Afkortingen

Afkorting	Betekenis
ACV	Algemeen Christelijk Vakverbond
ACW	Algemeen Christelijk Werkersverbond
APIC	Association des Patrons et des Ingénieurs Chrétiens
ASLK	Algemene Spaar en Lijfrentekas
BSO	Bureau voor Sociaal Onderzoek
BW	Burgerlijk Wetboek
BWP/ POB	Belgische Werklieden Partij
LACVW	Landelijk Algemeen Christelijk Verbond van Werkgevers
LCM	Landsbond der Christelijke Mutualiteiten
NBB	Nationale Bank van België
NDAW	Nationale Dienst voor Arbeidsbemiddeling en werkloosheid
NMGWW	Nationale Maatschappij van Goedkope Woningen en Woonvertrekken
NMKL	Nationale Maatschappij voor de Kleine Landeigendom

⁹⁰² Art. 1 Loi de 10 mars 1900 sur le contrat de travail, *pasinomie* 1900, 76.

⁹⁰³ Art. 3 Wet 9 juli 1926 op de werkrechtshraden, *BS* 19-20 juli 1926, 3773.

⁹⁰⁴ Art. 3 Loi de 9 juillet 1926 des conseils de prudhommes, *BS* 19-20 juillet 1926, 3773.

⁹⁰⁵ Art. 26, 28, 69 Gw. 7 februari 1831 (de Belgische Grondwet zoals die gold in 1935-1936).

⁹⁰⁶ J. VANDE LANOTTE, G. GOEDERTIER, Y. HAECK, J. GOOSSENS, T. DE PELSMAEKER, T., *Belgisch publiekrecht*, Brugge, Die Keure, 2015, 180.

NMKN	Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid
OREC/ DEH	Office de R�dressement Economique/ Dienst voor Economisch Herstel
P.T.T.	Posterijen, telegrafie en telefonie
RVA	Rijksdienst voor Arbeidsvoorzieningen
VEV	Vlaams Economisch Verbond
VNV	Vlaams Nationaal Verbond

3 Bibliografie

3.1 Literatuur

3.1.1 Boeken

ASSER, C.D., BERG VAN DUSSEN MULKER, W.E.J., GODEFROI, M.H., TYDEMAN, J.W. en DE VRIES, J., *Wetboek van Koophandel met aantekeningen*, Amsterdam, Johannes M ller, 1863. (geraadpleegd via: <https://books.google.be>).

BARTH, R. en FRIEDERICH, H., *De Grafdelvers*, Amsterdam, Hollands Diep, 2018, 432 p.

BRELAZ, M., *Henri De Man, une autre idée du socialisme*, Genève, Editions des Antipodes, 1985, 814 p.

BREPOELS, J., *Wat zoudt gij zonder 't werkvolk zijn? De geschiedenis van de Belgische arbeidersbeweging 1830-2015*, Antwerpen Van Halewyck, 2015, 655 p.

COOLS, H.B., *Op zoek naar het Verloren Plan van het "Plan de Man" tot de Naoorlogse Economische Planning*, S.l., Vereniging voor de Studie van het Werk van Hendrik de Man, 2005, 104 p.

DE BARSY, E.G. en PONLOT, D., *le statut légal des banques et le contrôle des émissions de titres et valeurs*, Court- St- Etienne, Oleffe, 1969, XXVII+ 711 p.

DE BORGHGRAVE, C., *Zalig zijn de armen van Geest*, Antwerpen, uitgeverij Vrijdag, 2019, 279 p.

DENECKERE, G., DE PAEPE, T., DE WEVER, B. en VANTHEMSCHE, G., *Een geschiedenis van België*, Gent, Academia Press, 2012, 240 p.

DHONDT, J. (ed.), *Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in België*, Antwerpen, Ontwikkeling, 1960, 626 p.

DOMBRECHT, M., PLASSCHAERT, S., VANDEPUTTE, R., *Het financiewezen in België: instrumenten, instellingen en markten*, Deurne, MIM, 1989, XIX + 485 p.

DUMOULIN, M., GERARD, E., VAN DEN WIJNGAERT, M. en DUJARDIN, V., *Nieuwe Geschiedenis Van België II 1905- 1950*, Tiel, Lannoo, 2006, 1334 p.

EYSKENS, G., *Economische theorie en economische politiek*, Leuven, S.n., 1956, 415 p.

Plan van de Arbeid: theorie of praktijk?

FRANTZEN, P. (ed.), *Planisme*, Antwerpen, Standaard, 1975, 406 p.

GERARD, E. en BLANCHE, J., *De christelijke arbeidersbeweging in België*, Leuven, Universitaire pers, 1991, 387 p.

GERARD, E., *De katholieke partij in crisis: partijpolitiek leven in België 1918-1940*, Leuven, Kritak, 1985, 548 p.

GERARD, E., *De schaduw van het Interbellum België. Van Euforie Tot Crisis 1918- 1939*, Tiel, Lannoo, 2017, 310 p.

GEYSEN, R. *De contracten der arbeiders, bedienden, werklieden, schippers, zeelieden en de arbeidsgerechten wetgeving, commentaar, rechtsleer, rechtspraak (1921-1946)*, Antwerpen, Standaard-boekhandel, 1947, VIII + 334 p.

GRAUWELS, A., CAESTECKER, F., LUYTEN, D., SCHOLLIERS, P. en VANHAUTE, E., *Hedendaagse economische geschiedenis van België: een inleiding*, Gent, Academia Press, 2011, xii + 188 p.

HEIRBAUT, D. EN BAETEMAN, G. (eds.), *Cumulatieve editie van het burgerlijk wetboek*, Gent, TPR, 2004, CXLIII + 2263 p.

HENAU, B., *Paul van Zeeland en het monetaire, sociaal- economische en Europese beleid van België, 1920- 1960*, Wetteren, Universia Press, 1995, 323 p.

HEYLEN, F., *Macro- economie*, Antwerpen, Garant, 2014, xxvii + 803 p.

HEYRMAN, P., *Middenstandsbeweging en beleid in België 1918-1940: tussen vrijheid en regulering*, Leuven, Universitaire pers, 1998, 624 p.

KENADJIAN, P.S. (ed.), *Too big to fail- do we need special Insolvency law for banks*, Berlijn, De Gruyter, 2012, XIV + 238 p.

LUYTEN, D. *Ideologische debat en politieke strijd over het corporatisme tijdens het interbellum in België*, Brussel, Paleis der Academiën, 1996, 240 p.

MABILLE, X., *Histoire politique de la Belgique facteurs et acteurs de changement*, Brussel, CRISP, 1986, 396 p.

MATHEVE, N., *Tentakels van de macht. Elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen 1918- 1940*, Heule, INNI Publishers, 2016, 608 p.

MOMMEN, A., *The Belgian Economy in the Twentieth Century*, Londen, Routledge, 1994, xxx + 266 p.

PICARD, L., “Tussen de twee oorlogen” in DHONDT, J. (ed.) *Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in België*, Antwerpen, uitgeverij S.M. Ontwikkeling, 1960, 626 p.

SMEYERS, K. en BUYST, E., *Het gestolde land Een economische geschiedenis van België*, Kalmthout, Polis, 2016, 509 p.

STUTJE, J.W., *Hendrik De Man, Een man met een Plan*, Kalmthout, Polis, 2018, 530 p.

VAN DAMME, P., *Propaganda in België 1934- 1951*, Antwerpen, Davidsfonds, 2018, 303 p.

Plan van de Arbeid: theorie of praktijk?

VAN DEN WIJNGAERT, M., BUYST, E., GERARD, E., LUYTEN en D., VANDEWEYER, L., *België een land in crisis 1913-1950*, Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 2006, 255 p.

VAN DER WEE, H. en VERBREYT, M., *De Generale bank 1822-1997: een permanente uitdaging*, Brussel, Lannoo, 1997, 448 p.

VAN PUT, A. (ed.), *De Belgische spaarbanken: geschiedenis, recht, economische functie en instellingen*, Tielt, Lannoo, 1986, 857 p.

VANDE LANOTTE, J., GOEDERTIER, G., HAECK, Y., GOOSSENS, J., DE PELSMAEKER, T., *Belgisch publiekrecht*, Brugge, Die Keure, 2015, XLVIII + 1541.

VERMOTEN, M., *Achter de schermen van de Belgische Werkliedenpartij. De verslagen van Bureau en Algemene Raad 1892-1940. Historiek en duiding als bron*, S.I., S.I., Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis, 260 p.

WITTE, E., MEYNEN, A. en LUYTEN, D., *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*, Antwerpen, Manteau, 2016, 512 p.

YERNAULT, D., VANTHEMSCHE, G. en LAGASSE, D., *l'Etat et la propriété: le droit public économique par son histoire (1830-2012)*, Bruxelles, Bruylant, 2013, xi + 1399 p.

3.1.2 Artikels

GOOSSENS, J. “België, quo vadis? Het relaas van een regerings-, migratie- en systeemcrisis”, *TvCR* 2019, 379-390.

HEIRBAUT, D., “The Catholic Jurist and the growing pains of Christian democracy in Belgium”, onuitg.

HENKENS, B., “De vorming van de eerste regering- van Zeeland (maart 1935) een studie van het proces van de kabinetsformatie”, *BTNG* 1996, 209-261.

LUYTEN, D., “Politiek corporatisme en de crisis van de liberale ideologie (1920-1944)”, *BTNG* 1992, 493-559.

LUYTEN, D., “Wetgevende initiatieven met betrekking tot bedrijfsorganisatie in de dertiger jaren in België”, *BTNG* 1988, 587-654.

MATHEVE, N., “Une république des Camarades? Selectie van ministers in het tussenoorlogse België”, *RBPH* 2014, 475-498.

SANTNES, T., SAERENS, Z., “Minderheidsregering- Wilmès krijgt voor enkele maanden steun (en volmachten) van oppositie om coronacrisis aan te pakken”, 15 maart 2020, geraadpleegd op: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/>.

SEGRS, B., “Premier Wilmès: “het wordt puzzelen met de nieuwe bezoeksregel, maar het is beter dan niets”, 6 mei 2020, geraadpleegd op: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/>.

VAN DE VOORDE, A., “Het beleid, het profiel en de loopbaan van de ministers die Financiën bestuurd tijdens de periode 1944 tot 2011”, *Documentatieblad* 2011, 29- 110.

Plan van de Arbeid: theorie of praktijk?

VAN NIEUWENHUYSE, K., “Sap versus van Zeeland: politieke titanen kruisen de degenen in de jaren ‘30”, *BTNG* 2002, 195-251.

VANTHEMSCHE, G., “De economische actie van de Belgische staat tijdens de crisis van de jaren 1930”, *Res Publica* 1987/2, 127-152.

VANTHEMSCHE, G., “De mislukking van een vernieuwde economische politiek in België voor de tweede wereldoorlog: de OREC (Office de Redressement Economique) van 1935-1938”, *BTNG* 1982, 339-389.

VANTHEMSCHE, G., “L’élaboration de l’arrete royal sur le controle bancaire (1935)”, *BTNG* 1980, 389-437.

3.1.3 Andere

D’HOINE, D., *Onderzoeksplan Plan van de Arbeid: theorie of praktijk?*, Onuitg., 31 p.

RVA, *75 jaar RVA, een blik op verleden, heden en toekomst*, Lesaffre, 2010, 398 p. (Geraadpleegd via: <https://www.rva.be/sites/default/files/assets/publications/Brochures/75/75NL.pdf>)

VAN PUT, A., *De Belgische Spaarbanken, hun juridisch bestaan en teloorgang in het bancaire landschap*, 2009, 29 p. (geraadpleegd via: www.ction.be)

VANTHEMSCHE, G., *De bankhervorming in België (1934-1935)*, onuitg. Masterthesis, Diss. Lic. VUB, 1979, 287 p.

VANTHEMSCHE, G., *De werkloosheid in België tijdens de crisis van de jaren 1930*, onuitg. Doctoraatsthesis faculteit letteren en wijsbegeerte VUB, 1987, 655 p.

VLM, *De Landmaatschappij 1935-2010: 75 jaar ten dienste van het platteland en de randstad*. (Geraadpleegd via: https://www.vlm.be/nl/SiteCollectionDocuments/Algemeen/vlm_75_jaar_ten_dienste_van_platteland_en_randstad.pdf)

3.2 Archiefstukken: AMSAB en bibliotheken Ugent (faculteitsbibliotheek policologie, sociologie en geschiedenis)

BUREAU VOOR SOCIAAL ONDERZOEK, *De uitvoering van het Plan van den Arbeid*, Antwerpen, De Sikkels, 1935, 488 p.

DE MAN, H. (verslaggever), *Het Plan van den Arbeid*, Brussel, 1933, 12 p.

DE MAN, H. *Après coup*, Brussel, Editions de la Toison d’or, 1941, 323 p.

DE MAN, H. *Herinneringen*, Antwerpen, De Sikkels, 1941, 267 p.

DE MAN, H., *Voor een Plan van actie*, Brussel, De wilde roos, 1933, 99 p.

Gent, AMSAB, *De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond*, 20 november 1933, (1933)¹¹ (geraadpleegd via <https://www.amsab.be/collectie/digitale-bronnen/306-de-belgische-vakbeweging>).

Plan van de Arbeid: theorie of praktijk?

Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 december 1933, (1933)12 (geraadpleegd via <https://www.amsab.be/collectie/digitale-bronnen/306-de-belgische-vakbeweging>).

Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 januari 1935, (1935)01 (geraadpleegd via <https://www.amsab.be/collectie/digitale-bronnen/306-de-belgische-vakbeweging>).

Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 maart 1935, (1935)03 (geraadpleegd via <https://www.amsab.be/collectie/digitale-bronnen/306-de-belgische-vakbeweging>).

Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 april 1935, (1935)04 (geraadpleegd via <https://www.amsab.be/collectie/digitale-bronnen/306-de-belgische-vakbeweging>).

Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 mei 1935, (1935)05 (geraadpleegd via <https://www.amsab.be/collectie/digitale-bronnen/306-de-belgische-vakbeweging>).

Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 augustus 1935, (1935)08 (geraadpleegd via <https://www.amsab.be/collectie/digitale-bronnen/306-de-belgische-vakbeweging>).

Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 november 1935, 1935(11) (geraadpleegd via <https://www.amsab.be/collectie/digitale-bronnen/306-de-belgische-vakbeweging>).

Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 december 1935, (1935)12 (geraadpleegd via <https://www.amsab.be/collectie/digitale-bronnen/306-de-belgische-vakbeweging>).

Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 januari 1936, (1936)01 (geraadpleegd via <https://www.amsab.be/collectie/digitale-bronnen/306-de-belgische-vakbeweging>).

Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 25 mei 1936, (1936)05 (geraadpleegd via <https://www.amsab.be/collectie/digitale-bronnen/306-de-belgische-vakbeweging>).

Gent, AMSAB, Het Plan van de Arbeid, la réforme bancaire et le plan du travail, MAD/015.11 en MAD/5177.12.

Gent, AMSAB, Het Plan van de Arbeid, Stenographisch verslag van de redevoering gehouden door Hendrik de Man op het Kerstcongres 1933 der Belgische Werkliedenpartij, MAD/180.35.

Gent, AMSAB, Huysmans Camille, Rapport voor de Algemene Raad over de uitvoering van het Plan van de Arbeid, 625.0593.

Plan van de Arbeid: theorie of praktijk?

Gent, AMSAB, Notulen Bureau van de Algemene Raad van de BWP van 24 maart 1935, 118.Z.040.021 (geraadpleegd via <http://opac.amsab.be/Record/118.Z>).

Gent, AMSAB, Notulen Algemene Raad van de BWP van 20 maart 1935, 118.Z.040.018 (geraadpleegd via <http://opac.amsab.be/Record/118.Z>).

Gent, AMSAB, Notulen Bureau van de Algemene Raad van de BWP eerste bijeenkomst op 25 maart 1935, 118.Z.040.022 (geraadpleegd via <http://opac.amsab.be/Record/118.Z>).

Gent, AMSAB, Notulen Bureau van de Algemene Raad van de BWP tweede bijeenkomst bijeenkomst op 25 maart 1935, 118.Z.040.023 (geraadpleegd via <http://opac.amsab.be/Record/118.Z>).

Gent, AMSAB, Notulen Bureau van de Algemene Raad van de BWP van 15 maart 1935, 118.Z.040.017 (geraadpleegd via <http://opac.amsab.be/Record/118.Z>).

Gent, AMSAB, Notulen Bureau van de Algemene Raad van de BWP van 11 april 1935, 118.Z.040.025 (geraadpleegd via <http://opac.amsab.be/Record/118.Z>).

Gent, AMSAB, Notulen Bureau van de Algemene Raad van de BWP van 2 maart 1935, 118.Z.040.015 (geraadpleegd via <http://opac.amsab.be/Record/118.Z>).

Gent, AMSAB, Notulen Bureau van de Algemene Raad van de BWP van 20 maart 1935, 118.Z.040.019 (geraadpleegd via <http://opac.amsab.be/Record/118.Z>).

Gent, AMSAB, Notulen Bureau van de Algemene Raad van de BWP van 23 maart 1935, 118.Z.040.020 (geraadpleegd via <http://opac.amsab.be/Record/118.Z>).

Gent, AMSAB, Notulen Bureau van de Algemene Raad van de BWP van 26 maart 1936, 118.Z.040.024 (geraadpleegd via <http://opac.amsab.be/Record/118.Z>).

Gent, Gent, AMSAB, De Belgische Vakbeweging: officieel orgaan der Syndikale Kommissie van België: officieel orgaan van het Belgisch Vakverbond, 20 juli 1935, (1935)07 (geraadpleegd via <https://www.amsab.be/collectie/digitale-bronnen/306-de-belgische-vakbeweging>).

POPE PIUS XI, *Quadregesimo Anno*, www.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19310515_quadregesimo-anno.html. (geraadpleegd op: 5 april 2020)

3.3 Wetgeving

3.3.1 Grondwet

Art. 29 Gw. 7 februari 1831 (de Belgische Grondwet zoals die gold in 1935-1936).

Art. 67 Gw. 7 februari 1831 (de Belgische Grondwet zoals die gold in 1935-1936).

Art. 78 Gw. 7 februari 1831 (de Belgische Grondwet zoals die gold in 1935-1936).

3.3.2 Wetten

BW, Heirbaut, D. en Baeteman, G. (eds.), *Cumulatieve editie van het burgerlijk wetboek*, Gent, 2004, TPR, CXLIII +2263 p.

Plan van de Arbeid: theorie of praktijk?

Loi de 10 mars 1900 sur le contrat de travail, *Pasinomie* 1900, 76.

Wet 9 juli 1926 op de werkrechtersraden, *BS* 19-20 juli 1926, 3773.

Wet 27 juli 1934 houdende toelating om uitstel te verleen aan de hypothecaire schuldenaars, *BS* 29 juli 1935, 4144.

Wet 30 maart 1935 tot verlenging en aanvulling van de wetten van 31 juli, 7 december 1934 en 15 maart 1935, waarbij aan den Koning bepaalde machten worden toegekend met het oog op het economisch herstel en de vermindering van de openbare lasten, *BS* 31 maart 1935 (tweede uitgave), 2093.

Wet 30 maart 1935 Muntwet, *BS* 31 maart 1935, 2096.

Wet 30 maart 1935 tot toekenning van voorloopige kredieten te gelden op de begrotingen voor het dienstjaar 1935, *BS* 31 maart 1935, 2062.

Wet 29 april 1935 tot vaststelling van de gevolgen der munwet van 30 maart 1935 betreffende de schatting van vergoedingen of schadeloosstellingen, *BS* 1 mei 1935, 2874.

Wet 11 juli 1935 tot oprichting van het Nationaal Bureau voor de Voltooing der Noord-Zuidverbinding, *BS* 27 juli 1935, 4738.

3.3.3 Koninklijke besluiten

KB 20 augustus 1934 betreffende de erfdiensbaardheid <non aedificandi>, *BS* 20 september 1934, 4885.

KB 22 augustus 1934 betreffende de bescherming van het gespaard vermogen en de bankbedrijvigheid, *BS* 24 augustus 1934, 4484.

KB 8 december 1934 waarbij de Minister van Arbeid en Sociale Voorzorg er toe gemachtigd wordt om voor elk bedrijf het percentage vast te stellen van de gehuwde en ongehuwde arbeidsters, die daarin mogen worden tewerkgesteld met het oog op het vervangen hunner excedenten door werklozen, *BS* 9 december 1934, 6505.

KB 15 december 1934 betreffende de controle op de private spaarkassen en de ondernemingen die zonder depositobanken te zijn, gelddeposito's ontvangen, *BS* 16 december 1934, 6631.

KB 7 juni 1935 tot aanvulling van datgene van 18 maart 1935, nr. 144, betreffende de uitbreiding van het door de Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid te verlenen krediet, *BS* 14 juni 1935, 3850.

KB 3 april 1935 tot oprichting van een Egalisatiefonds der wisselkoers, *BS* 5 april 1935, 2197.

KB 10 april 1935 tot wijziging en aanvulling van het koninklijk besluit, 15 december 1934, nr. 42, betreffende de controle op de private spaarkassen en op de ondernemingen die zonder depositobanken te zijn gelddeposito's ontvangen, *BS* 11 april 1935, 2419.

KB 11 april 1935 waarbij de overeenkomsten inzake huur van onroerende goederen, erfpacht of leening bij de economische tijdsomstandigheden worden aangepast, *BS* 12 april 1935, 2452.

KB 19 april 1935 waarbij een dienst voor economisch herstel wordt ingericht, *BS* 21 april 1935, 2671.

Plan van de Arbeid: theorie of praktijk?

KB 19 april 1935 houdende benoeming van de leden van het Comité van den Dienst voor economisch herstel, *BS* 21 april 1935, 2672.

KB 6 mei 1935 tot aanvulling van de politiemaatregelen inzake koophandel door geschikte middelen om de opdrijving van den prijs der eetwaren en koopwaren tegen te gaan, *BS* 6-7 mei 1935, 2960.

KB 6 mei 1935 betreffende de belastbare waarde inzake heffing van de douanerechten op de in vreemde munt gefactureerde koopwaren, *BS* 9 mei 1935, 3001.

KB 6 juni 1935 waarbij op de wegenwerken uitgevaardigd door de provinciën, de gemeenten en de vereenigingen van gemeenten, met het oog op het verhelpen van de werkloosheid, de bepalingen toegepast worden van het koninklijk besluit van 31 januari 1935, een spoedprocedure instellende, toepasselijk op de onteigeningen van onroerenden goederen nodig tot de uitvoering van dergelijke werken, *BS* 29 juni 1935, 4146.

KB 13 juni 1935 houdende instelling een <Herdisconteering- en Waarborginstituut>, *BS* 14 juni 1935, 3856.

KB 22 juni 1935 betreffende de statuten van het Herdisconteering- en Waarborginstituut, *BS* 26 juni 1935, 4099.

KB 27 juni 1935 waarbij speciale voorwaarden worden opgelegd aan de fabrieken van elektrische loodaccumulators, *BS* 13 juli 1935, 4749.

KB 30 juni 1935 waarbij wordt gewijzigd het koninklijk besluit dd. 13 januari 1935 houdende beperking en reglemetering van den verkoop met premiën, *BS* 11 juli 1935, 4382.

KB 9 juli 1935 op de bankcontrole en het uitgifte-regime voor titels en effecten, *BS* 10 juli 1935, 4362.

KB 10 juli 1935 tot wijziging en aanvulling van het koninklijk besluit 15 december 1934, nr. 42, betreffende de controle op de private spaarkassen en op de ondernemingen die zonder depositobanken te zijn gelddeposito's ontvangen, *BS* 11 april 1935, 2419.

KB 29 juni 1935 Verkeerspolitie, *BS* 13 juli 1935, 4436.

KB 13 juli 1935 tot instelling der commissie voor den vrouwenarbeid, *BS* 13 juli 1935, 4752.

KB 13 juli 1935 tot regeling van het in bedrijf nemen van schouwspelzalen, rolschaatsbanen, overdekte rijwielbanen, danszalen en koffiehuisen waar gedanst wordt, alsook van het gebruik van toestellen dienende tot voortbrenging van kinemaprojecties in schouwspelzalen of openbare ruimten, *BS* 1 augustus 1935, 4887.

KB 27 juli 1935 houdende inrichting van een Nationalen Dienst voor arbeidsbemiddeling en werkloosheid, *BS* 29-30 juli 1935, 4785.

KB 31 juli 1935 Verlenging van den leertijd, *BS* 1 augustus 1935, 4857.

KB 10 augustus 1935 houdende de premiën om niet verleend aan de personen die een goedkope woning aankopen of laten bouwen en het dekken van het tekort voorvloeiende uit de verlaging van de huurprijs door de erkende bouwmaatschappijen aan de kroostrijke gezinnen verleend, *BS* 30 augustus 1935, 5478.

Plan van de Arbeid: theorie of praktijk?

KB 11 augustus 1935 ter verlaging van den rentevoet der door de erkende bouwmaatschappijen aangegane leeningen, ter vervanging van de aanvullingspremie door een verlaagd registratierecht en de wederinvoering van de tijdelijk vrijstelling van grondbelasting, *BS* 30 augustus 1935, 5476.

KB 23 augustus 1935 statuten van het Nationaal Bureau voor de voltooiing der Noord Zuid-verbinding, *BS* 30 augustus 1935, 5518.

KB 30 september 1935 betreffende de tegemoetkoming aan de centra voor vrijwilligen arbeid voor jonge werklozen, *BS* 16 oktober 1935, 6466.

KB 1 oktober 1935 politie kanaal van Leuven naar den Rupel, *BS* 11 oktober 1935, 6392.

KB 22 november 1935 tot intrekking van het besluit nr. 40 van 8 december 1934 waarbij de Minister van Arbeid en Sociale Voorzorg er toe gemachtigd wordt om voor elke bedrijf het percentage vast te stellen van de gehuwde en ongehuwde arbeidsters, die daarin mogen worden tewerkgesteld, met het oog van het vervangen hunner excedenten door werklozen, *BS* 25-26 november 1935, 7523.

KB 27 december 1935 tot verlenging van de bepalingen der wet van 27 juli 1934 houdende de toelating om uitstel te verleen aan de hypothecaire schuldenaars, *BS* 28 december 1935, 8170.

KB 7 januari 1936 tot reglementeering van de hypothecaire leeningen en tot inrichting van de controle op de ondernemingen van hypothecaire leningen, *BS* 6-7 januari 1936, 82.

KB 1 februari 1936 houdende wijziging van ons besluit van 31 mei 1933 betreffende het regime van de onvrijwillige werkloosheid, gewijzigd bij ons besluit van 29 januari 1935, *BS* 16 februari 1936, 838.

KB 15 maart 1936 betreffende de tegemoetkoming aan de centra voor vrijwilligen arbeid voor jonge werklozen, *BS* 3 april 1936, 2092.

KB 30 maart 1936 tot reglementeering van de uitoefening van het bij de wetten van 18 en 25 juni 1930 en bij de koninklijke besluiten nr. 42 en 43 van 15 december vastgelegde spaarders ten gunste van de verzekeringsnemers en spaarders, *BS* 30-31 maart 1935, 1989.

KB 30 maart 1936 houdende inrichting der tewerkstelling der werklozen door de openbare machten, *BS* 6 april 1936, 2215.

KB 30 maart 1936 tot wijziging van het koninklijk besluit dd. 31 mei 1933, gewijzigd door onze besluiten dd. 14 en 26 juli 1933, 12 september en 15 december 1934 en 27 februari 1935, betreffende de tussenkomst van de openbare besturen in de controle en in de strafrechtelijke sancties in zake de onvrijwillige werkloosheid, *BS* 6 april 1936, 2217.

KB 30 maart 1936 waarbij de Koning ertoe gemachtigd wordt om, wanneer de belangen van de voortbrengers, de verdeelers of de verbruikers zulks vereischen, het gebruik te reglementeeren der benamingen waaronder koopwaren worden in den handel gebracht, *BS* 7 april 1936, 2249.

KB 31 maart 1936 houdende definitieve vaststelling van de monetaire pariteit en de afschaffing van het Egalisatiefonds der Wisselkoersen, *BS* 1 april 1936, 2038.

KB 31 maart 1936 tot verdere reglementeering van de uitoefening van de bij het koninklijk besluit nr. 42 van 15 december 1935 vastgelegde voorrecht ten gunste van de spaarders, *BS* 5 april 1936, 2167.

Plan van de Arbeid: theorie of praktijk?

KB 6 mei 1936 betreffende de bereiding van drankwater, *BS* 18-19 mei 1936, 3707.

KB 7 mei 1936 betreffende den handel van drankwater, *BS* 18 -19 mei 1936, 3710.

3.3.4 Ministeriële besluiten

MB 22 november 1935 Erkenningsreglement voor reviseuren, *BS* 24 november 1935, 7496.

3.3.5 Voorbereidende documenten

3.3.5.1 Parlementaire stukken

Wetsvoorstel betreffende het wettelijk statuut der syndicaten, der collectieve overeenkomsten en der partitaire comités, *Parl. St.* Kamer 1934-35, nr. 12.

Wetsontwerp tot vaststelling van de gevolgen der muntwet van 30 maart 1935 betreffende de schatting van vergoedingen of van schadeloosstellingen, *Parl.St.* Kamer, 1934-35, nr. 134.

Wetsontwerp tot instelling van de Nationale Maatschappij voor de voltooiing der Noord-Zuidverbinding verslag namens de Commissie uitgebracht door den heer Van Hecke, *Parl.st.* Kamer Commissie voor de Spoorwegen, Posterijen, Telegrafien en Scheepvaart 1934-35, nr. 130.

Proposition de loi instituant la Société Nationale pour l'achèvement de la jonction Nord-Midi, *Parl.St.* Senaat 1934-35, nr. 55.

3.3.5.2 Parlementaire handelingen

Hand. Kamer 1933-34, 3 mei 1934, 30K33341377.

Hand. Kamer 1934-35, 29 maart 1935, 30K34350687.

Hand. Kamer 1934-35, 28 mei 1935, 30K34351195.

Hand. Kamer 1934-35, 29 mei 1935, 30K34351239.

Hand. Kamer 1934-35, 12 juni 1935, 30K34351377.

Hand. Kamer 1934-35, 13 juni 1935, 30K34351397.

Hand. Kamer 1935-36, 7 april 1936, 30K35361197.

Hand. Kamer 1935-36, 8 april 1936, 30K35361257.

3.3.5.3 Notulen van de ministerraad

Rijksarchief in België, Notulen van de ministerraad, 8 april 1935. (geraadpleegd via: <https://search.arch.be/nl/>)

Rijksarchief in België, Notulen van de ministerraad, 31 maart 1935. (geraadpleegd via: <https://search.arch.be/nl/>)

Rijksarchief in België, Notulen van de ministerraad, 26 juni 1935. (geraadpleegd via: <https://search.arch.be/nl/>)

Rijksarchief in België, Notulen van de ministerraad, 8 juli 1935. (geraadpleegd via: <https://search.arch.be/nl/>)

3.3.5.4 Verslagen aan de koning

Verslag aan de koning bij het KB 10 april 1935 tot wijziging en aanvulling van het koninklijk besluit, 15 december 1934, nr. 42, betreffende de controle op de private spaarkassen en op de ondernemingen die zonder depositobanken te zijn gelddeposito's ontvangen, *BS* 11 april 1935, 2418.

Verslag aan de Koning bij het KB 11 april 1935 waarbij de overeenkomsten inzake huur van onroerende goederen, erfpacht of leening bij de economische tijdsomstandigheden worden aangepast, *BS* 12 april 1935, 2450.

Verslag aan de Koning bij het KB 19 april 1935 waarbij een Dienst voor economisch herstel wordt ingericht, *BS* 21 april 1935, 2670.

Verslag aan de Koning bij het KB 6 mei 1935 betreffende de belastbare waarde inzake heffing van de douanerechten op de in vreemde munt gefactureerde koopwaren, *BS* 9 mei 1935, 3000.

Verslag aan de Koning bij het KB 6 mei 1935 tot aanvulling van de politiemaatregelen inzake koophandel door geschikte middelen om de opdrijving van den prijs der eetwaren en koopwaren tegen te gaan, *BS* 6-7 mei 1935, 2958.

Verslag aan de Koning bij het KB 6 juni 1935 waarbij op de wegwerken uitgevaardigd door de provincieën, de gemeenten en de vereenigingen van gemeenten, met het oog op het verhelpen van de werkloosheid, de bepalingen toegepast worden van het koninklijk besluit van 31 januari 1935, een spoedprocedure instellende, toepasselijk op de onteigeningen van onroerenden goederen nodig tot de uitvoering van dergelijke werken, *BS* 29 juni 1935, 4146.

Verslag aan de Koning bij het KB 7 juni 1935 tot aanvulling van datgene van 18 maart 1935, nr. 144, betreffende de uitbreiding van het door de Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid te verlenen krediet, *BS* 14 juni 1935, 3849.

Verslag aan de Koning bij het KB 13 juni 1935 houdende instelling van het <Herdisconteering- en Waarborginstituut>, *BS* 14 juni 1935, 3851.

Verslag aan de Koning bij het KB 9 juli 1935 op de bankcontrole en het uitgifteregime voor titels en effecten, *BS* 19 juli 1935, 4355.

Verslag aan de Koning bij het KB 27 juli 1935 houdende inrichting van een Nationalen Dienst voor arbeidsbemiddeling en werkloosheid, *BS* 29-30 juli 1935, 4781.

Verslag aan de Koning bij het KB 31 juli 1935 Verlenging van den leertijd, *BS* 1 augustus 1935, 4855.

Verslag aan de Koning bij het KB 11 augustus 1935 ter verlaging van den rentevoet der door de erkende bouwmaatschappijen aangegane leeningen, ter vervanging van de aanvullingspremie door een verlaagd registratierecht en de wederinvoering van de tijdelijk vrijstelling van grondbelasting, *BS* 30 augustus 1935, 5475.

Verslag aan de Koning bij het KB 30 september 1935 betreffende de tegemoetkoming aan de centra voor vrijwilligen arbeid voor jonge werklozen, *BS* 16 oktober 1935, 6465.

Plan van de Arbeid: theorie of praktijk?

Verslag aan de Koning bij het KB 22 november 1935 tot intrekking van het besluit nr. 40 van 8 december 1934 waarbij de Minister van Arbeid en Sociale Voorzorg er toe gemachtigd wordt om voor elke bedrijf het percentage vast te sleen van de gehuwde en ongehuwde arbeidsters, die daarin mogen worden tewerkgesteld, met het oog van het vervangen hunner excedenten door werklozen, *BS* 25-26 november 1935, 7522.

Verslag aan de Koning bij het KB 27 december 1935 tot verlenging van de bepalingen der wet van 27 juli 1934 houdende de toelating om uitstel te verleen aan de hypothecaire schuldenaar, *BS* 28 december 1935, 8169.

Verslag aan de Koning bij KB 7 januari 1936 betreffende de hypothecaire leeningen en de controle op de ondernemingen van hypothecaire leeningen, *BS* 6-7 januari 1936, 54.

Verslag aan de Koning bij het KB 1 februari 1936 houdende wijziging van ons besluit van 31 mei 1933 betreffende het regime van de onvrijwillige werkloosheid, gewijzigd bij ons besluit van 29 januari 1935, *BS* 16 februari 1936, 836.

Verslag aan de Koning bij het KB 30 maart 1936 waarbij de Koning ertoe gemachtigd wordt om, wanneer de belangen van de voortbrengers, de verdeelers of de verbruikers zulks vereischen, het gebruik te reglementeeren der benamingen waaronder koopwaren worden in den handel gebracht, *BS* 7 april 1936, 2249.

Verslag aan de Koning bij het KB 30 maart 1936 houdende inrichting der tewerkstelling der werklozen door de openbare machten, *BS* 6 april 1936, 2213.

Verslag aan de Koning bij het KB 30 maart 1936 tot reglementeering van de uitoefening van het bij de wetten van 18 en 25 juni 1930 en bij de koninklijke besluiten nr. 42 en 43 van 15 december vastgelegde spaarders ten gunste van de verzekeringsnemers en spaarders, *BS* 30-31 maart 1935, 1987.

Verslag aan de Koning bij het KB 31 maart 1936 tot verdere reglementeering van de uitoefening van de bij het koninklijk besluit nr. 42 van 15 december 1935 vastgelegd voorrecht ten gunste van de spaarders, *BS* 5 april 1936, 2166.

3.3.5.5 Officiële communicatie

MEDEDELING REGERING, *Dood van J.M. Albert*, *BS* 19 februari 1934, 779.

MINISTERIE VAN ARBEID EN SOCIALE VOORZORG, *Bericht aan de personen die voornemens zijn voor het bouwen van een goedkope woning om de Rijkspremie of om de kwijtschelding van de grondbelasting te vragen*, *BS* 30 augustus 1935, 5501.

MINISTERIE VAN FINANCIËN, *Herdisconteering- en Waarborginstituut benoemingen*, *BS* 1 augustus 1935, 4881.

MINISTERIE VAN OPENBARE WERKEN EN WERKLOOSHEIDSBESTRIJDING, *Doortocht Viersel onteigening van onroerende goederen en doortocht Stokrooie*, *BS* 27 juli 1935, 4748.

MINISTERIE VAN OPENBARE WERKEN EN WERKLOOSHEIDSBESTRIJDING, *Onteigeningen- spoedprocedure*, *BS* 8 september 1935, 5623.

MINISTERIE VAN OPENBARE WERKEN EN WERKLOOSHEIDSBESTRIJDING, *Zuivering van het afvalwater van suikerfabrieken*, BS 20 oktober 1935, 6552.

3.4 Onlinebronnen

ABVV, *Een blik op het verleden*, <http://www.abvv.be/een-moderne-vakbond-met-100-jarige-tradities>, geraadpleegd op: 19 april 2020.

<https://www.juridischwoordenboek.be/zoek/procuratiehouder>, geraadpleegd op: 20 mei 2020.

VAN HERCK, K. en VANDEWEGHE, E., *Sociale huisvesting : een eeuw bouwen voor het volk (1889-1989)*, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/121>, geraadpleegd op: 5 april 2020.

VLAAMS ABVV, *Geschiedenis van het ABVV in een notendop*, <https://www.vlaamsabvv.be/art.cfm?pid=13635#para170>, geraadpleegd op: 19 april 2020.

VLM, *De Landmaatschappij 1935-2010: 75 jaar ten dienste van het platteland en de randstad*, https://www.vlm.be/nl/SiteCollectionDocuments/Algemeen/vlm_75_jaar_ten_dienste_van_platteland_en_randstad.pdf, geraadpleegd op: 5 april 2020.